

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİMDALI
DOKTORA PROGRAMI

ANADOLU BEYLİKLERİNDE DİNİ HAYAT
(AYDINOĞULLARI, MENTEŞEOĞULLARI ve SARUHAN OĞULLARI)

Fatih SARIKAYA

Manisa – 2016

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİMDALI
DOKTORA PROGRAMI

ANADOLU BEYLİKLERİNDE DİNİ HAYAT
(AYDINOĞULLARI, MENTEŞEOĞULLARI ve SARUHAN OĞULLARI)

Fatih SARIKAYA

Danışman
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU

Manisa – 2016

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 27/10/2016 tarih ve 30/Ek2 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 22. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Fatih SARIKAYA'nın "*Anadolu Beyliklerinde Dini Hayat (Aydınöğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanöğulları)*" Konulu tezi incelenmiş ve aday 25/11/2016 tarihinde saat 09.00 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 9... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	OY ÇOKLUĞU	☒
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	

Mustafa
ÜYE
Prof. Dr. Mustafa DAF
A. Bırbırlık
ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Alpay Bırbırlık
BAŞKAN
Prof. Dr. Nedin Özcürüm
Doç. Dr. Haşim SAHİN
ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Akmal
ÜYE

Evet Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.
☐ ☐

Tez, mutlaka basılmalıdır.
☐ ☐

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.
☐ ☐

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.
☒ ☐

Tez, basımı gereksizdir.
☐ ☐

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.

** Bu halde adayın tez konusu ve/veya danışmanı değiştirilebilir.

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Anadolu Beyliklerinde Dini Hayat (Aydinoğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../20..

Adı Soyadı

İmza

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Saruhanoğulları, Aydınogulları ve Menteşeoğulları Beyliklerindeki dini hayatı incelemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için beyliklerin idarecilerinin din ve dini hayat ile ilgili siyasetleri ele alınmıştır. Daha sonra her bir bey dönemindeki dini şahsiyetlerin ve zümrelerin dini hayatta üstlendikleri roller incelenmiştir.

Genellikle ele aldığımız beylikler dönemde merkezi yerleşim birimlerindeki dini hayatın somut simgeleri; cami, medrese, tekke, zaviye ve benzeri yapılardır. Kırsal da ise büyük ölçüde zaviyeler dini hayatın somut simgeleri olmuşlardır. Bu kurumların temsilcileri genellikle merkezi yerleşim birimlerinde müderris, fıkıh âlimi gibi şahsiyetler olurken; kırsalda ise şeyh, hoca, ahi, seyyid ve benzeri şahsiyetlerdir. Beyler, bu şahsiyetleri İslami hayatı devam ettirmek amacıyla desteklerken bunlar üzerinden iskân politikalarını yürütmeyi amaçlamışlardır.

Saruhanoğulları, Aydınogulları ve Menteşeoğulları Beyliklerinin idarecileri, bulundukları bölgeleri Müslüman toprağı haline getirmek için gayret sarf etmişlerdir. Bu hedeflerini gerçekleştirmek için iskân siyasetini dini şahsiyetler ve zümreler eliyle yürütmüşlerdir. Bu siyasette kullandıkları dini şahsiyetler, genel itibariyle Sünni İslamı temsil edenlerden oluşmaktadır. Sonuç olarak, bu beyliklerin vatan haline getirdikleri toprakları İslamlaştırmaları buraların Türkleşmesini de beraberinde getirmiştir.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the religious life in the principalities of Sarukhanids, Aydınlids and Menteşel. In order to realize this aim, the policies related to religion and religious life of the rulers of the principalities were dealt with. Later on, the roles of religious characters and communities in the era of each ruler were scrutinized.

Generally, the concrete symbols of religious life in central settlements in the principalities we investigated were Mosque, madrasa, tekke, zawiyya etc. However; in the countryside, zawiyyas widely became concrete symbols of religious life. While the representatives of these institutions were generally characters like mudarris, scholar of Islamic jurisprudence etc. in the central settlements; sheikh, hoca, ahi, sayyid etc. were the representatives of similar institutions in the countryside. In order to pursue their populating policies by the agency of these characters, rulers supported them to maintain Islamic life.

The rulers of the Sarukhanids, Aydınlids and Menteşel principalities tried to make their regions lands of Muslims. In order to achieve these goals, they run the populating policy with the help of religious personalities and groups. The religious characters they used in this policy were generally composed of the representatives of Sunni Islam. Consequently, Islamization of the lands made homeland by these principalities was accompanied by the Turkification of these lands.

ÖNSÖZ

Türkler, Batı Anadolu bölgesine XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerleşmeye başlamışlardır. XIII. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen Moğol istilasını ile bölgedeki Türk nüfusu hızlıca artmaya başlamıştır. Bölgeye gelen Türkler burada devlet olma yolunda yeni beylikler kurmaya başlamışlardır. Neticede Batı Anadolu bölgesinde Saruhanoğulları, Aydınogulları ve Menteşeoğulları Beylikleri kurulmuştur.

Yeni bir coğrafyada yeni bir siyasi teşekkül meydana getiren bu Türk beylikleri inandıkları İslam dinini yeni geldikleri topraklara taşımışlardır. Zaman içerisinde bölgeye gerçekleşen Türk göçleri devam etmiştir. Bu esnada İslam dini ile bütünleşme çabasında olan ve tasavvuf hayatını kendilerine yakın bulan Türklerin birçoğu bu etkiye kapılmışlardır. Dolayısıyla bölgeye göç eden Türkler tasavvufi yaşam tarzlarını da beraberlerinde getirmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı başlangıçta geniş tutularak Selçuklu sonrası Anadolu'da teşekkül eden beyliklerin dini yaklaşımları ve bunların derviş ve sûfiler ile ilişkilerini incelemektir. Bu kapsamda bütün Anadolu'nun resmini ortaya koymak amaçlanmıştır. Lakin dönemin kaynaklarının yetersizliği yanında; bunların verdiği bilgilerin dönemsel ve bölgesel olarak sınırlı kalması, istediğimiz gibi Anadolu coğrafyasını bir bütün olarak ele almamıza müsaade etmedi. Bu durumda çalışmamızın yöntem ve kapsamında değişiklik yaparak Osmanlı arşiv vesikalarının da desteğini aldık ve Batı Anadolu'da kurulan Saruhanoğulları, Aydınogulları ve Menteşeoğulları Beyliklerini inceledik.

Anadolu'nun Türkler tarafından ele geçirilmesinin akabinde, Orta Asya'dan başlayan göçler neticesinde artık tamamen Türk hâkimiyetine girmiştir. Selçuklular hâkimiyetinde Anadolu'nun batısının yeterince Türkleşmemesi burasının halen cihada ve fethetmeye müsait bir yer olmasını beraberinde getirdi. Dolayısıyla Selçukluların nihayetine doğru burada yeni teşekkül etmeye başlayan beylikler zuhur etti. Bu esnada Orta Asya'dan Türk göçünün devam ediyor olması ve Batı Anadolu'nun da Türk beylerinin hâkimiyetine girmesi ile göçler artık bu bölgeye kadar ilerledi. Anadolu'nun deniz münasebetiyle doğal sınırı olan batısı artık yeni hâkimleri Türkler tarafından şekillenmeye başladı. Gelenler arasında Ahiler, Fakihler, Şeyhler,

Danışmendler, Dervişler, Hocalar, Hacılar, Sofular, Dedeler, Babalar, Abdallar, Gaziler gibi dini şahsiyetler bulunmaktaydı. Yapmış olduğumuz çalışma ile böyle bir ortamın üzerindeki örtüyü kaldırmaya çalışarak, Anadolu insanının dini temelini oluşturan bu dini şahsiyetlerin kimler olduğunu bulup ortaya çıkarmaya gayret ettik. Her ne kadar bu konudaki kaynakların sınırlı olması bazen bizi endişelendirse de elimizden gelen gayreti göstererek çalışmamızı sürdürdük. Olayın tasavvufi boyutunu ilahiyatçılara bırakıp daha çok tarihsel boyutunu ön planda tutmaya çabaladık.

Anadolu'nun batısında XIII-XV. yüzyıllarda denize sınır olarak teşekkül etmiş olan Saruhanogulları, Aydınoğulları ve Menteşeoğulları Beylikleri doğudan gelecek olan göçlerde son durak olma özelliğine sahiptirler. Dolayısıyla bu beylikler coğrafyası üzerinde hayat bulan dini zümre ve şahsiyetlerin Anadolu'nun her yerinde teşekkül etmiş dini zümre ve şahsiyetlerin birer örneği olması ihtimali düşünülerek Batı Anadolu bölgesi çalışmamızın konusu için tercih sebebi olmuştur.

Ortaya koyulan bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. İncelemiş olduğumuz beylikler olan Saruhanogulları Beyliği, Aydınoğulları Beyliği ve Menteşeoğulları Beyliği her biri bir bölümü oluşturmuşlardır. Her bölümde aynı yöntem izlenerek önce beyliğin kısa bir siyasi tarihi yazıldıktan sonra beylik yöneticilerinin her birinin dini yönlerine yer verilmiştir. Daha sonra bu beylerin kendi dönemlerinde o coğrafyaya yerleşmiş olan dini şahsiyetler ele alınmış, bunlar ile ilgili varsa tafsilatlı bilgi verilmiştir. Arkasından genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca Beylikler döneminde altyapıları oluşmuş olan Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal hadiselerine de çalışma içerisinde yer verilmiştir.

Çalışmanın yazılması sırasında ve sonrasında değerli fikirlerini eksik etmeyen danışman hocam Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU'ya, yine çalışma esnasında kendisinin görüşlerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Haşim ŞAHİN'e, tez izleme jürimde bulunup verdiği desteklerden dolayı Yrd. Doç. Dr. Şükran YAŞAR'a ve özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nden temin ettiğim kaynaklar için yardımını desteğini esirgemeyen Ferdi GÖKBUĞA'ya, teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
I. KAYNAKLARA ve ARAŞTIRMALARA DAİR BİLGİLER	1
II. TÜRKLERİN İSLAMİYETE GİRİŞİ VE TASAVVUF	5
A. Türklerin İslam Dinini Kabulü.....	5
B. Tasavvufun Ortaya Çıkışı.....	7
C. Türkler ve Tasavvuf.....	8
D. Türklerin Mutasavvıf ve Fakihlere Bakışı.....	10
E. Anadolu ve Tasavvuf.....	12
BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİ (1313 – 1412)	16
A. SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİ SİYASİ TARİHİ	16
1. SARUHAN BEY	16
2. İLYAS BEY	18
3. İSHAK BEY	19
4. ORHAN BEY	20
5. HIZIRŞAH BEY	21
6. II. SARUHAN BEY	22
7. YAKUP BEY	22
B. SARUHANOĞULLARI'NIN BÖLGEYE YERLEŞMESİ VE BÖLGENİN DURUMU	24
C. SARUHANOĞULLARI BEYLERİNİN DİNİ YAKLAŞIMI VE BU DÖNEMDEKİ DİNİ ŞAHISLAR.....	25
1. SARUHAN BEY	26
a. Saruhan Bey Dönemi Dini Şahsiyetler	28
(1) Aleyküm Emre - Adala	28
(2) Şeyh Emre - Adala	29
b. Saruhan Bey Dönemi Dini Müesseseler	29
(1) Saruhan Bey Mescidi - Manisa	29

(2) Saruhan Bey Medresesi - Manisa	30
2. ÇUĞA BEY	30
a. Çuğa Bey Dönemi Dini Şahsiyetler	30
(1) Hacı Baba - Demirci	30
3. İLYAS BEY	30
a. İlyas Bey Dönemi Dini Şahsiyetler	31
(1) Ahi İshak - Demirci	31
b. İlyas Bey Dönemi Dini Müesseseler	31
(1) Hacı İlyas Bey Mescidi - Manisa	31
(2) Sünbül Paşa Cami ve Medresesi - Tarhanyat (Menemen)	32
4. İSHAK BEY	32
a. İshak Bey Dönemi Dini Şahsiyetler	36
(1) Revak Sultan - Manisa	37
(2) Attar Ece (İçe) - Manisa	42
(3) Karaca Ahmed - Manisa	42
(4) Yolageldi Baba - Manisa	46
(5) İbrahim Seydi Dede - Manisa	47
(6) Arık Dede - Manisa	48
(7) Şeyh Ali - Manisa	48
(8) Haki Baba - Manisa	48
(9) Horos Dede, Korkut Baba, Bozdoğan - Manisa	49
(10) Adil Paşa (Kırtık Baba) - Manisa	49
(11) Arap Sofu - Manisa	50
12) Ahi Yakup - Manisa	50
(13) Şeyh İlyas oğlu Bayezid - Manisa	50
(14) Ahi Yunus - Manisa	51
(15) Işık Yahya - Manisa	51
(16) Horti Baba - Manisa	51
(17) Esireddin Baba - Manisa	51
(18) Baba Ali - Manisa	51
(19) Şeyh Mahmud Dede - Güzelhisar	52
(20) Sindel Baba - Yengi	52

(21) Şeyh İsmail - Yengi.....	52
(22) Şeyh Ahmed ve oğlu Musa Dede - Yengi	53
(23) Saru Şeyh - Nif.....	54
(24) Saru İsa - Nif.....	54
(25) Şeyh Salur - Nif.....	54
(26) Seyyid Mehmed - Nif.....	54
(27) Sofu Musa - Tarhanyat.....	55
(28) Ahi Ahmed Zaviyesi - Tarhanyat	55
(29) Ömer Fakih - Tarhanyat	56
(30) Güvendik - Tarhanyat	56
(31) Baba Haykiran - Tarhanyat.....	57
(32) Yunus oğlu Şeyh Hasan - Tarhanyat.....	57
(33) Şeyh Hızır - Tarhanyat	57
(34) Ahmed Danişmend - Tarhanyat	58
(35) Sufiyyüddin Danişmend - Tarhanyat	58
(36) Tovca Baba - Tarhanyat.....	58
(37) Şeyh Musa-Sofu Musa - Demirci	59
(38) Mahmud Danişmend - Marmara.....	59
(39) Ahi Ali - Marmara	59
b. İshak Bey Dönemi Dini Müesseseler	60
(1) Ulu Cami - Manisa	60
(3) Palamud Cami - Palamud	61
(4) Emet Bey Cami - Nif	61
5. HIZIR PAŞA	62
a. Hızır Paşa Dönemi Dini Şahsiyetler	63
(1) Şeyh Yunus - Adala.....	63
(2) Şeyh Karkun - Adala	64
(3) Alica Derviş - Adala	64
(4) Yağbasan Seydi Zaviyesi - Adala.....	64
(5) Kızılca Şeyh - Adala	64
(6) Şeyh Resul - Adala	64
(7) Emre Sultan - Adala.....	65
(8) Uzun Şeyh - Adala	65

(9) Süleyman Fakih Evladı - Adala	65
(10) Ayıt Dede - Çınar Zaviyesi - Manisa	66
(11) Şeyh İsa - Palamud.....	66
(12) Ahi Bayezid - Ilıca	66
(13) Ahi Bahşi (Yahşi) - Demirci	67
(14) Şeyh Eyne - Demirci.....	67
(15) Şeyh Kandırmış - Demirci	67
(16) Şeyhoğlu - Demirci	67
(17) Turasan Ece - Demirci	67
(18) Şekerim oğlu Şeyh Yusuf - Demirci.....	68
(19) Şeyh Ali ve Şeyh Yusuf - Tarhanyat.....	68
(20) Abbas oğlu Yunus - Manisa	68
(21) Hacı İbrahim - Manisa.....	68
b. Hızır Paşa Dönemi Dini Müesseseler	69
(1) Hızır Paşa Cami ve Medresesi - Adala.....	69
(2) Hızır Paşa Cami - Mendeorya	69
(3) Kirdeci Mescidi - Manisa.....	70
6. HAYREDDİN ÇELEBİ.....	70
(1) Hatip İbrahim - Tarhanyat	70
7. DEVLETHAN	70
a. Devlethan Tarafından Bazı Şahıslara İhdas Edilen Vakıflar	70
(1) Hasan Halife - Demirci	71
8. YUSUF ÇELEBİ.....	71
a. Yusuf Çelebi Tarafından Bazı Şahıslara İhdas Edilen Vakıflar	71
(1) Şeyh İlyas - Gördük	71
9. İDRİS ÇELEBİ	72
a. İdris Çelebi Tarafından Bazı Şahıslara İhdas Edilen Vakıflar	72
(1) Menteşe Dede - Kayacık	72
10. YAKUP ÇELEBİ	72
a. Yakup Çelebi Tarafından Bazı Şahıslara İhdas Edilen Vakıflar	72
(1) Şeyh Kandırmış - Demirci	72

b. Yakup Çelebi Tarafından Yaptırılan Dini Müesseseler	73
(1) Yakup Çelebi Cami - Demirci	73
11. Saruhanoğlu Tarafından Bazı Şahıslara İhdas Edilen Vakıflar	73
(1) Salih Ece - Demirci	73
(2) Abdal Kutlu Bey - Ilıca	73
(3) Hacı Hamza - Ilıca	74
(4) Kızıl Emli - Ilıca	74
(5) Mansur Fakih - Marmara	74
(6) Ali Fakih - Manisa	75
(7) Ahi Hüseyin Zaviyesi - Manisa	75
(8) Karaman Derviş - Adala	75
(9) Şeyh Turhan - Adala	75
(10) Melek Gazi - Adala	75
(11) Seyfi Baba - Kayacık	76
(12) Ahmed Seydi - Akhisar	76
12. Diğer Saruhanoğulları Dini Müesseseleri	76
(1) Serâbâd Mahallesi Mescidi - Manisa	76
(2) Köse Bahşi Mescidi - Tarhanyat	77
(3) İç Hisar Mescidi - Marmara	77
(4) Beğce Bey Cami - Gördes	78
13. Saruhanoğulları Beyliği Kadınları	78
14. Saruhanoğulları Beyliği'nde Kadılar	79
15. Torlak Kemal Hadisesi	79
16. Gayrimüslimler	80
D. DEĞERLENDİRME	81
İKİNCİ BÖLÜM	89
AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ	89
A. AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ SİYASİ TARİHİ	89
1. AYDINOĞLU (MÜBARİZÜDDİN) MEHMED BEY (1308 – 1334)	89
2. GAZİ UMUR BEY (BAHAÜDDİN) (1334-1348)	90
3. HIZIR BEY (1348-1360)	92

4. İSA BEY (1360-1390).....	93
5. II. UMUR BEY (1403-1405).....	94
6. CÜNEYD BEY (1405-1426).....	94
B. AYDINOĞULLARI BEYLERİNİN DİNİ TUTUMLARI VE BU	
DÖNEMDEKİ DİNİ ŞAHSİYETLER.....	97
1. AYDINOĞLU (MÜBARİZÜDDİN) MEHMED BEY	97
a. Aydınolu Mehmed Bey Dönemi Dini Şahsiyetler	102
(1) Müderris Kemal - Birgi	102
(2) Müderris Muhyiddin - Birgi	103
(3) Ahi Muhammed - Tire	104
(4) Ali Paşa - Birgi.....	105
(5) Şeyh Eyyüb Atası - Birgi.....	105
(6) Hüseyinlü Zaviyesi - Tire.....	105
(7) İsmail bin Abdullah - Birgi.....	106
b. Aydınolu Mehmed Bey Dönemi Dini Müesseseler	106
(1) Aydınolu Mehmed Bey Cami, Medrese ve Türbesi - Birgi	106
(2) Aydınolu Mehmed Bey Kızı Hanzade Hatun Türbesi - Birgi.....	107
2. GAZİ UMUR BEY.....	107
a. Umur Bey Dönemi Dini Şahsiyetler.....	113
(1) Şeyh Muhyiddin bin Şeyh İsmail zaviyesi - Birgi.....	113
(2) Şeyh Muhyiddin - Birgi	113
(3) Mevlânâ Müderris - Birgi.....	115
(4) Ahi Baba - Fota.....	115
(5) Seyyid Mükremiddin - İzmir.....	115
(6) Şeyh Ali Han Zaviyesi - Tire	115
b. Umur Bey Dönemi Dini Müesseseler	116
(1) Gazi Umur Bey Cami ve Mescidi - Alaşehir	116
(2) Çanakçı Mescidi - Tire.....	116
(3) Gürci Melek Cami- Tire	116
(4) Azize Hatun– Darülhuffaz - Birgi.....	116
(5) Göllüce Köyü Zaviyesi	117

(6) Umur Paşa Zaviyesi	117
3. HIZIR BEY	117
a. Hızır Bey Dönemi Dini Müesseseler	119
(1) Hızır Bey Hatunu Mescidi – Ayasuluğ	119
4. İSA BEY.....	119
a. İsa Bey Dönemi Dini Şahsiyetler.....	121
(1) Yatağan Dede - Birgi.....	121
(2) Şeyh Eleki Sultan.....	121
(3) Şeyh Ozan	121
(4) Ahi Mahmud.....	122
(5) Derviş İsa oğlu Derviş Musa - Birgi.....	122
(6) İmam Hacı Fakih.....	122
(7) Hoca Şad Oğlu	122
(8) Hacı Paşa (Celalleddin Hızır bin Ali bin el-Hattab) – Ayasuluğ	123
(9) Göllüce Köyü Zaviyesi - Tire	125
b. İsa Bey Döneminde yapılan Dini Müesseseler.....	125
(1) Birgi İsa Bey Cami ve Görevlileri.....	126
(2) İsa Bey Cami - Ayasuluğ.....	126
(3) İsa Bey oğlu Musa Bey Mescid ve Zaviyesi - Ayasuluğ	127
(4) İsa Bey'in Hanımı Azize Hatun – İmareti - Ayasuluğ.....	128
(5) İsa Bey Kızı Hafsa Hatun Zaviyesi – Tire.....	128
(6) İsa Bey Kızı Hafsa Hatun Cami – Tire.....	128
5. CÜNEYD BEY	128
a. Cüneyd Bey Dönemi Dini Şahsiyetler	130
(1) Delü Baba - Tire	130
b. Cüneyd Bey Dönemi Dini Müesseseler	130
(1) Ulu Cami - Tire.....	131
(2) Cüneyd Bey Cami - Menderes	131
(3) Cüneyd Bey İmareti - İzmir	132
6. Aydınogulları Dönemindeki Diğer Dini Müesseseler	132
a. İbrahim Bahadır Bey – Urla Cami	132

b. Süleyman Şah – Ferišteoğlu Medresesi - Tire	133
c. Hasan Bey Tarafından Yapılan Dini Müesseseler	134
(1) Kara Hasan Cami – Tire	134
(2) Seydi Köyü Cami - İzmir	135
(3) Kara Hasan Cami – Birgi	135
(4) Kara Hasanoğlu Zaviyesi - Tire.....	135
d. İshak Bey – Cami ve Zaviye - Fota.....	136
e. Üveys Bey - Cami - Kestel.....	136
7. Aydınoğulları Beyliğindeki Diğer Dini Şahsiyetler	136
(1) İbn Melek	136
(2) İbn Melek Oğulları Cafer ve Muhammed	144
(3) Ferišteoğlu Abdülmecid	145
(4) Mevlânâ Nizâmeddin	147
(5) Alihan Baba	148
(6) Şeyh Şihabüddin Sivasi.....	149
(9) Mevlânâ Hacı Muslihiddin, Yayla Fakih - Tire	151
(10) Kara Fakih, Saru Şeyh ve Satılmış Fakih – Ayasuluğ.....	151
(11) Habib Fakih - Kestel	151
(12) Silahdar Ahmed Zaviyesi - Birgi	152
(13) Börklüce Mustafa İsyanı.....	152
8. Diğer Aydınoğulları Dini Müesseseleri	159
(1) Sürath Cami - Tire	160
(2) Yahşi Bey Cami, Medrese ve Zaviyesi - Tire	161
(3) Doğan Bey Cami - Tire	161
(4) Kale Cami - Ayasuluğ	162
(5) Akıncılar Mescidi - Ayasuluğ.....	162
(6) Kamanlı Cami - Urla	163
(7) Hûrî Mescidi - Ayasuluğ.....	164
(8) Aydınoğlu Yakup Bey Kızı Hafsa Hatun - Amasya, Birgi	164
9. Dini Hayatta Kadınlar	164
C. DEĞERLENDİRME	166
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	169

MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ (1261-1424)	169
A. MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ SİYASİ TARİHİ	169
1. MENTEŞE BEY	169
2. MESUD BEY	170
3. ORHAN BEY	171
4. İBRAHİM BEY	171
5. AHMED GAZİ	172
6. İLYAS BEY	173
B. MENTEŞEOĞULLARI BEYLERİNİN DİNİ YAKLAŞIMI VE BU DÖNEMDEKİ DİNİ ŞAHSİYETLER.....	175
1. MENTEŞE BEY	175
2. MESUD BEY	176
a. Mesud Bey Dönemi Dini Müesseseler	178
(1) Hisar Cami - Balat	178
3. ORHAN BEY	178
a. Orhan Bey Dönemi Dini Şahsiyetler	180
(1) Fakih Harezmi	180
(2) Ahi Ali - Peçin	181
(3) Şeyh Şüsterî - Milas	181
b. Orhan Bey Dönemi Dini Müesseseler	181
(1) Orhan Bey Cami - Peçin	181
(2) Yelli veya Kepez Medresesi -Peçin	182
(3) Hacı İlyas Mescidi (Selahaddin Sultan) - Milas	183
4. İBRAHİM BEY	183
a. İbrahim Bey Dönemi Dini Müesseseler	184
(1) İbrahim Bey Cami - Balat	184
(2) Elvan Bey Cami (Ulu Cami – Eski Cami) - Muğla	184
5. İBRAHİM OĞLU MEHMED BEY	185
6. AHMED GAZİ	185
a. Ahmed Gazi Dönemi Dini Müesseseler	186

(1) Ahmed Gazi Cami, Medrese ve İmaretı ile Milas Ahmed Gazi Cami - Peçin	186
(2) Ahmed Gazi Mevlevihanesi - Balat	187
(3) Şükran Fakih Vakfı (Ahmed Gazi) - Balat	187
(4) Lalaoğlu Darülhuffazı (Ahmed Gazi) - Balat	187
(5) Ahmed Gazi Cami veya Ulu Cami - Milas.....	188
(6) Ahmed Gazi Cami - Çine.....	188
(7) Ahmed Gazi Medresesi - Meğri	189
7. İLYAS BEY	189
a. İlyas Bey Dönemi Dini Şahsiyetler	189
(1) Kadî-i Balat Abdüllatif	189
(2) Molla Hızırşah - Balat.....	190
(3) Ahi Saltuk Zaviyesi - Meğri	190
b. İlyas Bey Dönemi Dini Müesseseler	190
(1) İlyas Bey İmaret, Cami ve Medresesi – Balat.....	190
(2) İlyas Bey Cami - Mazon.....	191
(3) İlyas Bey Medresesi veya Kara Paşa Medresesi - Peçin	192
(4) İlyas Bey Zaviyesi-Milas	192
(5) İlyas Bey Zaviyesi - Tavas	192
(6) İlyas Bey Cami - Leyne	192
8. Menteşeoğulları Beyliği'ndeki Diğer Dini Yapı ve Şahsiyetler.....	193
(1) Ahi Yusuf Zaviyesi - Balat.....	193
(2) Ahi Feke Zaviyesi - Balat.....	194
(3) Menteşe oğlu Turud Fakih - Mazon	194
(4) Çağatay Hamza Zaviyesi - Peçin	194
(5) Peçinli Mahmud Efendi	195
(6) Hacı Tanrıvermiş Zaviyesi ve Mescidi - Peçin	195
(7) Hatip Mecdeddin İsa - Peçin	195
(8) Hatip Mustafa - Peçin	196
(9) Hatip İsa - Peçin	196
(10) Seyyid Ahmed - Peçin	196
(11) Ahi Pehlivan - Peçin	197
(12) Ahi Yadigar Baba - Peçin	197

(13) Savcı Medresesi - Milas	197
(14) Hoca Bedreddin Mahallesi Mescidi - Milas	197
(15) Hoca Mukbil - Milas	198
(16) Benlü Bey Zaviyesi - Bozüyük	198
(17) Ahi Debbağ Zaviyesi - Çine	198
(18) Ahi İsmail Zaviyesi - Çine	198
(19) Ahi Bayram Zaviye ve Türbesi - Çine	198
(20) Pisili Hoca Sûfihanesi - Muğla	199
(21) Seyyid Kemaleddin - Muğla	199
(22) Ahi Yahya - Muğla	200
(23) Cevher Paşa Cami ve Zaviyesi - Tavas	200
(24) Hızırşah Cami ve Medresesi - Datça	200
(25) Hoca Mukbil Zaviyesi - Leyne	200
(26) Ahi Sinan - Leyne	201
(27) Ahi Ebu Bekir - Leyne	201
C. DEĞERLENDİRME	201
SONUÇ	204
KAYNAKÇA	208

KISALTMALAR

b.y.: Basım yeri yok
Bkz.: Bakınız
BOA.: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
çev.: Çeviren
DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.: Editör
haz.: Hazırlayan
İA.: İslam Ansiklopedisi
KK.: Kuyud-u Kadime Arşivi
s.: Sayfa
sad.: Sadeleştiren
ss.: Sayfalar arası
t.y.: Basım tarihi yok
TD.: Tahrir defteri
ter. : Tercüme
thk.: Tahkik
TKG: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü
TT.: Tapu Tahir
TTK.: Türk Tarih Kurumu
VGM: Vakıflar Genel Müdürlüğü
vr.: Varak
yay.: Yayınlayan

GİRİŞ

I. KAYNAKLARA ve ARAŞTIRMALARA DAİR BİLGİLER

Çalışmamız sırasında beylikler dönemi ile ilgili bize katkı sağlayacağını düşündüğümüz ve ulaşabildiğimiz bütün kaynaklara müracaat edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle bu dönemde yazılmış olan eserler incelenmiştir.

Dönemin önemli kaynaklarından ve aynı zamanda çalışmamız ile ilgili en önemli eserlerden birisi Ahmed Eflaki'nin yazdığı *Menâkıbü'l-Ârifîn*'dir. Özellikle beylikler dönemindeki Mevlevilik ve Mevleviler hakkında oldukça zengin bilgiler içermektedir. Ulu Arif Çelebi, Anadolu'da Mevleviliği yaymak veya kabul ettirmek için uzun yolculuklar yapmış ve yeri geldiğinde bazı şeyhler ile gerek konuşmak gerek münakaşa yapmak suretiyle onları ve etrafındaki dervişlerini kendine tabi hale getirmek için mücadele vermiştir. Ulu Arif Çelebi'nin bu mücadelesi, genellikle bulundukları şehir içerisinde tanınan ve muteber olan şeyhler ile olmuştur. *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de bu konular tafsilatlı bir şekilde anlatılmış ve dolayısıyla Ulu Arif Çelebi'nin seyahatleri esnasında uğradığı yerlerdeki şeyhler hakkında bilgiler sunulmuştur.

Dönemin önemli şahsiyetlerinden Mevlânâ'nın oğlu ve Mevleviliğin ikinci kurucusu kabul edilen Sultan Veled'in yazmış olduğu *İbtidanâme* isimli eserde, Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizi, Şemseddin Tebrizî, Salâhaddin Zerkûbî ve Şeyh Kerîmüddin Begtimur gibi Mevlana'nın çevresinde bulunmuş olan insanların hayatlarından bahsedilerek bu dönem ile ilgili bazı bilgiler sunulmaktadır.

Beylikler döneminde yazılmış olan divanlar her ne kadar edebiyat ağırlıklı eserler olsalar da dönemin sosyal hayatı ile ilgili bazı bilgiler sunmaktadır. Bu kapsamda *Yunus Emre Divanı* ve Sultan Veled'in *Rubailer (Divan)*'i dönemin önemli eserleri arasında sayılabilir. Bu divanlarda tarihsel açıdan kesin bilgiler içeren metinler bulunmasa da dönemin fikrî yapısını yansıtan cümleler dönemin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktadır. Yunus Emre'nin başka bir eseri olan *Risaletü'n-Nushiyye*, ruh, nefis, kanaat, gazap, sabır, haset, cimrilik, akıl gibi konular hakkında nasihatler vermek suretiyle yazılmıştır. Yine bu dönemde yani 14. yüzyılda yaşamış olan şair ve aynı zamanda şeyh ve mutasavvıf olduğu da düşünülen Gülşehrî'nin

Feleknâme ve *Mantıku't-Tayr* isimli eserleri dönemin sosyal yapısını yansıtmaktadır. Özellikle bahsi geçen ikinci eserde dönemin derviş, fakih ve şeyhlerinin temel hususiyetleri ve bir sûfinin nasıl olması gerektiği gibi bilgilerin yanı sıra Fütüvvet teşkilatı ve Ahilik hakkında bilgiler verilmiştir.

Malumdur ki böyle bir çalışmanın hazırlanmasında araştırma konusu olan dönemde Anadolu topraklarında bulunmuş seyyahların eserleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple ilk akla gelen dönemin ünlü seyyahlarından Tancalı İbn Battuta'dır. Anadolu'nun birçok yerine uğramış olan İbn Battuta Aydınoğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları'nın kurulduğu coğrafyada da bulunmuştur. Batı Anadolu'da genellikle beyler tarafından karşılanıp onların misafiri olan İbn Battuta beylerin olmadığı şehir, kasaba ve köylerde ise daha çok Ahi zaviyelerinde misafir olmuştur. Dolayısıyla onun beyler hakkında kıymetli yorumlarının yanında Ahiler, fakihler, şeyhler ve onların zaviyeleri hakkında verdiği bilgiler oldukça değerlidir. Yine bu dönemde Anadolu'da bulunan başka bir seyyah da Bertrandon De La Broquiere'dir. Aslında bir Fransız ajanı olan Bertrandon, bilgi toplamak amaçlı Venedik'ten yola çıkmış ve kendisine hacı süsü vererek Yafa'ya ulaşmıştır. Buradan da Anadolu topraklarını kullanarak Bizans'a geçtikten sonra Avrupa'ya geri dönmüştür. Seyahati esnasında Anadolu'da karşılaştığı Türkler ile ilgili notları seyahatnamesine kaydetmiştir. Beylikler dönemi ile ilgili bilgiler içeren başka bir eserde el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*'ıdır. İslam ülkelerini tanıtan bu eserde tarih ve coğrafya ile ilgili bilgiler verilmektedir. Özellikle bizi ilgilendiren kısmı ise Anadolu Beylikleri'nden bahsettiği yerlerdir. Burada beyliklerin coğrafi yapıları, şehirleri, kaleleri, sosyal hayatları ve asker sayıları ile ilgili çeşitli bilgiler vermektedir. Bunlardan daha geç dönemde kaleme alınmış olmasına rağmen *Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi* bizim için yine oldukça önemli bir eserdir. Evliya Çelebi eserinde, araştırma yaptığımız bölgede bulunan ve beylikler döneminden kalmış olan hem şeyhler ve dervişlerin türbeleri hem de beylikler döneminde inşa edilmiş dini eserler hakkında da bilgiler vermektedir.

Dönemin Bizans tarihçilerinden olan Dukas'ın yazmış olduğu kitap, beylikler döneminde Batı Anadolu'da gerçekleşen olaylar ve buraların Türkler tarafından fethedilmesi ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Özellikle Börklüce Mustafa

olayında, hadisenin gerçekleştiği sahaya çok yakın olması bu konu hakkında verdiği bilgileri daha bir önemli hale getirmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde kaleme alınmış ve dolayısıyla daha çok Osmanlılar konu alınarak yazılmış olan kroniklerin muhtevasında beylikler ile ilgili verilmiş olan satır arası bilgiler de önemlidir. Bu konuda Aşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı, Mehmed Neşri'nin *Kitab-ı Cihannüma*'sı, Lütü Paşa'nın *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı, Hoca Saadeddin Efendi'nin *Tâcü't-Tevarih*'i, İdris-i Bitlisi'nin *Heşt Behişt*'i, *Oruç Beğ Tarihi*, Solakzade Mehmed Hemdemi'nin *Solakzâde Tarihi* ve Anonim Osmanlı tarihleri de beylikler ile ilgili bazı bilgiler içermektedir. Bununla birlikte her ne kadar Osmanlı Devleti zamanında meydana gelmiş olsa da Börklüce Mustafa isyanı ve yine aynı zamanda cereyan eden Torlak Kemal hadiselerinin asıl kökleri Aydınoğulları ve Saruhanoğulları beyliği dönemlerindedir. Bu sebeple çalışmamıza konu olan bu olaylar ile ilgili Osmanlı kronikleri detaylı bilgiler vermektedir.

Çalışma yaptığımız dönem ile ilgili yapılan biyografik eserler tezimiz için önemli bilgiler içermektedir. Bunlardan Taşköprülüzade İsâmuddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi'nin *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*'si her ne kadar Osmanlı devletinde yaşamış şahısları konu edinse de; bu eserde beylikler devrinde yaşamış olan zevât hakkında bilgi bulmak da mümkündür. Yine Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn anî'l-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*'u, Mecdî Mehmed Efendi'nin *Hadaikü's-Şakâik*'i, Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin *Osmanlı Müellifleri* ile Ali Rıza Hakses'in yazdığı *Muğla Menteşe Büyükleri* isimli eserlerde beylikler döneminde yaşamış önemli şahsiyetlerle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Bilhassa dönemin dini şahsiyetleri ile ilgili bilgilerin bulunabileceği kaynaklar Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan Tapu Tahrir ve Evkâf defterleridir. Saruhan Livası hakkında bilgi veren, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1531 tarihli kabul edilen 398 numaralı ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 1570 tarihli kabul edilen 306 numaralı defterler Saruhan Beyliği'ndeki vakıflar hakkında da bilgiler içermektedir. Daha çok beylerin dini açıdan öne çıkan şahsiyetlere tahsis etmiş olduğu vakıflar şeklindeki kayıtlardan bu şahısların yaşadığı bölgeler ve üstlendiği görevler hakkında bilgi sahibi olabilmek mümkündür. Buna benzer şekilde Aydınoğulları Beyliği ile ilgili TD.35M numaralı defter özellikle Birgi'deki vakıflar

üzerine yazılmıştır. Yine Tapu Kadastro Arşivinde bulunan Aydınogulları Beyliği hakkında bilgi veren başka bir defter de TTD.129'dur. Bu defter Osmanlı Devleti döneminde Aydınogulları Beyliği coğrafyasında gerçekleştirilen tahrir üzerine yazılmıştır. Bu sebeple Aydınogulları Beyliği vakıfları hakkında bize bazı bilgiler sunmaktadır. Menteşe Beyliği ile ilgili Menteşe Livasına ait XVI. Yüzyılda yazılmış olan 338 numaralı evkaf defteri önemli bilgiler vermektedir. Başka bir arşiv temelli kaynak ise; BOA. TD. 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)'dir. Bu defterde Hudâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu kapsamda yine bizim için kaynak niteliğinde olan Osmanlı arşivlerine dayalı bazı çalışmalar bulunmaktadır. Mesela Saruhanoğulları'na ait bilgileri toplamak amaçlı Osmanlı şerîye sicillerini inceleyen Çağatay Uluçay bunları *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar* isimli kitabında kaydetmiştir. Bu eser Saruhanoğulları ile ilgili çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Buna ilave olarak Himmet Akın'ın *Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma* isimli kitabı Aydınogulları hakkında yapılan önemli bir çalışmadır. Bu çalışmada birçok arşiv kaynağı vesikası kullanılmış ve bize konumuzla ilgili önemli bilgiler aktarılmıştır.

Yine tarihi bir vesika olarak karşımıza çıkan vakfiyeler dönemle ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu vakfiyeler günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bünyesinde toplanmıştır. Beylikler dönemine ait vakıf kayıtları da bu vakfiyeler içinde bulunabilmektedir. Fakat çalışma konumuz olan Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri ile ilgili beklediğimiz ölçüde vakfiye bulamadık. Ancak elde ettiklerimiz bize önemli katkılar sağlamıştır.

Bu dönemle ilgili kaynak olarak kullanabileceğimiz başka bir çalışma da kazı raporlarıdır. Beylikler dönemi ile ilgili yapılan kazılar özellikle Menteşeoğulları'ndan kalan terk edilmiş şehirler olan Peçin ve Balat üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle Peçin ile ilgili çalışmalar uzun yıllar devam etmiş ve halen de devam etmektedir. Elde edilen bilgiler genellikle yıllıklar tarzında yayınlanmıştır. Bu yıllıklarda beylikler dönemine dair önemli bilgiler bulunmaktadır.

Yine Anadolu Beylikleri döneminde basılmış olan sikkeler de bizler açısından kaynak değeri taşımaktadırlar. Sikkelerin üzerinde yazılı olan ibareler o dönem hakkında fikir vermesi açısından değerlidir. Bu konuda çeşitli makale ve kitaplar

bulunmaktadır. Bunlardan özellikle İsmail Galib, *Takvim-i Meskukat-ı Selçukiyye* isimli kitabında beylikler dönemine ait sikkelere yer vermiştir.

Günümüze kadar kalabilmiş mezar taşları ve kitabeler dönemle ilgili sınırlı olan bilgilerimizi biraz daha geliştirebileceğimiz önemli kaynaklar arasındadır. Beyliklerin teşekkül ettiği coğrafyada bıraktıkları mimari eserlerin incelenmesi sonucu elde edilecek bilgilerin yanı sıra bu konuda yapılmış olan bazı çalışmalar da bize ışık tutmaktadır. Mesela Mübarek Galip'in *Menteşe Devrine Ait Bazı Kabir Taşları*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın kaleme aldığı *Kitabeler*, Erkan Kaya'nın *Ayasuluğ Bölgesinde Bulunan Beylikler Devri Mezar Taşları ve Kitabeleri*, Necmi Ülker'in, *Tire Kitabeleri ve Türk Tarihinde Yeri* gibi eserlerinde beylikler dönemine ait bazı bilgiler yer almaktadır.

II. TÜRKLERİN İSLAMİYETE GİRİŞİ VE TASAVVUF

A. Türklerin İslam Dinini Kabulü

Türkler ile Müslüman Araplar arasındaki ilk temaslar 642 yılında gerçekleşen Nihavend savaşı sonrası Müslüman Arapların İran coğrafyasını ele geçirmesi ile başlamıştır.¹ Özellikle Hz. Ömer döneminde gerçekleşen fetihlerden sonra Müslüman Araplar ile Türkler, Horasan, Maverâünnehir ve Kafkaslarda karşı karşıya gelmişlerdir. Önceleri Muaviye'nin Horasan valisi Ubeydullah bin Ziyad tarafından Maverâünnehir'de başlayan fetihler² daha sonra Kuteybe bin Müslim tarafından devam ettirilmiş ve burada sağlam bir Müslüman Arap hâkimiyeti tesis edilmiştir.³ Bu hâkimiyetin sonucunda artan ilişkiler genellikle düşmanca tutumların oluşmasına sebep olmuş ve aralarında savaşlar meydana gelmiştir. Bununla birlikte azda olsa ihtida olayları yaşanmıştır. Özellikle Emevi halifesi Ömer bin Abdülaziz devrinde Türkler arasında Müslüman olanların sayısı artış göstermesine rağmen Emevi hâkimiyetinin umumuna bakıldığında ihtida olaylarının sayısının sınırlı kaldığı görülmektedir.

¹ Hakkı Dursun Yıldız, "Türklerin Müslüman Olmaları", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağ Yayınları**, İstanbul, 1987, cilt:6, s. 17.

² Yıldız, cilt: 6, ss. 17-18.

³ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 1990, s. 200.

İslam hâkimiyetinin Abbasilere geçmesi ile Emeviler döneminde uygulanan asabiyeçi politikalarından vazgeçilmiş ve yerine Müslüman olan herkese eşit haklar tanımayı esas alan politikalar uygulanmaya başlanmıştır.⁴ Bu politikalar da Türklerin Araplar ile yakınlaşması sonucunu doğurmuştur. 751 yılındaki Talas savaşında Çinlilere karşı Türkler ile Araplar aynı cephede mücadele ederek Orta Asya'da Çin hâkimiyetine karşı İslamiyet'in yayılması için bir ortam sağlamış oldular.⁵ Bu süreçten sonra Türkler, Müslüman Arapları daha iyi tanımaya başladılar. Aralarındaki dostane ilişkilerin de etkisiyle Türkler tek tek veya küçük aileler halinde İslam'ı benimsediler.⁶ Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan Hilafet ordusunda Türk askerleri çoğalmaya başlamıştı.⁷ Hatta o kadar ki Halife Memun zamanına gelindiğinde ordudaki güç dengesi Türkler lehine bozulmuştu.⁸ el-Câhız, bu konuda Türklerin faziletlerinin etkili olduğunu söyleyerek, özellikle Mutasım'ın, Türkleri etrafına toplayıp ihsanlarda bulunduğu bahsetmektedir.⁹ Bunun neticesinde Mutasım, Türk birliklerinin desteği ile halife bile olmuştur.¹⁰

Diğer taraftan Orta Asya'da Karahanlılar dönemine gelindiğinde Karahanlı hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han daha hükümdar olmadan Müslüman olmuş¹¹ ve ardından Karahanlılar Devletinde İslamiyet'in yayılması için çaba göstermiştir.¹² Karahanlılar'ın Müslüman olmaları ile diğer Türklerin İslam dinine girmeleri hızlanmıştır. Satuk Buğra Han'ın oğlu Baytaş Arslan Han döneminde, 960'lı yıllarda iki yüz bin çadır Türk'ün İslam dinine girdiği rivayet edilmektedir.¹³

Türklerin İslam dinini benimsemesinde kervan yollarının, dolayısıyla ticaretin etkisi büyüktür. Bu yollar sayesinde ticaretin yanı sıra kültür alışverişi de gerçekleşmiştir. Müslüman tüccarlar bu vasıta ile İslam dininin yayılması için gayret

⁴ Yıldız, cilt: 6, s. 19.

⁵ Seyfullah Kara, **Selçuklular'ın Dini Serüveni**, Şema Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 21.

⁶ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1983, s. 342.

⁷ Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi**, Turan Neşriyat, cilt: I, İstanbul, 1969, s. 139.

⁸ Kara, ss. 22-23.

⁹ el-Câhız, **Hilafet Ordusunun Menkubeleri ve Türkler'in Faziletleri**, (çev. Ramazan Şeşen), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1964, s. 76.

¹⁰ Hakkı Dursun Yıldız, **İslamiyet ve Türkler**, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 76.

¹¹ İbnü'l-Esir, **el-Kamil fi't-Tarih**, (çev., Abdülkerim Özeydın), Bahar Yayınları, İstanbul, 1987, cilt: XI., s. 81.

¹² Abdülkerim Özeydın, "Karahanlılar", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 24, İstanbul, 2001, s. 406.

¹³ İbnü'l-Esir, cilt: VIII., s. 460.

göstermişler ve bu konuda büyük hizmetler etmişlerdir.¹⁴ Bunların yanı sıra Türklerin eskiden beri sahip oldukları tek tanrı, ruhun bekası, ahiret hayatı, cennet ve cehennem inançları, İslam dininin de temel akideleri olmaları sebebiyle bu dini benimsemelerinde etkili olmuştur.¹⁵

B. Tasavvufun Ortaya Çıkışı

İslam devletleri, siyasi yönden genişlemenin tabii bir neticesi olarak, kültürel ve sosyal açıdan da zenginleşmişlerdir. Bu zenginlik beraberinde lüks yaşam, sefahat ve hatta israfa varan yaşam tarzının ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu değişiklikler ile yeni nesiller ve eski nesiller arasındaki Müslümanlık anlayışında da farklılıklar meydana gelmiştir. Eski nesiller İslam'ın ilk yıllarına özlem duymaya başlamış ve "zühd" hareketi denilen mistik bir yaşam biçimini benimsemişlerdir. İslam'ın ilk yüzyılında bu gelişmeler yaşandıktan sonra ardından gelen yüzyıllarda, bu altyapının üzerine bina edilecek olan "tasavvuf" denilen "sûfîlik" akımı ortaya çıkmıştır. Tasavvuf sadece İslamiyet ile ortaya çıkmış olan bir anlayış olmaktan ziyade, İslam öncesi mistik kültürlerin tesirinde de kalmıştır. Bu etkileşimler ortaya çıkarken Kuran-ı Kerim'in pek çok ayeti ve kavramı kullanılmış, bu kavramlar mistik kültürlerden alınan anlayışlar ile birleştirilmiştir. Zaman içerisinde İslam zühdü, mistik bir muhtevaya kavuşarak "tasavvuf" dediğimiz olaya dönüşmüştür.¹⁶ Bu durum tasavvuf ehli olanların bir taraftan zühd sahibi olarak dünyayı terk etmeye çalışmaları, diğer taraftan dini meselelere mistik yorumlar getirmeleri gibi neticeleri doğurmuştur.¹⁷

İslam tasavvuf anlayışının sekizinci yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilir ve bundan önceki zamanların zühd dönemi olarak benimsendiği görülür.¹⁸ Bu anlamda ilk büyük mutasavvıf olarak Hasan el-Basrî'nin (ö. 728) ismi zikredilmektedir. Hasan el-Basrî'nin dini fikirleri ehl-i sünnet ile aynıdır. Dokuzuncu yüzyıldan itibaren zühd hareketi değişikliğe uğramaya başlamış ve mistik bir karakter kazanmıştır. Zühd hareketinin böyle bir değişim içerisine girmesinde etkili olanların başında Harîs el-

¹⁴ Abdülakdir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954, s. 206., Kara, ss. 47-49.

¹⁵ Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti...**, s. 151.

¹⁶ Ahmet Yaşar Ocak, **Türkler, Türkiye ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 163-164.

¹⁷ İbn Haldun, **Mukaddime**, (çev. Halil Kendir), Yeni Şafak Yayınları,, Ankara, 2004, cilt:II, s. 669., Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 10-11.

¹⁸ Mustafa Aşkar, **Tasavvuf Tarihi Literatürü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 15.

Muhâsibî (781-837) gelmektedir. Bu zamana kadar devam ede gelen zühhd devrinde sünnî itikadî bir çatışma olmamıştı. Bu yeni gelinen noktada, tasavvuf anlayışının ortaya çıkmaya başlaması ile Zünnûn-ı Mısırî (ö. 861), Bâyezid-i Bistamî (ö. 875), Cüneyd-i Bağdadî (ö. 910) ve Hallâc-ı Mansûr (ö. 922) gibi şahsiyetler¹⁹ din dışı davranışlar içerisinde bulunmakla suçlanmaya başlanmışlardı. Nitekim tasavvuf ehli kendi düşüncelerinin İslam'a uygunluğunu ispat etmek zorunda kalmışlardı. Böyle bir durumda tasavvuf anlayışı ile ehl-i sünnet itikadı arasında birlik ve uygunluk sağlamak gerekiyordu. Bunun konu üzerinde ilk çalışanlar Tirmizi (ö. 892), Tüsterî (ö. 896) ve Harrâz (ö. 890) gibi şahıslardı. Ama Sünnî Müslümanlıkla tasavvuf arasındaki bağlantının kurulması ve tasavvufun İslam dışı bir istikamet tutturmaması için gayret gösteren en önemli mutasavvıf Gazâlî (ö. 1111) idi. Gazâlî İslam'da sünnîlik ve tasavvuf veya şeriat ile tarikatın birbirinden ayrı şeyler olmadığını her ikisinin de bir olduğunu göstermeye çalışmış ve büyük oranda başarılı da olmuştur. Nitekim Gazâlî'den sonra ulemâ ile sûfî diye ayrı zümreler yerine âlim-sûfîler veya sûfî-âlimler ortaya çıkmıştır.²⁰

C. Türkler ve Tasavvuf

Emeviler döneminden itibaren uzun bir süre İslamiyeti yayma çabaları göçebe Türklerin yaşadığı bozkırlarda devam ettiği halde istenilen sonuç elde edilememişti. Barthold ve Osman Turan'a göre İslamiyetin fakihler tarafından anlatılan şekli göçebe Türklerin ihtiyaçlarına cevap verememekteydi.²¹ Erol Güngör ise fakihlerin aktardığı bu anlayışın göçebe Türklerin daha evvelki inançlarında olduğu gibi mistik ihtiyaçlarını karşılamadığını ifade etmektedir.²² Ona göre İslam tasavvufunun zühhd döneminden çıkıp mistik karakter kazanmasıyla birlikte Asya'da İslamlaştırma hareketi hız kazanmaya başlamıştı.²³ Şeyhler ve diğer tasavvuf ehli şahsiyetler Türk topluluğu üzerinde büyük bir tesir meydana getirmiş, fakihlerin yapamadığını gerçekleştirme imkânı bulmuşlardı.²⁴

¹⁹ Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara, 1976, s. 16., Ocak, *Türkler...*, s. 165.

²⁰ Erol Güngör, **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1982, ss. 65-85.

²¹ Barthold, s. 274., Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti...*, s. 232.

²² Güngör, s. 185.

²³ Güngör, ss. 65-85.

²⁴ Barthold, s. 274., Turan, cilt: 1., s. 232.

Türklerin İslamiyetten önceki inançları, yaşadıkları içtimai ve iktisadî şartlar ile belirlenerek kendilerine mahsus bir din olarak ortaya çıkmıştır. Zamanla yeni inançları tanımış olsalar da, eski inançlarını buna uyarlamasını bilmişlerdir. Dolayısıyla İslamiyetten önceki dinlerin uzun yıllar boyu etkisinde kalmış olan Türkler, İslamiyet ile bu etkileri tamamen ortadan kaldıramamış ve bunların bazılarını İslamî bir motif gibi işlemişlerdir.²⁵ İslamiyet öncesi dinlerinin etkisinden bütünüyle çıkamayıp eski dinlerine ait bazı özellikleri yeni dinlerine uyarlayan Türkler için İslam evliyalarını, mutasavvıflarını, dervişlerini ve mürşidlerini kabullenmek zor olmamıştı. Çünkü önceki inançlarında kamların mahiyeti ile yeni dinleri olan İslam'daki bu grubun mahiyeti birbirlerine benzerlik göstermekteydi. Keramet sahibi olan kamlar ile İslamiyet ve ardından tasavvuf ile birlikte ortaya çıkan mutasavvıf ve dervişler birbirinin yerini alırken bu değişiklik pek hissedilmiyordu.²⁶ Tasavvufî İslam anlayışını yayan bu şahıslara Horasan Erenleri de denilmekteydi. Horasan Erenleri İslam tasavvufunu yaymaya çalıştığı kitleden kültürel açıdan daha yüksek seviyede olan insanlar değillerdi. Hatta çoğunun okuma yazması dahi yoktu. Tasavvufun yoğun olduğu Horasan bölgesindeki mutasavvıflardan bir şeyler öğrenmişler ve bu öğrendiklerini başkalarına öğretmeye başlamışlardı. Onların bu basitlikleri göçebe halka daha iyi nüfuz edebilmelerini kolay hale getirmişti.²⁷

Bütün bunlara rağmen Orta Asya'da bulunan Türkler arasında Hoca Ahmed Yesevi'den (ö. 1166) önce ortaya çıkmış olan Muhammed Maşuk Tûsî, Emir Ali Ebû Hâlis gibi mutasavvıflar kuvvetli bir tasavvufî akım tesis etmeye muvaffak olamamışlardı.²⁸ Hoca Ahmed Yesevi ile birlikte Türkler arasında asırlarca yaşayan büyük bir tarikat kurulmuştu. Ayrıca bu bir Türk tarafından ve Türkler arasında kurulan ilk tarikat olmuştu.²⁹

²⁵ Ahmet Yaşar Ocak, **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 91-92., Ocak, **Türkler...**, s.14.

²⁶ Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Turan Neşriyat, İstanbul, 1971, s.14., Köprülü, **Türk Edebiyatında...**, s. 19.

²⁷ Güngör, s. 186.

²⁸ Köprülü, **Türk Edebiyatında...**, ss. 18-20.

²⁹ Köprülü, **Türk Edebiyatında...**, s.114., Mehmet Rami Ayas, **Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1991, s. 29.

Türkistan ve Horasan bölgelerinden Türklerin Anadolu'ya gerçekleştirdiği göçler neticesinde tasavvuf bu coğrafyaya girmeye başlamıştır. Anadolu'da gerçekleştirilen fütûhat esnasında Anadolu Türklerine manevi destek olan bu tasavvuf ehli Türkmen dervişleri, buralarda tekkeler açmaya başlamışlardı. Bu dervişler aynı zamanda ihtida hareketlerinde de etkili oluyorlardı. Anadolu'da Türk devletinin teşekkülü esnasında birlik ve bütünlük unsuru olmanın yanı sıra sınır boylarında İslamın ilerlemesinde de büyük ölçüde katkı sağlamışlardır.³⁰

Anadolu'daki Selçuklu sultanları ve Türkmen beyleri ülkelerinin gelişmesi ve kendilerine İslam dünyasında meşruiyet alanı oluşturabilmek için tasavvuf ehlini davetkâr tavırları neticesinde, Maveraünnehir ve Horasan bölgelerinden Anadolu'ya büyük mutasavvıflar, bilim ve din adamları gelmişlerdir. Sultanlar ve beyler, Türk, Arap ve Fars kökenli bu insanları kendi ülkelerinde himaye etmek ve onların çalışma yapmalarını sağlamak için her türlü imkanı hazırlamışlardır.³¹ Anadolu'ya gelenler arasında Bahaeddin Veled, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizî, Necmeddin Dâye (Razi), Fahrud-din Irakî gibi önemli simalar vardır.³² Kısa süreliğine Anadolu'da bulunmuş olan ve İbn Bibî'nin övgüyle bahsettiği Şihâbeddin Ömer bin Muhammed es-Sühreverdi, Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubad zamanında Anadolu'ya gelmiş ve burada tesirini göstermiştir.³³ Bunların yanı sıra Evhadüddin Kirmanî, Muhyiddin Arabî, Hacı Bektaş-ı Velî, Sadreddin Konevî, Yunus Emre gibi mutasavvıflar da Anadolu'da derin izler bırakmışlardır.

Yukarıda ismi geçen tasavvuf ehli yanında, şeyhleri Anadolu'ya gelmemiş ama burada yayılma imkânı bulmuş olan tarikatlar da vardır. Bunların halife ya da müridleri Anadolu'ya gelmiş ve varlıklarını hissettirmişlerdir.³⁴

D. Türklerin Mutasavvıf ve Fakihlere Bakışı

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra içlerinden önceleri fıkıh âlimleri daha sonra da tasavvuf ehli kişiler çıkmaya başlamıştır. Müslüman Türk yöneticiler her iki

³⁰ Güngör, ss. 188-189.

³¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda Toplum, Kültür ve Entellektüel Hayat (1071-1453)*, **Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri**, (haz. Nurettin Pirim, Haşim Şahin), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 276.

³² Kara, s. 173.

³³ İbn Bibî, **el-Evâmirü'l-Alâiye fi'l-Umûri'l-Alâiye**, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 252.

³⁴ Kara, ss. 174-175.

gruba da saygı ve hürmet duymuş onlarla iyi ilişkiler içerisinde olmaya gayret göstermişlerdir. Bu konuda yöneticilere Türklerin ilk yazılı eserlerin de bile tavsiyelerde bulunulmuştur. Mesela *Kutadgu Bilig* isimli eser de bu konuda birçok tavsiye içermektedir. Öncelikle din adamlarına hürmet gösterilmesi, yedirilip içirilmesi gerektiği anlatılmış ve onların insanların yolunu aydınlatan bir meşale gibi olduğu söylenmiştir. Bunun yanı sıra din adamlarının bilgilerinin dikkate alınarak hareket edilmesi ve onların sözlerine itibar edilmesi gerektiği, iyi münasebet kurulup iyi geçinilmesi gerektiği anlatılmıştır. Bu şekilde hareket edilerek her iki dünya saadetinin elde edilebileceği bildirilmiştir.³⁵

Sonraki dönemde Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından kaleme alınan *Siyasetname* isimli eserde de benzer telkinler bulunup şunlar söylenmektedir:

*"Din işlerinin tetkiki, farz ve sünnetlerin muhafazası, Allahü Teâlâ'nın buyruklarının icrası, din ulemasına ihtiram ve geçimlerini beytül mâlden temin ve tayin, zahit ve dervişleri aziz tutmak padişahların üstüne vaciptir. Haftada bir yahut iki defa din ulemasını huzurunda kabul edip, Hakk Teâlâ'nın emirlerini bizzat onlardan dinlemek, Kur'an tefsiri ve Resulallah'ın hadislerini, geçmiş adil padişahların hikâyelerini ve peygamber kıssalarını onların ağzından can kulağıyla dinleyerek gönlünü dünya meşgalesinden kurtarır. Huzurunda âlimler için münazaralar tertip ederek bilmediği bir mevzu var ise öğrenme, bildiklerini ise pekiştirme imkânı bulur. Şayet bir süre böyle devam ederse bunu alışkanlık haline getirir ve zamanla peygamber efendimizin hadislerinden, şariat hükümlerinden ve Kur'an-ı Kerim tefsirinden ezberleyesiye malumat sahibi olur. Dinî, dünyevî konularla ilgili takınacağı tutum, izleyeceği çözüm yolları hakkında aydınlandığı takdirde yüksek vicdan, adalet ve muhakeme gücü sayesinde hiçbir dini eğri, mezhebi bozuk kişi onu hak yoldan ayıramaz; memleketinde kötü emeller ve sapkınlıklar ortadan kalkarak muazzam işler icra eder."*³⁶

³⁵ Yusuf Has Hacı, **Kutadgu Bilig**, (çev. Reşid Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1974, s. 314.

³⁶ Nizamülmülk, **Siyasetname**, (çev. Mehmet Taha Ayar), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 77.

Nizamülmülk'ün yazdıkları hayatına da yansıtmıştır. Bunu *Selçukname*'de geçen Nizamülmülk'den bahseden şu cümleler ile teyit etmekteyiz:

"Nizamü'l-Mülk'ün meclisine ne vakit bilginlerden Ebu'l-Kasım Kuşeyrî ve Ebu'l-Meâlî bin Cuveynî gelseler, bunlara ayağa kalkıp yanına alır, ondan sonra sohbet edip konuşurdu. Ancak Ebû Ali Fârmezî geldiği vakit ayağa kalkar, ona yerini verir, kendisi geçer karsısına otururdu. Sonra Kuşeyrî ile İbn Cuveynî bu durumdan usanıp, Nizamü'l-Mülk'e haber gönderdiler ve 'Biz Ebû Ali'den üstün ve saygıdeğer iken, ona artuk (fazla) hürmet etmesinin sebebi nedir?' diye sordular. Nizamü'l-Mülk, 'Kuseyrî ve İbn Cuveynî ve onların emsali kimseler bana gelseler, bende olmayan vasıflar ile beni öğüp medhimde mübalağa ve beni azdırıp teşvik ederler. Fârmezî geldiği vakit, bana va'z ve nasihat edip, ayıbımı ve zulmümü anıp, beni yaptığım işlerden dolayı bozar. Sonra onun sözünden kırılıp, işlerimden yasaklanmış olurum. Onun için ona fazla saygı gösterip, güzel karşılarım' dedi."

Yine devamında Nizamülmülk'ün sûfilere çok sevgi ve hürmet gösterdiği onlara ikramlar bulunduğu yazılmaktadır.³⁷ Bu durumdan anlaşıldığı üzere Kutadgu Bilig'de yöneticilere yönelik yazılan tavsiyelerin Nizamülmülk tarafından hayata geçirildiği görülmektedir.

Türk tarihinde, farklı şahsiyetler din adamları için benzer bir anlayış sergileyip bu şahıslara iltifat göstermişlerdir. Bu durum Selçuklu Devleti'nden sonra kurulan Türk devletleri ve Anadolu'da kurulan beylikler için de aynı şekilde devam etmiştir. Din adamları ve tasavvuf ehline gösterilen hürmetkâr tavır neticesinde beyliklerin kurulduğu coğrafyalara bu şahsiyetler yoğun bir şekilde gelmişlerdir.

E. Anadolu ve Tasavvuf

Anadolu'nun Türkler tarafından ele geçirilmesinden sonra Orta Asya'da başlayan ve batıya doğru ilerleyen Moğol istilasının da etkisiyle, bu topraklara büyük göçler yaşanmıştı. Gelenlerin arasında çeşitli tasavvuf akımlarına ve tarikatlara mensup şeyh ve dervişler de vardı. Yeni geldikleri bu topraklarda kendilerine uygun

³⁷ Ahmed bin Mahmud, *Selçukname II*, (haz. Erdoğan Merçil), Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1977, s. 10.

yerleşme sahası bulmuş olan şeyh ve dervişler, siyasal iktidarların da desteğini almışlar ve burada kalıcı hale gelmeye başlamışlardır.³⁸

Anadolu'da kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'nin hükümdarları, yönetimleri altında bulunan yerlerin fikrî ve kültürel anlamda gelişmesi için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Bu kapsamda Türk, Arap ve Fars asıllı alim ve mutasavvıfları etraflarında toplayarak onların eserler telif etmelerini sağlamışlardır.³⁹ Selçuklu Devleti'nin ardından ortaya çıkan beyliklerin de benzeri bir uygulama ile aynı anlayışı devam ettirdikleri görülmektedir. Devletin medreseler tesis etmesi, zaviyeler ve imaretleri kendi verdiği istikamette kurdurması ve dolayısıyla toplumsal hayatın şekillenmesinin yanında imarını da gerçekleştirmesinde⁴⁰ olduğu gibi, beylikler de benzer bir anlayış sergilemişlerdir.

Anadolu'da bu gelişmeler yaşanırken İslam âlemindeki tasavvuf cereyanı gittikçe artan bir ivmeyle İslam memleketlerini sarmaya başlamıştı. Bu sebeple maddi ve manevi ihtiyaçlar göz önüne alınarak birçok tekkeler kurulmuştu. Bu tekkeler idarecilerin ve devletin devamı için bazı roller de üstlenmişlerdi. Bazı zamanlar idarecilere halk tarafından teveccüh gösterilmesi için gayret eden bu tekkeler, yeri geldiğinde halkın dini ihtiyaçlarına cevap vermişlerdi. Zamanla devlet büyüklerinin, ileri gelenlerinin, hatta sultanların şeyhlere mürid olması, onlara çok büyük bir manevi nüfuz sağlamıştı. Böylelikle hükümdarların saltanatları üzerinde mutasavvıfların manevi bir etkisi olmaya başlamıştı. Bu durum devlet açısından bazen sakıncalı durumlar ortaya çıkardığı için mühim tedbirler alınmasını zorunlu hale getiriyordu.⁴¹

İslam memleketlerinde gerçekleşen umumi duruma uygun olarak Anadolu'da kurulmuş olan Selçuklu Devleti'nde de tekkeler ve zaviyeler tesis edilmeye başlanmıştı. Bilhassa Moğol istilasından sonra birçok mutasavvıf ve âlim Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdi. Konya başta olmak üzere, Kayseri, Kırşehir, Tokat, Sivas gibi şehirlere yerleşen âlimler arasında Abdülmecid bin İsmail el-Herevi (ö. 1142), Muhammed Talekanî (ö. 1217), Yusuf bin Said es-Sicistânî (ö. 1241-42) ve Ömer el-

³⁸ Ocak, Ortaçağlar Anadolu'sunda..., s. 282., Ahmet Yaşar Ocak, "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Tasavvufî Düşünce", **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 1**, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 430.

³⁹ Ocak, Selçuklular ve Beylikler..., s. 429.

⁴⁰ Turan, Selçuklular ve İslamiyet, s. 20., Ocak, Ortaçağlar Anadolu'sunda..., s. 282.

⁴¹ Köprülü, Türk Edebiyatında..., ss. 195-199.

Ebherî (ö. 1265) gibi isimler vardı.⁴² Diğer İslam hükümdarları gibi Selçuklu hükümdarları da onlara hürmet ve iltifat göstererek topraklarına gelmelerini teşvik etmişlerdi.⁴³

Selçuklu Devleti sonrası dönemde mahalli hâkimiyet teminine uğraşan beyler şeyhlerin maddi ve manevi nüfuzundan istifade etmek için hâkim oldukları coğrafyalarda onların iskânı için tekke ve zaviyeler yaptırmaya başlamışlardı.⁴⁴ Buna mukabil Anadolu'ya gelen dervişler de dağ başlarında yer açıp oralara yerleşiyor, bahçe işleyip bağ yetiştiriyor, boş ve kimsesiz kalmış yerleri şenlendiriyor ve hatta bulundukları yerlerde köyler vücuda getiriyorlardı.⁴⁵ Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenleri etkisi altına alan bu dervişler; Baba, Dede, Şeyh, Hoca, Hacı, Ahi gibi şahıslardı. Bunların arasında âlimlerde vardı. Bu dervişlerin göçebe Türkmenlere dinî telkinat yapmaları yanında, zaviyeleri etrafında türlü tarım işleri ve hayvancılık yaptıkları görülmekteydi. Gelip geçene hizmet, yolcu ağırlamak gibi yararlılıklarının yanında birde devlete vergi ödemektedirler. Bu durum onların dini, iktisadi ve toplumsal alanlarda ne kadar önemli bir faktör olduğunu göstermekteydi.⁴⁶

Türkler, Müslümanlaşmaya başladığı süreçten itibaren Sünnî İslam anlayışını benimsemişlerdi. Anadolu'ya gelenlerde de bu durum benzer şekildeydi.⁴⁷ Fakat Moğolların Orta Asya'yı ve ardından İran ve Irak'ı işgalinden sonra Anadolu'ya akın eden Sünnî çevre dışından olan tarikatlar, kendilerine kırsal kesimdeki Türkmen toplulukları arasında yer bulabilmişlerdi. Çünkü kırsal kesimdeki Türkmen toplulukları ya İslam'ı yeni kabul etmiş veya göçebe hayat tarzlarından dolayı İslam'ı tam olarak özümseyememişlerdi. Bu nedenle İslam öncesi yerel inanç ve gelenekler ile uyuşabilen Vefaiye, Kalenderiye ve Haydariye gibi tarikatların etkisine girmişlerdi.⁴⁸

Yeni geldikleri bu coğrafyada Hristiyanlar ile karşılaşan tasavvufî gruplar onların Müslüman olmalarında da etkili olmuşlardır. Bunun ne kadar yoğun bir şekilde olduğunu belirleyebilecek veya kitleler halinde ihtidaların olup olmadığını

⁴² Ocak, Selçuklular ve Beylikler..., s. 429., Ocak, Ortaçağlar Anadolu'sunda..., s. 276.

⁴³ Köprülü, Türk Edebiyatında..., s. 200.

⁴⁴ Köprülü, Türk Edebiyatında..., s. 204.

⁴⁵ Ayas, s. 39.

⁴⁶ Ayas, s. 40.

⁴⁷ Ocak, Selçuklular ve Beylikler..., s. 429., Ocak, Ortaçağlar Anadolu'sunda..., ss. 276-277.

⁴⁸ Ocak, Ortaçağlar Anadolu'sunda..., s. 284.

anlayabilecek bilgileri dönemin kaynaklarında göremiyoruz. Bu kaynaklarda ancak münferit ihtida olayları ile karşılaşılıyor.⁴⁹ Ancak bir müddet sonra Anadolu'daki Hristiyanların sayısı gittikçe azalmıştır. Beyliklerin zuhuru esnasında özellikle kıyı kesimlerde halen yoğun bir şekilde yaşamakta olan gayrimüslimler ise, özellikle batı Anadolu'nun fethi esnasında birçoğu adalara ve diğer memleketlere göç etmek suretiyle buraları Müslüman Türklere bırakmışlardır.

⁴⁹ Ocak, Ortaçağlar Anadolu'sunda..., s. 296.

BİRİNCİ BÖLÜM

SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİ (1313 – 1412)

A. SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİ SİYASİ TARİHİ

Saruhanogulları Beyliği Gediz ovası üzerindeki topraklarda hâkimiyetini kurmuştur. Beyliğin doğu sınırları kuzeyden güneye doğru Demirci, Borlu, Ilıca, Adala ve Kemaliye, Kuzey sınırları batıya doğru bugünkü Akhisar'dan itibaren Kırkağaç yakınlarından geçerek Foça'ya kadar uzanır. Güney sınırı ise batıya doğru Turgutlu, Manisa, Kemalpaşa (Nif), Menemen ve Ege denizi sahillerine, İzmir körfezine kadar uzanır. Kuzeyde Karesioğulları ile doğuda Germiyan Beyliği ile güneyde ise Aydınoğulları Beyliği ile komşudur.⁵⁰

1. SARUHAN BEY

Anadolu toprakları, Selçuklular döneminde Moğol saldırısına uğrayınca, birçok Türkmen boyu Batı Anadolu bölgesine gelmiş ve buradaki Bizans kasaba ve şehirlerini ele geçirmeye başlamıştı.⁵¹ Saruhan Bey de Batı Anadolu'da faaliyette bulunan Türkmenlerden biriydi. XIII. yüzyıl sonlarında ve XIV. yüzyılın başlarında Manisa ve civarına yapmış olduğu fetih hareketleri ile bu bölgedeki bazı yerleri ele geçiren Saruhan Bey'in Manisa'yı zapt etmesi ise 1313 yılına tekabül etmektedir.⁵²

⁵⁰ Feridun Emecen, "Saruhanogulları", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, cilt:36, s.170., Süleyman H. Yakut, **Saruhanogulları Beyliği**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2002, s. 82.

⁵¹ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (ter. Y. Moran), İstanbul, 1979. s. 269.

⁵² Çağatay Uluçay – İ. Gökçen, **Manisa Tarihi**, İstanbul 1939, s. 22. Manisa'nın Saruhan Bey tarafından ne şekilde ele geçirildiği tam olarak sarahate kavuşmuş değildir. Bununla birlikte Manisa'nın doğu tarafından şehre gelen Saruhan Bey, buradaki kırtık mevkiinden şehre girerek fethettiği rivayet edilir. Bkz. Çağatay Uluçay – İ. Gökçen, s. 23. Halk arasında dolaşan bir rivayet ise Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun babası tarafından şu şekilde aktarılmaktadır: "Şimdi size bizimkiler düşmanı nasıl kovalamışlar, onu anlatayım: Bir gece yarısı, herkes uykudayken dağın arka tarafından tırmanıp çıkan askerlerimiz sessizce gelmişler, o zaman kilise olan Ulu Cami'nin öte yanındaki tepeyi tutmuşlar. Niyetleri işi velveleye vermeksizin tepeden inme bir baskınla bütün gavurları yataklarında kılıçtan geçirmekmiş. Ama ortalık o kadar karanlıkmiş ki, önlerini göremiyorlarmış. Nedelim neyleyelim diye düşünürlerken bir de ne görsünler, ak sakallı bir Pir, önüne bir sürü keçi katmış onlara doğru geliyor. Aksakallı Pir yaklaşmış, ta yanlarına sokulmuş ve demiş ki: "Evlatlarım, alın şu sırtımdaki torbayı. Çıkarın içinden şu çingiraklarla çıraları. Çingirakları keçilerin boynuna takın. Çıraları da uçlarından tutuşturup boynuzlarına bağlayın. Hepsini birden aşağıya doğru salıverin. Haydi yolunuz aydın olsun!" Ak sakallı Pir bunları söyleyerek sırta kadem basmış. Bizimkiler hemen bu evliyanın dediği gibi yapmışlar ve keçi sürülerini tepeden aşağıya koyuvermişler. Öbür yandan ise, biraz sonra yüzlerce çingirak sesleri ile uyanıp yataklarından fırlayan gavurlar karanlığın içinden alay alay birtakım meşalelerin kasabaya doğru yaklaştığını da görünce neye uğradıklarını bilememişler;

Bu zamanda Batı Anadolu'da yapılan fetih hareketleri genelde bir sultanın veya bir beyin tabiiyetindeki emirler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Alpağı'nın oğlu olan⁵³ Saruhan Bey'in bu dönemde kimin tabiiyeti altında olduğu ise açıklığa kavuşmamıştır.⁵⁴ Saruhan Bey'in bildiğimiz kadarıyla Ali Paşa ve Çuğa Bey⁵⁵ adlarında iki kardeşi vardır. Ali Paşa Nif (Kemalpaşa)'de hüküm sürmüştür.⁵⁶ Çuğa Bey ise Demirci'de hüküm sürmüştür.

Manisa'yı merkez olarak kullanan Saruhan Bey bir taraftan topraklarını genişletirken öbür taraftan da Osmanlı Devleti'ne karşı, Aydınoğulları Beyliği ve Bizans Devleti ile ittifaklar yapmıştır.⁵⁷ Bu arada denizciliğe de önem vermiş olan Saruhan Bey bir donanma inşa ettirmiş ve Yunanistan sahillerine seferler yapmıştır. Bu donanma sayesinde Foça, Nahsos, Sakız adasındaki Cenevizlileri ve Midilli adasını vergiye bağlamıştır.⁵⁸

Bizans Devleti'nin taht mücadelelerine sahne olduğu bu yıllarda Kantakuzen İmparator olmak için mücadeleye başlamıştı. Bu kapsamda Anadolu beylikleri ile yapacağı ittifakın kendi lehine olacağını düşünen Kantakuzen, Aydınoğlu Umur Bey ile anlaşmıştı. Kantakuzen'in imparatorluk mücadelesine destek veren Umur Bey, kendisine yardıma gitmek üzere yola çıkmak için hazırlıklara başlamıştı. Bu esnada Saruhan Bey ile görüşen Umur Bey, Kantakuzen'in imparatorluk mücadelesinde birlikte hareket etmek için kendisini ikna ederek yanına bir müttefik bulmuştu. Saruhan Bey bu mücadeleye destek vermek için oğlu Süleyman'ı görevlendirmişti. Böylelikle Umur Bey ve Saruhanoğlu Süleyman Bey birlikte Rumeli'de bulunan Kantakuzen'e yardım için yanına gitmişlerdi. Bu ittifak kuvvetleri birlikte hareket ettikleri sırada hiç beklenmedik bir durum gerçekleşmiş ve Saruhanoğlu Süleyman

tabana kuvvet kaçmaya başlamışlar. Keçiler kovalar, bunlar kaçar. Nihayet soluğu ovada aldıkları vakit bir yerde horozlar ötüp sabah olur. Bunların da akılları başlarına gelir ama, iş işten geçer. İşte o vakitten beri ovadaki bu yere Horozköyü derler." Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Anamın Kitabı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986. ss. 46-47.

⁵³ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 105/a., **TD. 398.** vr. 65/a.

⁵⁴ İbn Kemal, Saruhan Bey'in bu dönemde Anadolu Selçuklu Sultanı Mesud bin İzzeddin Keykavus'un emirlerinden biri olduğunu söylemektedir. Bkz. İbn-i Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman I. Defter**, (yay. Şerafettin Turan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991. s. 137. Başka bir görüşe göre ise Saruhan Bey Harezmi'den gelmiş Germiyan Beyliği'ne bağlı bir emirdir. Bkz. M.Çetin Varlık, **Germiyanogulları Tarihi**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası, 1974, s. 9.

⁵⁵ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 91/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 230.

⁵⁶ Çağatay Uluçay – İ. Gökçen, ss. 23-24.

⁵⁷ Feridun Emecen, **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s. 18.

⁵⁸ Uzunçarşılı, Kitabeler, s. 59.

Bey İstanbul önlerine geldiklerinde hummaya tutularak ölmüştür.⁵⁹ Bu durum karşısında sefer yarıda kalmış ve geri dönmüştür. Oğlu Süleyman'ın vefatından kısa bir süre sonra Saruhan Bey de aynı tarihte h. 746/m. 1345 senesinde vefat etmiştir.⁶⁰

Gerçekleştirdiğimiz çalışma esnasında Osmanlı arşiv vesikalarından olan tahrir ve evkaf defterlerindeki bazı kayıtlarda Saruhanoğlu ifadesinin başka bir isim zikredilmeden kullanıldığı görülmektedir. Aslında Saruhanoğlu ifadesinin kullanılabileceği kişiler Saruhan Bey'in bilinen oğulları Süleyman, İlyas, Orhan, Devlet Han ve Timur⁶¹ olmalıdır. Lakin bu ifadenin Saruhan Bey'in oğlu olmayan şahıslar için Saruhanoğlu İshak Bey, Saruhanoğlu İshak Çelebi, Saruhanoğlu Hızır Paşa, Saruhanoğlu Hayreddin Çelebi, Saruhanoğlu Yusuf, Saruhanoğlu İdris, Saruhanoğlu İlyas Paşa, Saruhanoğlu Yakup Çelebi, Saruhanoğlu Orhan Bey şeklinde kullanıldığını görülmektedir. Mesela biz biliyoruz ki İshak Bey'in babası İlyas Bey, onun da babası Saruhan Bey'dir. Bunu Ulu Cami ve yanındaki medresenin kitabesinden anladığımız gibi Mevlevîhanenin kitabesinden de anlıyoruz. Bunun yanında Subhü'l-A'sâ isimli eser⁶² ve arşiv vesikalarında verilen vakıf kayıtlarından da İlyas Bey'in babasının isminin Saruhan olduğunu öğreniyoruz. Özellikle vakıf kayıtlarında İshak Bey'in Saruhanoğlu olarak kayıtlara geçtiği, babasının ismi yerine dedesinin isminin kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun izahı şöyledir; çoğunlukla bilinen ailelerin fertlerinin isimlerini ced veya meşhur olan ecdadından her hangi birisinin ismiyle zikretmek adettir.⁶³ Bu durumda beyliğin kurucusu Saruhan Bey'in birçok kayıtta isminin geçmesi bu sebeptendir.

2. İLYAS BEY

Saruhan Bey'den sonra oğlu Fahrüddin İlyas Bey, beyliğin başına geçti. İlyas Bey zamanında önceleri Bizans ile dostane ilişkiler kuruldu⁶⁴ ise de ilerleyen zamanlarda bu ilişki devam etmemiştir.

⁵⁹ Enverî, s. 68, Hammer, s. 132.

⁶⁰ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, ss. 85-86.

⁶¹ Emecen, "Saruhanogulları", cilt:36, s. 171.

⁶² Kalkaşandi, **Subhü'l-A'sâ**, Beyrut, 1987, cilt:VIII., s. 12.

⁶³ Uzunçarşılı, Kitabeler, ss. 63-64.

⁶⁴ Yinanç, ss. 71-75.

1356 senesinde Osmanlı Padişahı Orhan Gazi'nin oğlu Halil, Cenevizli korsanlar tarafından kaçırılıp Foça'da hapsedilmişti. Orhan Gazi, İmparator Yuannis Paleolog'a müracaat ederek oğlunun kurtarılması için yardım isteyince, İmparator Foça'dan Halil Bey'i istemiş ama olumlu bir cevap alamamıştır. Bunun üzerine Foça üzerine sefere çıkan İmparator, Saruhan Beyliği'nin Foça korsanları ile ittifak halinde etmesinden dolayı Foça'ya kara yoluyla müdahale edememiştir. Bu nedenle İmparator, İlyas Bey ile irtibata geçerek onu kendi yanına çekmeye muvaffak olmuş ve Foça korsanları ile olan ittifakından ayırmıştır.⁶⁵

Bu olay sonrası aralarındaki yakınlığın artması ile İmparator Saruhanoğlu karargâhına kadar gelmiş, hatta İlyas Bey ile ava bile çıkmaya başlamıştır. Kendisinin bu kadar yakınında bulunan İmparator'u ele geçirme düşüncesine kapılan İlyas Bey, bunu gerçekleştiremeden niyeti fark edilmiştir. Durumu fark eden İmparator karşı bir plan yaparak İlyas Bey'i esir almış ve eşi, İlyas Bey için yüklü miktarda fidye ödemek zorunda kalmıştır.⁶⁶

İktidarı sırasında bu tür mücadeleler ile meşgul olan İlyas Bey, 1362'den sonra vefat etmiş yerine oğlu İshak Bey geçmiştir.⁶⁷

3. İSHAK BEY⁶⁸

Beyliğin başına geçmeden önce, babası İlyas Bey hayatta iken Menemen'de sancak beyliği yapmış⁶⁹ olan İshak Bey'in tahta geçiş tarihi net olarak bilinmemektedir. İlyas Bey'in 1362 tarihli gümüş bir sikkesi mevcuttur. Bunun yanı sıra Mısır Sultanı Rodos Adasının fethi için yapılacak sefere İshak Bey'i 1366 yılında davet etmiştir.⁷⁰ Ayrıca Manisa Mevlevihanesi'nin İshak Bey tarafından 1366 yılında inşa çalışması başlamıştır. Dolayısıyla 1362 yılında beyliğin başında İlyas Bey

⁶⁵ Yanko İskender Hoci tarafından Bizanslı tarihçi Nikeforos Gregoras'dan tercüme edilen kısmında olay daha detaylı anlatılmaktadır. Yanko İskender Hoci, "Şehzade Halil'in Sergüzeşti", **Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası**, cüz, 4, İstanbul, 1328, s. 243., M. Eravcı - M. Korkmaz, **Saruhanogulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri**, Manisa Valiliği Yayınları, 1999. s. 41.

⁶⁶ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, ss. 86-87., M. Eravcı - M. Korkmaz, ss. 39-41.

⁶⁷ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 87.

⁶⁸ İshak Bey'in ismi belgelerin bazılarında İshak Çelebi şeklinde geçmektedir. Bizde çalışmamızda belgelerin diline uyarak her iki ismi de kullandık. İshak Bey ve İshak Çelebi isimleri aynı kişiye aittir.

⁶⁹ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 87.

⁷⁰ Emecen, Saruhanoğulları, s. 172.

bulunurken, 1366 yılına gelindiğinde beyliğin başına İshak Bey geçmiş bulunmaktadır.

İshak Bey iktidarda olduğu süre içerisinde denge politikası izlemeye çalışmıştır. Zira bu dönemde, Osmanlılar Rumeli'deki fetih hareketlerine gerekli insan gücünü bulabilmek amaçlı Türkmen komşuları üzerine genişleme siyaseti izliyordu. İlyas Bey kendisinin aleyhine gerçekleşen bu durumun farkında olmasına rağmen, I. Murad'ın oğulları Yıldırım Bayezid ve Yakup Çelebi'nin sünnet törenlerine özel olarak elçisi ile hediyeler göndermişti. Diğer taraftan güçlenmekte olan Karaman Beyliği ile iyi ilişkiler kurmayı da ihmal etmemişti. Bunu Karamanoğlu Alaeddin Bey'in Gorigos seferine (1367) asker göndererek ispat etmişti.⁷¹

Saruhanogulları Beyliği'nde imar ve iskânının sağlanması açısından İshak Bey'in iktidarı beyliğin en önemli dönemidir. Bu dönemde beylik coğrafyasında birçok zaviyeler tesis edilmiştir. Ayrıca birçok dini şahsiyetin çeşitli yerlerde iskânı sağlanmış ve cami, medrese, Mevlevihane gibi dini yapılar inşa edilmiştir.

İshak Bey'in vefat ettiği tarih konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İ. Hakkı Uzunçarşılı 1388 yılında vefat ettiğini söylerken⁷², Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen 1390 yılında vefat ettiğini söylemektedir.⁷³ Ancak h. 780/m. 1378-79 tarihli Saruhanoglu Orhan'a ait bir sikkenin ortaya çıkması, önceki vefat tarihlerinin hükmünü ortadan kaldırmıştır. İshak Bey'in yaptırmış olduğu medresenin tarihinin de h. 780/m. 1378-79 olması, onun en erken bu tarihte vefat ettiğini ve yerine Orhan Bey'in tahta geçtiğini göstermektedir.⁷⁴

4. ORHAN BEY

Orhan Bey ve iktidarı ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. İshak Bey'in vefatından sonra oğulları Orhan Bey ve kardeşi Hızırşah arasında saltanat mücadelesi meydana gelmiştir. Ancak ne Orhan Bey ile ilgili ne de Hızırşah ile ilgili

⁷¹ M. Eravcı-M. Korkmaz, ss. 43-51.

⁷² Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 87., Uzunçarşılı, Kitabeler, s. 64.

⁷³ Çağatay Uluçay – İ. Gökçen, s. 36.

⁷⁴ M. Eravcı-M. Korkmaz, ss. 50-51.

kaynaklarda yeterli bilgiler olmaması ⁷⁵ sebebiyle mücadelenin boyutları bilinmemektedir. Orhan Bey kendi iktidarı sırasında gerçekleşen Osmanlı padişahı I. Murad'ın oğlu Bayezid Han ve Germiyanoglu'nun kızı Sultan Hatun'un düşünlerinde onlara hediyeler göndermiştir.⁷⁶

Orhan Bey'in iktidarı ne zaman Hızırşah'a bıraktığını bilemiyoruz. Belki de Osmanlıların Hızırşah'ı ekonomik olarak ve siyaseten desteklemesi, Orhan Bey'in bir müddet sonra kardeşi Hızırşah ile olan mücadeleyi kaybetmiş olmasına sebebiyet vermiş olabilir. Nitekim Hızırşah'ın 1389'daki Kosava savaşı öncesi Saruhan tahtında bulunduğu görülmektedir.⁷⁷

5. HIZIRŞAH BEY

Hızırşah'ın⁷⁸ Orhan Bey'in elinden hangi tarihte iktidarı aldığını bilemiyoruz. Ancak uzun sürmediği anlaşılan iktidarı sırasında Yıldırım Bayezid 1390 yılında Batı Anadolu'ya bir sefer gerçekleştirmiştir. Neticede sefer esnasında Saruhan Beyliği topraklarını Osmanlı Devleti'ne ilhak etmiştir. Bu esnada Saruhan tahtında bulunan Hızırşah'ın idaresi altındaki yerler hariç diğer arazileri Karesi toprakları ile birleştirerek oğlunun idaresine bırakmıştır.⁷⁹ Dikkat çeken bir durum olan Hızırşah'ın idaresindeki toprakların elinden alınmaması ise ancak onun Osmanlı Devleti'ne itaatini Yıldırım Bayezid'in buraları ele geçirmeden önce bildirmiş olmasıyla açıklayabiliriz.

Yaşanan bu gelişmelerin ardından Timur'un Anadolu'ya girmesi ile Saruhanoglu Orhan Bey onun yanına sığınmıştır. Timur'un Ankara Savaşı (1402) sırasında Osmanlı karşısındaki muvaffakiyeti ile Orhan Bey tekrar Saruhan Beyliği'nin başına geçmiştir. Bir müddet sonra ise daha önce olduğu gibi Hızırşah'ın yeniden onu bertaraf edip iktidarı ele geçirdiğini görüyoruz.⁸⁰ Osmanlı'daki fetret

⁷⁵ Emecen, XVI. Asırda Manisa..., s. 20.

⁷⁶ Aşıkpaşazade, s. 57., Neşri, s. 207., Hoca Saadettin, **Tacü't-Tevârih**, (haz. İsmet Parmaksızoglu), Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1974, cilt: I. s. 149.

⁷⁷ M.Erancı-M.Korkmaz, ss. 52-53.

⁷⁸ Hızır Bey kaynaklarda birkaç şekilde isimlendirilmiştir. Osmanlı kroniklerinde çoğunlukla kendisi hakkında Hızır Şah, arşiv belgelerinde Hızır Paşa ve Hızır Çelebi isminin kullanıldığını görüyoruz. Bizde kaynakların aktardıklarına sadık kalarak buralarda geçtiği şekillerde ismini kullandık.

⁷⁹ Neşri, **Cihannümâ**, (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008, s. 142., Emecen, XVI. Asırda Manisa..., ss. 20-21.

⁸⁰ Emecen, XVI. Asırda Manisa..., s. 21.

döneminden sonra idareyi ele geçiren Çelebi Mehmed, Anadolu'da siyasi birliği sağlamak amaçlı hareket etmiştir. Bu sebeple Batı Anadolu'ya gerçekleştirdiği sefer sırasında Saruhan Beyliği'nin başında olan Hızırşah'ı bir hamamda yakalayarak idam ettirmiştir.⁸¹

6. II. SARUHAN BEY

İshak Bey'in Orhan ve Hızırşah'dan başka bir oğlu da Saruhan'dır. Saruhan hakkında kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak İshak Bey'in oğlu Saruhan Bey'in h. 814/m. 1411 tarihli bastırmış olduğu sikke, kısa bir müddet de olsa beyliğin başında bulunduğunu göstermektedir. İktidarını ne şekilde ilan ettiği ve akıbeti meçhuldür.⁸²

7. YAKUP BEY

Saruhan bin İshak'dan sonra beyliğin Manisa kolunun tarihe karıştığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Saruhanoğulları'nın Demirci kolu ise varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Beyliğin kurucusu Saruhan Bey'in oğlu Devlethan'ın oğlu Yakup Bey'in Demirci'de 1413 tarihinde inşa edilen bir cami kitabesinde adı geçmektedir. Bu da Saruhan ailesinin varlığının ve zenginliğinin sürdüğünün göstergesidir.⁸³ Yine bu yıllarda Aydınoğlu Cüneyd Bey'in Osmanlı idaresine karşı bölgedeki faaliyetleri esnasında Saruhanoğulları'ndan kendisine destek veren bey aileleri de vardır. 1426 yılında Cüneyd Bey'in idam edilmesi ile Osmanlılar bölgeye tam olarak hâkim olmuşlar⁸⁴ ve dolayısıyla Saruhan aileleri de varlıklarını kaybetmişlerdir.

Tablo 1: Saruhanoğulları Beyliği Döneminde İdari Yönetim Merkezleri

Saruhanogulları Beyliği Döneminde Yerleşim Merkezleri İsmi	Günümüzdeki İsmi
Manisa	Manisa Merkez

⁸¹ Hoca Saadettin, cilt: II., s. 25.

⁸² Feridun Emecen, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2001, s. 131.

⁸³ Emecen, İlk Osmanlılar..., ss. 130-131.

⁸⁴ Emecen, Saruhanoğulları, s. 173.

Nif	İzmir'in Kemalpaşa ilçesinin beylik dönemindeki ismidir.
Tarhanyat	Bugünkü İzmir'in Menemen ilçesidir.
Adala	Bugünkü Salihli ilçesinin yakınındadır.
Demirci	Günümüzde de ismi ve yeri değişmemiştir.
Marmara	Bugünkü Gölarmara ilçesidir.
Kayacık	Günümüzde Gördes İlçesinin bir köyü durumundadır.
Gördüs	Gördes ilçesinin beylik zamanındaki adıdır.
Akhisar	Günümüzde de ismi ve yeri değişmemiştir.
Ilıca	Bugünkü Turgutlu ilçesinin Urganlı Köyüdür. ⁸⁵
Gördük	Akhisar ve Kırkağaç ilçelerine yakın ama şuanda yok olmuş olan bir yerleşim yeridir.
Güzelhisar	Bugün İzmir'in Aliağa ilçesine bağlı bir köydür.
Yengi	Merkezi bugünkü Turgutlu'nun yerleştiği yerdedir. ⁸⁶

⁸⁵ İbrahim Gökçen, **Tarihte Saruhan Köyleri**, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1950, s. 44.

⁸⁶ Emecen, XVI. Asırda..., s. 211., Uluçay, Vesikalar I, s. 48.

Mendehorya	Günümüzde Aleşehir'e bağlı Kemaliye kasabasıdır.
------------	---

B. SARUHANOĞULLARI'NIN BÖLGEYE YERLEŞMESİ VE BÖLGENİN DURUMU

Manisa ve çevresinin Saruhanoğulları tarafından fethinden sonra bu bölgeye yapılan Türk göçleri artarak devam etmiştir. Anadolu'nun diğer bölgelerine olduğu gibi bu coğrafyaya gelen Türkmenler kendi dinlerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Bu sebeple Müslüman din adamları ve çeşitli dini zümrelerin bölgeye gelmesi Saruhan Beyliği'nin bu coğrafyayı fethetmesi ile başlamıştır.

Saruhan Bey'in bir uç beyi olması dolayısıyla, mücadele ettiği sahada Hristiyan topluluklar vardı. Bu mücadelede Bizanslılara karşı birçok gaziler ve yiğitler dövüşmüşlerdi. Küffarla savaşan, yalnız gaziler ve yiğitler değil, aynı zamanda bilginler ve şeyhler de vardı. Manisa bölgesindeki türbe ve yatırlar incelendiğinde bunların birçoğunun "Fatih-i Vilayet" olduğu ve Horasan'dan geldikleri anlaşılmaktadır. Bundan dolayı bey ve hükümdarlar, yararlılığı görülenlere, önemli buldukları üs ve yerleri temlik ediyorlar ve o yerlerin korunmasına çalışıyorlardı.⁸⁷ Yaptığımız çalışmada temlik edilen arazilerin tedkik edilmesiyle, Saruhanoğulları'nın ulema ve meşayihe hürmet ettikleri açıkça görülmektedir.

Saruhanoğulları'nın yerleşmiş olduğu sahayı anlayabilmek için Batı Anadolu'nun Türk beyleri tarafından fethedilmesi süreci bize ışık tutmuştur. Menteşeoğulları'nın Batı Anadolu'ya olan akınları 1261 yıllarından itibaren başlamış ve 1282'de tam olarak kuruldukları yöreyi ele geçirmişlerdir. Bu topraklarda yaşayan gayrimüslimlerin bir kısmı müstesna, diğerleri deniz yoluyla Akdeniz adalarına veya kara yoluyla kuzeye doğru göç etmişlerdir. Kuzeye doğru göç ettikleri coğrafyada bir müddet sonra Saruhanoğulları ve Aydınoğulları beyliklerinin kurulması ile daha önce uğradıkları akıbete burada da uğramışlardır. Bu durum karşısında birçok gayrimüslim bu coğrafyayı terk etmişlerdir. Kalanlar ise Müslüman Türkler ile bir

⁸⁷ M. Çağatay Uluçay, **Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar II**, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1946, s. 19.

arada yaşamaya devam etmişlerdir. Saruhanoğulları'nın Manisa'yı feth ettiği sırada bu coğrafyada hatırı sayılır bir gayrimüslim topluluğunun kalmadığı kaynaklarda çok az bahsedilmesinden anlaşılmaktadır. Ancak Manisa'da meydana gelen Torlak Kemal hadisesinde gayrimüslimlerin bu harekete iştirak ettikleri düşünülürse, az da olsa gayrimüslim unsurun buralarda bulunduğu ve beylik bünyesinde yaşamaya devam ettiği, bazılarının da ihtida etmiş gibi görüldüğü anlaşılmaktadır.

Saruhanogulları'nın bölgeye yerleşmesinden sonra müsamahalı tavırları sonucu birçok dini grup burada kendine yer bulmuştur. Bu dini grupların sosyal yaşamda birbirlerinden ayırt edilebilmesi için bazı belirleyici unsurlara sahip oldukları düşünülebilirdi. Mesela tarikat erbabı ve meşâyih elbiseleriyle ayırt edilebilirdi. Tarikat müntesibi dervişler hiçbir şekilde bir tarikata kopmaz bağlar ile bağlı değillerdi. Diğer bir tarikata geçmek, hatta tarikat hayatını terk ederek işlerine gelen bir mesleği icra etmek tamamen kendi elindeydi. Fakat bunu yapanlar pek azdı. Derviş, hayatında mensup olduğu tarikata sadık kalmayı vazife sayardı. Netice olarak Saruhanoğulları'ndan itibaren Manisa'da yaşayan Türkler, tarikat liderleri gibi bazı yüksek şahsiyetlerin tesirine, telkinlerine tabi olmuşlardır.⁸⁸

C. SARUHANOGULLARI BEYLERİNİN DİNİ YAKLAŞIMI VE BU DÖNEMDEKİ DİNİ ŞAHISLAR

Çalışmamızın bu kısmında Saruhanoğulları Beyliği sülalesinden olan idarecilik yapmış veya yapmamış şahısların dini yaklaşımları ile ilgili elde ettiğimiz bilgileri kronolojik sıraya riayet etmeye çalışarak değerlendirmeye çalışacağız. Bu kapsamda öncelikle Saruhanoğulları Beyliğinde hüküm süren beylerin dini düşünce ve yapıları kaynakların izin verdiği ölçüde değerlendirilip ele alınmıştır. Ardından bahsi geçen bey döneminde yöreye yerleşmiş, kendisine vakıf verilerek iskan edilmesi sağlanmış olan dini şahsiyetleri, verilen vakıflar sayesinde belirleyip kaydetmeye çalışılmıştır. Kendilerine vakıf verilmiş, çoğunlukla zaviye tesis etmesi

⁸⁸ Gürol, Pehlivan, "M. Nuri Yörükoğlu'na Göre Manisa'da Tarikatlar ve Tekkeler", **Sufi Araştırmaları** s.4, **Sufi Araştırmaları Cilt/Volume: 2 Sayı/Issue: 4 Yaz/Summer 2011.**, ss. 14-15. [M. Nuri Yörükoğlu, 1884-1928 yılları arası yaşamış olan ve Manisa'da tarih öğretmenliği yapmıştır. Yörükoğlu'nun kaleme aldığı "*Manisa Tarihi*" ve "*Manisa Mimari Tarihi*" isimli eserleri bugün yok olmuş bazı mezar kitabelerinin metinlerini içermeleri nedeniyle ve Manisa'da var olan bazı tarikatlar ve tekkeler hakkında bilgi vermesi nedeniyle önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu eserler cep defterlerine yazılmış durumdayken bunların bir kısmını Nihat Yörükoğlu latin alfabesine aktarmıştır. Ancak eser ve mezar kitabeleri latin harflere aktarılmadığı için bunları da Celal Bayar Üniversitesi Öğretim Görevlisi Gürol Pehlivan latin harflere aktararak yayınlamıştır.]

sağlanmış kişilerin hemen hepsinin dini bir özelliğinin olduğunu görerek onlar dini şahsiyetler olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla kendisine vakıf verilmiş kişiler, kaynaklarda tespit edebildiği ölçüde kaydedilmeye çalışılmıştır. Vakıf verilen şahısların buralarda yaşayan insanlara ve gelen geçenlere hizmet etmesi düşünülmüş, dini yönleri ön plana çıkan ve dolayısıyla halk üzerinde tesirinin olabileceği hesaplanarak vakıflar verilmiş kişiler olduğunu gözlemlenmiştir.

1. SARUHAN BEY

Saruhan Bey'in bölgeyi feth etmesinden sonra Selçukluların inkırazı da vukua geldiği sebeple, Manisa ve civarını küffardan korumak ve onlara karşı gaza ve cihat yapmak, Müslüman bir komutan olarak Saruhan Bey'in vazifesi olmuştur.⁸⁹

Bununla birlikte Saruhan Bey'in dini hayatı ve düşünceleri ile ilgili malumat sınırlıdır. Yine de bu konuda bir nebze de olsa fikir sahibi olmamızı sağlayacak bazı bilgileri İbn Battuta vermektedir. Seyahati sırasında Manisa'ya⁹⁰ gelen İbn Battuta burada karşılaştığı durumu şöyle anlatmaktadır;

*"Buraya girdiğimizde onu birkaç ay evvel ölmüş oğlunun türbesinde bulduk. Bayram gecesini sabahını anne baba bu türbede geçirmişler, çocuğun cesedi yıkanıp hazırlanmış, kalaylı, demir kaplı tahta bir tabut içine konmuş ve cesetten çıkan kokunun kaybolması için çatısı açık bir kubbeye asılmıştı. Bir süre sonra çatı örülecek, tabut yere indirilecek, üstüne de ölünün elbiseleri örtülecekti. Pek çok hükümdar için böyle yapıldığını daha önce görmüştüm ben"*⁹¹

Bu tarz cenaze merasimlerinin benzerleri eski Türklerde de görülmektedir.⁹² Dolayısıyla Saruhan Bey ve yanındakilerin İslamiyet'ten önceki örf ve adetlerinden bazılarını devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.

⁸⁹ Derviş Dede Ahmed Efendi Müneccimbaşı, **Sahaifü'l-Ahbar fi Vekayii'l-A'sar**, Matbaa-i Âmire İstanbul, 1285, s. 32.

⁹⁰ İbn Battuta 1333 yılında Saruhanoğulları'nı ziyaret etmiştir.

⁹¹ İbn Battuta, s. 426.

⁹² Eski Türkler'in bazılarında, ölen kişilerin cesetleri ağaçlar üzerinde konulurdu. Böylelikle zamanla cesetler çürüyecek ve kemikler ortaya çıkacaktı. Aynı zamanda bu uygulama ile cesetler göğe yaklaştırılmış oluyordu. Kırgızlarda, Kitanlarda bu uygulama ile karşılaşmaktadır. Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (çev. Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 275-276. Cesetlerin ağaçlar üzerinde asılması adetini Türkler arasında Tonguzlarda, Kitanlarda, Yakutlarda, Tatarlarda, Kırgızlarda ve Bulgarlarda görüyoruz. Ceset çürüyüp ağaçtan düştükten sonra

İbn Battuta'nın bize verdiği önemli bir bilgi de dönemin önde gelenlerinden olan Muslihiddin adındaki şahıs hakkında söyledikleridir. İyi kalpli, fazıl bir hoca ve aynı zamanda Saruhan Bey ile İbn Battuta'nın irtibatını sağlayan kişidir Muslihiddin.⁹³ Hatta öyledir ki Muslihiddin Efendi, İshak Çelebi zamanına kadar yaşamış ve beylik içerisindeki saygınlığı da devam etmiştir. İshak Çelebi tarafından hazırlatılan vakfiyede isminin önüne Mevlânâ unvanı eklendiği görülen Muslihiddin Efendi müderrislik görevine getirilmiştir.⁹⁴

İbn Battuta'nın 1333 yılında Saruhanoğulları'nı ziyareti esnasında bahsettiği Muslihiddin Efendi ile 1378 yılında hazırlanan vakfiyede müderris olarak görevlendirilen Mevlânâ Muslihiddin aynı kişi olmalıdır. Saruhan Bey döneminde önemli bir şahsiyet olup Bey ile rahatlıkla görüşebilen Muslihiddin Efendi, İshak Çelebi zamanında da kendisine müderrislik görevi verilmesi dolayısıyla, hürmet edilmeye ve kendisine değer verilmeye devam edildiği anlaşılmaktadır. Muslihiddin Efendi'nin beylik yöneticilerinin yanındaki konumuna bakarak onun, İlyas Bey ve İshak Çelebi'nin eğitimleri sırasında onlara hocalık vazifesini yaptığı da söylenebilir.

Muslihiddin Efendi'nin Mevlânâ unvanı, onun Mevlevi olduğu kanaatini oluşturmakla birlikte bu konudaki belirsizliği ortadan kaldırmamıştır. Muslihiddin Efendi'nin Mevleviliğinin Saruhan Bey döneminde mi yoksa daha sonraki İlyas ve İshak Beyler döneminde mi olduğu bilinmemektedir. Eğer bu durumun Saruhan Bey döneminden itibaren olduğu kabul edilecek olursa Mevleviler ile irtibatı konusu bize, Muslihiddin Efendi'nin Mevlevi tarikatını yaymak amaçlı bu bölgeye gönderilmiş ilk şahsiyet olduğunu düşündürcektir. Bu durumda Saruhanoğulları'nın Mevleviliğe olan yakınlığını açıklamak da daha kolay olacaktır. Ancak Muslihiddin Efendi'nin

kemikleri ya yakılır veya toprağa gömülürdü. İbn Fazlan, **İbn Fazlan Seyahatnamesi**, (haz. Ramazan Şeşen), Bedir Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 117-118. Yine Hunların ve Göktürklerin egemenliği döneminde ve Uygurların erken dönemlerinde ölülerini ağaç tabutlara koyarak bir ağaca bıraktıklarını görüyoruz. Bkz. Yıldız Kocasavaş, "Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Adetleri", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002. cilt: 3, ss. 67-73., Eyüp Sarıtaş, **İslamiyetten Önce Türklerde Kültürel Hayat**, ScalaYayınları, İstanbul, 2010, ss. 348. Bu tarz bir uygulamanın yanı sıra Göktürklerin defin töreni ile ilgili Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre, cenazeler bahar aylarına kadar bekletilirdi. İlkbahar ve yaz aylarında ölenler yapraklar dökülmeye başladığı zaman yani sonbaharda gömülür, sonbahar ve kış aylarında ölenler ise yaprakların yeşillenmeye başladığı ilkbahar aylarında gömülürlerdi. Bkz. Kocasavaş, ss. 67-73., Roux, s. 220. Gerek ağaçlar üzerine cesedin asılması olsun, gerekse cesedin defnedilmesi için bahar aylarının beklenmesi olsun Saruhanoğulları'nın cenazeleri için uyguladıkları yöntemle benzerdir. Bir taraftan İslami kurallara riayet eden Saruhanoğulları'nın bir taraftan da eski Türk örf ve adetlerini devam ettirdiklerini görüyoruz.

⁹³ İbn Battuta, s. 426.

⁹⁴ VGM. D. 608-318-345. 1-2-3-4

sonraki dönemlerde Mevlevi olma ihtimali ise, Mevlevi tarikatının izlediği siyaseti dolayısıyla bölgeye yayılmaları esnasında onlar ile zıt düşmemek için tarikat mensubu olmuş olabileceğini ya da Mevlevilerden etkilenip bu tarikatın müntesibi olmayı kendisinin tercih etmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Her ne şekilde olursa olsun Muslihiddin Efendi'nin Saruhan Bey ve daha sonraki dönemlerde beylik içerisinde önemli bir konuma sahip din âlimi olduğu âşikârdır.

Saruhan Bey'in yeni kurduğu bu beyliğin ilk zamanlarında bölgeye birçok dini şahsiyetin geldiği ve Saruhanoğulları coğrafyasına yerleştiği muhakkaktır. Lakin kuruluş aşamasında buralara yerleşen dini şahsiyetlerle ilgili yeterli bilgiye sahip değiliz. Çünkü özellikle bu gibi aydınlığa kavuşmamış zamanlar için kendisine verilen vakıflar vasıtasıyla tespit edebildiğimiz şahsiyetler ile ilgili beyliğin ilk dönemlerinde vakıf tahsisi suretiyle onları kayıt ve kontrol altına almak anlayışı henüz yerleşmemiştir. Bu sebeple Saruhan Bey tarafından verilen üç vakıftan başka elimizde bir kayıt yoktur.

Sınırlı sayıdaki bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Saruhan Bey, bir taraftan İslami kurallara riayet eden ve diğer taraftan da Türk örf ve adetlerini de ihmal etmeyen bir beydir. Aynı zamanda dini eğitime önem verdiği kendi adıyla eğitim veren medresesinden⁹⁵ anlaşılmaktadır.

a. Saruhan Bey Dönemi Dini Şahsiyetler

(1) Aleyküm Emre - Adala

Saruhan Bey, Adala'da Menye'ye⁹⁶ bağlı İlvadi köyünü gelen geçene hizmet etmek için Aleyküm Emre'ye vakfetmiştir. Aleyküm Emre de burada bir zaviye yapmış ve hizmetlerine devam etmiştir. Bu vakıfta verilen hizmetler çok önemsenmiştir ve bunun bir göstergesi olarak vakıf sahiplerinin ellerine vergiden muaf tutulduklarına dair bir belge dahi verilmiştir.⁹⁷

⁹⁵ Evliya Çelebi, IX. Kitap 1.cilt, s. 82.

⁹⁶ Günümüzde Kula ilçesine bağlı Gökçeören beldesidir.

⁹⁷ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 105/a., **TD. 398.** vr. 65/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık (haz.), **Defter-i Evkafı-ı Liva-i Saruhan**, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014, s. 248. Uluçay, Vesikalar II, 1946, s. 43.

(2) Şeyh Emre - Adala

Beyliğin kurucusu Saruhan Bey Adala'nın Seydilu köyünü Emre isimindeki şeyhe zaviyesinin ihtiyaçları sebebiyle vakfetmiştir. Kendisinden de buradan gelene geçene hizmet etmesini istemiştir. Ayrıca bu hizmetlerin Şeyh Emre'den sonra devam etmesini sağlamak amaçlı burayı evlatlık olarak kendisine vakıf olarak vermiştir.⁹⁸

(3) Ömer Emre - Adala

Adala'da Saruhan Bey ve sonrasında oğlu İlyas Bey, Ömer Emre'ye kendisinin ismi verilen köyü evlatlık olarak vakıf vermişlerdir. Verilen vakıf için kendilerinden istenen, oğullarının ve kızlarının yiyip içip dua ile meşgul olmalarıdır. Ömer Emre burada bir zaviye kurmuş ve hizmetlerine devam etmiştir.⁹⁹ Hızır Paşa dönemine gelindiğinde de Ömer Emre'nin neslinden gelenlerin hizmetlerinin devam ettiğini görüyoruz. Bu hizmetlerden memnun olan Hızır Paşa'da evlatlık olarak vakıf verilmiş olan bu köyün vakfiyetini onaylar tarzda bir belge daha vermiş ve vakfiyet üzere devam etmesini sağlamıştır.¹⁰⁰

b. Saruhan Bey Dönemi Dini Müesseseler

Saruhan Bey'i ve dönemini daha iyi anlamak için onun döneminde inşa edilmiş olan dini eserleri incelemenin bize bir nebze olsun fikir vereceği kanaatindeyiz.

(1) Saruhan Bey Mescidi - Manisa

Her ne kadar bu konuda da sınırlı bilgiye sahip olsak da Saruhan Bey tarafından çarşı mahallesinde Saruhan Bey Mescidi'nin yaptırıldığını biliyoruz.¹⁰¹ Bu mescidin nerede olduğu kesin olarak bilinmese de muhtemelen Saruhan Bey Türbesinin karşısında inşa edilmiştir.¹⁰²

⁹⁸ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 108/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 254. Uluçay, Vesikalar II, s. 52.

⁹⁹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 107/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 252.

¹⁰⁰ Uluçay, Vesikalar II, ss. 40-41.

¹⁰¹ M. Çağatay Uluçay, **Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar I**, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1946, ss. 129,163.

¹⁰² Uluçay, Vesikalar I, s. 129.

(2) Saruhan Bey Medresesi - Manisa

Yine bu döneme ait başka bir eserin varlığını da Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Saruhan Bey Medresesinden bahseden Evliya Çelebi, burasının kafirler zamanında papaz ve ruhbanlar için medrese olduğunu söylemektedir.¹⁰³ Yani Saruhanogulları Beyliği bölgeyi ele geçirmeden evvel burasının medrese olarak kullanıldığını bildirmektedir. Beylik bölgeyi ele geçirdikten sonra burası medrese vazifesine devam etmiş ve birçok Müslüman âlim yetiştirmiştir. Muhtemelen Saruhan Bey'in medrese olarak devamını sağladığı bu yapı dolayısıyla ismi Saruhan Bey Medresesi olarak kalmıştır.

2. ÇUĞA BEY

Saruhan Bey'in kardeşidir. Demirci'nin idaresini elinde bulundurmıştır. Kendisi ile ilgili temlik ettiği bir vakıftan başka kaynaklarda malumat bulunmamaktadır.

a. Çuğa Bey Dönemi Dini Şahsiyetler

(1) Hacı Baba - Demirci

Demirci'ye tabi Balçıkhisarı köyü Saruhan Bey'in kardeşi Çuğa Bey tarafından, Hacı Baba isimli şahsa gelene ve geçene hizmet etmesi için vakfedilmiştir.¹⁰⁴

3. İLYAS BEY

Saruhan Bey'in vefatından sonra beylik idaresini eline almış olan İlyas Bey ile ilgili elimizde çok az bilgi bulunmaktadır. İlyas Bey, Demirci'de bir Ahi'ye vakıf tahsis etmiş ve babası tarafından Adala'da Ömer Emre adındaki şahsa verilen vakfi da onaylamış ve "oğlu oğlu ve kızı kızı bunlar duayla meşgul olsunlar deyu"¹⁰⁵ demiştir. Bu tavsiyesinden de anlaşıldığı üzere ibadet etmeyi tavsiye ve teşvik

¹⁰³ Evliya Çelebi, IX. Kitap 1.cilt, s. 82. Saruhan Bey Medresesinin yüksek ve açık olan bir yerde olduğundan bahsetmiştir. Ancak şuanda Manisa'da bu medrese ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

¹⁰⁴ **TD. 398.** vr. 82/b., **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 91/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 230., Uluçay, Vesikalar II, s. 64.

¹⁰⁵ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 107/a. M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 252.

etmiştir. İlyas Bey döneminde kaynaklarda bunlardan başka vakıf kaydı ile karşılaşmadık. Beyliğin siyasi teşekkülünü kâmil seviyeye getirmeye çalıştığı esnada yönetime geçen İlyas Bey'in gerek dini açıdan olsun, gerekse de beyliğin iskan politikası açısından olsun verdiği vakıflar ile ilgili başka bir kaydın bulunmaması beyliğin halen bulunduğu coğrafyada hâkimiyetini sağlamlaştırma aşamasında olduğu şeklinde açıklamak mümkündür.

Bu dönemin önde gelen dini şahsiyetlerinden Muslihiddin Efendi'yi göstermek yanlış olmasa gerek. Saruhan Bey ve İshak Çelebi dönemlerinde yaşamış ve sürekli idarenin yanında bulunmuş biri olarak Muslihiddin Efendi İlyas Bey döneminde de yine onun yanında bulunmuş olmalıdır. Hatta İlyas Bey'in ve varisi İshak Çelebi'nin de hocalığını yapmış olmalıdır.

a. İlyas Bey Dönemi Dini Şahsiyetler

(1) Ahi İshak - Demirci

Demirci'de Ahi İshak isimli şahsa Saruhanoğlu İlyas Paşa, Ahi Değirmeni olarak bilinen değirmeni ve Tosunlu Söğüdü olarak bilinen bir çiftlik yeri vakıf olarak vermiştir.¹⁰⁶ Ahi İshak da muhtemelen buralardan elde ettiği geliri bölgeye gelen misafirler için harcamaktadır.

b. İlyas Bey Dönemi Dini Müesseseler

(1) Hacı İlyas Bey Mescidi - Manisa

İlyas Bey döneminden günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş dini bir müessese olarak karşımıza Hacı İlyas Bey Mescid'i çıkmaktadır.¹⁰⁷ Mescidin kitabesinden anlaşıldığına göre 764 yılı Cemâziyelevveli başlarında (yani Şubat 1363 ortaları) Hacı İlyas bin Mehmed tarafından yaptırılmıştır.¹⁰⁸ İlyas Bey'in babasının Saruhan Bey olduğu bilmektedir. Dolayısıyla İlyas Bey döneminden kalan mescid bu

¹⁰⁶ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 88/b. M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 226.

¹⁰⁷ Uluçay, Vesikalar I, ss.184-185.

¹⁰⁸ Çağatay Uluçay – İ. Gökçen, s. 88., Enis Karakaya, "İlyas Bey Mescidi", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, cilt: 22, s. 166.,

dönemde yaşamış ve babasının ismi Mehmed olan başka bir İlyas Bey tarafından yaptırılmıştır.¹⁰⁹

(2) Sünbül Paşa Cami ve Medresesi - Tarhanyat (Menemen)

Tarhanyat (Menemen)'da Sünbül Paşa tarafından bir cami ve medrese inşa edilmiştir.¹¹⁰ Caminin üzerinde bulunan iki satırlık kitabesinin ikinci satırında burasının; "Çelebi İshak Bey'in zayıf kulu Sünbül bin Hacı Abdullah tarafından h. 759/m. 1357-58 tarihinde yaptırıldığı" yazmaktadır.¹¹¹

Fotoğraf 1: Sünbül Paşa Cami Girişindeki Kitabesi

4. İSHAK BEY

İshak Çelebi'nin¹¹² dini kişiliğini anlayabilmek ve onu daha iyi tanımak için yaptırdığı eserlerini ve vakıflarını zikretmek bizi bir nebze olsun onun hakkında fikir sahibi yapacaktır. İshak Çelebi'nin bıraktığı en büyük eserlerden olan ve halen ayakta duran Manisa'da Ulu Cami¹¹³ ile bunun yanında bir de medresesi vardır. Evliya

¹⁰⁹ İbrahim Gökçen, **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar I**, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1946, s. 178., Çağatay Uluçay – İ. Gökçen, s. 88., M.Erancı-M.Korkmaz s. 103.

¹¹⁰ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 31/b - 30/b. M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, ss. 104 - 107.,

¹¹¹ Uluçay, Vesikalar I, s.VII. Aslında bu kitabeye göre Çelebi İshak Bey'in bu esnada devletin başında bulunduğu anlaşılmaktadır. Ama İlyas Bey'in 1362 tarihli sikkesi onun bu esnada hayatta olduğunu göstermektedir. Bu durumda İshak Bey İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın belirttiği üzere Menemen'de sancak beyliği görevini yürütüyor olmalıdır. Bkz. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 87.

¹¹² İshak Bey bu sırada Mevlevi olduğu için Çelebi ünvanı ile zikredildiği söylenmektedir. Bkz. M.Erancı-M.Korkmaz s. 43.

¹¹³ Ulu Cami 768h. 1366/67m. tarihinde Saruhanogullarından İshak Çelebi bin İlyas tarafından yaptırılmıştır. Halit Ersoy, "Ulu Cami", **Gediz**, Manisa Halkevi Dergisi, Manisa, 1942, sayı: 56, s.12., İbrahim Gökçen, "Ulu Cami ve Medresesi", **Gediz**, Manisa Halkevi Dergisi, Manisa, 1938, sayı: 14, s. 7., Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*....., s. 87.

Çelebi Ulu Cami'den bahsederken buranın önceden bir kilise olduğunu söylemektedir.¹¹⁴ Ancak bu konuda elimizde herhangi bir kayıt olmamakla birlikte caminin yapımında birçok Bizans mimari materyalinin kullanılması böyle bir izlenim doğurmuş olmalıdır.¹¹⁵ Medrese, İshakiye veya Fethiye¹¹⁶ adıyla meşhur olmuştur.¹¹⁷ Taçkapısındaki yazıtta *"780 yılının aylarında büyük Sultan, savaşların ve savaşçıların yardımcısı olan Saruhanoğlu, İlyasoğlu, İshak Han bu kutsal medresenin yapılmasına emir verdi. Tanrı onun yurdunu cennet kılsın"* yazılıdır.¹¹⁸

İshak Çelebi'nin Manisa'da yaptırdığı başka bir mimari eser Mevlevihane'dir.¹¹⁹ Bu eser İshak Çelebi'nin Mevlevilik ile ilişkisini gösteren önemli bir yapıdır. İshak Çelebi dönemine ait mimari eserlerden zaviyeleri de zikretmek gerekir.¹²⁰ Bir zaviyesine Kırtık denilen yerde rastladığımız İshak Çelebi'nin diğer zaviyesi ise Körhane zaviyesi olarak bilinen ve babası için Saruhan Bey'in türbesinin karşısına yaptırdığı zaviyedir.¹²¹ Bunların yanı sıra Eski Hisar Mahallesinde bir mescid¹²² ve Palamud köyünde bir cami yaptırmıştır.¹²³

İshak Çelebi'nin yaptırdığı bu eserlerin içerisinde dönemin önemli bir dini akımı olan Mevleviliğin temsili niteliğindeki Mevlevihanesi ayrı bir yere sahiptir. Beyliğin yöneticileri içerisinde başka bir dini zümre için bu derece büyük bir tesis inşa eden olmamıştır. O halde bu eser, İshak Çelebi'nin Mevlevilik ile olan bağının ispatı niteliğindedir.¹²⁴ İshak Çelebi yaptırmış olduğu Cami, Medrese ve

¹¹⁴ Evliya Çelebi, IX. Kitap 1.cilt, s. 77.

¹¹⁵ Gökçen, Manisa Tarihinde.....,s. 184.

¹¹⁶ Evliya Çelebi, IX. Kitap 1. cilt, s. 77.

¹¹⁷ Gökçen, Manisa Tarihinde.....,s. 184., Sözen, cilt: I, s. 183.

¹¹⁸ İshak Bey medresenin yapımına 780 h/1378/79 m. yıllarında başlatmıştır. Sözen, cilt: I, s. 183.

¹¹⁹ Mevlevihane 770h. /1368-1369m. tarihlidir. Evliya Çelebi, IX. Kitap 1. cilt, s. 83.

¹²⁰ İbrahim Gökçen, zaviyenin şehrin neresinde olduğunu kesin olarak tespit edilemediğini söylemektedir. Bunun yanında Kırtık'da İshak Çelebi'ye ait bir zaviyenin olduğunu mezkur zaviyenin Kırtık Baba(Adil Paşa) için yaptırılan zaviye olabileceğini söylemektedir. Gökçen, XVI ve XVII. Asırlarda..., s. 42. Çağatay Uluçay ise İshak Çelebi'nin babası için yaptırdığı Körhane zaviyesinden bahsetmekte ve bunun Saruhan Bey türbesinin karşısında yapıldığını söylemektedir.

¹²¹ Uluçay, Vesikalar I, s. 122. Saruhan Bey'in türbesi halen durmakta olup zaviyeye dair herhangi bir iz yoktur.

¹²² Uluçay, Vesikalar I, s. 167.

¹²³ Uluçay, Vesikalar II, s. 88.

¹²⁴ Keşfi Karadanişman eserinde şu bilgileri vermektedir. "İshak Çelebi'nin anne tarafı Hz. Mevlânâ'nın sülalesinden olmasından dolayı Mevlevi tarikatına intisab etmiştir. Tasavvuf bilgisini sonuna kadar tahsil ettiğinden, bu tarikatın bilcümle vecibelerini yerine getirdiğinden Çelebilik unvanı almıştır. Vakıfnamesinde ceddin Hazreti Mevlânâ yazısı mevcuttur." demesine rağmen vakıfnâmede böyle bir bilgiye rastlamadık. Bkz. Keşfi Karadanişman, **Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri**, b.y., t.y s. 2. [Vakıflar Başkatipliği yapmış olan Keşfi Karadanişman, Manisa'daki Belediye ve Turizm

Mevlevihane için bir vakfiye tertip ettirmiştir.¹²⁵ Vakfiyede, vakıfların neresi için kullanılacağı ve görevliler konusunda ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Burada verilen bilgileri özet halde aktarmak konunun daha belirgin hale getirilmesi açısından faydalı olacaktır. Vakfın hayır yerleri olarak şunlar yazılmıştır;¹²⁶ Cami, şer'i ve edebi ilimler için camiye bitişik medrese, gelip geçenler ve fakirler ve muhtaçlar için Mevlevihane denilen imarethane. Vakfiyede kimlerin nasıl görevler alacağı da yazılmıştır; Bir müteveli, Mevlevihane denilen imaretin gelir ve giderleriyle ilgilenecek bir şeyh, medrese için nakli ilimlerde şüpheleri kaldıracak ve şer'i ilimlerde âlim olan bir müderris, camide beş vakit namaz için bir imam, cuma hutbesi için bir hatip, bir müezzin, her gün ikindiden sonra birer cüz okumak için altı hafız, bir reis-i huffaz, hayrat sahibi ve Müslümanlar için dua eden bir muarriifin, camiye süpürmek ve kandilleri yakmak için bir kayyım, Mevlevihane denilen imaret için bir nâzır, evkaf mahsulatını yazan bir katip, Mevlevihanede namaz için bir imam ve bir müezzin ve bir kayyım, Mevlânâ Celâleddin'in yazdığı Mesnevi kitabını okuyup iyi bir şekilde anlatmak için bir mukarrir, Mevlânâ'nın manzumelerinden kolaylarını okumak üzere iki hanende, yemek içmek ihtiyaçları için bir vekil-i harc ve bir aşçı görevlendirilmiştir.¹²⁷ Vakfiyeden anlaşıldığı üzere İshak Çelebi inşa ettirdiği yapılarda görevlendirilecek kişilerin özelliklerini belirtirken dini açıdan hiçbir eksikliğin kalmamasına özen göstermiştir. Vakfiyede İshak Çelebi'nin niyabetini (kadı vekilliği) Ahmed ismindeki kuluna verdiği yazılıdır. Daha sonra görevliler sayılırken Ahmed Çelebi ismi müteveli olarak yazılmıştır. Mevlânâ Muslihiddin Efendi müderrislik görevine getirilmiştir. Abdurrahman Çelebi nâzır olmuş, Bekir Çelebi imam olmuştur. Hatip olarak Halife Muhyiddin göreve getirilmiştir.¹²⁸ Vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla Ahmed Çelebi, İshak Çelebi'nin güvendiği yakınlık duyduğu mevlevi zatlardan biri olmalı ki müteveli görevine

Derneği Başkanlarının kendisinden böyle bir eser yazmasını istemeleri üzerine eserini kaleme almıştır.]

¹²⁵ **VGM. D. 608-318-345. 1-2**, Arapça olan vakfiye, **TKG. KK. TTD. 306** numaralı defterde kayıtlı bulunmaktadır. Çağatay Uluçay vakfiyeyi tercüme etmiştir. Bkz. Uluçay, Vesikalar I, ss. 34-36.

¹²⁶ İshak Çelebi Manisa'da yaptırdığı Cami ve Mevlevihane için Karaoğlanlı köyünü vakfetmiş ve Mevlânâ'nın ruhuna hürmeten bu köye avarızhane koymamıştır. Bkz. Uluçay, Vesikalar II, ss. 93-97.

¹²⁷ Uluçay, Vesikalar I, ss. 34-36.

¹²⁸ **TKG. KK. TTD. 306**. vr. 12/b. M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 74. Fatih döneminde vakfiyenin kaybolmasından dolayı eskisine sadık kalınarak başka bir vakfiye daha yazılmıştır. Fatih döneminde yazılan vakfiyede görevlilerin isim ve ücretleri yazılmamıştır. Bkz. **VGM. D. 608-318-345. 1-2-3-4; TKG. KK. TTD. 306** numaralı defterde ise defter-i atikden aldığı bilgiler ile görevlilerin isimleri ve aldığı ücretler kaydedilmiştir.

getirilmiştir. Belki de Mevlânâ'nın vekillerinden biri de olabilir.¹²⁹ Mevlânâ Muslihiddin Efendi¹³⁰ ise vakfiyenin şartlarından anlaşıldığı kadarıyla hem naklî hem de şer'i ilimlerde dönemin âlimlerinden biridir. Bütün bunlara bakılarak Mevlevilik tarikatı, İshak Çelebi tarafından Manisa'da onaylanmış ve aynı zamanda tarikatın dini ritüelini gerçekleştirebilmesi amaçlı Mevlevihane de inşa ettirtmiştir.

Bunun yanında, Mevlevihane'nin inşası ve burada Mesnevi'nin sürekli okunması için görevliler belirlenmesi bahse konu tarikatın devam etmesi ve yayılması için gayret gösterildiğini bize açıkça göstermektedir. Bütün bunlar, İshak Çelebi'nin Mevlevilere özel bir yakınlığının olduğu ve beylik içerisinde Mevlevilik tarikatının diğer tarikatlar üzerinde bir yere sahip olduğu hissini bizlere vermektedir. Lakin, beyliğin merkezi dışındaki yerlerde verilen vakıflar, açılan zaviyeler incelendiğinde, ne İshak Çelebi'den önce ne de ondan sonra yayılma politikası açısından, Mevleviliğin diğerlerine üstün bir tarikat olmadığı anlaşılmaktadır. Beyliğin merkezinde ise, Mevleviliğin İshak Çelebi'de bu kadar makes bulmasını, tarikatın izlediği politika ile açıklamak en mantıklısı olsa gerek. Mevlevilik tarikatı, Türkiye Selçuklu Devleti'nden sonra uçlarda teşekkül etmeye başlayan yeni siyasi yapıların liderleri ile irtibata geçerek bu teşekküllerin merkezinde yerini almak istemiş olmalıdır. Paul Wittek'e göre hükümdar ailelerini gayri Sünnî tarikatların tesirinden¹³¹ ve belki de diğer Sünnî tarikatların tesirinden de korumak istiyordu. Bu politikanın Saruhanoğulları Beyliği'nde başarılı olduğu anlaşıyor.

İshak Çelebi'nin Mevlevilik tarikatı dışındaki tarikat ve zümrelere de değer verdiğini kendisinin temlik ettiği vakıflardan anlamak mümkündür. Mevlevihanenin yapımından sonra Beyliğin merkezinde Revak Sultan'a vermiş olduğu vakıf ve dönemin muteber insanların bu vakfa şahitlik etmesi, İshak Çelebi'nin diğer tarikat zümreleri ile de sıkı ilişkilerini devam ettirdiğini göstermesi açısından önemlidir. Revak Sultan'a tekke ve zaviye yeri vermesi ve burası için oldukça geniş bir araziye vakfetmesi, şehir merkezinde ve hükümdar nazarında sözü geçen tek tarikatın Mevleviler olmadığını bize açıkça göstermektedir. Hatta yine aynı dönemde

¹²⁹ XVIII. Yüzyıldan itibaren Mevleviler, Konya'daki Çelebi'nin yerine geçecek olan kişiyi Manisa Mevlevihanesinde görevlendirirdi. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1953, s. 278.

¹³⁰ Daha önceki sayfalarda İbn Battuta'nın eserinde Muslihiddin isimli iyi kalpli, fazıl bir hocadan söz ettiğini belirtmiştik.

¹³¹ Wittek, s. 60.

merkezde tekke ve zaviyeleri bulunan Karaca Ahmed, Haki Baba, İbrahim Seydi Dede, Adil Paşa gibi şahsiyetler düşünüldüğünde, İshak Çelebi iktidarının tarikat ve dini zümreler açısından zengin bir dönem olduğu anlaşılmaktadır.

İshak Çelebi'nin temlik ettiği vakıflarda Baba, Dede, Ahi, Danişmend, Şeyh, Seydi, Seyyid, Fakih, Sofu, Işık gibi şahıslara ait unvanlar bulunmaktadır. Bu çeşitlilik, İshak Çelebi'nin hiçbir zümreyi diğerinden ayırt etmeden beyliğine kabul ettiğini ve onlara hürmetini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte bu dönemde, Manisa merkez ve köylerinde vakıfların daha çok Baba ve Dede unvanlı şahıslara verildiği görülmektedir.

İshak Çelebi döneminde verilen vakıfların nerelerde olduğuna dikkat edildiğinde, en çok Manisa merkez ve merkez köylerinde kesafet kazandığını görüyoruz. Yine bu dönemde Tarhanyat (Menemen) da çokça vakıf temlik edilen bir yerdir. Diğer idari merkezlerde ise bunlara nazaran çok daha az vakıf verilmiştir. Dolayısıyla İshak Çelebi döneminde, Manisa ve Tarhanyat (Menemen)'a yerleştirilen dini şahsiyetlerin diğer yerlere oranla daha fazla olduğunu ifade edebiliriz.

Netice itibari ile İshak Çelebi'nin Mevlevilere gösterdiği yakınlığı diğer dini şahsiyet ve zümrelerden de çok fazla eksik etmemiş olduğunu söyleyebiliriz. İrtibat kurabildiği her dini şahsiyeti kabul etmek suretiyle Beyliğin içerisinde onları yönetimi altına dahil etmeye gayret etmiştir.

Bütün bu dini şahsiyetleri beylik içerisinde yerleştirirken, mevcut camilerin de sürekliliğini sağlamayı ihmal etmemiş, camilerde görev yapan şahıslar adına vakıflar vermek suretiyle bir nevi ödüllendirmiştir.¹³² İshak Çelebi böyle davranarak din adına çalışan, halka hizmet eden hiçbir şahsı ihmal etmediği gibi onlara mümkün olduğunca maddi destek de sağlamıştır.

a. İshak Bey Dönemi Dini Şahsiyetler

¹³² Saruhanoğlu İshak Çelebi Menemen'deki Sünbül Paşa camii hatipine çiftlik vakfetmiştir. Bkz. Uluçay, Vesikalar II, s. 104-105.

(1) Revak Sultan - Manisa

Horasanlı Berrek (Barak)¹³³ Sultan'ın oğlu olan Revak Sultan, Saruhanoğlu İshak Çelebi zamanında Manisa'da yaşamıştır. Kendisi bir Halveti Şeyhidir. İshak Çelebi'nin temlik ettiği arazi ile türbe ve tekkesini yaptırmıştır.¹³⁴ Saruhanoğulları Beyliğinde Revak Sultan, Karaca Ahmed ile aynı zamanda bulunmuşlardır. Şeriye sicillerine göre, Mehmed isimli biri Revak Sultan neslinden olduğunu söyleyip babasının isminin Mehmed, onun da babasının isminin İçe olduğunu ve onun Revak Sultan'ın kardeşi olduğunu söylemiştir.¹³⁵ Böylelikle Revak Sultan'ın bir kardeşi olduğu ve isminin İçe (Ece) olduğunu öğrenmekteyiz.¹³⁶

Revak Sultan hakkında, merhum Çağatay Uluçay yapmış olduğu çalışmada Manisa Şer'iye sicillerinde kayıtlı bulunan bir vakfiyeyi ortaya çıkarmıştır.¹³⁷ Bizim

¹³³ Hüseyin Hüsameddin'in, Aynî'nin İkdü'l-Cuman fî Tarihi Ehli'z-Zaman isimli kitabından aldığı nakille yazdığı Amasya Tarihi isimli kitabından şunları öğreniyoruz. "Barak Baba 566(1170-71)'de Tokat'da doğmuştur. İbik ve Ahmed Babalardan ders almıştır. Giyim kuşamı da ilginçtir. Belinden yukarısı çıplak, kafasının üzerinde kırmızı bir tülben ve iki tarafında manda boynuzu rabtedmiştir. Yanında sekiz on kadar yardımcısı olup şehir ve köyleri gezerler, ellerinde kasnak şeklinde olan kenarları zilli bir def ile halka oluşturlar ve çalarlar, Barak Baba da ayı gibi oynardı. Gayet pis birisi idi. Şiiliği yaymaya çalıştığı esnada Şam'da 706(1306-07) yılında dövülerek öldürülmüştür."Bkz. Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, İstanbul, 1928. cilt: 2, ss. 461-464. Barak Baba daha çok Bektaşî çevrelerden gösterilmiştir. Bu kişi, Hacı Bektaş-ı Veli Vilayetnamesinde Hacı Bektaş Veli'nin halifesi olarak gösterilmiştir. A. Gölpınarlı, Barak Babayı Yazıcızâde'nin eserlerine dayanarak İzzeddin Keykavus'un oğlu olarak gösterir. Bahse konu olan Barak Baba, Revak Sultan'ın babası olan Barak Sultan olma ihtimali kronolojik olarak imkan dahilinde gözükmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Bedri Noyan Dede baba, **Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik**, Ankara, 1998, cilt: I, ss. 233-237., Ahmet Yaşar Ocak, "Barak Baba", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 5, İstanbul, 1995, ss. 61-62. Hilmi Ziya Ülken'in verdiği bilgilerden şunları öğreniyoruz. Barak Baba, Tokat civarında Çat ilçesinde Baba İlyas'ın irşadında bulunmuş, bilahere bütün Anadolu'yu gezerek Tebriz'de Olcaytu Muhammed Hudabende Han'ın yanına gitmiş ve ona samimiyetle tabi olmuştur. Bkz. Hilmi Ziya Ülken, **Anadolu'nun Dini Sosyal Tarihi**, (haz. Ahmet Taşgün), Kalan Yayınları, Ankara, 2003, ss. 81-82. Moğolların Saruhanoğulları topraklarına geldiklerinde burada kötü davranışlarda bulunmamış olması Barak Baba'dan dolayı ise; Revak Sultan'ın babasının bahsi geçen Barak Baba olması ihtimali ortaya çıkmaktadır.

¹³⁴ Çağatay Uluçay, **Manisa Ünlüleri**, Manisa Lisesi Yayınları, Manisa, 1946, s. 84.

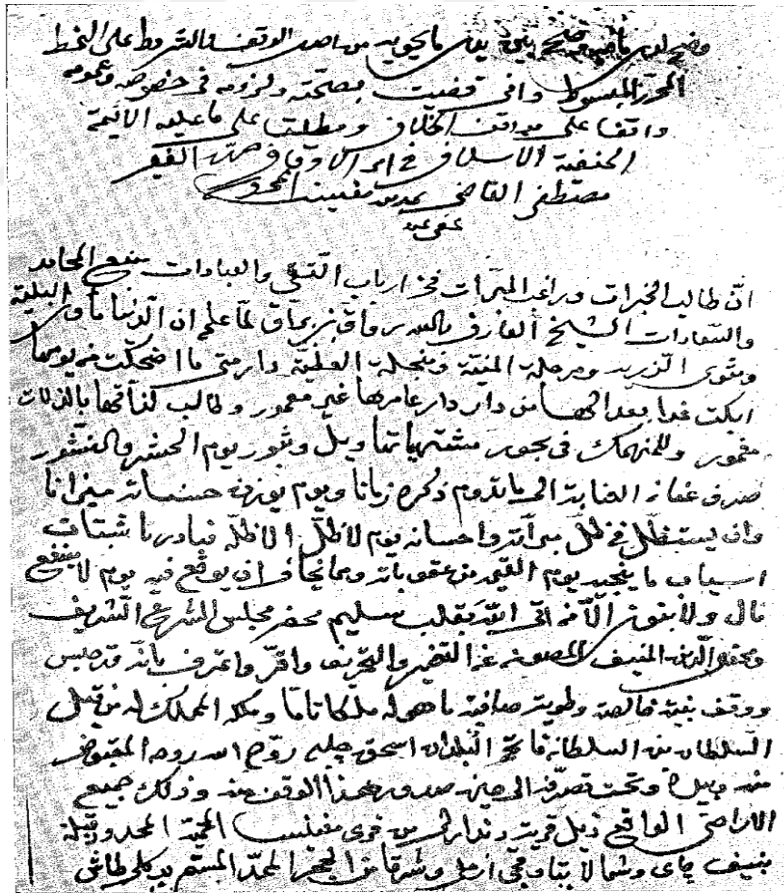
¹³⁵ Uluçay, Vesikalar I, ss. 40-41.

¹³⁶ Manisa'nın Karaköy semtinde Attar Ece (Hoca) isimli bir cami ve caminin hemen girişinde minarenin yanında bir mezar vardır. Bu mezarın Attar Ece'ye ait olduğu söylenir. Bkz. Hakkı Acun, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 75.

¹³⁷ Uluçay, Vesikalar I, ss. 25-28., Vakfiyenin orijinal nüshasının hangi şeriye sicilinde olduğuna değinmemiştir. Vakfiyeye ulaşmak için çok gayret etmemize rağmen ulaşamadık. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde ve bazı Manisa şeriye sicillerinde yapmış olduğumuz aramalar da neticesiz kalmıştır. Bilindiği kadarı ile Manisa şeriye sicillerinin sayısı 431 adettir. Bu defterleri ilk olarak Çağatay Uluçay Muradiye Camisindeki üç sandık içerisinde bulmuş ve bunların tasnifi ile uğraşmıştır. Lakin esefle belirtmek gerekir ki bu tasnif sırasında defterlerin bazılarının yapraklarının çürümüş ve parçalanmış olduğunu ve bir çoğunda dağılmış ve ciltlerinin bozulmuş olduğunu görmüştür. Bkz. M. Çağatay Uluçay, **Manisa Şeriye Sicillerine Dair Bir Araştırma**, Türkiye Mecmuası, c. X, 1953, ss. 284-298. Bununla birlikte umut ediyoruz ki Revak Sultan Vakfiyesi çürümüş ve kaybolmuş

için çok önemli bir kaynak olan vakfiye, Revak Sultan hakkındaki bilgimizi biraz daha arttırmaktadır. İshak Çelebi bu vakfı Revak Sultan'a temlik etmiştir. Vakfiyeye göre Revak Sultan'ın babası Berrak (Barak)'dır. Şeyh olan Revak Sultan dünya ve lezzetlerinin geçici olduğunu, insanı mutlak manada mutlu etmediğini anlayınca kendisini ahiret için çalışmaya yöneltmiştir. Beldelerin fatihi olan Sultanoğlu Sultan İshak Çelebi, Revak Sultan'a kendi mülkünden olan birçok yeri vakfetmiştir. Vakıf ile ilgili şartlar yazılırken şunlar kaydedilmiştir; Vakfedilen bu yerler sultaniyeye¹³⁸ yapılacak muamele gibi muamele görecektir. Bu yerlerden elde edilecek gelir tekkede, Tarikat-ı Halvetiye erbabından şeyh olacak zatın eli ile her sene üç gün halkın işleri için harcanacak ve kalan ile tekkenin tamiri ve oradakilerin maişeti ve fukaranın yiyip içmesi için kullanılacaktır. Hâsılattan geri kalan kısım ise tarik fukarasına sarf edilecektir. Vakfiyede özetle bunlar kaleme alındıktan sonra tarih olarak h. 773/m. 1371 yazılmıştır.¹³⁹

Şekil 1: Revak Sultan Vakfiyesi

sayfalar arasında değildir ve Manisa şerhiye sicilleri üzerinde yapılacak çalışmalar neticesinde bir gün ortaya çıkar.

¹³⁸ Hükümdara ait yerler için kullanılmış olmalı.

¹³⁹ Uluçay, Vesikalar I, ss. 25-28.

Kaynak: Uluçay, Vesikalar I, ss. 28-29.

Burada dikkatimizi celbeden nokta Revak Sultan'ın Halvetiye tarikatı¹⁴⁰ şeyhi olarak kaydedilmesidir. Bunun yanı sıra vakfiyenin şartları arasında tekkenin başına geçecek şeyhin, bahsi geçen tarikat erbabından olması gerektiği şart koşulmuştur. Bu durumda Halvetiye tarikatının bu dönemde Revak Sultan ile birlikte Saruhanoğulları Beyliği içerisinde neşvünema bulduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Halvetilik konusunda yapılan çalışmalar, bahse konu tarikatın, Anadolu'ya Sadreddin

¹⁴⁰ Halvetiye Tarikatının kurucusu Şeyh Ebu Abdullah Siracüddin Ömer'dir. Ehcan'da doğmuş, Harzem'de bulunan Amcası Şeyh Ahi Muhammed bin Nurul Halvetinin yanına gitmiştir. Bu zat halvet zikrini çok sever, ömrünün çoğunu halvet ile geçirirdi. Bundan dolayı halveti adını daha sağlığında almıştır. Siracüddin Ömer zamanla amcasının halifelerinin ileri gelenleri arasına yükseldi. Amcasının 1317 (başka kaynaklarda 1378-79 tarihi verilmiş. Bkz. Fatih Köse, **İstâbul Halveti Tekkeleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 24., Mehmet Serhan Tayşi, "Ömer el-Halveti", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 34, İstanbul, 2007, s. 65.) yılında vefatı üzerine postnişin oldu. Amcasından devraldığı sistemi daha da geliştirerek Halvetiye Tarikatı Pir'i oldu. Bkz. Rahmi Serin, **İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, Petek Yayınları, İstanbul, 1984, ss. 70-77.

Hiyavî'nin (ö. 1455) halifelerinden Amasyalı Pir İlyas¹⁴¹ (ö. 1433) tarafından getirildiğini not etmektedir.¹⁴² Bu bilgileri dikkate alarak Revak Sultan'ın vakfiyesine baktığımızda Halvetiye tarikatının Pir İlyas'ın ölümünden yaklaşık yarım asır önce Saruhanoğulları Beyliği'nde var olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla elimizdeki bilgiler ışığında Halvetiye tarikatının Anadolu'daki ilk temsilcisinin Revak Sultan olduğunu söyleyebiliriz. İşte burada akla birkaç soru geliyor. Revak Sultan Halvetiye tarikatı Şeyhi ise acaba kimden ders almıştır. Tarikatın kurucusu olarak Siracüddin Ömer (ö. 1397) kabul ediliyor¹⁴³ olmasına rağmen, o da Halveti unvanını almış olan amcası Ahi Muhammed'den ders almıştır. Vakfiyenin tarihi 1371 ve Ahi Muhammed'in vefat tarihi 1378-79 kabul edilirse,¹⁴⁴ Siracüddin Ömer de amcasının vefatı üzerine postnişin olduğuna göre, Revak Sultan Ahi Muhammed'in halifelerinden olmalıdır ve Ahi Muhammed daha hayattayken yanından ayrılıp Anadolu'ya gelmiştir. Revak Sultan şeyhinin telkini ile Halvetiye tarikatını yaymak amacıyla gönderilmiş de olabilir. Bu durumda tarikatın kurucusu Siracüddin Ömer değil, muhtemelen amcası Ahi Muhammed olmaktadır.

Revak Sultan'ın Saruhanoğulları Beyliği'ne ne zaman ve nereden geldiği ile ilgili malumata sahip değiliz. Ancak Revak Sultan'ın Ahi Muhammed'den ders aldığını göz önüne alırsak Anadolu'ya Harezmi'den veya Ahi Muhammed'in sonradan yerleşmiş olduğu Lahican'dan¹⁴⁵ gelmiş olmalıdır. Böyle bir durumda da Saruhanoğulları Beyliği'ne ilhakı bölgenin fethinden bir müddet sonra olmalıdır.

Revak Sultan ve dolayısıyla Halvetiye tarikatı, Saruhanoğulları'nda hükümdar tarafından da benimsenmiş ve vakfiyede de geçtiği üzere oldukça geniş bir arazi temlik edilmiştir. İshak Çelebi'nin bu kadar geniş bir araziye Revak Sultan'a ve dolayısıyla Halvetiye tarikatına temlik etmesi kendisinin Revak Sultan ve tarikatı ile en azından bir gönül bağının bulunduğunu göstermektedir. Eğer böyle değil ise;

¹⁴¹ Geniş bilgi için Bkz. Taşköprülüzde, s. 85.

¹⁴² Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 15, İstanbul, 1997, s. 394., Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt: XXXIX, s. 544.

¹⁴³ Enver Behnan Şapolyo, **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964, ss. 172-177., İsmet Zeki Eyüboğlu, **Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi**, Geçit Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 202., Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985, s. 288.

¹⁴⁴ Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, **Lemazât-ı Hulviyye**, (haz. Mehmet Serhan Tayşî), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 337.

¹⁴⁵ Günümüzde İran'ın kuzeyinde Gilan eyaleti'ne bağlı şehirdir.

Revak Sultan'ın halk tarafından çok sevilmesi ve kalabalık bir mürid gurubuna sahip olması, İshak Çelebi'ye böyle bir vakfiye yazdırmış olmalıdır. Ancak kanaatimizce ilk ihtimal durumu daha iyi açıklamaktadır.

Vakıfların gelirleri bazı şartlara göre dağıtıldıktan sonra tarîk fukarasına verilsin demekle tarikatın fukaralarının da bulunduğu dolayısıyla halk arasında yaygınlaşmış bir tarikat olduğu anlaşılıyor. Çağatay Uluçay, Revak Sultan Türbesinin etrafında Bektaşî ve Halvetiye tarikatına mensup kişilerin mezarlarından bahsetmektedir.¹⁴⁶ Maalesef günümüzde bu mezarlar bulunmamaktadır.

Revak Sultan Zaviyesi de Manisa'da kurulan ilk zaviyelerden biri olma özelliğine sahip bulunmaktadır.¹⁴⁷ Bu zaviye şuan ki türbesinin bulunduğu yerin hemen yanında bulunuyordu. Lakin günümüze kadar ulaşamamış olan zaviye 1549 yılında harap olmuştur.¹⁴⁸

Fotoğraf 2: Revak Sultan Türbesi

¹⁴⁶ Uluçay, Vesikalar I, s. 27.

¹⁴⁷ Emecen, XVI. Asırda..., s. 105.

¹⁴⁸ Acun, ss. 389-390.

(2) Attar Ece (İçe) - Manisa

Attar Ece (İçe), Saruhanoğulları döneminde yaşamış, büyük ihtimalle de tasavvuf ehli bir zattır. 16. yüzyılda Revak Sultan'ın zaviyesi yıkıldıktan sonra mahkemeye gelen Mehmet isimli bir şahıs kendisinin Revak Sultan'ın neslinden olduğunu söylemekle şahitleri ile birlikte Revak Sultan'ın kardeşi Ece (İçe)'nin kendisinin dedesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁹ Attar Ece (İçe) yaşadığı dönem olan XIV. yy.ın ikinci yarısında Manisa'da kendi adına bir cami yaptırmıştır.¹⁵⁰

(3) Karaca Ahmed - Manisa

14. yüzyılda Anadolu'da yaşamış derviş ve hekimlerden biridir. Süleyman Horasani'nin oğludur.¹⁵¹ Süleyman Horasani İran'daki devlet adamlarından birisidir. Saray hayatını sevmeyen Karaca Ahmed, dine ve maneviyata önem vermiş bu sebeple dervişlik yolunu benimsemiştir.¹⁵² Dervişliğe yönelince ülkesini terk etmiş ve Anadolu'ya gelmiştir.¹⁵³

Anadolu'ya yaptığı yolculuğunun neticesinde burada ilk olarak nereye geldiği ve yerleştiği hakkında birbirinden farklı görüşler vardır. Kaynakların bazılarına göre Anadolu'ya geldiğinde Geyve Akhisar'ına yerleşmiştir.¹⁵⁴ Başka bir görüşe göre ise Afyonkarahisar civarına yerleşmiştir. Hatta bu konuda Muharrem Bayar şunları söylemektedir; *"Anadolu'ya gelen Karaca Ahmed, Afyonkarahisar civarına yerleşmiştir. Saruhan Bey'in Manisa'nın fethi ile uğraştığı sırada elli yedi bin kişilik müridi ile Saruhan Bey'e yardım etmiş ve birlikte Manisa, Akhisar, Eşme taraflarını almışlardır. Bunun neticesinde Karaca Ahmed fethettikleri bu yerlere zaviyeler kurup, halkı irşada başlamıştır."*¹⁵⁵ Bununla birlikte Çağatay Uluçay Karaca

¹⁴⁹ Uluçay, Vesikalar I, ss. 40-41., Gökçen, Manisa Tarihinde..., ss. 42-43., Gökçen, XVI ve XVII. Asırlarda..., s. 36.

¹⁵⁰ VGM. Ş. S. M. 1325. 36. Acun, Manisa'da Türk..., s. 74.

¹⁵¹ Uluçay, Vesikalar I, s. 28.

¹⁵² Gürol Pehlivan, M. Nuri Yörükoğlu'na Göre..., s. 47.

¹⁵³ Taşköprülüzde, s. 31., Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kühû'l-Ahbâr*, yy, ty., V, s. 62.

¹⁵⁴ Mecdi Mehmed Efendi, s. 33., Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliya*, (haz. M. Hızlı-M. Yurtsever), Arasta Yayınları, Bursa, 2000, s. 281.

¹⁵⁵ Muharrem Bayar, "Afyonkarahisar'da Yaşamış Büyük Velilerden Karaca Ahmed Sultan", *II. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon, 1991, ss. 66-71.

Ahmed'in Manisa'nın fethinde bulunduğuna dair bilginin halk arasında yayıla gelen rivayet olduğundan özetmektedir.¹⁵⁶

Anadolu'da çokça seyahat ettiği anlaşılan Karaca Ahmed aynı zamanda Osmanlı Padişahı Orhan Gazi dönemi dervişleri arasında gösterilmektedir.¹⁵⁷ Bu dönemde Üsküdar'a gelerek buraya yerleşmiş ve birçok talebe yetiştirmiştir. Anadolu'nun pek çok yöresini dolaşan Karaca Ahmed hem hastaları tedavi etmiş,¹⁵⁸ hem de kurmuş olduğu tekkeler vasıtasıyla Anadolu'nun İslamlaşmasına katkı sağlamıştır.¹⁵⁹

Karaca Ahmed ile ilgili verilen bir bilgi de onun Rumeli fetihlerine iştirak ettiği ile ilgilidir. Orhan Gazi döneminde Osmanlı'nın Rumeli'de gerçekleştirdiği fetihlere iştirak etmiş, Balkanlarda çok defa Aziz George¹⁶⁰ ile özdeşleştirilmiştir. Tam olarak tarihi tespit edilemeyen ve nedeni bilinmeyen bir sebepten dolayı Osmanlı topraklarından ayrılarak önce Afyon'a sonra da Manisa'ya yerleşmiştir. Karaca Ahmed'in bu zamandaki müritlerinin çokluğu ve Orhan Gazi'nin de Türkmen dervişlerini kontrol altına almak amacıyla yaptırdığı teftiş sırasında baskıdan çekinerek bölgeden ayrıldığı tahmin edilmektedir.¹⁶¹

Bunların yanı sıra Karaca Ahmed, dervişliğine ek olarak iyi bir hekimdir.¹⁶² Yaşadığı dönemde hastaları iyi etmesiyle meşhur olmuş ve bu kerameti öldükten sonra da devam etmiştir. Mezarını ziyaret edenler şifa bulmuşlardır.¹⁶³ Türk halk hekimliğinin kurucularından kabul edilir.¹⁶⁴ Onun Afyonkarahisar dolaylarında hastaları tedaviye başladığı söylenir. Daha sonraları Anadolu'nun başka yerlerinde tedavi için dergâhlar kurulmuş, evlatları ve dervişleri bu tedavi görevlerini sürdürmüşlerdir.¹⁶⁵

¹⁵⁶ Uluçay, Vesikalar I, ss. 31-32.

¹⁵⁷ Aşıkpaşazâde, s.200., Mustafa Âlî, s. 62.

¹⁵⁸ Nezihe Araz, **Anadolu Evliyalari**, Fatış Yayınevi, İstanbul, 1958, s. 419.

¹⁵⁹ Haşim Şahin, "Karaca Ahmed", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, cilt: 24, s. 374.

¹⁶⁰ Yaşadığı şüpheli olan Mitolojik bir kişidir. Hıristiyanlar için savaşılan bir aziz ve onları kötülüklerden koruyan bir kahraman olarak düşünölmektedir.

¹⁶¹ Şahin, Osmanlı Devleti'nin..., s. 107.

¹⁶² Araz, s. 419.

¹⁶³ Mustafa Âlî, s. 62.

¹⁶⁴ Haşim Şahin, "XIV. Yüzyılda Bir Türk Dervişinin Serüveni: Karaca Ahmed", **Üsküdar Sempozyumu I**, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 323.

¹⁶⁵ Araz, s. 419, Noyan Dedebaba, cilt: I, ss. 273-276.

Kaynaklarda Karaca Ahmed'in Hacı Bektaş Veli ile görüştüğüne dair çeşitli bilgiler yer almaktadır. Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesinde Karaca Ahmed Anadolu'nun gözcüsü olarak gösterilmektedir.¹⁶⁶ Saltukname'de Karaca Ahmed ile Hacı Bektaş Veli arasında cereyan eden bir hadiseden bahsedilmiştir.¹⁶⁷ Her iki kaynakta da Hacı Bektaş Veli ile Karaca Ahmed arasında, vahşi hayvanları itaat altına almak suretiyle olağanüstü güçlerini kullanarak meydana gelen bir münasebetten bahsedilmektedir.¹⁶⁸ Yukarıdaki eserlerde Hacı Bektaş Veli ile çağdaş gösterilen Karaca Ahmed'in, Saruhanoğulları'na ait 1371 tarihli bir vakfiyede imzasının olması o tarihte hayatta olduğunu göstermektedir. Bu durumda 1271 tarihinde vefat eden Hacı Bektaş Veli¹⁶⁹ ile görüşmüş olması pek mümkün değildir. Zikredilen eserler bahis konusu şahısların vefatlarından uzunca bir süre sonra yazılmıştır.

Son zamanlarda yapılan araştırmalar neticesinde Karaca Ahmed'e ait bir menâkıbnâme bulunmuş ve neşredilmiştir.¹⁷⁰ Menâkıb-ı Karaca Ahmed isimli esere göre, Karaca Ahmed'in babası Melik Şehâb bin Kara Arslan'dır. Karaca Ahmed'in annesinin adı ise Safiye Hatun'dur. Mardin'de 3 Nisan 1151 tarihinde dünyaya gelmiş ve 1244 yılında vefat etmiştir. Karaca Ahmed dindar bir insan olduğu için kendisine mürşid aramaya başlamış ve önce Ebu Cafer Muhammed Basri'ye (muhtemelen Irak'ta) mürid olmuştur. Daha sonra Mardin'e dönen Karaca Ahmed, Şeyh Musa Zûlî'ye mürid olmuştur. Menâkıba göre Karaca Ahmed, Hacı Bektaş Veli ve Abdülkadir Geylani ile bir şekilde irtibat kurmuştur. Diğer kaynaklarda bahis konusu olan olağanüstü hadiselerin benzerlerine menâkıbta da yer verilmiştir. Menâkıbı kaleme alan Seyyid Hüseyin Enîsî'dir.¹⁷¹ Enîsî'nin yazdığı, gerek Menâkıb-ı

¹⁶⁶ H.Duran-D.Gümüşoğlu (haz.), **Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2010. ss. 207-211., Ahmet Taşgîn, **Dediği Sultan ve Menâkıbı**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2013, s. 78.

¹⁶⁷ Ebu-l Hayr Rûmî, **Saltuknâme**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (haz. Şükrü Haluk Akalın), İstanbul, 1988, cilt: II., s. 45.

¹⁶⁸ Ocak, Alevi-Bektaşî..., s. 141 vd.

¹⁶⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 14, İstanbul, 1996, ss. 455-458.

¹⁷⁰ Seyyid Hüseyin Enîsî, **Karaca Ahmed Sultan Menâkıbnâmesi**, (haz. H. D.Gümüşoğlu), Alevi Vakıfları Federasyonu Yayınları, İstanbul, 2013.

¹⁷¹ Bir diğer eseri de Menâkıb-ı Akşemseddin'dir. Seyyid Hüseyin Enîsî'nin ölüm tarihi belli değildir. Dedesi Pîr Ahmed Çelebi Akşemseddin hazretlerinden dua almış, bu duanın bereketiyle torunu Kadî Emir Hüseyin Enîsî, sûfilere muhabbet beslemiş ve Akşemseddin hazretlerinin Menâkıbını kaleme almıştır. Bkz. Emir Hüseyin Enîsî, **Akşemseddin Hazretleri ve Yakın Çevresi**, (haz. Metin Çelik), Özgü Yayınları, İstanbul, 2012., Emir Hüseyin Enîsî, **Menâkıb-ı Akşemseddîn**, (haz. B. Aktan-M. Güneş), H Yayınları, İstanbul, 2011.

Akşemseddin olsun, gerek Menâkıb-ı Karaca Ahmed olsun abartılı anlatımlar içeren menâkıblar olmuşlar. Her ikisinde de dikkat çeken bir konu da şahısların neseplerinin sahabelere kadar dayandırılmış olmasıdır.

Karaca Ahmed'in hangi tarikattan olduğu tespit edilememiş, Alevi Bektaşî çevrelerce kendilerinden gösterilmiştir.¹⁷² Ancak söylendiği gibi kronolojik olarak onun Hacı Bektaş-ı Veli ile görüşmesi mümkün gözükmemektedir. Bu konuda Ayvansarâyî eserinde, Karaca Ahmed'in Nakşibendiyye tarikatından olduğunu belirtmektedir.¹⁷³ Ancak, Karaca Ahmed'in yaşadığı dönemde, Nakşibendîlik Anadolu'ya ve dolayısıyla Osmanlı topraklarına henüz girmemiş olduğundan bu ihtimal zayıf görünmektedir. Çağatay Uluçay'ın tespitlerine göre ise Halvetiye kolundan Bayramiye tarikatına intisap etmiştir.¹⁷⁴ F. W. Hasluck ise, Karaca Ahmed'in de pek çok diğer dervişler gibi sonradan Bektaşilerce benimsenmiş olduğunu söylemektedir.¹⁷⁵

Saruhanogulları Beyliği zamanında h. 800/m. 1397 yılında yazılmış olan bir vakfiyede Karaca Ahmed tekke ve türbesinden bahsedilmiş oraya bazı araziler vakfedilmiştir. Saruhanoglu komutanlarından Murtaza Bey'in oğlu olan Hoşkadem Paşa, kendisi de o devrin meşhur komutanlarından idi. İshak Bey tarafından kendisine temlik edilen iki kıta (100 dönüm) araziye Karaca Ahmed tekkesine vakfetmiştir. Arazinin gelirlerini tekkenin sakinlerine, orada yapılmış türbesine gelenlere, türbenin hizmetkârlarına, gelen gidenlerin durumuna göre onların yeme içmelerine sarf edilmek üzere vakfetmiştir.¹⁷⁶ Bu vakfiyeden anlaşıldığı üzere, yazıldığı sırada Karaca Ahmed vefat etmiş olmakla beraber türbesini ziyaret edenler bulunmaktadır.

Karaca Ahmed'in Anadolu'da çeşitli yerlerde türbesinin olması onun Anadolu coğrafyasında hareketli olduğunu ve halkın da kendisine hürmet ettiğini göstermektedir. Saruhanogulları Beyliği sınırları içerisinde de üç tane tekke ve türbesinin bulunması bu bölgede halk arasında ve dolayısıyla beylik içerisinde

¹⁷² Pehlivan, M. Nuri Yörükoğlu'na..., s. 47.

¹⁷³ Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, **Mecmuâ-i Tevârih**, (haz. F. Ç. Derin-V. Çabuk), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985. s. 400.

¹⁷⁴ Uluçay, Vesikalar I, ss. 31-32.

¹⁷⁵ F. W. Hasluck, **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, (çev. Timuçin Binder), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 42., Şahin, XIV. Yüzyılda Bir Türk..., s. 325.

¹⁷⁶ Uluçay, Vesikalar I, ss. 29-32. Uluçay, Manisa Ünlüleri, s. 84.

önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumun bir sebebi söylendiği gibi müritleriyle beraber Manisa'nın fethine iştirak etmesinden kaynaklanmış olabilir.¹⁷⁷ Bu bilgide kesinlik olmadığı düşünülürse, Karaca Ahmed'in dini kişiliği veya hastaları iyi etmesi dolayısıyla doktorluk bilgisi, belki de ikisinin de onda toplanmış olmasına hürmeten kendisine bu kadar değer verilmiş olmalıdır.

Fotoğraf 3: Manisa'daki Karaca Ahmed Türbesi

(4) Yolageldi Baba - Manisa

Hakkındaki bilgimizin birkaç cümleden ibaret olduğu Yolageldi Baba'nın ismini Revak Sultan vakfiyesindeki şahitler arasında görmekteyiz. Bu sebeple Yolageldi Baba'nın dönemin muteber, önemli şahsiyetlerinden olduğunu söyleyebiliriz. Babası Cafer-i Horasânîdir.¹⁷⁸ Bir belgede Manisa'nın Gürle köyünde Yolageldi Baba'ya ait bir zaviye bulunduğu¹⁷⁹ yazarken bir başka bir belgede Yolageldi Baba'nın Gürle köyündeki tekkesinin değirmen vakfı olduğu kaydedilmektedir.¹⁸⁰ Bunun yanı sıra Yolageldi Baba köyde bir mescid inşa etmiş ve

¹⁷⁷ Bayar, s. 66-71.

¹⁷⁸ Uluçay, Vesikalar I, s. 24.

¹⁷⁹ Uluçay, Vesikalar I, s. 77.

¹⁸⁰ Uluçay, Vesikalar I, ss. 124-125.

misafirlerin kalması için bir de tekke yapmıştır.¹⁸¹ Konum itibarı ile Gürle köyü Manisa şehrinin batısında ve merkezi olmaktan uzak bir durumdadır. Dolayısıyla buraya gelecek olan misafirlerin çoğunluğunun değirmeni kullanmayı amaçlayarak geldiği tahmin edilebilir. Bu sebeple misafirler muhtemelen çok da uzak olmayan yerlerden buraya gelmişlerdir. Yolageldi Baba'nın bu durumu Saruhanoğulları beyliği döneminde yöre halkı tarafından tanınan bir şahsiyet olmasını sağlamış olmalıdır.¹⁸²

(5) İbrahim Seydi Dede - Manisa

İshak Çelebi zamanında yaşamış olan İbrahim Seydi Dede, o dönemin meşayihindendir.¹⁸³ Halk arasında Manisa'yı fetheden kumandanlardan kabul edilir.¹⁸⁴ Revak Sultan'ın vakfiyesinde İbrahim Seydi bin Bektaşî Horasani şeklinde imzası vardır.¹⁸⁵ İbrahim Seydi bir rivayete göre İshak Çelebi'nin sancaktarı idi ve onun maiyetinde pek büyük fedakârlıklar gösterdi. Diğer bir rivayete göre İshak Çelebi'nin şeyhülislamı idi. Şeriat-ı İslamiye'nin tatbikinde itina ettiğinden şehirde ve mülhakatında hiçbir haksız adaletsiz muamele yapılmazdı.¹⁸⁶ Seydi Dede'ye ait Manisa şehrinde bir zaviyede bulunmakta idi. XVI. asır vesikalarında ismi geçen Seydi Baba zaviyesinin Ulu Cami'nin kuzeyinde bulunan Seydi İbrahim Zaviyesi olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁸⁷ İbrahim Seydi'nin türbesi tekkenin yanındadır. Bir kitâbede Kadirhâne olarak anılan İbrahim Seydi zaviyesinin banisi olduğu yazılmıştır. Bu zaviyenin kurulduğu andan itibaren Kadiri zaviyesi olup olmadığı hakkında ise kesin bir bilgiye sahip değiliz. Türbenin duvarında ise asılı olan tahta

¹⁸¹ Uluçay, Vesikalar I, s. 80.

¹⁸² Yolageldi Baba hakkında Çağatay Uluçay bir köylünün söylediklerini şu şekilde aktarıyor: "Kırklar, yediler gezmeye çıkmışlar, bir sabah namazı vakti bu dedenin yattığı yere gelmişler. Sabah namazını kılmak lazım gelmiş fakat abdest alacak su yokmuş. Gürle dedesi(Yolageldi Baba) suyun olmadığını görünce elindeki asayı yere vurmuş ve 'gürle ya mübarek demiş!' bunun üzerine Gürle'nin daima bağırarak ve gürleyerek akan suyu yerden fışkırmış. Dede suyun fışkırmaya başladığı zaman vefat etmiş. Diğer pirlar hem sabah namazını hem de cenaze namazını kılmışlar. Suyun başına dedeyi gömerek yollarına devam etmişler." Uluçay, Vesikalar I, s. 125.

¹⁸³ Uluçay, Manisa Ünlüleri, s. 47.

¹⁸⁴ Pehlivan, M. Nuri Yörüköğlu'na Göre..., s. 4.

¹⁸⁵ Uluçay, Vesikalar I, s. 28.

¹⁸⁶ Pehlivan, M. Nuri Yörüköğlu'na Göre..., s. 31

¹⁸⁷ Emecen, XVI. Asırda Manisa..., s. 105.

bir kılıç olduğu söylenmektedir.¹⁸⁸ Tahta kılıç Türklerin eski inançlarından gelme bir motiftir.¹⁸⁹

(6) Arık Dede - Manisa

Revak Sultan vakfiyesinde imzası bulunan Arık Dede'nin babası İbrahim Horasî'n'dir.¹⁹⁰ Vakfiyede imzasının olması dönemin sözü muteber şahısları arasında olduğunun bir göstergesidir. Manisa'ya bağlı Işık Hacı köyünde kendisine ait bir zaviyesi bulunmaktadır.¹⁹¹

(7) Şeyh Ali - Manisa

Revak Sultan vakfiyesinde ismi geçen şahıslardan biri de Şeyh İbrahim-i Kayserî oğlu Şeyh Ali'dir.¹⁹² Saruhanoğlu Hızır Paşa tarafından Şeyh Ali ismindeki şahsa Menemen'e bağlı Çukur köyünden¹⁹³ bir arazi vakfedilmiştir.¹⁹⁴ Vakıf verilen bu şahıs ile Revak Sultan vakfiyesinde ismi geçen Şeyh Ali ile aynı kişi ise, İshak Çelebi'den sonra beyliğin başına geçen Hızır Çelebi döneminde beyliğin merkezinden uzaklaşarak batıya doğru göç etmiş olduğunu anlaşılmaktadır.

(8) Haki Baba - Manisa

Haki Baba'nın Horasan erenlerinden İlyas'ın oğlu olduğunu Revak Sultan vakfiyesindeki şahitlerin arasında bulunmasından dolayı anlıyoruz. Saruhanoğulları döneminde Revak Sultan, Attar Ece, Karaca Ahmed ile muasır yaşamıştır. Haki Baba'ya ait bir mescid ve zaviye vardır.¹⁹⁵ Şehir merkezinde, Revak Sultan'a yakın bir yerde bulunan zaviyesi, muasırı olduğu Revak Sultan'ın vakfiyesinde de şahitlik yapması, aralarındaki diyalogun dostane olduğunu göstermektedir.

¹⁸⁸ Pehlivan, M. Nuri Yörükoğlu'na Göre..., s. 32

¹⁸⁹ Ahmet Yaşar Ocak, **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983, ss. 129-130.

¹⁹⁰ Uluçay, Vesikalar I, s. 28.

¹⁹¹ Uluçay, Vesikalar I, s. 93.

¹⁹² Uluçay, Vesikalar I, s. 28.

¹⁹³ Günümüzde de Çukurköy ismiyle Menemen'e bağlı olan köydür.

¹⁹⁴ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 43a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 139., Uluçay, Vesikalar II, s. 108.

¹⁹⁵ **TKG. KK. TTD. 306.** vr.18a., Gökçen, Manisa Tarihinde..., s. 142.

(9) Horos Dede, Korkut Baba, Bozdoğan - Manisa

Revak Sultan vakfiyesinde şahitler arasında isimleri Yunus-i Horasani oğlu Horos Dede¹⁹⁶, İsa-yı Rumi oğlu Korkut Baba, Şeyh Yusuf-u Rumi oğlu Bozdoğan geçmektedir.¹⁹⁷ Bahsi geçen şahısların vakfiyede imzalarının bulunması beylik merkezinde bulunup şehrin önde gelenlerinden olduğunu göstermektedir. İshak Çelebi de kendilerini tanıyor ve onların şahitliklerini muteber kabul ediyordu ki vakfiyede imzalarının bulunmasını onaylıyordu. Buna rağmen kendileri hakkında Revak Sultan vakfiyesi haricinde bir yerde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

(10) Adil Paşa (Kırtık Baba) - Manisa

Adil Paşa, halk arasında Kırtık Baba olarak tanınmaktadır. Sicillerde Adil Paşa, Şeyh, Dede, Derviş lakaplarıyla geçer.¹⁹⁸ Saruhanogulları meşayihindendir.¹⁹⁹ Saruhan Bey'in komutanlarından olup Manisa'nın fethine katıldığı rivayet edilmesinin²⁰⁰ yanı sıra İshak Çelebi zamanında yaşadığı ve İshak Çelebi'nin kendisine vakıf verdiği kayıtlarda geçmektedir.²⁰¹ İshak Çelebi, Adil Paşa'ya gelene ve geçene hizmet etmesi için evlatlık üzere çiftlik vakf etmiştir.²⁰² Yine Kırtık köyünde İshak Çelebi'nin bir zaviyesi bulunmaktadır. Muhtemelen Kırtık köyünde bulunan zaviyesi Adil Paşa'ya vakfettiği zaviyedir.²⁰³ Manisa şehrinin doğu tarafından girişinde olan bu zaviye, Anadolu'dan şehre gelenleri karşılayan bir zaviye olduğu için diğer zaviyelere oranla daha önemli bir yere sahiptir diyebiliriz.

¹⁹⁶ Manisa'da Horozköy adında bir mahalle mevcuttur. Bu mahallenin Horos Dede ile bir ilgisinin olup olmadığı konusunda elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Bir rivayete göre, Manisa'nın feth olunduğu gecenin sabahına kadar devam eden mücadele sırasında şehrin kuzeyinde yer alan Horoz köyüne kadar ulaşan askerlerin ilk işittikleri ses Horoz sesi olduğu için buraya Horozköy adı verilmiştir. Bkz. Uluçay, Vesikalar I, s. 179.

¹⁹⁷ Uluçay, Vesikalar I, s. 28.

¹⁹⁸ Uluçay, Manisa Ünlüleri, s. 65., M. Nuri Yörükoğlu ise bu zatın Hacı Hüseyin Efendi olduğunu söylemektedir. Bkz. Pehlivan, M. Nuri Yörükoğlu'na Göre..., s. 48.

¹⁹⁹ Uluçay, Vesikalar II, s. 14-15. Gökçen, XVI ve XVII. Asırlarda..., s. 42.

²⁰⁰ Gürol Pehlivan, **Manisa(Merkez)'da Veli Kültü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2004., s. 86.

²⁰¹ Uluçay, Manisa Ünlüleri, s. 65.

²⁰² **TKG. KK. TTD. 306.**, vr. 20/b., Uluçay, Vesikalar I, ss. 80-81, 119.

²⁰³ Gökçen, XVI ve XVII. Asırlarda..., s.59.

(11) Arap Sofu - Manisa

Manisa'ya bağlı Kilise köyünde Saruhanoğlu İshak Çelebi, Arab Sofu ismindeki azize bir çiftlik yeri vakf etmiştir.²⁰⁴ Bundan başka Manisa'nın Palamud nahiyesinde de Arab Sofu zaviyesi bulunmaktadır.²⁰⁵ Arap Sofu'ya verilmiş olan bu iki vakıf kendisine olan güven ve hürmetin bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

(12) Ahi Yakup - Manisa

İshak Çelebi tarafından Ahi Yakub ismindeki zata, Manisa'ya tabi Doğanhisar'ına bağlı Arslan Beğ köyünde bir çiftlik verilmiştir. Doğanhisar konum itibari ile Manisa ovasına hâkim bir mevkide bulunmaktadır. İshak Çelebi'nin Ahi Yakub'a verdiği çiftliğe ait berat Osmanlı döneminde mezkûr şahsın evladından Mustafa²⁰⁶ ve daha sonraki bir zamanda da Cafer oğlu Hızır'ın eline geçmiştir.²⁰⁷ Anladığımız kadarıyla bahis konusu çiftlik Ahi Yakub'a evlatlık olarak verilmiştir. Bu durumda Ahi Yakub'un burada kalıcı olması istenmiştir

(13) Şeyh İlyas oğlu Bayezid - Manisa

Manisa Karacaağaç'a tabi Çiftcilu köyü diye bilinen yeri Saruhanoğlu İshak Çelebi, Şeyh İlyas oğlu Bayezid'e vakfetmiştir.²⁰⁸ Bayezid'den sonrada oğulları vakfın mutasarrıfı olmuşlardır. Burada akla şöyle bir soru gelmektedir: Babasının Şeyh olduğu ortaya çıkan Bayezid'in kendisi neden Şeyh değildir? Öyle ise, Şeyh İlyas'ın oğlu olduğu halde şeyh unvanını almamış olan Bayezid'in babasına halifelik yapmadığı anlaşılmaktadır.

²⁰⁴ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 23/b., **TD. 398.** vr. 17/cilt; Uluçay, Vesikalar I, ss. 62-63.

²⁰⁵ Uluçay, Vesikalar II, ss. 99-100.

²⁰⁶ Uluçay, Vesikalar I, s. 37.

²⁰⁷ **TKG. KK. TTD. 306.**vr. 24a; M. A. Erdoğru-Ö. Bıyık, s. 93.

²⁰⁸ **TD. 398.** vr. 5/b., **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 21/a. M. A. Erdoğru-Ö. Bıyık, s.88., Uluçay, s. 85.

(14) Ahi Yunus - Manisa

Manisa'nın Yeni Beglü köyünün yakınında bulunan, Kozluca olarak bilinen çiftlik Saruhanoğlu İshak Bey tarafından Ahi Yunus'a vakıf olarak tahsis edilmiştir.²⁰⁹ Bu sebeple Ahi Yunus'tan haberdar olunmaktadır.

(15) Işık Yahya - Manisa

Manisa'ya tabi Dönmezler köyünde Saruhanoğlu İshak Çelebi tarafından kendisine bir vakıf tahsis edilmiş olan Işık Yahya burada bir zaviye yapmıştır.²¹⁰ Böylelikle hizmetini devam ettirmiştir.

(16) Horti Baba - Manisa

Manisa'ya tabi Kılıçlı köyünde Saruhanoğlu İshak Çelebi, Horti Baba oğlanlarına bir çiftlik yer vakfetmiştir. Bahsi geçen oğullar bilinmemekle birlikte Horti Baba'nın oğlanları olarak vasıflandırılması Horti Baba'nın tanınan bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.²¹¹

(17) Esireddin Baba - Manisa

Saruhanoglu İshak Çelebi, Manisa'ya tabi Esireddin Baba Zaviyesine iki çiftlik yer vakfetmiştir.²¹² Beylik için yararlı olduğu anlaşılan Esireddin Baba'nın hizmetinin devamı sağlanmak için kendisi İshak Çelebi tarafından desteklenmiştir.

(18) Baba Ali - Manisa

Manisa'ya tabi Habib köyüne yakın on beş kıta çiftliği Saruhanoğlu İshak Çelebi, Baba Ali Zaviyesine ve evladına vakfetmiştir.²¹³ Manisa'da on beş çiftlik arazinin Baba Ali'ye verilmesi kendisine verilen değeri göstermesi açısından

²⁰⁹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 22/b., **TD. 398.** vr. 27/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 89., Uluçay, Vesikalar II, s. 86.

²¹⁰ Uluçay, Vesikalar I, s. 63., Gökçen, XVI ve XVII. Asırlarda..., s. 78.

²¹¹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 22/a. **TD. 398.** vr. 1/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 89. Uluçay, Vesikalar II, s. 82.

²¹² **TKG. KK. TTD. 306.**vr. 21/b.; Uluçay, Vesikalar II, s. 89., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 88.

²¹³ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 24/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 94.

önemlidir. Aynı zamanda bu durum Baba Ali'nin İshak Çelebi ile arasının iyi olduğu ve sözünün muteber olduğu gösterir niteliktedir.

(19) Şeyh Mahmud Dede - Güzelhisar

Revak Sultan vakfiyesinde imzası vardır. Babası Şeyh Osman-ı Rumî'dir.²¹⁴ Babasına verilen Rumî lakabı, 1250'ler civarında Bizanslıların Trakya'dan getirip Menderes vadisine yerleştirdiği 10 bin civarındaki Kuman ve Kıpçak Türklerinden²¹⁵ olma ihtimalini akla getirmektedir.

İshak Çelebi tarafından Güzelhisar kazasının Kestel köyünde Lala Kilise olarak bilinen çiftlik, Şeyh Mahmud'a evlatlık olarak vakfedilmiştir.²¹⁶ Revak Sultan vakfının da İshak Çelebi tarafından verildiği hatıra getirildiğinde, bu vakfiyede Şeyh Mahmud Dede'nin de imzasının bulunması kendisinin Manisa merkezde ikamet ettiğini düşündürmektedir. Kendisine Manisa merkez dışında bulunan Güzelhisar'da vakıf verilmesi İshak Çelebi'nin iskân politikasının bir gereği olmalıdır.

(20) Sindel Baba - Yengi

İshak Çelebi zamanında yaşamış olan Sindel Baba, Horasan erenlerinden Hüsrev'in oğludur.²¹⁷ Revak Sultan vakfiyesinin şahitleri arasında bulunmaktadır. Yengi'de kendisine ait bir zaviyenin bulunması Manisa'da bulunmasının yanında burada da hizmet ettiğinin göstergesidir.²¹⁸

(21) Şeyh İsmail - Yengi

Saruhanoglu İshak Çelebi, Yengi nahiyesinin²¹⁹ Kurşunlu isimli köyünde Kurd (Kuru) oğlu Şeyh İsmail'e evlatlık olarak bir çiftlik vakfetmiştir.²²⁰ Şeyh İsmail burada bir zaviye yapmıştır.²²¹ Yine Saruhanoglu İshak Çelebi bu sefer başka bir

²¹⁴ Uluçay, Vesikalar I, s. 28.

²¹⁵ Emecen, Saruhanogulları, s. 170.

²¹⁶ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 48/b., M. A. Erdoğru-Ö. Bıyık, s. 149., Uluçay, Vesikalar I, s. 111-112.

²¹⁷ Uluçay, Vesikalar I, s. 28.

²¹⁸ Gökçen, XVI ve XVII. Asırlarda..., s. 64.

²¹⁹ Başka bir kayıta ise Karaman Kayası (Çobanisa yakınları) ismi kullanılmış. Bkz. **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 10/a., Uluçay, Vesikalar I, s. 82. Uluçay, Vesikalar II, s. 83., **TD. 398.** vr. 2/b

²²⁰ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 20/b, 22/a., **TD. 398.** vr. 2/b., Uluçay, Vesikalar I, ss. 101-102, 78., Uluçay, Vesikalar II, s. 97.

²²¹ Uluçay, Vesikalar I, s. 121.

yerde, beyliğin batısında Menemen'de Göçek köyünde Musa yeri olarak bilinen yeri Şeyh İsmail'e vakfetmiştir.²²²

Şeyh İsmail'in Demirci'de bir hissesine mutasarrıf olduğu bir vakıf daha bulunmaktadır. Esed viranı diye bilinen bu köy Saruhanoğlu Hızır Paşa tarafından, Şeyh İsmail'den alınıp Hayreddin isimli şahsa verilmiştir.²²³ Bahis konusu Şeyh İsmail'ler aynı kişi ise, Şeyh İsmail Demirci'den ayrılıp beyliğin batı taraflarına ilerlemiştir. Diğer vakıflarının bulunduğu yerler Yengi ve Menemen ile Demirci arasında mesafe oldukça uzaktır. Dolayısıyla kendisinin Demirci'de verilen vakıfla ilişkisi kalmamış olduğu için ondan alınıp başka bir şahsa verilmiştir. Bunun yanı sıra İshak Çelebi döneminde verilen vakıfların Şeyh İsmail'den alındığına dair bir kayda da rastlamadık. Dolayısıyla bir kusurundan dolayı Demirci'deki vakıf elinden alınmış olsa idi, beyliğin diğer taraflarındaki vakıfların da kendisinden alınması gerekirdi.

(22) Şeyh Ahmed ve oğlu Musa Dede - Yengi

Şeyh Ahmed ismi ile belgelerde iki farklı şekilde karşılaşmaktayız. Birisi Şeyh Ahmed için verilen vakıflarda, birisi de onun oğlu için verilen vakıflarda. Şeyh Ahmed'in babası Taşcı, oğlu ise Musa Dede'dir. Saruhanoğlu, Yengi (Turgutlu)'de Kılıçlı ²²⁴ köyünde Keçi alanında bir çiftlik miktarı yeri Şeyh Ahmed'e vakfetmiştir.²²⁵ Saruhanoğlu İshak Çelebi ise Şeyh Ahmed'in oğlu Musa Dede için Menemen'e tabi Kalafatlı köyünde bir mezra vakfetmiştir. Şeyh Ahmed'in oğlu Musa Dede için *halef'ül-meşayih-il-kiram* unvanı kullanılmıştır.²²⁶ Şeyh Ahmed'in babası Taşcı, muhtemelen beyliğin bölgeyi feth etmesi esnasında mücadele etmiş ve buraya yerleşmiştir. Şeyh Ahmed de beylik içerisinde tanınan bir şeyh olmasından dolayı kendisine ve ardından oğluna vakıflar verilmiştir. Şeyh Ahmed'in halefi oğlu olduğuna göre kendisinin bir yerden icazet aldığı ve oğluna da icazet verdiği ortaya çıkmaktadır. Babasından şeyh olarak bahsedilmemesi beylik içerisindeki başka bir şeyhden icazet aldığını bize düşündürmektedir.²²⁷

²²² TD. 398. vr. 40/b., TKG. KK. TTD. 306. vr. 44/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 141.

²²³ TKG. KK. TTD. 306. vr. 93/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 234.

²²⁴ Evkaf defterine göre Kılıçlı, Manisa'ya tabi bir köydür. Bkz. TKG. KK. TTD. 306. vr. 22/a

²²⁵ TD. 398. vr. 1/b., TKG. KK. TTD. 306. vr. 22/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 89., Uluçay, Vesikalar II, s. 57.

²²⁶ TKG. KK. TTD. 306. vr. 45/a. M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s.141., Uluçay, ss.89-90.

²²⁷ Başka bir ihtimal de beylik haricinde bir şeyhe intisap edip ondan icazet almış olabileceğidir. Lakin o günün şartları gereği bunun pek mümkün olmayacağı kanaatindeyiz.

(23) Saru Şeyh - Nif

Nif'e tabi olan Saru Şeyh köyündeki Saru Şeyh, buraların fethi esnasında kâfiri kovmuş ve bu sebeple de Saruhanoğlu tarafından ona bu köy evlatlık olmak üzere vakfedilmiştir.²²⁸ Sonraki dönemde Saruhanoğlu İshak Bey burasını Nusret Şeyh'e vakfetmiştir.²²⁹ Evlatlık verilen bir yerin elinden alınıp başka birisine vakıf olarak verilmesi bazı farklı ihtimalleri akla getirmektedir. Öncelikle Saru Şeyh'e evlatlık olarak verilen yerin daha sonra el değiştirmesi, Saru Şeyh veya çocuklarının şeriata aykırı davranışlar sergilemesi sebebiyle gerçekleşebileceği gibi Saru Şeyh'in burasını fethetmenin vermiş olduğu güvenle beyliğin otoritesini sarsacak hareketlerde bulunmuş olmasıyla da gerçekleşmiş olabilir. Başka bir gerekçe de Saru Şeyh'in neslinin kesilmesi ile böyle bir değişiklik muhtemel olmuştur.

(24) Saru İsa - Nif

Nif'e tabi bulunan Kariyolu köyünde Saru İsa bir zaviye inşa etmiştir. Saruhanoğlu İshak Çelebi de Saru İsa adındaki şahsa gelene ve geçene hizmet için burasını evlatlık olarak vakfetmiştir.²³⁰

(25) Şeyh Salur - Nif

Nif kazasına tabi Halil Beglü köyünde Saruhanoğlu İshak Çelebi bir çiftlik yeri Şeyh Salur isimli kişiye vakfetmiştir.²³¹ Böylelikle İshak Çelebi'nin Şeyh Salur'un burada kalıcı olmasını istediği anlaşılmaktadır. Bu da İshak Çelebi'nin ona değer verdiğini göstermektedir.

(26) Seyyid Mehmed - Nif

Seyyid Mehmed, İshak Bey zamanında yaşamıştır. Saruhanoğlu İshak Bey Seyyid Mehmed'e Nif'de Ak Kilise ile Küçük Kilise'ninde olduğu bir araziye vakfetmiştir. Bunun üzerine Seyyid Mehmed benimde bu vakıfta hayrım olsun demiş ve Kur'an-ı Kerim'i on defa hatim etmiş ve bunu İshak Bey'e bir mektupla

²²⁸ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 124/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 277., Uluçay, Vesikalar II, s. 115.

²²⁹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 124/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 277., Uluçay, Vesikalar II, s. 115.

²³⁰ **TD. 398.** vr. 46/a., **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 18/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 85., Uluçay, s. 117.

²³¹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 124/b., **TD. 398.** vr. 47/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 277., Uluçay, Vesikalar II, s. 115.

bildirmiştir. Daha sonra Seyyid Mehmed burada bir zaviye inşa etmiştir.²³² İshak Bey, Seyyid Mehmed'e Yengi nahiyесinin Kalemli köyünün yakınında bir çiftlik daha vakfetmiştir. Başka bir Saruhanoğlu vakfında rastlamadığımız bir şart bu vakıfda karşımıza çıkmaktadır. "Seyyid Mehmed'in evladı kesildiği zaman vakıf arazisi oranın yakınında bulunan Kum kuyusu denilen yer için kuyu vakfı olarak tasarruf edilecektir."²³³ Seyyid Mehmed muhtemelen Kalemli köyü yakınındaki araziye zaviye yaptırmamış, buradan elde edilen geliri vakıf şartında da geçen Kum kuyusu denilen yere aktarmıştır. Seyyid Mehmed'e vakfedilmiş iki arazinin birbirlerinden uzak olmaması Seyyid Mehmed'in iki vakıf arazisine de gidebilmesine olanak sağlamıştır.

(27) Sofu Musa - Tarhanyat

Saruhanoglu İshak Çelebi, Tarhanyat'da Aruz çiftliği diye bilinen çiftliği Sofu Musa ismindeki dervişe vakfetmiştir.²³⁴ Başka bir belgede karşımıza çıkan bir bilgi de, Tarhanyat (Menemen)'da bulunan Musa yeri olarak bilinen yer İshak Çelebi tarafından Şeyh İsmail adındaki şahsa vakfedilmiştir.²³⁵ Şeyh İsmail'e vakfedilen Musa yeri ile Sofu Musa'ya vakfedilen yer aynı yer ise, bir şekilde Sofu Musa'nın burayı terk ettiğini veya vakfının elinden alındığını düşünebiliriz.

(28) Ahi Ahmed Zaviyesi - Tarhanyat

Saruhanoglu İshak Çelebi Tarhanyat (Menemen)'da Ahi Ahmed isimli bir şahsa zaviyesi için çiftlik, bahçe, değirmen ve dükkân vakfetmiştir.²³⁶ İshak Çelebi muhtemelen Ahi Ahmed'in yararlılıklarını gördüğü için onun hizmetlerini arttırmak ve burada kalıcı olmasını sağlamak amacıyla bu vakıfları vermiş olmalıdır.

²³² **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 124/a., Uluçay, Vesikalar II, s. 116., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 277.

²³³ Uluçay, Vesikalar I, s. 48.

²³⁴ Uluçay, Vesikalar II, s. 104.

²³⁵ **TD. 398.** vr. 40/b., **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 44/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 141.

²³⁶ **TD. 398.** vr. 37/a. Uluçay, Vesikalar II, s. 107.

(29) Ömer Fakih - Tarhanyat

Tarhanyat (Menemen)'a tabi Güneri köyünde Ömer Fakih çiftliği olarak bilinen yeri Saruhanoğlu İshak Çelebi, Ömer Fakih adlı azize vakfetmiştir.²³⁷ İshak Çelebi zamanında halkın arasında önde gelebilecek kişilerden olduğu isminden de anlaşılan Ömer Fakih'in, kendisine verilen çiftlik sebebiyle burada kalıcı olması temin edilmek istenmiştir.

(30) Güvendik - Tarhanyat

Tarhanyat (Menemen)'de Gebe Kilise²³⁸ isimli yeri Saruhanoğlu İshak Çelebi Güvendik²³⁹ isimli kişiye evlatlık olarak vakfetmiştir.²⁴⁰ Öncesinde burada bir

²³⁷ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 44/a. **TD. 398.** vr. 40/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 140., Uluçay, Vesikalar II, ss. 105-106.

²³⁸ Günümüzde Aliaga'ya bağlı Çıtak Köyüdür. Zira Güvendik Dede'nin kabri de buradadır.

²³⁹ Çıtak Köyü daha önceleri şu anki bulunduğu yerin biraz daha kuzeyinde olup Dedeköy olarak bilinirdi. Bu bölgede Dede, Güvendik ve Babaoğlu olarak bilinen üç tane mezar bulunmaktadır. Halk arasında bu mezardakilere ait bilinen hikaye tarzında bilgiler bulunmaktadır. Şöyle ki: Saruhanoğulları Beyliği zamanında şuanda ismine Dede denilen o zamanki ismiyle Hacı Ahmed Dede, kerametleri zahiren görünen evlialardan biridir. Kendisinin iki oğlu iki de kızı bulunmaktadır. Oğullarının biri Güvendik diğeri de Babaoğlu olarak bilinen Mahmud'tur. Bir gün köyde imamlık vazifesi de yapan Hacı Ahmed Dede halk tarafından sabah erken ezan okuduğu gerekçesiyle Saruhanoğulları Beyliği'ne şikayet edilmiştir. Bunun üzerine Manisa'dan köye görevliler gönderilmiş ve bunlardan dedeyi alıp getirmeleri istenmiştir. Köye yaklaşan görevliler tarlada çalışan aynı zamanda dedenin de oğlu olan Güvendik'i görürler ve ona dedenin nerede olduğunu sorarlar. Buna karşılık tarlada öküzleri ile çift sürmekte olan Güvendik tarlayı sürdüğü sabanı öküzler ile birlikte kaldırıp dedenin bulunduğu köye doğru işaret eder. Görevliler köye ulaştıkları sırada burada bulunmayan dede, akşam olduğunda köye döner. Görevlilerden durumu öğrenen dede, gelenlere o gece köyde kalıp ertesi gün sabah olduğunda yola çıkmalarının uygun olduğunu söylüyor. Görevliler de bu teklifi kabul ediyor ve o akşam dedenin misafiri oluyorlar. Akşam yemeği hazırlanıp yendikten sonra, dede büyük oğlu Güvendik'ten kalburu alıp dereden bununla su getirmesini istiyor. Güvendik kalburu alıp evden çıkıyor ama geri geldiğinde vazifeyi yerine getiremediğini söylüyor. (Bunun sebebinin ise daha önce görevlilere gereksiz yere kerametini göstermesi olduğu söyleniyor.) Bunun üzerine dede küçük oğlundan aynı şeyi yapmasını istiyor. Küçük oğlu verilen görevi yerine getirerek kalbur ile dereden suyu getiriyor. Bu esnada dede büyük oğluna dönerek "güvendiğim oğlan sen idin" diyor ve küçüğe dönerek "sen babanın oğlu çıktın" diyor.

Sabah olunca Hacı Ahmed Dede ezanı okumaya başlıyor. Manisa'dan gelen görevliler ezan sesini duyduklarında onlar da ezanın erken okunduğu kanaatine varıyorlar ve bunu dedeye söylüyorlar. Bunun üzerine dede onlardan gözlerini kapatmalarını istiyor ve hemen ardından açın diyor. Gözlerini açan görevliler güneşin doğduğunu görüyorlar ve bu durum karşısında hayretler içerisinde kalıyorlar. Yola çıkmak için hazırlandıktan sonra evden çıkan görevliler, ayakkabılarını bıraktıkları çatı arasından ayakkabılarını almaya çalışıyorlar ama bir türlü onları alamıyorlar. Bu arada Hacı Ahmed Dede'nin iki kızından biri oraya geliyor ve evin tavanını kaldırıyor ve böylelikle görevliler ayakkabılarını alabiliyorlar.

Bütün bunlardan sonra yürüyerek yola çıkmaya hazırlanan görevlilere Hacı Ahmed Dede Karakuzu köyü yolundan Manisa'ya doğru gitmelerini kendisinin de atını hazırlayıp tarlaya uğradıktan sonra onlara yetişeceğini söylüyor. Hacı Ahmed Dede'nin kerametlerini bizzat görmüş olan görevliler bu durum karşısında ona güvenmeyi tercih ediyorlar. Hacı Ahmed Dede Manisa'ya yaklaştıkları esnada görevlilere yetişmiş ve birlikte şehre girdiklerinde büyük bir sarsıntı meydana gelmiştir.

kilisenin bulunması nedeniyle gayrimüslimlerin bu mevkide yaşadığı anlaşılmaktadır. Güvendik'e verildiği sırada burada halen bir gayrimüslimin bulunup bulunmadığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Sözlü kaynaklardan anlaşıldığı kadarı ile Güvendik'e verilen bu yerde bir köy tesis edilmiş ve Güvendik de bu köyün önde gelen ismi olmuştur.

(31) Baba Haykıran - Tarhanyat

Menemen'e tabi Asum Beglü köyünde²⁴¹ Saruhanoğlu İshak Çelebi, Baba Haykıran isimli azizin zaviyesine bir çiftlik yeri bahçe ve pınarı ile vakfetmiştir.²⁴² Baba Haykıran isimli şahıs İshak Bey kendisine burayı vakfetmeden daha önceki bir tarihte buraya yerleşip zaviyesini kurmuştur. Belki de önceki beylerden biri kendisini buraya yerleştirmiştir. Bununla ilgili herhangi bir kayda rastlamamıştır. İshak Çelebi de kurulu olan zaviye için vakıf vermiştir.

(32) Yunus oğlu Şeyh Hasan - Tarhanyat

Menemen'de Saruhanoğlu İshak Çelebi, Yunus oğlu Şeyh Hasan'a bir çiftlik yeri vakıf olarak tahsis etmiştir.²⁴³ Böylelikle İshak Çelebi'nin iskân politikası kapsamında Şeyh Hasan'ın da yer bulduğu ve kendisine değer verdiği anlaşılmaktadır.

(33) Şeyh Hızır - Tarhanyat

Şeyh Hızır ismine belgelerde kendisine verilen iki farklı vakıf münasebetiyle karşılaşmaktayız. Birisi Manisa'ya tâbi Yund Dağında Armud Alanı diye bilinen

Daha sonra hakkındaki şikayetleri cevaplayan Hacı Ahmed Dede köye geri dönmüş ve kendisini şikayet edenlerin köyden gitmesi için dua etmiştir. Ve o insanlar bir şekilde köyden ayrılmaya mecbur kalmışlardır.

²⁴⁰ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 48/b., M. A. Erdoğan - Ö. Bıyık, s. 149., Uluçay, Vesikalar II, ss. 111-112.

²⁴¹ Günümüzde Menemen'e bağlı Haykıran Köyü bulunmaktadır. Muhtemelen Asum Beglü Köyünün ismi sonraları Baba Haykıran'ın isminden dolayı Haykıran adını almıştır. Gerçi hernekadar yeni bir köy olduğu ve 1932 yılında kurulduğu belirtiliyorsa da (bkz. Nazlı Çınardalı-Karaaslan, **İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik Ve Protohistorik Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması**, http://www.ttk.gov.tr/templates/resimler/File/Kazilar/2013/12-2013_Prehistorik.pdf (09.09.2016) s. 3) gerek kervan yolu güzergahında olmasının etkisi gerek Baba Haykıran'ın bu coğrafyada iskan olunması bu bölgede verilen tarihten çok önce bir yerleşim olduğu kanaatini uyandırmıştır.

²⁴² **TD. 398.** vr. 41/b., **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 43/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 139., Uluçay, Vesikalar II, s. 109.

²⁴³ **TD. 398.** vr. 40/a., Uluçay, s. 109.

yerde Saruhanoğlu tarafından Şeyh Hızır'a vakfedilmiş olan bir çiftliktir.²⁴⁴ Diğer ise Şeyh Hızır'a Saruhanoğlu İshak Çelebi'nin Menemen'e tabi Büyük Yahşılı köyünde on çiftlik vakfettiği yerdir. Ama Şeyh Hızır on çiftlik vakıf edilen yerin hepsini kabul etmemiş sadece üç çiftliklik yerini kabul etmiştir.²⁴⁵ Daha önceki kayıtlarda karşımıza çıkmamış olan bu enteresan durum, Şeyh Hızır'ın kanaatkâr olduğunu anlamamızın yanında onun dünya malının fazlasını istemediğini de göstermektedir. Şeyh Hızır'a verilen bu iki vakıf birbirlerinden pek de uzak sayılmayacak ve günü birlik gidilip gelinebilecek mesafededir.

(34) Ahmed Danişmend - Tarhanyat

Tarhanyat (Menemen)'a tabi Özbek köyü Saruhanoğlu İshak Çelebi tarafından Özbek isimli sipahiden alınıp Ahmed Danişmend'e evlatlık olarak vakfedilmiştir.²⁴⁶ Bu köyde yine İshak Çelebi tarafından Tovca Baba'ya verilen vakıf da bulunmaktadır.

Bu köydeki vakıfların diğerlerinden bir farkı dikkatimizi çekmiştir. Şöyle ki, köyde Ahmed Danişmend'e verilen vakıf için "dedesi ruhu için" verildiği, Tovca Baba'ya verilen vakıf için ise "ecdadı ruhu için" verildiği kaydedilmiştir. Diğer vakıf kayıtlarında böyle bir şart görülmemektedir.

(35) Sufiyyüddin Danişmend - Tarhanyat

Tarhanyat (Menemen) kazasına tabi Hatun Deresi köyünde Saruhanoğlu İshak Çelebi, Sufiyyüddin Danişmend'e evlatlık olarak vakıf tahsis etmiştir.²⁴⁷ Sufiyyüddin Danişmend'in ve onun neslinden geleceklerin hizmetlerinden emin olan İshak Çelebi, onun için burasını evlatlık olarak tahsis etmiş olmalıdır.

(36) Tovca Baba - Tarhanyat

Tarhanyat (Menemen)'da Özbek köyünde Saruhanoğlu İshak Çelebi, ecdadının ruhu için Tovca Baba'ya evlatlık vakıf vermiştir. Kimse ellerinden almasın

²⁴⁴ TKG. KK. TTD. 306. vr. 25/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 94.

²⁴⁵ TKG. KK. TTD. 306. vr. 43/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 138.

²⁴⁶ TKG. KK. TTD. 306. vr. 43/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 139.

²⁴⁷ TKG. KK. TTD. 306. vr. 45/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 141.

diye de kendilerine mektup dahi vermiştir.²⁴⁸ Tovca Baba'ya bu şekilde vakıf verilmesi İshak Çelebi tarafından oldukça değer verildiğini göstermektedir. Ecdadı ruhu için vakıf verildiğinin belgelere geçmesi de, Tovca Baba'nın İshak Çelebi'nin babası veya dedesi ile bir şekilde bir yakınlığının bulunduğunu düşündürmektedir.

(37) Şeyh Musa-Sofu Musa - Demirci

Kayıtlarda birden fazla Musa ismi ile karşılaşılmıştır. Öncelikle bu isim Saruhanoğlu İshak Çelebi'nin Palamud'a tabi Sir köyünde bir çiftlik miktarı yeri Şeyh Musa'ya vakfetmesi ile karşımıza çıkmıştır.²⁴⁹ Bundan başka Borlu'da karşımıza çıkan bir Şeyh Musa daha vardır. Saruhanoğlu Hızır Paşa Demirci'ye tabi Borlu nahiyesinde Şeyh İlyas karyesinde Şeyh Musa'ya yarım çiftlik miktarı yer olan bir dönüm yer vakfetmiştir.²⁵⁰ İki ayrı beylik liderinin farklı zamanlarda ve farklı yerlerde Şeyh Musa için vakıflar vermesini ancak iki şekilde izah edebiliriz. Ya bahsi geçen Şeyh Musa ismindeki şahıslar birbirinden farklı kişilerdir. Ya da Şeyh Musa İshak Çelebi zamanında beyliğin batı tarafında iken Hızır Paşa zamanında beyliğin doğu tarafına göç etmiştir.

(38) Mahmud Danişmend - Marmara

Saruhanoğlu İshak Çelebi tarafından Mahmud Danişmend'e²⁵¹ Marmara kazasında bir çiftlik vakfedilmiştir.²⁵² İshak Çelebi bu vakıf ile birlikte Mahmud Danişmend'in burada iskân etmesini istemiştir.

(39) Ahi Ali - Marmara

Marmara kazasının Seldirik köyünde bir çiftlik yeri Saruhanoğlu İshak Çelebi Ahi Ali'ye vakıf vermiştir.²⁵³ Bu vakfın verilmesi ile Ahi Ali'nin burada yerleşik olması sağlanmaya çalışılmıştır. Kendisinin Ahi teşkilatı müntesiplerinden

²⁴⁸ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 43/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 140. Uluçay, Vesikalar II, s. 87.

²⁴⁹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 23/a., **TD. 398.** vr. 14/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 90.

²⁵⁰ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 97/a., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 239., Uluçay, Vesikalar II, s. 57.

²⁵¹ Farsça bir kelime olan danişmend, bilgili, ilim sahibi anlamına gelmektedir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Danişmend", **DİA**, cilt: 8, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 464-465.

²⁵² **TKG. KK. TTD. 306.** 77/b., Erdoğan - Bıyık, s. 211.

²⁵³ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 78/b., **TD. 398.** vr. 53/b. Erdoğan - Bıyık, s. 212., Uluçay, Vesikalar II, ss. 101-102.

olması dolayısıyla burada bulunması beyliğin menfaatleri açısından gerekli görülmüş olmalıdır.

b. İshak Bey Dönemi Dini Müesseseler

(1) Ulu Cami - Manisa

İshak Çelebi'nin bıraktığı en büyük eserlerden olan ve halen ayakta duran Manisa'da Ulu Cami²⁵⁴ ile bunun yanında bir de medresesi vardır. Evliya Çelebi Ulu Cami'den bahsederken buranın önceden bir kilise olduğunu söylemektedir.²⁵⁵ Ancak bu konuda elimizde herhangi bir kayıt olmamakla birlikte caminin yapımında birçok Bizans mimari materyalinin kullanılması böyle bir izlenim doğurmuş olmalıdır.²⁵⁶ Medrese, İshakiye veya Fethiye²⁵⁷ adıyla meşhur olmuştur.²⁵⁸ Taçkapısındaki yazıtta *"780 yılında büyük Sultan, savaşların ve savaşçıların yardımcısı olan Saruhanoğlu, İlyasoğlu, İshak Han bu kutsal medresenin yapılmasına emir verdi. Tanrı onun yurdunu cennet kılsın"* yazılıdır.²⁵⁹

Fotoğraf 4: İshak Bey Tarafından Manisa'da Yaptırılan Ulu Cami

²⁵⁴ Ulu Cami 768h. 1366/67m. tarihinde Saruhanoğullarından İshak Çelebi bin İlyas tarafından yaptırılmıştır. Halit Ersoy, "Ulu Cami", **Gediz**, Manisa Halkevi Dergisi, Manisa, 1942, sayı: 56, s. 12., İbrahim Gökçen, "Ulu Cami ve Medresesi", **Gediz**, Manisa Halkevi Dergisi, Manisa, 1938, sayı: 14, s.7., Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri..., s. 87.

²⁵⁵ Evliya Çelebi, IX. Kitap 1. cilt, s. 77.

²⁵⁶ Gökçen, Manisa Tarihinde..., s. 184.

²⁵⁷ Evliya Çelebi, IX. Kitap 1. cilt, s. 77.

²⁵⁸ Gökçen, Manisa Tarihinde...,s.184., Sözen, cilt: I, s. 183.

²⁵⁹ İshak Bey medresenin yapımına h. 780/m. 1378-79 yıllarında başlatmıştır. Bkz. Sözen, cilt: I, s. 183.

(2) Eski Hisar Mahallesi Mescidi - Manisa

Çağatay Uluçay'ın şer'iye sicillerinden elde ettiği "*Mahmiyyeyi Manisa'da Eski Hisar mahallesinde vaki merhum İshak Çelebi bina eylediği mescid-i şerifte*"²⁶⁰ kaydından anlaşıldığı kadarıyla Saruhanoğlu İshak Çelebi tarafından inşa edilmiştir.²⁶¹

(3) Palamud Cami - Palamud

Akhisar'a bağlı Palamud (Mecidiye) köyünde İshak Bey bir cami inşa ettirmiştir. Caminin görevlilerini ve giderlerini ihmal etmeyen İshak Bey, bunlar için vakıflar tahsis etmiştir.²⁶²

(4) Emet Bey Cami - Nif

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre caminin giriş kapısının üzerinde Hacı Emet bin Osman'ın isminin yazmaktadır.²⁶³ Emet bin Osman aynı zamanda Manisa'daki İshak Bey Medresesi'nin de mimarıdır. Evliya Çelebi kendisinden bahsederken Nif'i fetheden kişi olduğunu bildirmektedir.²⁶⁴ Caminin inşa tarihi ile ilgili bir bilgimiz yoktur. Ancak İshak Bey Medresesi'nin mimarı ile caminin mimarının aynı kişi olması nedeniyle; onu İshak Bey dönemi eserleri arasında kaydetmeyi uygun bulduk.

²⁶⁰ Uluçay, Vesikalar I, s. 167.

²⁶¹ Bugün bu isimde bir mescid yoktur. Ama o bölgede Hacet Mescidi adı verilen, bugün duvarları mevcut olan, bir mescid vardır. Kayıtlarda ismi geçen mescidin Hacet Mescidi olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Bkz. Uluçay, Vesikalar I, s. 168.

²⁶² Uluçay, Vesikalar II, ss. 88-89., **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 26/a., Erdoğan - Bıyık, s. 96.

²⁶³ Günümüzde cami girişinde h. 1307 tarihine ait tamir kitabesi bulunmaktadır. Burada Evliya Çelebi'nin bahsettiği kitabe bulunmamaktadır.

²⁶⁴ Evliya Çelebi, IX. Kitap, s. 35.

Fotoğraf 5: Emet Bin Osman'ın Nif (Kemalpaşa)'da İnşa Ettiği Cami

5. HIZIR PAŞA

İshak Çelebi'den sonra kardeşi Orhan Bey ile taht mücadelesine girişen Hızırşah Bey'in bir müddet sonra beyliğin idaresini eline aldığını görüyoruz. Daha sonra Yıldırım Bayezid'in Beyliği Osmanlı topraklarına katması ve ardından Timur ile mücadelesi sonrası Beyliğin tekrar bağımsız olması ile Hızırşah tekrar Saruhan Beyliği'nin başına geçmiştir. Bu fasılalı idareciliği esnasında Hızırşah'ın dini şahsiyetler ile olan irtibatının mümkün olduğunca iyi olduğunu ve onlara vakıflar tevdi ettiğini görüyoruz. Elde ettiğimiz kayıtlar neticesinde Hızırşah'ın babası İshak Çelebi'den sonra beyliğin topraklarında dini zümrelere en çok yer açan yönetici olduğunu anlıyoruz. Bu dönemde Saruhan topraklarına yerleşen dini şahıslar şeyh, derviş, seydi, sultan, fakih, dede, ahi, hacı unvanlarını taşıyorlardı. Dolayısıyla Hızırşah Paşa döneminde beyliğe yerleşen dini şahısların daha çok Sünnî anlayışa sahip kişilerden müteşekkil olduğunu tahmin etmekteyiz. Hızırşah Paşa'nın İshak

Çelebi'den sonra başa geçtiğini düşünürsek Mevlevi tarikatı ile de irtibat halinde olduğu muhakkaktır. Ancak bu ilişkiyi ispatlayabilecek belgeler elimizde bulunmamaktadır. Hızırşah Paşa'nın Adala'da Süleyman Fakih evladına vermiş olduğu vakıfda "*kim ehl-i ilim olursa tasarruf etsin*"²⁶⁵ demesi, onun ilme ve ilim (din) adamına vermiş olduğu değeri göstermekle birlikte, bu konuda insanları teşvik ettiğini de ortaya koymaktadır.

Hızır Paşa'nın ikinci iktidarının sonlanması sırasında Osmanlı kroniklerinden bize aktarılan ilginç bir hadise vardır. Kronikler, Osmanlı Hükümdarı Sultan I. Mehmed Manisa'yı almak için geldiğinde Hızır Şah'ı hamamda ahlaksızlık, işret ve içki âleminde yakaladığından bahsetmektedir. Yine aynı kroniklerde, Hızır Şah Bey'in öldürüleceğini anlamış ve Çelebi Mehmed'den bazı istekleri olduğundan bahsedilmiştir. Bu istekler vakıflar ile ilgilidir. Vakıf ve hayır binalarının bozulup değiştirilmeden saklanması, gelirlerinin güvenilir ve iş bilir kimseler eliyle toplanarak gerekli masraflarının görülmesi için gerekli emrin verilmesini, soyguncu ellerin vakıflardan uzak tutulmasını istemiştir.²⁶⁶ Hızır Paşa'nın hamamda ahlaksızlık, işret ve içki âleminde yakalanışını tasvir eden bu anlatıma şüphe ile yaklaşmak gerektir. Zira Osmanlı ile mücadele eden bir bey hakkında verilen bu bilgiler Osmanlı kroniklerinde kaydedilmiş ve dolayısıyla taraflı bir pencereden bakılarak yazılmış olan şeyler olma ihtimali vardır. Öldürüleceğini anlayan Hızır Paşa'nın bu durumda dahi verdiği vakıfların korunmasını düşünmesi ve bunlar için özel isteklerde bulunması onun vakıflara ve dahi vakıfları tevdi ettiği din adamları ile ilgili hassasiyetlerini ortaya çıkarmıştır.

a. Hızır Paşa Dönemi Dini Şahsiyetler

(1) Şeyh Yunus - Adala

Saruhanoglu Hızır Paşa, Adala'da Kargucak mezrasında bir zaviye yaptırmış ve burasını vakfetmiştir.²⁶⁷ Burada bir zaviyenin eksikliğini hisseden Hızır Paşa birisinin buraya gelip yerleşmesini beklemeden kendisi bir zaviye yaptırarak burada bir köyün temelini atmıştır. Zaviye'ye Osmanlı döneminde Şeyh Yunus evladından

²⁶⁵ TKG. KK. TTD. 306. vr. 113/b., Erdoğan - Bıyık, s. 262., Uluçay, Vesikalar II, s. 46.

²⁶⁶ Derviş Dede Ahmed Efendi Müneccimbaşı, *Sahaifü'l-ahbar fi vekayii'l-a'sar*, 1114/1702 Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1285. s. 32., Hoca Sadedin Efendi, cilt: 2. s. 25.

²⁶⁷ TKG. KK. TTD. 306. vr. 111/a., Erdoğan - Bıyık, s. 258., Uluçay, Vesikalar II, ss. 45-46.

bazı kişiler mutasarrıf olmuşlardır.²⁶⁸ Hızır Paşa'da zaviyeyi inşa ettirdikten sonra Şeyh Yunus'u mutasarrıf yapmış olmalıdır.

(2) Şeyh Karkun - Adala

Adala'ya tabi Menye yakınında bir çiftliği Saruhanoğlu Hızır Paşa, Karkun Şeyh'e evlatlık olarak vakfetmiştir.²⁶⁹ Böylelikle kendisini ve neslini burada kalıcı kılmaya çalışmıştır.

(3) Alica Derviş - Adala

Saruhanoglu Hızır Paşa Adala'da Menye köyünde Kızılca havlı çiftliğini Alica Paşa isimli dervişe vakıf olarak tahsis etmiştir.²⁷⁰

(4) Yağbasan Seydi Zaviyesi - Adala

Saruhanoglu Hızır Paşa Adala'nın Bersavcı köyünde Yağbasan Seydi zaviyesinin olduğu yeri aynı isimli şahsa evlatlık olarak vakfetmiştir. Yağbasan Seydi'de burada bir zaviye inşa etmiştir.²⁷¹

(5) Kızılca Şeyh - Adala

Saruhanoglu Hızır Paşa, Adala'nın Gökçe köyünde Kızılca Şeyh isimli dervişe bir çiftlik yer vakıf vermiştir.²⁷²

(6) Şeyh Resul - Adala

Şeyh Resul, Saruhanoğlu Hızır Paşa döneminde yaşamış sözü muteber kişilerdendir. Hızır Paşa kendisine değer verdiği için birden fazla vakıf temlik etmiştir. Bunlardan biri olan Adala'ya tabi büyük Adacık denilen yerdir ki Hızır Paşa burasını Şeyh Resul'e vakfetmiştir.²⁷³ Yine Adala'ya tabi Bektaşlar köyü Hızır Paşa

²⁶⁸ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 111/a., Erdoğan - Bıyık, s. 258., Uluçay, Vesikalar II, ss. 45-46.

²⁶⁹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 113/a., Erdoğan - Bıyık, s. 260., Uluçay, Vesikalar II, s. 38.

²⁷⁰ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 113/b., Erdoğan - Bıyık, s. 261., Uluçay, Vesikalar II, s. 41.

²⁷¹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 111/b., Erdoğan - Bıyık, s. 259. Uluçay, Vesikalar II, İstanbul, s. 44.

²⁷² **TD. 398.** vr. 68/b., Uluçay, Vesikalar II, ss. 44-45., **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 113/b.

²⁷³ Uluçay, Vesikalar II, s. 37., **TD. 398.** vr. 63/b., **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 112/a., Erdoğan - Bıyık, s. 259.

tarafından kendisine vakfedilmiştir.²⁷⁴ Bununla birlikte Adala'ya tabi bulunan Şeyh Resul mezarası Hızır Paşa'nın Şeyh Resul'e vakfettiği başka bir yerdir.²⁷⁵

(7) Emre Sultan - Adala

Adala da Emre Sultan'a Hızır Paşa çiftliği vakfedilmiştir.²⁷⁶ Kim tarafından vakfedildiği açık olarak yazmamakla birlikte Hızır Paşa çiftliği vakfedildiğine göre Hızır Paşa döneminde veya sonrasında vakfedilmiş olmalıdır.²⁷⁷

(8) Uzun Şeyh - Adala

Saruhanoglu Hızır Paşa Adala'da Kargucak köyünde Ev Pınar denilen bir parça yeri evlatlık üzere Uzun Şeyh ismindeki azize vakıf olarak tahsis etmiştir.²⁷⁸

(9) Süleyman Fakih Evladı - Adala

Hızır Paşa Adala'ya tabi Menye'de iki çiftlik yeri vakfedip, Süleyman Fakih evladından kim ehl-i ilim olursa tasarruf etsin diye nişan vermiştir.²⁷⁹ Süleyman

²⁷⁴ Uluçay, Vesikalar II, s. 48.

²⁷⁵ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 108/b., Erdoğan - Bıyık, s. 254.

²⁷⁶ Uluçay, Vesikalar I, s. 52. Çağatay Uluçay bu şahsın Yunus Emre olma ihtimalinden bahsetmektedir. Ama Adala'da karşımıza dört farklı Emre çıkmaktadır. Bunlardan hangisi Yunus Emre olabilir? Veya hepsi aynı kişi midir? Belki de hepsi başka kişi olmakla birlikte bunlardan biri Yunus Emre'dir.

²⁷⁷ Yunus Emre'nin asıl mezarının bulunduğu yer hakkında çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Fuad Köprülü Lamî Çelebi'nin ifadelerine dayanarak Yunus Emre'nin mezarının Porsuk suyunun Sakarya nehrine karıştığı yerde olduğunu söylemektedir. M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981. ss. 277-278., Abdülkâki Gölpinarlı, Yunus Emre'nin mezarının Eskişehir'de bulunan Sarıköy'de olduğunu yazmaktadır. Bkz. Abdülkâki Gölpinarlı, **Yunus Emre**, Bozkurt Basımevi, İstanbul, 1936. Onu şiddetle eleştiren Cahit Öztelli ise, İbrahim Hakkı Konyalı'yı referans göstererek Yunus Emre'nin neslinin Horasan'dan geldikten sonra Karaman'a yerleştiğini iddia ederek dolayısıyla mezarının da burada olduğunu söylemektedir. Bkz. Cahit Öztelli, **Yunus Emre Yeni Belgeler - Belgeler**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1971. Benzer iddiayı tekrar dile getiren ve aynı kaynakları referans olarak kullanan Ali Gülcan'da Cahit Öztelli ile hemen hemen aynı şeyleri yazmıştır. Bkz. Ali Gülcan, **Yunus Emre'nin Kökeni ve Yöresi**, Karaman Valiliği Yayınları, Karaman, 1992. Çağatay Uluçay ise asıl mezarın Manisa'nın Kula ilçesindeki Emre köyünde bulunmasının kuvvetle muhtemel olduğunu ifade ederek, bu konuda çeşitli deliller getirmek suretiyle ispatlamaya gayret göstermiştir. Bkz. M. Çağatay Uluçay, "Yunus Emre'ye Dair", **Gediz**, Halkevi Mecmuası, 1943, sayı: 68., s.13., Uluçay, Vesikalar I, s. 52. Yunus Emre'nin 1320-21 yılında vefat ettiği düşünüldüğünde, Saruhanogulları Beyliği'nin hüküm sürdüğü dönemde yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Bkz. Yusuf Yıldırım, **Yunus Emre Belgeler-Belgeler**, Karaman Valiliği, Ankara, 2013, s. 41. Konunun folklorik kısmıyla ilgilenmesine rağmen ortaya koyduğu bilgilerle tarihi boyuta da ışık tutan Nazmi Bayçın, Yunus Emre'nin Manisa'da yayılmış şiirlerini inceleyerek, onun bu yörede bulunup etkisini günümüze kadar devam ettirdiğini iddia etmiştir. Bkz. Nazmi Bayçın, Kula Folklorü ve Yunus Emre, **Gediz**, Halkevi Mecmuası, 1943. sayı: 67-68-69-70-71-72.

²⁷⁸ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 111/a., Erdoğan - Bıyık, s. 258.

Fakih bu bölgede tanınan birisi olmalıdır. Oğulları içinde ilim sahibi olan kişi vakıf arazisinden tasarruf edecek diyerek şart getirilmesi ile kastedilen ilmin yine İslam ilimleri, özellikle de fıkıh ilmi olmalıdır.

(10) Ayıt Dede - Çınar Zaviyesi - Manisa

Saruhanoglu Hızır Paşa vakıflarındandır.²⁸⁰ Kime vakfedildiği ise yazılmamıştır. Zaviyenin bugünkü aşağı Çobanisa köyünün güneydoğusunda bulunduğu söylenmektedir. Bu köyü kuran Rumlar, Çınar zaviyesi denilen yere "Ayayani" adını vermişlerdir. Her yıl 29 Ağustos gününde çevre köylerde bulunan Rumlar gelir Ayayani'yi ziyaret ederlerdi. Bu münasebetle dedenin etrafına panayır kurulurdu. Yukarı Çobanisa'lılar bu yere "Ayıt dede" adını vermişlerdir. Günümüzde bu zaviyeden herhangi bir iz kalmamıştır.²⁸¹

(11) Şeyh İsa²⁸² - Palamud

Manisa'nın Palamud nahiyesine bağlı Nablo köyünde bulunan Saruhanoglu Hızır Paşa'ya ait çiftlik²⁸³ ve yine Palamud nahiyesine bağlı Yitilmiş köyündeki bir çiftlik yer Saruhanoglu Hızır Paşa tarafından evlatlık olarak Şeyh İsa'ya vakfedilmiştir.²⁸⁴

(12) Ahi Bayezid - Ilıca

Ilıca kazasına tabi İshaklı köyünde Saruhanoglu Hızır Paşa, Ahi Bayezid isimli azize bir çiftlik yer vakfetmiş ve kendisine nişan-ı şerif vermiştir.²⁸⁵ Nişan-ı şerifin ne olduğu ile ilgili açıklayıcı bir bilgi yoktur. Muhtemelen vergiden muaf tutulduğuna dair bir belge olmalıdır.

²⁷⁹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 113/b. Erdoğan - Bıyık, s. 262., Uluçay, Dair Vesikalar II, s. 46.

²⁸⁰ **TD. 398** vr. 5/b

²⁸¹ Uluçay, Vesikalar I, s. 39.

²⁸² Akhisar'da Şeyh İsa'ya ait bir türbe bulunmaktadır. Türbede, Şeyh İsa ile oğlu İbni İsa yatmaktadır. Burada yatan Şeyh İsa Saruhanogulları döneminde yaşayan Şeyh İsa ile aynı şahsiyet değildir. Türbe'deki Şeyh İsa 1447 yılında dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla kronolojik olarak beylik ile alakası yoktur. Bkz. S. Küçük-R. Muslu (haz.), **Akhisarlı Şeyh İsa Menâkıbnâmesi XVI. Yüzyıl**, Aşiyen Yayınları, Sakarya, 2003.

²⁸³ Uluçay, Vesikalar I, s. 56.

²⁸⁴ Uluçay, Vesikalar II, s. 88., **TKG. KK. TTD. 306,** vr., 23/a., Erdoğan - Bıyık, s. 90.

²⁸⁵ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 117/b., **TD. 398.** vr. 108/b., Uluçay, Vesikalar II, s. 77., Erdoğan - Bıyık, s. 266.

(13) Ahi Bahşı (Yahşı) - Demirci

Saruhanoglu Hızır Paşa Demirci'ye bağı Borlu'da, Ahi Bahşı'ye üç çiftlik mezra vakfetmiştir.²⁸⁶ Başka bir belgede ise Hızır Paşa'nın Demirci'ye bağı Borlu'nun Sacayak köyünde bir çiftlik yeri Ahi Bey ismindeki şahsa vakfettiği görülmektedir.²⁸⁷ Bu iki vakfın birbirine çok yakın olması Ahi Bey ismindeki şahsın da muhtemelen Ahi Bahşı ile aynı kişi olduğunu düşündürmektedir.

(14) Şeyh Eyne - Demirci

Demirci'nin Akça Köy yakınında Şeyh Eyne Bey çiftliği Saruhanoglu Hızır Paşa tarafından Şeyh Eyne'ye vakıf olarak tahsis edilmiştir.²⁸⁸

(15) Şeyh Kandırmış - Demirci

Şeyh Kandırmış iki ayrı Saruhan Bey'inden vakıf almış bir dervıştır. Saruhanoglu Yakub Çelebi²⁸⁹ ve Hızır Paşa kendisine vakıflar vermişlerdir. Hızır Paşa, Demirci'nin Dedeler köyünde gelene ve geçene hizmet etmek için bir çiftlik yeri kendisine vakfetmiştir.²⁹⁰ Şeyh Kandırmış her iki beyden de ayrı ayrı vakıflara sahip olduğu için onun tanınan ve sevilen biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

(16) Şeyhoğlu - Demirci

Saruhanoglu Hızır Paşa, Şeyhoğlu isimli azize Esed Viranı köyünde vakıf vermiştir. Aynı mezradan başka şahıslar da hisse sahibidir.²⁹¹ Mezra çok büyük veya gelir getiren bir yer olmalı ki birden fazla kişi vakfa hissedar edilmiştir.

(17) Turasan Ece - Demirci

Demirci kazasında Koçakini isimli köyü Saruhanoglu Hızır Paşa Turasan Ece isimli dervişe vakfetmiştir. Turasan Ece burada bir zaviye yapmıştır. Vakıf kendisine

²⁸⁶ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 95/a., Erdoğan - Bıyık, s. 236. Uluçay, Vesikalar II, s. 61.

²⁸⁷ Uluçay, Vesikalar II, s. 62.

²⁸⁸ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 95/a., **TD. 398.** vr. 87/a., Uluçay, Vesikalar II, s. 56., Mehmet Akif Erdoğan ve Ömer Bıyık "Şeyh İnebek" olarak okumuşlardır. Bkz. Erdoğan - Bıyık, s. 233.

²⁸⁹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 93/b., Erdoğan - Bıyık, s. 234., Uluçay, Vesikalar II, s. 63.

²⁹⁰ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 93/b., Erdoğan - Bıyık, s. 234., Uluçay, Vesikalar II, s. 59.

²⁹¹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 93/b., Erdoğan - Bıyık, s. 234., Uluçay, Vesikalar II, s. 61.

evlatlık olarak verilmiş ve evlatlar zaviye'ye hizmet etmek kaydıyla mutasarrıf olmuşlardır.²⁹²

(18) Şekerim oğlu Şeyh Yusuf - Demirci

Demirci'de Sazlıpınar denilen yer Saruhanoğlu Hızır Paşa tarafından Şekerim oğlu Şeyh Yusuf'a evlatlık olarak vakfedilmiştir.²⁹³

(19) Şeyh Ali ve Şeyh Yusuf - Tarhanyat

Menemen'de, Saruhanoğlu Hızır Paşa tarafından Çukurşeyh Muhyiddin diye bilinen yer Şeyh Ali ve Şeyh Yusuf isimli kimselere vakfedilmiştir.²⁹⁴ Çukurşeyh Muhyiddin'in olduğu anlaşılan bu yerin niye el değiştirdiği ile ilgili bilğimiz bulunmamaktadır. Muhtemelen bahsi geçen şahsın bir şekilde ortadan kaybolması, vefat etmesi, nesli tükenmesi gibi sebeplerden soyunun inkıraza uğramış olması ile buranın el değiştirme ihtimali olabileceği gibi belki de şeriata aykırı davranışları sebebiyle burası kendisinden alınmıştır.

(20) Abbas oğlu Yunus - Manisa

Manisa'da Karaköy'de Saruhanoğlu Hızır Paşa, Abbas oğlu Yunus ismindeki kişiye çiftlik vakfetmiştir.²⁹⁵

(21) Hacı İbrahim - Manisa

Manisa'ya tâbi Börekçioğlu köyünde Hacı İbrahim'e Saruhanoğlu Hızır Paşa, Sofu Sevindik çiftliğini vakf etmiştir.²⁹⁶ Çiftlik daha önce Sofu Sevindik'e ait iken Hızır Paşa tarafından Hacı İbrahim'e verilmesinin sebebi ise bilinmemektedir.

²⁹² TKG. KK. TTD. 306. vr. 89/a., Erdoğan - Bıyık, s. 226., Uluçay, Vesikalar II, s. 58.

²⁹³ TKG. KK. TTD. 306. vr. 91/b., TD. 398. vr. 40/a. Erdoğan - Bıyık, s. 231., Uluçay, Vesikalar II, ss. 57-58.

²⁹⁴ Uluçay, Vesikalar II, s. 108., TKG. KK. TTD. 306. vr. 43/a., Erdoğan - Bıyık, s. 139.

²⁹⁵ TD. 398. vr. 7/a., TKG. KK. TTD. 306. vr. 18/b., Erdoğan - Bıyık, s. 85.

²⁹⁶ TKG. KK. TTD. 306. vr. 23/b., Erdoğan - Bıyık, s. 91.

b. Hızır Paşa Dönemi Dini Müesseseler

(1) Hızır Paşa Cami ve Medresesi - Adala

Hızır Paşa Adala'da bir cami²⁹⁷ ve medrese yaptırmıştır.²⁹⁸ Yaptırdığı caminin vazifedarları için de bazı yerlerin gelirlerini vakfetmiştir.²⁹⁹ Bunun yanında cami vakfına bir şart koymuştur. Buna göre camide kim hatip olursa mutasarrıf da o olacaktır.³⁰⁰

Fotoğraf 6: Hızır Paşa'nın Adala'da Yaptırdığı Cami

(2) Hızır Paşa Cami - Mendehorya

Hızır Paşa Adala'da eski ismiyle Mendehorya yeni ismiyle Kemaliye köyünde bir cami daha yaptırmıştır.³⁰¹ Bu caminin hatibi içinde vakıf tevdi etmiştir.³⁰²

²⁹⁷ TKG. KK. TTD. 306. vr. 100/b., Erdoğan - Bıyık, s. 242.

²⁹⁸ Uluçay, Vesikalar I, s. 64.

²⁹⁹ Uluçay, Vesikalar II, ss. 50-52.

³⁰⁰ TKG. KK. TTD. 306. vr. 100/b., Erdoğan - Bıyık, s. 242., Hızır Paşa'nın yaptırdığı cami halk arasında Eski Cami olarak bilinmektedir.

³⁰¹ Uluçay, Vesikalar II, ss. 41-42.

³⁰² TKG. KK. TTD. 306. vr. 114/b., Erdoğan - Bıyık, s. 262., Uluçay, Vesikalar II, ss. 41-42.

(3) Kirdeci Mescidi - Manisa

Yapılış tarihi olarak Hızır Paşa dönemine tekabül eden bu mescid maalesef günümüze kadar ayakta kalamamıştır. Lakin mescidin mermer kapı kitabesi Manisa müzesinde bulunmaktadır. Buna göre mescid İbrahim oğlu İsmail tarafından h. 795/m. 1392-93 yılında yapılmıştır.³⁰³ "Kirdeci"³⁰⁴ lakabını taşıyan bu zatın Saruhanoğulları döneminde yaşamış zengin bir esnaf olduğu tahmin edilmektedir.³⁰⁵ Halk arasında Saruhan Bey'in yufkacıbaşı olduğu hakkında bir rivayet bulunmaktadır.

6. HAYREDDİN ÇELEBİ

Saruhan Beyliği sülalesinden olan Hayreddin Çelebi ile ilgili kaynaklara yansıyan tevdi etmiş olduğu vakıftan başka bir bilgiye sahip değiliz. İshak Çelebi'den sonra beyliğin diğer yöneticilerinde de örnekleri görüldüğü gibi Çelebi unvanı almış ve Mevlevilik ile ilişkisini göstermiştir.

(1) Hatip İbrahim - Tarhanyat

Saruhanolu Hayreddin Çelebi Menemen'in Kanlıca köyünde, Hatip İbrahim isimli azize bir çiftlik yeri evlatlık olarak vakfetmiştir.³⁰⁶

7. DEVLETHAN

Saruhan Bey'in oğlu olan Devlethan Demirci'de varlığını sürdürmüştür. Kendisi ile ilgili elimizde bir vakıf kaydından başka hiçbir bilgi yoktur.³⁰⁷ Ama onun da beyliğin diğer idarecilerinden çok farklı bir yapıda olmadığı düşünülmelidir.

a. Devlethan Tarafından Bazı Şahıslara Tahsis Edilen Vakıflar

³⁰³ Uluçay, Vesikalar II, s. 119.

³⁰⁴ Kirde kelimesi süt, un ve yağdan meydana gelen hamur işi bir yemek çeşididir. Bkz. İbrahim Gökçen, XVI ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1946, s. 43.

³⁰⁵ Gökçen, Manisa Tarihinde..., s.205.

³⁰⁶ Uluçay, Vesikalar II, s. 106.

³⁰⁷ Uluçay, Vesikalar II, s. 60.

(1) Hasan Halife - Demirci

Demirci'ye tabi Kızılca köyündeki bir çiftlik yeri Devlethan Çelebi, Hasan³⁰⁸ Halife'ye bu köyde bulunan tekkeye hizmet için vakfetmiştir.³⁰⁹

8. YUSUF ÇELEBİ

Saruhanogulları neslinden olan Yusuf Çelebi'nin kendisi ile ilgili bilgimiz bulunmamaktadır. Gördük'de vermiş olduğu bir vakıf sebebiyle kendisinin burada bulunduğunu anlaşılmaktadır.³¹⁰ Çelebi unvanı ise Mevlevilerle ilişkisini olduğunu düşündürmektedir.

a. Yusuf Çelebi Tarafından Bazı Şahıslara Tahsis Edilen Vakıflar

(1) Şeyh İlyas - Gördük

Saruhanoglu Yusuf Çelebi'nin vakfetmiş olduğu Hamza viranı çiftliği sebebiyle Şeyh Uğurlu ve oğlu Şeyh İlyas'dan haberdarız.³¹¹ Babası da Şeyh olan Şeyh İlyas, babasının talebesi olup muhtemelen onun da halifesidir.

Önceleri Hamza isminde birine ait olan çiftlik için sonraları muhtemelen metruk bir yer haline geldiğinden dolayı viran tabiri kullanılmış ve Şeyh İlyas'a vakfedilmiştir. Burayı terk eden Hamza isimli şahsın nereye gittiği ile ilgili veya neslinin devam edip etmediğine dair bir kayıt elimizde yoktur. Daha batıya doğru ilerleme durumu olduğu gibi başka bir beyliğe intisap etmiş de olabilir. Bunların da dışında vefat eden bu şahsiyetin nesli devam etmediği için burasını sahiplenen kalmamış olabilir. Saruhanoglu Ilıca (Urganlı)'da Hacı Hamza isimli bir şahsa vakıf vermiştir.³¹² Ilıca'da vakfı olan Hacı Hamza ile Gördük'teki Hamza'nın aynı kişi olma ihtimali de bulunmaktadır.

³⁰⁸ Demircide Hacı Hasan Efendi türbesi ile bu isimde bir cami ve hamam vardır. Kitabesi ve vakfiyesi olmadığı için, devri hakkında kesin bir şey söylenemez. Bkz. Uluçay, Vesikalar II, s. 60.

³⁰⁹ Uluçay, Vesikalar II, s. 60.

³¹⁰ TD. 398. vr. 96/a., TKG. KK. TTD. 306. vr. 67/a., Erdoğan - Bıyık, s. 195., Uluçay, Vesikalar II, s. 73.

³¹¹ TD. 398. vr. 96/a., TKG. KK. TTD. 306. vr. 67/a., Erdoğan - Bıyık, s. 195., Uluçay, Vesikalar II, s. 73.

³¹² TKG. KK. TTD. 306. vr. 117/b., Erdoğan - Bıyık, s. 265., Uluçay, Vesikalar II, s. 78.

9. İDRİS ÇELEBİ

Saruhanogulları sülalesinden olan İdris Çelebi'nin verdiği bir vakıf kaynaklara yansımıştır.³¹³ Yakup ve Yusuf Çelebiler gibi Çelebi unvanı Mevlevi olduğunu düşündürmektedir.

a. İdris Çelebi Tarafından Bazı Şahıslara Tahsis Edilen Vakıflar

(1) Menteşe Dede - Kayacık

Menteşe Dede'nin ismi ile Kayacıktaki Kilisecik isimli çiftliğin kendisine vakfedilmesi sebebiyle arşiv vesikalarında karşılaşıyoruz. Saruhanoğlu İdris Çelebi'nin burasını vakfetmesinden dolayı Menteşe Dede'ye önem verdiğini anlamaktayız.³¹⁴

10. YAKUP ÇELEBİ

Devlethan'ın oğlu olan Yakup Çelebi Demirci'de yaşamış ve burada bir şeyhe vakıf vermiştir. Belgelere yansıyan Çelebi unvanı ise Mevlevi tarikatına intisap ettiğini düşündürmektedir. Yakup Çelebi halen ayakta olan bir camiyi de Demirci'de inşa ettirmiştir.³¹⁵

a. Yakup Çelebi Tarafından Bazı Şahıslara Tahsis Edilen Vakıflar

(1) Şeyh Kandırmış - Demirci

Hızır Bey'in vakıf verdiği şahsiyetler arasında ismi geçen Şeyh Kandırmış,³¹⁶ Saruhanoğlu Yakub Çelebi tarafından da kendisine vakıf verildiği için ayrıca burada da kendisini ele alınmıştır. Yakup Çelebi Şeyh Kandırmış'a Demirci'de bir çiftlik yer vakf etmiştir.³¹⁷ Yakup Çelebi'nin beyliğinin başına geçmediğini biliyoruz. Bununla birlikte muhtemelen beyliğin Demirci tarafını yönetme yetkisi kendisinde bulunmaktaydı. Hızır Paşa ise beyliğin başında iktidarda bulunmuş olan bir beydir.

³¹³ TKG. KK. TTD. 306. vr. 78/b., Erdoğan - Bıyık, s. 213., Uluçay, Vesikalar II, s. 80.

³¹⁴ TKG. KK. TTD. 306. vr. 78/b., Erdoğan - Bıyık, s.213., Uluçay, Vesikalar II, s.80.

³¹⁵ VGM.D.327.109., Uluçay, Vesikalar II, ss.55-56.

³¹⁶ TKG. KK. TTD. 306.vr. 93/b., Erdoğan - Bıyık, s.234., Uluçay, Vesikalar II, s.59.

³¹⁷ TKG. KK. TTD. 306.vr. 93/b., Erdoğan - Bıyık, s.234., Uluçay, Vesikalar II, s.63.

Şeyh Kandırmış hem bölgesel bir yönetici olarak düşündüğümüz Yakup Çelebi'den hem de beyliğin tamamına hükmetmiş Hızır Paşa'dan ayrı ayrı vakıflar aldığına göre dönemin önemli şahsiyetleri arasında yerini almaktadır.

b. Yakup Çelebi Tarafından Yaptırılan Dini Müesseseler

(1) Yakup Çelebi Cami - Demirci

Demirci'de Yakup Çelebi'nin yaptırdığı halen ayakta olan bir camidir.³¹⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bu camiden bahsederken Kara Mustafa Bey'in bu camiyi inşa ettirdiğini yazmaktadır. Lakin devamında caminin kapısı üzerindeki inşa tarihçesini not ederken buradan da açıkça anlaşıldığı gibi bu cami Yakup Çelebi tarafından inşa edilmiştir.³¹⁹ Yine inşa tarihçesinden edinilen bilgiye göre cami h. 810 (m. 1407/1408) yılında inşa edilmiştir.³²⁰

11. Saruhanoğlu Tarafından Bazı Şahıslara Tahsis Edilen Vakıflar

Bundan sonra yazdığımız vakıfların Saruhanoğulları sülalesi tarafından verildiği bilinmektedir. Ama bunları kimin verdiği isim olarak açıkça yazılmamış sadece Saruhanoğlu vakfı demekle yetinilmiştir. Bu sebeple kim tarafından verildiği ile ilgili bilgiye sahip değiliz.

(1) Salih Ece - Demirci

Demirci'ye tabi Aziz Beglü köyünde fahrü'l-meşâyih Salih Ece isimli azize Saruhanoğlu bir çiftlik vakf etmiştir. Buraya Salih Ece'nin evlâdından Durmuş Seydi zaviye bina etmiş ve gelene geçene hizmet etmiştir.³²¹

(2) Abdal Kutlu Bey - Ilıca

Kaynaklarda Kutlu Bey ismine birkaç yerde rastlamaktayız. Öncelikle beyliğin bölgeye ilk giriş yerlerinden kabul edilen Demirci'nin bir köyü olan Işıklar'da Kutlu Bey çiftliği denilen yerin eskiden beri vakıf arazisi olup buradan

³¹⁸ **VGM. D. 327. 109.**, Uluçay, Vesikalar II, ss. 55-56.

³¹⁹ Evliya Çelebi, IX. kitap, s. 27.

³²⁰ Evliya Çelebi, IX. kitap, s. 27.

³²¹ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 92/b., Erdoğan - Bıyık, s. 232.

tasarruf edildiği yazılıdır.³²² Burasının kim tarafından vakfedildiği hakkında bilgimiz yoktur. Adala'ya tabi Çermik köyünde bir çiftlik yerin ise Hızır Paşa tarafından Kutlu Bey'e vakfedildiğini görmekteyiz.³²³ Bunlardan başka Ilıca'ya tabi Ulgamlı (Urganlı) köyünde bulunan Kutlu Bey zaviyesinin, Saruhanoğlu tarafından Abdal Kutlu Bey'e vakfedildiği kayıtlıdır.³²⁴ Kutlu Bey'in beylik içerisinde yer değiştirmesine ve gittiği yerlerde kendisine vakıflar verilmesine bakılırsa, saygı ve sevgi duyulan birisi olduğu anlaşılmaktadır.

(3) Hacı Hamza - Ilıca

Ilıca'ya bağlı bir çiftlik olan Hacı Hamza çiftliği Saruhanoğlu tarafından Hacı Hamza isimli azize vakfedilmiştir.³²⁵

(4) Kızıl Emli - Ilıca

Saruhan Beyliği döneminde Kızıl Emli isimli bir şahsın Ilıca'da zaviyesi vardı. İsmi tam olarak bilemediğimiz Saruhan Beylerinden olan, belgelerde Saruhanoğlu olarak isimlendirilen Bey, bu zaviyeye üç çiftlik araziye Kızıl Emli'nin neslinden gelenlerin de kullanabileceği şekilde vakfetmiştir.³²⁶ Muhtemelen Kızıl Emli'nin burada beylik adına gerçekleştirdiği yararlı faaliyetleri neticesinde bu vakıf kendisine verilmiştir.

(5) Mansur Fakih - Marmara

Marmara kazasında Saruhanoğlu tarafından Sakka Hacı denilen yer vakfedilmiştir. Bu vakıftan İç Hisar kalesinde imam olan Mansur Fakih tasarruf etmiştir.³²⁷

³²² TKG. KK. TTD. 306. vr. 93/a., Erdoğan - Bıyık, s. 233.

³²³ TKG. KK. TTD. 306. vr. 112/a., Erdoğan - Bıyık, s. 259.

³²⁴ TD. 398. vr. 107/a., TKG. KK. TTD. 306. vr. 115/b., Erdoğan - Bıyık, s. 264., Uluçay, Vesikalar II, s. 77.

³²⁵ TKG. KK. TTD. 306. vr. 117/b., Erdoğan - Bıyık, s. 265., Uluçay, Vesikalar II, s. 78.

³²⁶ TKG. KK. TTD. 306. vr. 117/a., Erdoğan - Bıyık, s. 264.

³²⁷ TKG. KK. TTD. 306. vr. 78/a., Erdoğan - Bıyık, s. 212.

(6) Ali Fakih - Manisa

Manisa'ya bağlı Yurd (Yund) dağında bulunan Tazyurt mezrasını Saruhanoğlu, Boynuyoğunca Ali Fakih ismindeki şahsa ve evladına vakfetmiştir.³²⁸ Boynuyoğunca Ali Danişmend'de burada bir zaviye kurmuş ve hizmet etmiştir.³²⁹ Bir belgede Fakih olarak nitelenen Ali, başka bir belgede Danişmend olarak nitelenmiştir. Dolayısıyla bu kullanım şekli, Fakih ve Danişmend unvanlarının bu dönemde aynı anlamları ihtiva ettiğini göstermektedir.

(7) Ahi Hüseyin Zaviyesi - Manisa

Manisa'nın Zindan mahallesinde yapılmış olan Ahi Hüseyin zaviyesi Saruhanoğlu tarafından Ahi Hüseyin isimli şahsa vakfedilmiştir.³³⁰

(8) Karaman Derviş - Adala

Saruhanoğlu Adala'da Menye nahiyesinde Karaman³³¹ köyünde Karaman Derviş'e iki çiftlik yer vakfetmiştir.³³²

(9) Şeyh Turhan - Adala

Adala'ya tabi Menye köyünde Çakrayık adındaki mezra Saruhanoğlu tarafından Şeyh Turhan'a gelene geçene yardım etmek üzere vakfedilmiştir.³³³

(10) Melek Gazi - Adala

Adala'da Saruhanoğlu, Melek Gazi Yunus isimli kişiye iki çiftlik yer vakıf olarak tahsis edilmiştir.³³⁴ Dolayısıyla burada iskan etmesi sağlanmıştır.

³²⁸ Uluçay, Vesikalar I, s. 62.

³²⁹ Uluçay, Vesikalar I, ss. 85-86.

³³⁰ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 9/b., Erdoğan - Bıyık, s. 70., Uluçay, Vesikalar II, s. 84.

³³¹ Şeyh İsmail'e vakfedilen yer için Karaman Kayasındaki köyden bahsedilmiştir. Karaman Derviş'in öncelikle Karaman Kayası'na daha sonrada Adala'daki Karaman köyüne yerleşmiş olabileceği düşünülebilir.

³³² **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 114/a. Erdoğan - Bıyık, s. 262. Uluçay, Vesikalar II, s. 42.

³³³ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 113/a. Erdoğan - Bıyık, s. 261. Uluçay, Vesikalar II, s. 39.

³³⁴ Uluçay, Vesikalar II, s. 45.

(11) Seyfi Baba - Kayacık

Seyfi Baba³³⁵ ismindeki şahsa ait Kayacık'da bir zaviye bulunmaktadır.³³⁶ Kim tarafından Seyfi Baba'ya verildiği hakkında bir bilgi yoktur. Ama daha sonraları Osmanlı Devleti zamanında bu zaviye için gelene ve geçene hizmet etmek şartı ile zaviyedar görevlendirilmiştir.³³⁷

(12) Ahmed Seydi - Akhisar

Ahmed Seydi tarafından kurulan Akhisar'a tabi Seydi köyü Saruhanoğlu tarafından yine kendisinin zaviyesine vakfedilmiştir.³³⁸

12. Diğer Saruhanoğulları Dini Müesseseleri

(1) Serâbâd Mahallesi Mescidi - Manisa

Hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz bu mescid ile ilgili "*Medine-i Manisa'da Serâbâd mahallesinde vaki Saruhanoğlu bina eylediği mescid-i şerif*" diye bir kayıt bulunmaktadır.³³⁹ Lakin bahsi geçen Saruhanoğlu'nun kim olduğu ise açıklığa kavuşmamıştır.

³³⁵ Bu zatın Saruhanoğulları döneminde yaşadığına dair kesin bir delilimiz yoktur.

³³⁶ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 78/b., Erdoğan - Bıyık, s. 213.

³³⁷ Uluçay, Vesikalar II, s. 80.

³³⁸ **TD. 398.** vr. 104/a., **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 21/a., Erdoğan - Bıyık, s. 88. Uluçay, Vesikalar II, s. 54.

³³⁹ Uluçay, Vesikalar I, s. 157.

Fotoğraf 7: Manisa Serâbâd Cami

(2) Köse Bahşi Mescidi - Tarhanyat

Tarhanyat (Menemen)'de inşa edilmiş bir mesciddir. Saruhan oğlu vakfı olduğunu arşiv belgelerinden anlamaktayız.³⁴⁰

(3) İç Hisar Mescidi - Marmara

Marmara'da Saka Hacı yeri olarak bilinen bir parça yeri Saruhanoğlu vakfetmiş. Bu vakıf yerinden İç Hisar kalesinde imam olan Mansur Fakih tasarruf edermiş.³⁴¹ Dolayısıyla İç Hisar kalesinde bulunan mescidin Saruhanoğulları döneminden kaldığını anlamaktayız.

³⁴⁰ TKG. KK. TTD. 306. vr. 40/a. Erdoğan - Bıyık, s. 131.

³⁴¹ TKG. KK. TTD. 306. vr. 78/b. Erdoğan - Bıyık, s. 212.

(4) Beğce Bey Cami - Gördes

Gördes'te Saruhanoğulları'ndan Beğce Bey bir cami inşa ettirmiş ve caminin giderleri içinde bir hamam vakfetmiştir.³⁴² Evliya Çelebi seyahati esnasında Gördes'te gördüğü ve üzerinde yapılış tarihi olmayan Ulu Cami'den bahsetmektedir.³⁴³ Bu caminin Beğce Bey Camisi olması muhtemeldir.

13. Saruhanoğulları Beyliği Kadınları

Kaynaklarımızda sosyal hayat ile ilgili çok sınırlı bilgiye sahibiz. Lakin buna rağmen Saruhanoğulları'nın kadınlarının sosyal hayatın gelişmesine katkı sağlamaya yönelik çalışmalar içerisinde olduklarını görüyoruz. Sosyal hayatın iki kaynağından birinin din, diğerinin de ilim olduğu düşünüldüğünde³⁴⁴ Saruhanoğulları kadınlarının, özellikle Gülgün Hatun'un hem ilmi hem dini müesseseler tesis ettirmesi onun beyliğin sosyal hayatına katkılarını göstermesi açısından önemlidir.

Beyliğin en parlak yılları olan İshak Çelebi döneminde, Gülgün Hatun'un yaptırdığı eserlerle karşılaşmaktayız. Saruhanoğlu'nun eşi olduğu bilenen³⁴⁵ Gülgün Hatun'un³⁴⁶ hangi Saruhan beyinin eşi olduğu ise kesinlik kazanmamıştır. Kendisinin yaptırdığı Manisa'da halen ayakta olan bir mescid ve ayrıca zaviye bulunmaktadır.³⁴⁷ Belgelerde Gülgün Hatun Zaviyesi önceleri zaviye olarak kayıtlarda yer alırken, 1100/1689 sonraları türbe olarak kayıtlara geçmektedir. Günlük iki akçe karşılığı çalışan kâtibi vardır.³⁴⁸

³⁴² **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 82/b. Erdoğan - Bıyık, s. 218., Uluçay, Vesikalar II, s. 70.

³⁴³ Evliya Çelebi, IX. kitap, s. 31.

³⁴⁴ Bkz. Mehmed Niyazi, **Türk Tarih Felsefesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008. s. 226.

³⁴⁵ Belgelerde "Saruhanoğlu halilesi" şeklinde geçmektedir. Bkz. Uluçay, Vesikalar I, s. 96., Gökçen, Manisa Tarihinde..., s. 99.

³⁴⁶ Uluçay, Vesikalar I, s. 91.

³⁴⁷ Gökçen, Manisa Tarihinde..., s. 100., M. Baha Tanman, "Saruhanoğulları", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 36, İstanbul, 2009, s. 174. Bu mescid ile ilgili arşiv vesikalarında net bir bilgiye rastlanmamıştır ama halk arasında Gülgün Hatun'un yaptırdığı mescid olarak bilinmektedir.

³⁴⁸ Uluçay, Vesikalar I, s. 175.

14. Saruhanogulları Beyliği'nde Kadılar

Kadı, hukukî uyumsuzlukları ve davaları karara bağlamak üzere devlet tarafından tayin edilen görevliye verilen isimdir.³⁴⁹ Aynı zamanda kadı adli işler ile ilgilendiği gibi mülkiye işleri ile de ilgilenmekteydi.³⁵⁰ Saruhan Beyliği döneminde kadıların mevcudiyetinden haberdar olmakla birlikte haklarında pek bilgi sahibi değiliz. Bununla birlikte Saruhanoglu'nun Manisa kadıları için vakıf verdiğinden haberdarız.³⁵¹ Çağatay Uluçay, Revak Sultan ve Hoşkadem Paşa vakfiyelerini yazan şahsın Manisa kadısı Mustafa olduğunu söylemektedir.³⁵² Yine Uluçay, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın kaleme aldığı bir makalesinde³⁵³ bahsi geçen şahısları açıklığa kavuşturmak için ayrıca bir makale yazmıştır. Bu makalesinde, Uzunçarşılı'nın ismini zikrettiği Kadı Mustafa'nın oğlunun Bali ismindeki bir kişi olduğunu belirtmektedir. Bahsi geçen Bali, Osmanlılar döneminde Manisa Kadılığı vazifesi yapmış olan kişidir. Zaten Kadı Mustafa'nın Osmanlıların şehri ilk ele geçirdiği dönemde kadılığa devam etmiş olduğunu, Hoşkadem Paşa vakfiyesinde açıkça belirtilmiş olmasından anlıyoruz. Bu vakfiyeden anlaşıldığı üzere vakıf gelirlerinden bir miktar para da kadıya verilmiştir. Hatta şehrin kadısına verilen miktar olan on dirhem, vakfin içerisinde verilen en yüksek miktardır. Bu sebepten o dönemde şehrin kadısının görevlerinden birinin de vakıflara nezaret etmek olduğu anlaşılmaktadır.³⁵⁴ Osmanlıların Çelebi Mehmed döneminde şehri ikinci defa ele geçirmesinden sonra Mustafa oğlu Bali'nin kadılık vazifesini devam ettirdiğini ve dolayısıyla Saruhanogulları'ndaki kadılık vazifesinin aynı sülaleden devam etmesi şeklinde Osmanlı'ya intikal ettiğini müşahade ediyoruz.

15. Torlak Kemal Hadisesi

Saruhanogulları Beyliği'nin Manisa ve civarında iktidarının sonlanmasına rağmen Torlak Kemal'in beylik döneminde burada yaşaması ve isyana kışkırttığı insanların da beylik döneminde burada yaşıyor olmasından dolayı konunun

³⁴⁹ Fahrettin Atar, "Kadı", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 24, İstanbul, 2001, s. 66.

³⁵⁰ İlber Ortaylı, "Kadı", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 24, İstanbul, 2001, s. 69.

³⁵¹ Uluçay, Vesikalar I, s. 43.

³⁵² M. Çağatay Uluçay, "Çelebi Mehmet Tarafından Verilmiş Bir Temlikname'ye Dair", **Gediz**, Manisa Halkevi Dergisi, Manisa, 1940, sayı: 37, s. 11.

³⁵³ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Çelebi Mehmet Tarafından Verilmiş Bir Temlikname ve Sasa Bey Ailesi", **Belleten**, cilt: III, Ankara, 11/12 Temmuz -I.Teşrin 1939, ss. 389-399.

³⁵⁴ Uluçay, Vesikalar I, ss. 29-31.

Saruhanogulları ile ilgili olduğu kanaatine varıp buraya kaydettik. Konuyu daha detaylı olarak Aydınoğulları bölümünde bulunan Börklüce Mustafa hadisesini anlatırken inceledik. Burada da kısaca hadiseye değinmeye gayret ettik.

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Torlak Kemal kudüm ve dünbelek³⁵⁵ yardımıyla müridlerini etrafına toplar ve gürültülü bir şekilde gezerdi.³⁵⁶ Halkı kandırarak³⁵⁷ etrafında yaklaşık iki bin civarı insan toplamış olan Torak Kemal insanları İslam dininin dışında hareket ettirirken kendisine olan bağlılıklarını da devam ettirmeleri için gayret etmiştir.³⁵⁸ Din temelli, insanların inançlarını etkileyerek başlattığı bu hareket esnasında insanları nasıl etkilediği ve kendisine bağladığı bizim için belirsizliğini korumaktadır. Torlak Kemal'in fikrî olarak nasıl bir yapıya sahip olduğu ile ilgili elimizde net bir bilgi yoktur. Muhtemelen Torlak Kemal'de Börklüce Mustafa ve Şeyh Bedreddin hadiselerinden bağımsız bir şekilde hareket eden ve kendisinin başında olduğu bir yapı kurmaya gayret eden bir şahsiyettir.

16. Gayrimüslimler

Saruhan Bey'in beylik coğrafyasını ele geçirmesi ile birlikte Müslüman Türkler bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Bu toprakların yeni sahiplerinin gelmesi ile birlikte buradaki gayrimüslimlerin çoğunluğunun bölgeyi terk ettiğini tahmin etmekteyiz. Çünkü beyliğin iskânı esnasında gayrimüslimler ile ilgili kaynaklarımıza yansıyan herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Lakin bazı vakıflar verilirken vakıf olarak verilen yerlerin isimlerinden anladığımız kadarıyla buraları daha önce kilise olarak hizmet vermişlerdi. Mesela Arap Sofu'ya Manisa'ya bağlı Kilise köyünden vakıf verilmesi³⁵⁹, Şeyh Mahmud Dede'ye Güzelhisar kazasının Kestel köyünde Lala Kilise'nin verilmesi³⁶⁰, Seyyid Mehmed'e Nif'de Ak Kilise ve Küçük Kilise'nin olduğu yerlerdeki çiftliklerin verilmesi³⁶¹, Güvendik'e Tarhanyat (Menemen)'de

³⁵⁵ Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, s. 183.

³⁵⁶ Oruç bin Adil, s. 75-76.

³⁵⁷ Hafız Halil, s. 185.

³⁵⁸ Oruç bin Adil, s. 76., Azamat, s. 59., Lütü Paşa, s. 173., Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, s. 183.

³⁵⁹ TKG. KK. TTD. 306. vr. 23/b., TD. 398. vr. 17/cilt.; Uluçay, Vesikalar I, ss. 62-63.

³⁶⁰ TKG. KK. TTD. 306. vr. 48/b., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 149., Uluçay, Vesikalar I, s. 111-112.

³⁶¹ TKG. KK. TTD. 306. vr. 124a., Uluçay, Vesikalar II, s.116., M. A. Erdoğan-Ö. Bıyık, s. 277.

Gebe Kilise isimli yerin verilmesi³⁶², Menteşe Dede'ye Kayacıktaki Kilisecik isimli çiftliğin verilmesi³⁶³ gibi örnekler daha önceleri buralarda bulunan gayrimüslim unsurun artık burada bulunmadığını göstermektedir.

Buna rağmen azda olsa gayrimüslimlerin buralarda kaldığı da olmuştur. Mesela Çobanisa köyünü kuran Rumlar, yakın zamana kadar buradaki varlıklarını sürdürmüşlerdir. Şöyle ki; bu Rumlar köyde bulunan çınar zaviyesi denilen yere "Ayayani" adını vermişler. Buradaki mezarı kutsal bir yer olarak gören Rumlar her yıl 29 Ağustos gününde çevre köylerde bulunan kendi milletlerinden insanlar ile buraya gelerek Ayayani'yi ziyaret ederlermiş. Bu münasebetle burasını etrafında panayır kurulmuş. ³⁶⁴ Günümüzde ise artık mevcut bulunmayan Rumlar, muhtemelen mübadele sırasında buradan ayrılmışlardır.

D. DEĞERLENDİRME

Anadolu'daki uç beylikleri, Türk ve İslam dünyasının her tarafından gelmiş her sınıftan ve meslekten insanlarla doludur. İran, Mısır ve Kırım medreselerinde yetişmiş olan hocalar, Selçuklu ve İlhanlı bürokrasisinde bulunmuş insanlar, çeşitli tarikatlardan şahıslar, İslam muhripleri ve mübelliğleri diyebileceğimiz dervişler, uç beylikleri içerisinde yerlerini almışlardı. Özellikle tebliğci dervişlerin halk içerisinde rolleri oldukça büyüktü. Halk arasında dini ve sosyal fikirler propagandası ile o memleketlerin sosyal bünyesinde ve siyasi kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için müsait kaynaşma ortamını hazırlamaktaydılar. Tebliğci dervişler bununla da kalmayıp Türk ordularıyla beraber hatta bazen onlardan da önce fütuhata çıkarak karşı tarafı manen fethetmişlerdir.³⁶⁵

Anadolu'da kurulan uç beyliklerinden biri olan Saruhanoğulları Beyliği yöneticileri gerek topraklarına göç etmek suretiyle gelen, gerekse de zaten toprakları üzerinde yaşayan çeşitli dini şahsiyetlerin zaviyeler kurmasını sağlamış, bunların giderleri için çiftlikler, köyler ve toprak arazileri vakfetmek suretiyle onlarla yakından irtibat halinde olmuşlardır. Kaynakların izin verdiği ölçüde yaptığımız

³⁶² **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 48/b., M. A. Erdoğan - Ö. Bıyık, s. 149., Uluçay, Vesikalar II, ss. 111-112.

³⁶³ **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 78/b., Erdoğan - Bıyık, s. 213., Uluçay, Vesikalar II, s. 80.

³⁶⁴ Uluçay, Vesikalar I, s. 39.

³⁶⁵ Barkan, ss. 282-283.

alışmalar neticesinde özellikle Saruhanulları Beyliği'nde bulunan şahsiyetlere ulaşmak ve bunlara temlik edilen vakıfları tespit etmek Aydınulları ve Menteşeoğulları beyliklerine nazaran daha kolay olmuştur. Elde edilen bilgiler çerçevesinde tetkikler yaptığımız esnada temlik edilen vakıf ve şahsiyetler ile ilgili bazı özellikler dikkatimizi çekmiştir. Bu sebeple yapmış olduğumuz tetkikleri değerlendirip bir taraftan yazarken bir taraftan da Saruhanulları Beyliği'nin bu konudaki izlediği politikayı ortaya koymaya çalıştık.

Yeni açılan ve boş bulunan topraklar üzerine zaviyelerin inşa edilmesi, oraların imar ve iskân edilmesi açısından önemlidir. Lakin ıssız, تنها ve vahşi bir tabiat ortasındaki bu yerlere yerleşmek ancak hayatiyeti yüksek bir millet tarafından gerçekleştirilebilirdi. Bu kapsamda zaviyelerin çoğunlukla beylik tarafından seyahat ve mübadele işleri için tehlikeli olduğu düşünülen yerlere inşa edilmesi teşvik edilmiştir. Anlaşılan odur ki, zaviyeler beylik tarafından sanki bir jandarma karakolu olarak düşünülmüştür.³⁶⁶

Aynı zamanda zaviyeler birer konak yeri hizmeti de görmekte idiler. Yeni kurulan beyliğin nüfusunun yetersizliği her yere asker ve memur görevlendirmeye imkân vermediği için, zaviye şeyhleri kendilerine temlik edilen arazi karşılığı ya da vergiden muaf tutulmaları³⁶⁷ karşılığı buralarda bir nevi beyliğin memurları gibi görev yapmışlardır.³⁶⁸

Vakıf verilen yerlerdeki mutasarrıflara baktığımızda genellikle ehl-i ilim olanlar, ahi gibi teşkilatı (teşkilatçı) olanlar, şeyh, fakih, danışmend gibi din adamı özelliği olanlar tercih edilmiştir. Bunların içerisinde bazılarını evlatlık olarak temlik edilen vakıflarda, evlatlardan ehl-i ilim olanların mutasarrıf olmaları şart olarak koyulmuş olmakla ilim özendirilmiş ve teşvik edilmiştir.³⁶⁹

Yeni fethedilmiş bakir topraklar üzerindeki zaviyelerin teşekkülünün bidayetinde şeyhlerin müridleri, daha çok kendi aile ve soylarından meydana gelmiş olmalıdır. Hatta zaviye şeyhlerinin bir kısmının halifeliliğinin babadan oğula geçtiği

³⁶⁶ Barkan, s. 297.

³⁶⁷ Bkz. Saruhan Bey tarafından verilen 1 numaralı vakıf.

³⁶⁸ Barkan, s. 301.

³⁶⁹ Bkz. Hızır Paşa tarafından verilen 10 numaralı vakıf.

anlaşılmaktadır.³⁷⁰ İlerleyen süreçte gerçekleşen yeni göçler bölgedeki nüfusun çeşitlenmesi ile şeyhin müridlerinin çeşitlenmesine de sebebiyet vermiştir.

Beylik bünyesinde bulunan dervişler, şeyhler, danışmendler, ahiler, fakihler gibi dini zümreler kuruluş esnasında bizzat beyliğin tesisi için çalışan kişilerdir. Bulundukları yerlerde, iskân ve sosyal hayatın manevi ihtiyaçlarını karşılama görevleri kendilerine aittir. Bu sebeple Saruhanogulları Beyliği de diğer beylikler gibi zaviye, çiftlik, köy ve toprak arazisi gibi yerleri vakfederken yukarıda saydığımız zümreleri tercih etmiştir. Bunların haricindeki zaviye sahiplerinin bir kısmının fatih-i vilayet olan şahısların evlatları olma ihtimali de vardır. Diğer bir kısmının da atasından dolayı kendisine hürmet edilen biri olması muhtemeldir.³⁷¹

Saydığımız zümrelerin dışında kalan bazı kişilere de vakıflar verildiği olmuştur. Buna en güzel örnek cami görevlilerine tasarrufları için verilen vakıflardır.³⁷² Bu vakıflar görevlilerin ihtiyaçlarını karşılaması ve cami haricinde başka işlerle ilgilenip camiye ihmal etmelerini engellemek amacıyla verildiğini düşündüğümüz vakıflardır. Bu gibi durumlarda vakfın camiye mi yoksa hatibe mi ait olduğu ile ilgili sonraki zamanlarda ihtilaflar meydana gelmiştir. İhtilaflı durumda kadı devreye girmiş ve ihtilafı açıklığa kavuşturmuştur.³⁷³

Beylik idarecileri bütün vakıf sahiplerine veya vakıf verdiği şahıslara aynı uygulamaları sergilememiştir. Bu uygulama farklarının olmasının sebebi vakıf verilen şahsın sosyal, siyasi ve dini konumu ile alakalıdır. Şu halde vakıf verilen kişiler halkın içinden alelade seçilmiş olan kişiler olmadığı, onlar hakkında bilgi sahibi olunduğu anlaşılmaktadır. Bu şahısların konumu gereği bazen Beyliğin yöneticisi, açılan zaviyelere bizzat gelip görüşme yapıp vakıflar temlik ederdi. Beyliğin idareci soyundan gelen kişilerde bu göreve haiz idi. Beyliğin merkezi otoriteden daha uzak yerlerindeki yöneticileri de bu konuda insiyatiflerini kullanarak Beyliğin menfaatlerini düşünüp vakıflar vermişlerdir.³⁷⁴ Beylik yöneticisinin bazı

³⁷⁰ Bkz. Yusuf Çelebi tarafından verilen 1 numaralı vakıf.

³⁷¹ Bkz. İshak Çelebi tarafından verilen 13 numaralı vakıf.

³⁷² Bkz. Saruhanoglu tarafından verilen 5 numaralı vakıf.

³⁷³ Menemen'deki bir hadise şöyle cereyan etmiştir. "Çiftlik der kurb-i karye-i Musa Beglü vakf-ı İshak Çelebi ibn-i Saruhan bi-câmi-i şerif be-cihet-i hatip zikr olan çiftliği Ramazan nam hatip ceddime vakıftır câmi-i şerife vakıf değildir deyu niza edüb teftişine hükm götürüb Menemen kadısı teftiş etdikde câmi vakfı çıkmayub eline hüccet-i şeri verüb ve elinde berât-ı padişahî dahi vardır" Erdoğan - Bıyık, s. 140.

³⁷⁴ Bkz. Çuğa Bey, İdris Çelebi, Yusuf Çelebi'nin vermiş olduğu vakıflar.

zaviyelere bizzat gitmediği yerine kadı'yı gönderdiği düşünülebilirse de, elimizde bunu ispat edecek bir kayıt yoktur.

Beylik yöneticileri vakıf temlik ederken çeşitli usuller tertip etmiştir. Bu usullerden biri, daha önceden kurulmuş olan zaviyelere çeşitli vakıflar vermek şeklindedir. Bahis konusu usul uygulanırken birkaç farklı düşünce bunda etkili olmuştur. Beylik, yerleşik durumda bulunan kişilerin bulundukları yerden ayrılmasını istemeyip orada devam etmesini sağlamak istemiştir. Hatta bu tür zaviye şeyhlerinin bir kısmına beylik yöneticileri vakıfları evlatlık olarak verip nesillerinin de burada devam etmesini sağlamışlardır.³⁷⁵ Bu sayede beylik yöneticisi, zaviyeye vakıf vermek ile orasının meşruiyetini onaylamıştır. Başka bir açıdan bakacak olursak, beylik yöneticileri aralarında huzursuzluk çıkmasını istemediği bu tarz dini kişiliklerle iyi anlaşmak amaçlı onların bulunduğu yerlere dokunmak istememiştir. İleride de bahsedileceği gibi memur ihtiyacının yaşandığı ortamda, beylik zaten bu şahısları kendi adına memuru gibi kullanmıştır.

Başka uygulanan bir usule göre, beylik içerisinde bazı dini şahsiyetler diğerlerine göre daha ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Kendilerine birden çok vakıf verilmesi bu tespitimizin ispatı niteliğindedir.³⁷⁶ Çoğunlukla birden çok vakfı olan kişilerin vakıfları birbirlerinden çok uzakta olmayacak şekilde verilmiştir. Yapmış olduğumuz inceleme neticesinde, iki farklı yerde vakfa sahip olan kişinin bir vakıftan diğerine bir gün içerisinde rahatlıkla gidebileceğini tespit ettik. Birden çok vakfa sahip olan dini şahsiyetler, muhtemelen göstermiş olduğu yararlılıklar sebebiyle kendisine başka yerlerde vakıflar edinmeye hak kazanmış olmalıdırlar. Eğer bunu doğru kabul edecek olursak, beyliğin yöneticileri sahip olduğu yerler üzerinde şahsen denetimlerini devam ettirip buradaki şahsiyetlerin durumlarını gözlemiştir. Bunun neticesinde yararlılıkları olanlara bazı yerler vakf etmek suretiyle hediyeler vermiş olmanın yanı sıra beyliğin istiklali için teşekküllünü de ziyadeleştirdiğini anlamış oluyoruz. Buna karşılık yararlılıkları olmayan veya İslami kurallara riayet etmeyen, halka kötü örnek olan kişilerin ise ellerindeki vakıfları olarak onları bir nevi cezalandırıp, oradaki iskânlarını da zorlaştırmışlardır.

³⁷⁵ Bkz. Saruhan Bey tarafından verilen 2 numaralı, İshak Çelebi tarafından verilen 12, 17, 21,24 numaralı, Hızır Paşa tarafından verilen 18,19 numaralı vakıflar.

³⁷⁶ Bkz. İshak Çelebi tarafından verilen 11, 21, 32, 33, 26 numaralı, Hızır Paşa tarafından verilen 6 numaralı, Saruhanoglu tarafından verilen 2 numaralı vakıflar.

Birden fazla vakıf verilmesi usulünün başka tarzda bir uygulama yöntemi daha bulunmaktadır. Bu uygulamada yöneticiler değişmiş ve değişen yöneticiler önceki yöneticinin vakıf verdiği şahsa başka bir vakıf daha vermişlerdir. Böylece bulundukları yerde beyliğin teşekkülünde yararlılıkları görülen ve halk tarafından sayılan ve sevilen kişilere farklı yöneticiler tarafından farklı vakıflar verilmek suretiyle ödüllendirilmişlerdir.³⁷⁷

Zaviyelerin inşası genellikle oraya yerleşen veya yerleşmesi için kendisine vakıf verilen kişiler tarafından yapılırken bazı durumlarda farklı bir yöntem uygulanarak Beyliğin yöneticisi tarafından zaviye inşa edilmiş, daha sonra buraya tasarruf ve hizmet etmeleri için dini şahıslar görevlendirilmiştir.³⁷⁸ Zaviye ihtiyacının bulunduğu bu gibi yerleri beylik yöneticileri tespit etmişler ve burayı gerek yerleşim yeri haline getirmek, gerekse de bir dini zümreye teslim etmek amacıyla zaviyeyi kendileri yapmışlardır. Beyliğin tesisinde yöneticilerin sahip olduğu toprak arazisi üzerinde ne kadar mütehassıs olduklarını göstermesi açısından kayda değer bir uygulamadır.

Bazı durumlarda vakıflara birden fazla hissedar yapıldığı olmuştur. Arazinin çok verimli olması veya vakfedilen yerin çok büyük olması buna sebep olmuş olabilir. Bunun yanı sıra hissedar yapılan kişilerin yararlılıkları diğer vakıf sahipleri kadar olmadığı için böyle bir paylaşıma gidilmiş olabilir. Başka bir sebep de, bu kişilerin kendileri değilse de, babaları önemli şahsiyetlerden olduğu için onlara hürmet göstermek maksadıyla çocuklarına hisseler verilmiş olabilir.³⁷⁹

Başka bir uygulama da şöyle olmuştur; köy önceden kurulmuş olmasına rağmen, yani iskânı gerektiren bir durum olmadığı halde bu köyler vakfedilmiştir. Bu durumda köyün ihtiyacı haline gelen dindar bir insana köy vakfedilmiş olabilir. Başka bir açıdan bakarsak beylik köyü vakfederek oradaki otoritesini vakfettiği kişi eliyle sağlamak istemiş olabilir. Bu durumda bir nevi beyliğin memuru olarak kullandığı şahıs aynı zamanda burada kadılık görevini icra etmiş olmalıdır.³⁸⁰

³⁷⁷ Demirci'de Hızır Paşa ve Yakup Çelebi, Şeyh Kandırmış ismindeki zata vakıf temlik etmişlerdir. Adala'da Ömer Emre ismindeki zata Saruhan Bey, İlyas Bey ve Hızır Paşa tarafından vakıflar verilmek suretiyle takdir edilmiştir.

³⁷⁸ Bkz. Hızır Paşa'nın vakfettiği 1 numaralı vakıf.

³⁷⁹ Bkz. Hızır Paşa'nın vakıflarından 17 numaralı, İshak Çelebi'nin vakıflarından 21 numaralı vakıflar.

³⁸⁰ Bkz. Çuğa Bey tarafından vakfedilen 1 numaralı vakıf.

Bazı zamanlarda vakıfların el değıştirmesi durumunu görmekteyiz şöyle ki: Bölgenin fethinde bulunmuş olan bir şahsiyete fethettiğı yer vakıf olarak verilmişken sonra gelen bir idareci tarafından başkasına vakfedilmiştir. Bu durumun mantıklı bir izahı ise, muhtemelen fethi gerçekleştiren şahsiyet, beyliğin otoritesini bozacak hareketler içerisine girmiştir. Otoritesinin sarsılmasına müsaade etmeyen beylik oradaki vakfı el değıştirmek suretiyle bunu önlemiş olmalıdır.³⁸¹

İdarecilerin bazı zamanlarda verilmiş olan vakıfları veya kurulmuş olan köyleri tasarrufunda bulunduran şahıslar hayatta iken onlardan alıp başkalarının tasarrufu için vakfettiklerine rastlıyoruz.³⁸² Bölgeyi fetheden şahsa verilen vakfin elinden alınması uygulamasından biraz daha farklı bir durum olduğunu düşündüğümüz bu şartlarda vakıf veya köyün el değıştirmesi, mutasarrıfın kifayetsizliği veya nüfusunun yetersizliği sebebiyle gerçekleşmiş olmalıdır. Bununla birlikte şeriata uygun davranışlar sergilemeyen mutasarrıfın da elindeki vakıf alınmış olabilir. Zira bununla ilgili karşılaştığımız birkaç örnek vardır. Bu durumlara sebep olarak da mutasarrıfların namaz kılmaması gösterilmiştir. "*Der karye-i bashâne Osmanlû Saru çiftligi dimekle marûf çiftlik Saruhamanoğlu vakf idüb sabıkâ-i Ali mutasarrıf olub nâ nâamaz olub vakf-ı mezbûreye mahal olmamağın Tarhanyat kadısına arz ile olunub el'ân Seyh fakı' nâm kimesneye virülüb padisahımızdan elinde berât-ı hümayûn var. 928*"³⁸³ Bu kayıтта namaz kılmayan mutasarrıfın vakfa uygun kişi olmadığı düşünölüp başka biri mutasarrıf yapılmıştır. Başka bir kayıтта ise şöyle denilmektedir. "*Çukur köyde Saruhamanoğlu İshak Çelebi'nin mülk-i bağçesini Satılmış nâm kimesne vakf idüb kendüsün sonra evlâdına dahi vakf ola deyü mektub virüb selâtin-i mâziyyeden dahi ellerinde hükümleri olub el'ân berât-ı sâhî ile Mustafa ve Mehmed ve Veli mutasarrıflardır. Vakfiyet üzre tarih-i berât 928*" ifadesinden sonra altına not düşölüp şöyle denilmiştir. "*Mezbûr Mustafa nâ namaz olduğı sebebdan alınub Ali'ye virildi. Tarih-i berâtsene 930*"³⁸⁴. Her iki durumda namaz kılmayan vakıf mutasarrıflarının görevlerine son verilip başkalarının onlar yerine görevlendirilmesiyle neticelenmiştir.

³⁸¹ Bkz. İshak Çelebi tarafından verilen 23 numaralı vakıf.

³⁸² Bkz. İshak Çelebi tarafından verilen 34 numaralı vakıf.

³⁸³ TD. 398, vr. 40b – s.80

³⁸⁴ TD. 398, vr. 40b – s.80

Beylik bazı zamanlarda belirlediği bir kişiye, başka kişilere ait olan yerleri vakıf olarak verebiliyordu.³⁸⁵ Bu vakıanın diğerinden farkı ise, mutasarrıfın bölgeyi veya dünyayı terk etmiş olmasıdır. Arazinin veya zaviyenin boş kalmasını veya beyliğin görevlendirdiği bir kişi olmadan devam etmesini istemeyen beylik, bahis konusu yeri başka bir dini şahsiyete vakfetmiştir. Bölgeyi terk etmiş olan evvelki mutasarrıfın beyliğin başka bir yerine göç etmiş veya başka bir beyliğin sınırları dâhiline girmiş olması ihtimali olduğu gibi, hayatını kaybetmiş olma ihtimali de vardır. Hayatını kaybetmiş olan mutasarrıfın nesli de inkıraza uğramış ve vakıf yerini sahiplenecek kimse kalmamış olabilir.³⁸⁶

Beyliğin nüfusu dâhilinde olan bazı dini şahsiyetlerin kendilerine resmi otorite tarafından vakıf verilmesinden önce burada ikame oldukları anlaşıyor. Beylik, bu şahsiyetlere yerleştikleri yeri vakıf olarak vermek suretiyle bir yandan onları meşrulaştırırken bir yandan da onlarla iyi geçinmeyi hedeflemiştir.³⁸⁷ Hatta bulundukları yerin vakıf olarak verilmesiyle yetinilmemiş ve yerleşkelerine yakın başka yerlerde kendilerine vakfetmişlerdir.³⁸⁸ Gösterdiği yararlılıkların çok olması, başka bir ifade ile beylik otoritesinin memurluğu görevini fazlasıyla yerine getirmesi ödüllendirilmesini sağlayıp yeni vakıflar elde etmesini de sağlamıştır. Buna karşılık yararlılıkları az olan, İslami kurallara riayet etmeyen, halka kötü örnek teşkil eden veya memurluk vazifesini ifa edemeyen şahsiyetlere ise ceza nevinden ellerindeki vakıflar alınmış dolayısıyla onların iskânları dahi zorlaştırılmıştır.

Defterlerde bazı cemaat toplulukları isimleri ile karşılaştık ama bunların beylikler dönemine ait olduğu ile ilgili kesin bir bilgiye rastlamadık. Beylik dönemine ait olabileceği gibi daha sonraki tarihlere de ait olma ihtimali olan cemaatlerin beylik döneminde yöreye intikal etmiş topluluklar olarak kabul edecek

³⁸⁵ Bkz. Hızır Paşa tarafından verilen 20, 22 numaralı vakıf, İshak Çelebi tarafından verilen 27 numaralı vakıf, Yusuf Çelebi tarafından verilen 1 numaralı vakıf.

³⁸⁶ Örnek olarak Evkaf defterinde kayıtlı bir hadise şöyledir. "Kazâ-i Mağnisaya tâbi' Habib nam karyeye karib bir cânibi Kara Köy deresinde Kızılca içinde ve bir cânib Kilise Depesinden Işık Depesine ve illizlikdan yola ve Öküz köyü kurbünde olan sovk kuyuya varınca on beş kıta çiftlikleri merhûm Saruhanoğlu İshak Çelebi zaviye-i Baba Ali demekle maruf zaviye-i Baba Aliye ve evlâdına vakf edüb Sultan Mehmed han berâtıyla mutasarrıf iken mezbur Baba Ali evlâdı munkati olub zaviyedârlığı aherden Şeyh Hüsam alub Sultan Bayezid han berâtıyla mutasarrıfken zaviyedârlığın fariğ olmağla Sultan Süleyman han aleyhi'r-rahmete ve'l-gufran yevmî bir akçe ile zaviyedârlığı Mustafa nam kimesneye verüb ve evlâd-ı evlâd mutasarrıf olmak üzere hâlâ berât-ı hümâyûn ile mutasarrıfdır deyu defter-i atikde mukayyedir tarih-i berât sene 979" Bkz. **TKG. KK. TTD. 306.** vr. 24b., Erdoğan - Bıyık, s. 94.

³⁸⁷ Bkz. Çuğa Bey tarafından Demirci'de Hacı Baba'ya verilen 1 numaralı vakıf.

³⁸⁸ Bkz. İshak Çelebi tarafından verilen 31 numaralı vakıf.

olursak, onlara da çeşitli vakıflar verildiği düşünülebilir. Başka bir yönden değerlendirecek olursak, kendisine vakıf verilen bazı şahsiyetlerin etraflarında topladıkları zümreler ile cemaat teşekkül ettirmiş olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Cemaatlerin isimlerinden yola çıkarak bir ipucu yakalama ihtimalini de değerlendirmemize rağmen beylik ile ilişki kurabilecek Gördük'deki Musalar cemaati haricinde bir isme rastlamadık. Musalar cemaati ile de İshak Çelebi tarafından kendisine vakıflar verilen Şeyh Musa'nın farklı mahallerde ikamet etmiş olmaları birbirleriyle münasebetlerini bizim için muğlâk yapmıştır.

Böylelikle beylik coğrafyasında ilk iskânların dini şahıs ve zümreler eliyle yaptırıldığı görülmektedir. Bu şahıs ve zümreler beyliğin özel memurları olarak görev yapmışlardır. Hem yöre halkı üzerindeki tesirleri, hem gelen geçenleri misafir etmeleri dolayısıyla onlar hakkında bilgi edinmeleri, hem birer karakol görevi görmeleri, hem de muhtemel kadılık görevi görmeleri beyliğin birçok vazifeyi yerine getiren memurları gibi olmalarını sağlamıştır. Böyle bir durumda dini şahıs ve zümrelerin kalıcılığının sağlanması için ve beyliğe olan itaatlerine devam etmeleri için kendilerine vakıflar verildiği görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ

A. AYDINOĞULLARI BEYLİĞİ SİYASİ TARİHİ

Aydinoğulları Beyliği'nin hâkimiyet sahası Küçük ve Büyük Menderes ovalarını içine almaktadır. Beyliğin doğu sınırları kuzeyden güneye doğru Alaşehir, Sarıgöl, Kestel, Karacasu'dur. Kuzey sınırları ise Alaşehir'den başlayarak batıya doğru Nif (Kemalpaşa) yakınından geçerek İzmir körfezine ulaşmaktadır. Güney sınırları batıya doğru Karacasu, Bozdoğan istikametinde Menderes'in denize döküldüğü Balat'a kadar uzanır. Ege denizinde de İzmir körfezinden başlayarak güneye doğru Urla, Çeşme, Ayasuluğ (Selçuk), Kuşadası beyliğin hâkimiyeti altındadır.³⁸⁹

1. AYDINOĞLU (MÜBARİZÜDDİN) MEHMED BEY (1308 – 1334)

Anadolu'nun batısında Aydınoğlu Mehmed Bey tarafından kurulmuş bir beyliktir. Mehmed Bey önceleri Germiyan ordusu sübaşısı, yani ordu komutanı idi.³⁹⁰ Menteşe Bey'in damadı ve ordu komutanı olan Sasa Bey'in Aydın ili civarındaki fetihleri esnasında Mehmed Bey ona yardım etmişti. Daha sonra aralarında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Bunun üzerine Mehmed Bey, beraber fethetmiş oldukları yerleri Sasa Bey'den almış ve bölgenin hâkimi olmuştu (1308).³⁹¹ Bundan sonra fetihlere devam eden Mehmed Bey, Ayasuluğ (Selçuk), Tire, Sultanhisarı, Bodemya (Ödemiş)'yanın yanında İzmir'i de sahil kesimi hariç ele geçirmişti.³⁹²

³⁸⁹ Himmet Akın'ın Cami-ü'd-Düvel'den Aydınoğulları Beyliği hâkimiyetinde bulunduğunu bildirdiği beldeler hakkındaki bilgiler göz önünde bulundurarak diğer beyliklerin de hâkimiyet sahaları ile kıyaslama yapılmak suretiyle bu sınırları belirledik. Bkz. Himmet Akın, **Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s. 100.

³⁹⁰ Ahmed Eflakî, **Menâkıbu'l-Ârifin**, (çev. Tahsin Yazıcı), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 638. "Alişiroğlu (Germiyanlılar)'nın subaşısı ve Aydınoğlunun damadı" (s. 638) ifadesi ve yine başka bir yerde daha açık bir ifade ile "Mübariziddin Mehmed Bey, Alişiroğlu'nun subaşılarından biriydi" (s. 689) diyerek bunu kaydetmiştir. Tuncer Baykara, "sübaşı"nın Türkiye Selçuklularında idari birimin başındaki şahıs için kullanıldığını söylemekle birlikte, bu dönemdeki "sübaşı"ların Türkiye Selçuklu Devleti'nin birer görevlisi olan beylerden müteşekkil olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Tuncer Baykara, "Aydinoğullarının İlk Devirlerine Ait Mülâhazalar", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu-1 Aydınoğulları Beyliği**, TTK, Ankara, 2013, ss. 33-39.

³⁹¹ M.Halil Yananç, **Düsturnamei Enverî Medhal**, Türk Tarih Tercümanı Külliyyatı, İstanbul, 1929, s. 22.

³⁹² Erdoğan Merçil, "Aydinoğulları", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 4, İstanbul, 1991, ss. 239-241., Zerrin Günel Öden, "Aydinoğulları Beyliği", **Türkler**, Ankara, 2006, cilt: 6, ss. 793-796.

Mehmed Bey hâkimiyeti altındaki bu yerleri oğulları arasında paylaşmış ve kendisi de Birgi'ye ³⁹³ yerleşerek onlara nezaret etmişti. Bu taksimatta Hızır Bey'e Ayasuluğ'u, Umur Bey'e İzmir'i, İbrahim Bahadır Bey'e Bodemya'yı, Süleyman Şah'a Tire'yi vermiş ve en küçük oğlu İsa Bey'i yanında tutmuştu.³⁹⁴

Mehmed Bey beyliğin ilk donanmasını Ayasuluğ'da kurmuştur. Daha sonra İzmir'i ele geçiren Mehmed Bey, burada da yeni bir donanma daha meydana getirmiştir (1327-1328). Bu donanma sayesinde Umur Bey, babası henüz hayattayken Rumeli sahillerine ve Ege adalarına seferler düzenlemiştir.³⁹⁵ Tabii ki bu durumda adalar üzerinde hâkimiyeti bulunan Bizans ile mücadele de kaçınılmaz hale gelmiştir. Önceleri Bizans ile Sakız adası konusunda gerçekleşen mücadele bir süre devam etmiştir. İlerleyen zamanlarda Bizans İmparatoru III. Andronikos Türklerle yaklaşma siyaseti izlemeye başlamıştır. Hatta Aydınoğulları ve Saruhanogulları ile bir antlaşma dahi yapmıştır. Buna rağmen babasının bu tavrını onaylamayan Umur Bey, Sakız, Bozcaada, Semadirek adalarıyla Gümölcine yöresi,³⁹⁶ Mora sahilleri ve Gelibolu bölgesine akınlarda bulunmuş, Naksos dükünü ve Eğriboz hâkimini haraca bağlamıştır.³⁹⁷

Mübarizüddin lakabını almış olan Mehmed Bey 1334 yılında bir av esnasında suya düşerek hastalanmış ve bunun tesiriyle kısa bir süre sonra vefat etmiştir.³⁹⁸

2. GAZİ UMUR BEY (BAHAÜDDİN) (1334-1348)

Mehmed Bey'in vefatı üzerine Umur Bey'in amcaları ve kardeşleri ittifak ederek Umur Bey'i beyliğin başına geçmeye ikna etmişlerdi.³⁹⁹ Umur Bey, Mehmed Bey'in yerine geçer geçmez beyliğin bekası için mücadeleye başlamıştır.

³⁹³ Mehmed Bey zamanında beyliğin idare merkezidir. Yaşar Yücel Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar isimli eserinin son kısmına el-Ömerî'nin "Mesâlikü'l-İbsar fî Memâlikü'l-emsâr" isimli eserinden Anadolu ile ilgili kısmını tercüme ederek ilave etmiştir. Bu sebeple el-Ömerî'nin eseri kullanılırken Yaşar Yücel'in eserine başvurulmuştur. Bkz. Yaşar Yücel, "Mesâlikü'l-Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri" **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Çoban-Oğulları Beyliği Candar-Oğulları Beyliği** I, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1988, ss. 199-200.

³⁹⁴ M. Halil Yinanç, ss. 22- 23.

³⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, TTK., Ankara, 1969, s.105., Ali Sevim-Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, TTK, Ankara, 1989., s. 267., Zerrin Günel Öden, "Aydınoğulları Beyliği", **Türkler**, Ankara, 2006, cilt: 6, ss.793-796.

³⁹⁶ Enverî, **Düsturname-i Enverî**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 84.

³⁹⁷ Mercil, "Aydınoğulları", ss. 239-241.

³⁹⁸ Yinanç, s. 32., Akın, s. 37.

³⁹⁹ Yinanç, s. 32., Akın, s. 39.

Hükümdarlığı döneminde Aydınogulları Beyliği'ni askeri, siyasi ve ekonomik açıdan bölgenin en etkili güçlerinden biri haline getirmiştir.⁴⁰⁰ İdareyi eline almasıyla birlikte Venedik, Rodos ve Kıbrıs askerlerinden müteşekkil bir haçlı donanmasının İzmir'i almak amacıyla yaptığı taarruzla karşı karşıya kalan Umur Bey onların bu saldırılarını bertaraf etmiştir.⁴⁰¹ Ardından çok geçmeden Saruhanogulları ile ittifak yapmış ve birlikte Yunanistan ve Mora'ya sefere çıkmışlardır.⁴⁰² Aynı yıl içerisinde Alaşehir'i kuşatan Umur Bey bu mücadelede yaralanmasına rağmen burayı hâkimiyeti altına almayı başarmıştır.⁴⁰³ Bu sırada Bizans İmparatoru III. Andronikos, isyan ederek Midilli'yi ele geçiren Foça valisi Dominique'ten burayı tekrar almak istemektedir. Bu sebeple beylikler ile barış politikası izlemeye başlayan Bizans İmparatoru, Midilli adası için Saruhanogulları ve Aydınogulları Beyliklerinden yardım istemiştir. Kendisinin isteğini geri çevirmeyen bu iki beyliğin yardım etmesiyle İmparator, Foça valisi ile yapılan mücadeleyi kazanmış ve Midilli adasını geri almış hatta Foça'yı da ele geçirmiştir. Dostane ilişkilerin başladığı bu süreç artarak devam etmiştir. Yaklaşık bir sene sonra Bizans'taki Arnavutların isyanı üzerine İmparatorun yardımına koşan Umur Bey'in desteği ile isyan bastırılmıştır.⁴⁰⁴ İlerleyen süreçte aralarındaki iyi münasebet o derece ileri seviyeye ulaşmıştı ki Umur Bey, III. Andronikos'un Kili⁴⁰⁵ ve Eflak⁴⁰⁶ seferlerine dahi iştirak etmiştir.⁴⁰⁷ İmparator III. Andronikos'un ölümünden sonra yerine oğlu İoannes geçmiş Kantakuzenos da ona vâsi olmuştu. Bir müddet sonra Kantakuzenos'a karşı başlayan muhalefet sonrası Dimetoka'ya⁴⁰⁸ geçen Kantakuzenos burada imparatorluğunu ilan etmiş ve Umur Bey'den de yardım istemişti (1341). Yardım davetine icabet eden Umur Bey, 1342 ve 1343 yıllarında Rumeli'ye gitmiştir. Umur Bey'in bu davranışlarından ve bölgedeki hâkimiyetinden rahatsız olan Latinler, Papa IV.

⁴⁰⁰ Mustafa Daş, "Aydınoglu Umur Bey'in Tartışılan Epir ve Tuna Seferi", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu-1 Aydınogulları Beyliği**, TTK, Ankara, 2013, s. 73.

⁴⁰¹ Merçil, "Aydınogulları", ss. 239-241., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, TTK., Ankara, 1969, s. 105., Akın, s. 42.

⁴⁰² Uzunçarşılı, s. 105.

⁴⁰³ Akın, s. 41.

⁴⁰⁴ Akın, s. 42.

⁴⁰⁵ Uzunçarşılı, s. 106.

⁴⁰⁶ Bugün Ukrayna Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan tarihî şehir. Bkz. Mihai Maxim, "Kili", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 26, İstanbul, 2002, ss. 1-3.

⁴⁰⁷ Bugünkü Romanya'nın güney kısmını oluşturan, Tuna ile Karpatlar arasında kalan bölge. Bkz. Kemal Karpat, "Eflak", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt:10, İstanbul, 1994, ss. 466-469.

⁴⁰⁸ Merçil, "Aydınogulları", ss. 239-241., Uzunçarşılı, s. 106., Akın, s.44-45., Öden, ss. 793-796.

⁴⁰⁹ Yunanistan'da Trakya kesiminde, Türkiye sınırına yakın, Edirne'nin güneyinde bir kasaba. Bkz. Machiel Kiel, "Dimetoka", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 9, İstanbul, 1994, ss. 305-308.

Clement'e müracaat etmişlerdir. Neticede bir Haçlı seferi yapmak için Papa'nın donanması, Venedik, Ceneviz, Rodos Şövalyeleriyle Kıbrıs krallığı donanmaları birleşerek İzmir'e saldırmışlardır. Bu saldırılar karşısında Umur Bey geri çekilmek durumunda kalmıştır. İzmir'in sahil kesimini ele geçiren Haçlılar, Umur Bey'in donanmasını yakmışlardır (1344).⁴⁰⁹ Aydınogulları'nın İzmir'deki donanmasını kaybetmesinden sonra Umur Bey'in Saruhanoğulları ile anlaştığı ve Saruhanoğlu Süleyman Bey ile birleşerek Kantakuzenos'a yardım için tekrar Rumeli'ye geçtiği görülmektedir. Sefer esnasında talihsiz bir şekilde hastalanan Saruhanoğlu Süleyman Bey'in vefat etmesi üzerine, Umur Bey geri dönmüştür.⁴¹⁰ Diğer taraftan Papa IV. Clement'in İzmir'e karşı hareketin devamını istemesi ile Viennios veliahdı Torfil taarruz etmiş ama gerçekleştirdikleri taarruz neticesiz kalmıştır (1346).⁴¹¹ Aydınogulları Ayasuluğ'daki donanmaları ile Ege denizinde tekrar faaliyete başlamışlardır. Bu durum karşısında Rodos Şövalyeleri, ticaretin aksamaması için kalenin yıkılması şartı ile İzmir limanını Umur Bey'e vermeye razı olmuşlardır. Ancak Papa'nın bunu onaylamamasından dolayı anlaşma sağlanamamış, bu durum karşısında Umur Bey de İzmir'i zapt etmek için harekete geçmiştir. Ancak hücum sırasında talihsiz bir şekilde alnından vurularak şehit olmuştur (1348).⁴¹²

3. HIZIR BEY (1348-1360)

Umur Bey'in yerine tahta geçen Hızır Bey, kardeşi gibi mücadeleci bir idareci değildi. Hristiyanlara karşı daha fazla mukavemet gösterememiş ve Latinlerle çok ağır şartlar içeren bir antlaşma imzalamıştır (18 Ağustos 1348).⁴¹³ Bu antlaşma ile Latinler, Aydınogulları'nın gümrük vergilerinin yarısını alıyorlar, bütün deniz kuvvetlerinin silahsızlandırılmasını, Hristiyan gemilerinin Aydınogulları limanlarına serbestçe girip çıkmasını ve kazaya uğrayan gemilerinin kurtarılmasını sağlıyorlardı.⁴¹⁴ Bu antlaşmadan sonra kaynakların özellikle Aydınogulları Beyliği ile ilgili hemen hemen hiç bilgi vermemesi beyliğin eski gücünden uzaklaştığı ve kayda değer bir faaliyetinin olmadığını gösterir niteliktedir. Bu arada 1348 antlaşmasında Haçlı devletleri arasındaki rekabetten dolayı dışarıda tutulan

⁴⁰⁹ Uzunçarşılı, s. 108., Merçil, "Aydınogulları", ss. 239-241.

⁴¹⁰ Enverî, s. 68, Hammer, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, cilt: 1, s. 132.

⁴¹¹ Yinanç, s. 58-71.

⁴¹² Akın, s. 49., Salim Koca, **Anadolu Beylikleri Tarihi**, Berikan Yayınları, Ankara, 2012, s. 149.

⁴¹³ Yinanç, s. 79. Akın, s. 52.

⁴¹⁴ Akın, s. 52-53., Uzunçarşılı, s. 110.

Cenevizliler ile bir antlaşma yapılarak (1351) önceki antlaşmadaki imtiyazlar onlara da verilmiştir.⁴¹⁵

Hızır Bey zamanında devlet merkezi, kendisinin de eskiden beri idaresinde bulunan Ayasuluğ'a nakledilmiştir.⁴¹⁶ Hızır Bey'in ölüm tarihi ile ilgili elimizde kesin bir bilgi olmamakla birlikte 1360 yılı civarında vefat ettiğini tahmin edilmektedir.⁴¹⁷

4. İSA BEY (1360-1390)

Aydinoğlu Mehmed Bey'in en küçük oğlu olan İsa Bey, kardeşleri İbrahim Bahadır, Süleyman, Umur Bey'in ve son olarak da kendisinden evvel beyliğin başında olan Hızır Bey'in vefat etmesiyle beyliğin yeni hükümdarı olmuştu.⁴¹⁸ Bu dönemde de beyliğin Umur Bey döneminde olduğu gibi aktif bir politika izlemediği görülmektedir. İsa Bey'in daha çok barışçı bir politikadan yana olduğu anlaşılmaktadır. İktidarı eline aldıktan sonra öncelikle büyük bir devlet olma yolunda hızla ilerleyen Osmanlılar ile dostane ilişkiler kurmuştu. Aynı zamanda Venedikliler ile de daha önceki anlaşmayı yenilemek (1371) suretiyle onlar ile de mücadele etmeme yolunu benimsemişti.

İsa Bey, Kosova savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne asker göndermek suretiyle onların yanında yer almıştır. Ancak savaş esnasında I. Murad'ın şehit olması ile Osmanlı Devleti'nin başın Yıldırım Bayezid geçmiştir. Yeni padişah döneminde Karamanoğullarının başını çektiği Osmanlılar aleyhine meydana gelen ittifaka Aydınoğulları da iştirak etmişlerdi.⁴¹⁹ Bu durum karşısında Yıldırım Bayezid de Anadolu'daki bu ittifak üzerine harekete geçti. Aydınoğulları himayesinde bulunan Alaşehir'i ele geçirdi. İsa Bey yine barışçı bir tavır takınarak, Yıldırım Bayezid ile mücadele yerine ona itaat etmek için yanına gitti.⁴²⁰ Anadolu beyliklerinin

⁴¹⁵ Salim Koca, "Aydinoğulları Beyliği", **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 1**, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 144.

⁴¹⁶ Akın, s. 56.

⁴¹⁷ Merçil, "Aydinoğulları", ss. 239-241., Akın, s. 56.

⁴¹⁸ Uzunçarşılı, s. 112.

⁴¹⁹ Merçil, "Aydinoğulları", ss. 239-241., Uzunçarşılı, ss. 112-113.

⁴²⁰ Aşıkpaşazâde, **Tevarih-i Al-i Osman**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1332, s. 65.

kontrolünü eline almış olan Yıldırım Bayezid bu durum karşısında İsa Bey'i affetti ve Tire'de oturmak şartıyla bazı yerlerin idaresini ona bıraktı (1390).⁴²¹

5. II. UMUR BEY (1403-1405)

Ankara Savaşı'ndan sonra (1402) Timur'un Anadolu beyliklerine memleketlerini geri vermesi ile Aydınogulları'nın başına İsa Bey'in oğlu Musa Bey geçmişti. Musa Bey'in kısa süre sonra vefat etmesi ile beyliğin başına kardeşi Umur Bey geçti. Bu sıralarda Aydınogulları Beyliğinde alışık olunmayan bir durum meydana geldi ve İbrahim Bahadır Bey'in oğlu olan Cüneyd Bey isyan etti. İzmir'i merkez edinen Cüneyd Bey bütün beyliği idaresi altına almak istiyordu. Buna karşılık mukavemet edemeyen Umur Bey, Menteşeoğulları'ndan İlyas Bey'e sığınmıştı. İlyas Bey'in de desteğini alan Umur Bey Ayasuluğ'u Cüneyd Bey'den geri almıştı. Bu arada Osmanlılar da Cüneyd Bey'e maddi destek sağlıyorlardı.⁴²² Beyliğin aleyhine gelişen bu durum dolayısıyla birbirlerine mukabele edemeyen bu beyler neticede anlaştılar ve Umur Bey kızını Cüneyd Bey ile evlendirdi. Bir müddet sonra Umur Bey vefat etti, beyliğin idaresi Cüneyd Bey'e kaldı.⁴²³

6. CÜNEYD BEY (1405-1426)

İbrahim Bahadır Bey'in oğlu olan Cüneyd Bey cesur ve mücadeleci biriydi. Osmanlıların içine düştüğü taht kavgaları sırasında bundan istifade etmek isteyen Cüneyd Bey, kendisine iltica eden şehzade İsa Çelebi'yi koruması altına alarak ona yardım etmişti. Lakin Çelebi Mehmed bu mücadele sırasında onlara üstün gelmişti. Bu esnada Çelebi Mehmed'e esir olmak istemeyen İsa Çelebi kaçma fırsatı bulmuştu. Bu durumda Cüneyd Bey de Çelebi Mehmed'in hâkimiyetini tanımak zorunda kalmış ve bu sayede Aydınogulları Beyliğinin başında kalmaya devam etmişti.⁴²⁴

Daha sonra Osmanlı şehzadesi Emir Süleyman'ın üzerine gelmesiyle, ona itaati kabul eden Cüneyd Bey, Süleyman tarafından Ohri sancak beyliğine tayin edilmiş, ancak bir müddet sonra oradan kaçarak memleketine geri dönmüştü.⁴²⁵

⁴²¹ Akın, ss. 59-62. Merçil, "Aydınogulları", ss. 239-241., Uzunçarşılı, s. 113.

⁴²² Dukas, **Bizans Tarihi**, (çev. VL. Mirmiroğlu), İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1956. ss. 48-53.

⁴²³ Uzunçarşılı, ss. 114-115., Koca, s. 153.

⁴²⁴ Uzunçarşılı, ss. 115.

⁴²⁵ Merçil, "Aydınogulları", ss. 239-241.

Osmanlı Devleti'nde kardeşleri ile girdiği iktidar mücadelesini kazanan Çelebi Mehmed, Cüneyd Bey'in söz dinlemez tavırlarından rahatsız olduğu için onun üzerine yürüdü. Neticede Aydın ili topraklarını ele geçiren Çelebi Mehmed, Cüneyd'i affetti ve ona Niğbolu Sancağını verdi.⁴²⁶ Cüneyd Bey burada da fazla durmadı ve kaçarak Çelebi Mehmed'in kardeşi ve rakibi olan Mustafa ile ittifak yaptı. Bu durum karşısında aralarında bir mücadele gerçekleşti ve Çelebi Mehmed onları mağlup etti. Sonrasında Bizans'a sığınan Şehzade Mustafa ve Aydınoğlu Cüneyd Bey'i imparatorundan isteyen Çelebi Mehmed bu isteğine olumlu bir cevap alamadı. Çelebi Mehmed'in vefat etmesinden sonra imparator her ikisini de serbest bıraktı.

Cüneyd Bey ile Mustafa arasındaki ittifaktan rahatsızlık duyan II. Murad, bunu bozmak için Cüneyd Bey'e Aydın ili topraklarını vaat etti. Bu teklifi kabul eden Cüneyd Bey beyliğin başına yeniden geçti (1422). Kısa bir zaman sonra merkezi otoritesini güçlendiren II. Murad artık Anadolu'daki siyasi birliği sağlamak için 1424 yılında harekete geçmeye karar verdi. Neticede Batı Anadolu'daki Menteşe, Aydın, Saruhan ve Hamidoğulları beyliklerini tam olarak hâkimiyeti altına aldı. Bu esnada Cüneyd Bey'in üzerine de Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey'i gönderdi. Hamza Bey'e mukabeleye gücü yetmeyen Cüneyd Bey, İpsali kalesine çekildi. Bu esnada Karamanoğulları'ndan beklediği yardımı alamayan Cüneyd Bey, ailesi ile beraber yakalanarak idam edildi (1426).⁴²⁷ Böylece Aydınoğulları Beyliği son buldu.

Tablo 2: Aydınoğulları Beyliği Döneminde İdari Yönetim Merkezleri

Aydınoğulları Beyliği Dönemi Yerleşim Merkezi İsmi	Günümüzdeki İsmi
Birgi	Birgi
Kelos	Günümüzde Ödemiş'e bağlı Kiraz köyüdür.
Ayasuluğ	Günümüzde İzmir'in Selçuk ilçesidir.
Sultanhisarı	Aydın ile Nazilli arasında Aydın'a bağlı bir ilçedir.
İzmir	İzmir

⁴²⁶ Dukas, ss. 65-67., Akın, s. 80., Uzunçarşılı, s. 116.

⁴²⁷ Aşıkpaşazâde, s. 109., Akın, ss. 80-83., Koca, s. 153., Merçil, "Aydınoğulları", ss. 239-241., Öden, s. 796.

Bodemya	Günümüzde Ödemiş ilçesine bağlı Bademli köyüdür.
Tire	Tire

B. AYDINOĞULLARI BEYLERİNİN DİNİ TUTUMLARI VE BU DÖNEMDEKİ DİNİ ŞAHSİYETLER

1. AYDINOĞLU (MÜBARİZÜDDİN) MEHMED BEY

Aydinoğulları döneminde mücadele edilen saha olan Batı Anadolu'da çoğunlukla gayrimüslim Rumlar yaşamaktaydı. Aydınoğulları'nın bu toprakları ele geçirme çabalarının birkaç temel nedeni vardır. Bunlardan biri de buraları İslamlaştırmaktır. Hatta İdris-i Bitlisi Aydınoğulları Beyliğinden bahsederken durumu, "*Rum diyarında olan münâfıkân-ı mestûrû'l-adâve(gizli münâfıklara düşman) ve evliyâyı hâlisü'l-velâde(evliyaların halis evlatları) olan*" diye ifade etmektedir.⁴²⁸ Zaten bu gayelerinde de başarılı olduklarını Osmanlıların Aydınoğulları Beyliği'ne hâkim olmasından sonra karşılaştıkları tablodan da anlamaktayız. Zira Dukas'ın naklettiği Çelebi Mehmed'in İzmir'e geldiğinde karşılaştığı manzarayı ifade etmesi açısından söylediği şu sözleri "*Bu yerlere geldiğim zaman burada pek çok Müslümanlar buldum. Bu Müslümanlar beni destekleyip teşvik ediyorlar*" bu durumu açıklamaktadır.⁴²⁹

Aydinoğulları Beyliği'nin kurucusu olan Mehmed Bey, Aydınoğulları coğrafyasını ele geçirmeye başlamasıyla beraber burada İslam dininin ilk işaretleri görülmeye başlanmıştır. Camiler, medreseler, tekke ve zaviyeler Müslümanların bu coğrafyada yaşamaya başladığını gösteren deliller olarak karşımıza çıkar. Aydınoğulları Beyliği yeni ele geçirdiği bu yerlerde bir taraftan İslami eserler inşa etmeye çalışırken, diğer taraftan da bölgede hızla artan Müslüman nüfusun ihtiyacını bir an önce karşılamak için çaba sarf etmektedir. Bu nedenle dini ihtiyaçların karşılanması amacıyla kiliselerin bir kısmı camiye çevrilmiştir. Aydınoğlu Mehmed Bey bu kapsamda Ayasuluğ'u feth ettiğinde, burada bulunan birçok kiliseyi camiye çevirmiştir.⁴³⁰ Yine Ayasuluğ'da bulunan Ulu Cami önceden bir kilise iken buraların fethinden sonra camiye çevrilmiştir.⁴³¹ Dolayısıyla Aydınoğulları'nın bölgeye hâkim olmasıyla beraber Müslüman nüfusun hızla arttığını ve doğal olarak Hristiyan

⁴²⁸ İdris-i Bitlisi, **Heşt Bihişt**, Betav Yayınları. t.y., s. 346.

⁴²⁹ Dukas, s. 65.

⁴³⁰ Enverî, s.17., Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tancî, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, (çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, cilt: I, s. 423.

⁴³¹ İbn Battuta, s. 424.

nüfusun azaldığını söyleyebiliriz. Bu durumda Hristiyanlardan boşalan yerler Müslümanlar tarafından yeni yerleşim alanları olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Aydınoğlu Mehmed Bey, bölgeye gelen birçok dini şahsiyet ve zümreyi hoşgörüyü karşılayıp onlarla ilişkilerini yakın tutmaya gayret etmiştir. Bölgeye ilk gelen zümrelerden olduğunu düşündüğümüz Mevleviler de Mehmed Bey ile oldukça iyi ilişkiler kurmuşlardır. Mehmed Bey döneminin perdesini biraz aralamamıza yardımcı olan olaylardan birisi, Mevlânâ'nın torunu olan Ulu Arif Çelebi'nin bölgeye yapmış olduğu ziyaret ve burada Mehmed Bey ile görüşmesidir. Ulu Arif Çelebi'nin bölgede bulunduğu esnada karşılaştığı hadiseler şu şekilde nakledilmektedir:

"Çelebi hazretleri ilk kez Birgi şehrine geldiğinde, Aydınoğlu Mübarizeddin Mehmed Bey henüz o vilayeti ve civarını zapt etmemişti. Yanında birkaç süvari ve yaya hizmetçi vardı. Mübarizeddin Mehmed Bey, Alişiroğlu'nun⁴³² subaşlarından biriydi. Bir gece kalkıp Çelebi'nin ziyaretine geldi. Baş koyup yalvardı, gayb aleminden servet ve yardım istedi. Çelebi hazretleri elindeki çomağını ona verip "Kim sana karşı koyar ve senden kaçarsa, bu çomakla onun başını yar ve bil ki, bugünden sonra bu il ve Hudâvendigar illerinin çoğu senin eline geçecek, birçok fetihler sana, çocuklarına ve torunlarına müyesser ve senin emirliğin de hepsine egemen olacaktır" diye buyurdu. Mehmed Bey çomağı alıp başına koydu ve "Çelebi'nin çomağı kendi nefsimin ve kendi çomağımı da din düşmanlarının başına vuracağım" dedi."⁴³³

Menâkıb'daki bu anlatıma baktığımız zaman Mehmed Bey'in Ulu Arif Çelebi'ye hürmet ettiğini görmekteyiz. Bunun yanında Ulu Arif Çelebi'nin manevi büyüklüğüne inanarak ondan yardım dahi istemiştir. Ulu Arif Çelebi'nin de buna mukabil yardımı esirgememesi ve dua etmesi, Mehmed Bey'in Mevlevi tarikatına ittiba ettiği izlenimini doğurmaktadır. Nitekim;

⁴³² Germiyanogulları Beyliği'nin kurucusu Yakup Bey'dir. Germiyanlı Kerîmüddin Alişir'in oğludur. Bu sebeple kendisine Alişiroğlu denmektedir. Yakub Bey dönemi Germiyanogullarının en parlak dönemidir. Bkz. Mustafa Çetin Varlık, "Yakub Bey", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 43, İstanbul, 2013, ss. 278-279., İsmail Hakkı Uzunçarşılı "Germiyanogulları", **İA**, Milli Eğitim Basımevi, cilt: 4, İstanbul, 1988, ss. 767-770.

⁴³³ Eflâkî, ss. 688-689.

*"Sultan Veled hazretleri, Aydınoğlu Mehmed Bey için "Bizim subaşımız" der, onun hakkında çok inayetlerde bulunur ve ona Sultanü'l-guzât adını verirdi. Moğol ve Türk emirleri arasında en çok onu över; diğer emirleri de şecaat, cömertlik ve mertliği ondan öğrenmeye teşvik ederdi. O biricik kişi de her yıl ona birçok adakta bulunup değerli hediyeler gönderir, ondan inayet ve himmet diler, erlerin ahitlerini korumakta erce direnirdi. Elbette onların inayetleri de iyi ve kötü zamanlarında onun yardımcısı ve canının koruyucusuydu. En şiddetli tehlikelerden ve kafirlerin korkularından onu korurdu. Bu nedenle o hazretin yardımı, koruması ve gözetlemesi kıyamete dek onun soyuna sopuna geçmiş, gayb alemin fazileti ve feyzi sürekli olan nurları onun üzerine akıtmaya devam etmiştir."*⁴³⁴

Menâkıb'da geçen bu cümleler; Ulu Arif Çelebi'nin babası ve Mevlânâ'nın oğlu olan Sultan Veled'in Mehmed Bey'e karşı olan düşünceleri ve Mehmed Bey'in her yıl Mevlevilere yapmış olduğu adaklar ve hediyeler bunu destekler niteliktedir.

Ulu Arif Çelebi'nin bölgeye yaptığı ziyaret esnasında Aydınoğlu Mehmed Bey'in buralara henüz tam manasıyla hâkim olmadığı anlaşıyor.⁴³⁵ Bu ziyaret Ulu Arif Çelebi'nin de Birgi'ye ilk gelişi olduğuna göre, ziyaretin sebeplerinden biri bölgeyi ele geçirmeye başlayan Müslüman Türkler, dolayısıyla Aydınoğulları ile iyi münasebetler içerisine girmek ve onları Mevlevi tarikatına müntesip yapmak olmalıdır. Mevleviliğin Germiyanogulları'nda kabulü Yakup bin Alişir dönemine rastlamaktadır.⁴³⁶ Mehmed Bey'in de Germiyan Beyliği'nin sübaşısı olması hasebiyle Mevleviler ile önceden tanışıyor olduğunu ve hatta Sultan Veled'in kendisine övgüler yağdıracak kadar aralarında iyi bir münasebet olduğunu yukarıdaki alıntıdan da anlıyoruz.⁴³⁷ Her ne sebeple olursa olsun Ulu Arif Çelebi'nin ziyareti ve Beyliğin başındaki Aydınoğlu Mehmed Bey ile görüşmesi, Mevlevi tarikatının yayılma politikasının bir ürünüdür. Netice itibarı ile Mevleviler ile Aydınoğulları, yani Mehmed Bey arasında bir yakınlaşma meydana gelmiştir.

⁴³⁴ Eflâkî, s. 689.

⁴³⁵ Eflâkî, s. 688.

⁴³⁶ Bkz. İsmail Çiftçioğlu, "Germiyan Beyliği Döneminde Kütahya'da Mevlevilik", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kütahya, 2004, sayı:10, s. 143.

⁴³⁷ Eflâkî, s. 689.

Menâkıbü'l-Ârifin'de Aydınoğlu Mehmed Bey için "Mübârizü'd-Dîn" unvanı kullanılmış ve bizzat Sultan Veled tarafından "Sultânu'l-Guzât" unvanı verilmiştir.⁴³⁸ Sırayla "din adına dövüşen" ve "gaziler sultanı" anlamına gelen bu unvanlardan anlaşıldığına göre, Mehmed Bey için dini bütün, gerçek bir savaşçı olduğu dile getirilmektedir.⁴³⁹ Yine bunu destekler nitelikte, el-Ömerî eserinde Aydınoğulları'nın sürekli gazvede olduğunu ve günlerini hiç boş geçirmedeğini ifade etmektedir.⁴⁴⁰

Aydınoğlu Mehmed dönemini ve Mehmed Bey'i tanımak açısından diğer dönemlere göre biraz daha şanslı sayılırız. Çünkü bu dönemde Aydınoğulları topraklarını ziyaret eden ve burada karşılaştığı olayları bizlere nakleden İbn Battuta'nın seyahatnamesi de bulunmaktadır. İbn Battuta'nın Aydınoğlu Mehmed Bey hakkında şunlardan bahsettiği görülmektedir:

*"Birgi Sultanı, cömertliği, erdemi ve asaleti ile zamanın hükümdarları arasında öne çıkmıştır. Müderris geleceğimi evvelce duyurduğu için Sultan beni hemen alıp götürmek üzere (yaz ayları ve sıcak olduğu için Sultan yaylada bulunuyor) vekilini şehre göndermişti. Ama müderrisin bana yaptığı tavsiyeye göre hükümdar ısrar etmeli, ikinci bir çağırıcı daha göndermeliydi yerimden kalkmam için. Bir müddet sonra Birgi hükümdarı beni ikinci defa huzuruna çağırdı."*⁴⁴¹

Aydınoğlu Mehmed Bey'i iyi tanıyan Müderris Muhyiddin, onun daveti ikinci defa tekrar etmesini istemektedir. Müderris Muhyiddin'in bu tavrı kendilerine yani ilim adamlarına gösterilecek olan hürmetten ne kadar emin olduğunun bir göstergesidir. İbn Battuta ve Müderris Muhyiddin, Aydınoğlu Mehmed Bey'in huzuruna çıktıklarında kendilerini ayakta hürmetle karşıladığı görülmektedir. Ardından Müderris Muhyiddin'i sağ tarafına oturmuştur.⁴⁴² Yine başka bir zamanda bu üç şahıs şu şekilde bir araya gelmektedirler:

"Hükümdar bir gün ikindiden sonra bulunduğumuz mıntıkaya geldi. Müderris efendi başköşede, hükümdar onun sağında ben de

⁴³⁸ Eflâkî, ss. 688-689.

⁴³⁹ Mehmet Şeker, "Aydınoğulları Beyliği ve Ayasuluğ", **Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu**, İzmir, 1997. s. 267.

⁴⁴⁰ Yücel, s. 201.

⁴⁴¹ İbn Battuta, s. 420.

⁴⁴² İbn Battuta, s. 421.

*müderrisin sol tarafında oturuyordum. Bu şekilde oturuş, Türklerin fıkıh bilginlerine gösterdiği saygının en açık ifadesidir. Benden, Yüce Peygamberin hadislerinden bir seçki hazırlamamı istedi. Allah'ın selamı ve rahmeti Peygamberimizi kuşatsın. Derhal hazırladım. Müderris yazdıklarımı hükümdara sundu. Hükümdar bu eserin Türkçe açıklamasının yazılmasını müderrise emrederek ayağa kalktı, dışarı çıktı."*⁴⁴³

Eserin tercümesinin istenmesi hem Türkçeye verilen değeri, hem de yazılan eserin anlaşılmasına verilen ehemmiyeti göstermesi açısından önemli bir örnektir. İlerleyen zamanlarda İbn Battuta ve müderris artık buradan ayrılmak istemişler ve bunu hükümdara bildirmişlerdir. Hükümdar da onlarla beraber şehre gelmiştir. Şehre geldikleri sırada bir grup insan karşılarına çıkmıştır. Bu insanların arasında Kadı İzzeddin Ferište de bulunmaktadır. Bu grubun nümayişinden sonra Mehmed Bey saraya giderken İbn Battuta ve müderris medreseye gitmişlerdir. Az sonra da Mehmed Bey onları saraya çağırılmış ve karşılıklı oturup bir meclis kurdurmuştur. Mehmed Bey mecliste kendisine ayrılan yerin, müderris ve diğerlerinden yüksekçe bir yer olduğunu görünce bundan rahatsızlık duymuş ve müsavi olacak şekilde oturma şeklini düzenlettirmiştir. İbn Battuta olayın geri kalanını şöyle naklediyor:

*"Müderris fakih"⁴⁴⁴ hükümdarın sağ tarafına, kadı onun yanına, bense daha geride bir yere oturdum. Hafızlar sedirin sağ tarafında yer aldılar. Onlar hükümdarın huzurundan biran olsun ayrılmıyorlardı."*⁴⁴⁵

Bu sırada altın ve gümüş eşyaların içerisinde yiyecek ve içecekler gelmişti. Altın ve gümüş eşyayı dini hassasiyetlerden dolayı kullanmayanlar unutulmamış ve onlar için çini kâseler içerisinde yiyecek ve içecekler ve tahta kaşıklar da gelmişti.⁴⁴⁶

Yine başka bir zamanda Mehmed Bey ile otururken yaşlı bir adam içeri girdi ve hafızların önüne geçerek sultanın yanına oturdu. Karşısındakilerin İslamiyete

⁴⁴³ İbn Battuta, s. 421.

⁴⁴⁴ Fıkıh dersi yapılan yerde oranın başında bulunan kişi. Bkz. Bedruddin İbn Cemâa el-Kinâni, **İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı**, (çev. Muhammet Şevki Aydın), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015, s. 111. İbn Battuta Müderris tabirini daha öncede kullanmasına rağmen müderris fakih tabirini ilk defa kullanmaktadır. Her ne kadar ne anlama geldiğini bilsek de; "Müderris" ile "müderris fakih" tabirlerinin aynı kişi için kullanılması Müderrisin hangi konuda ehil olduğuda ortaya çıkmıştır.

⁴⁴⁵ İbn Battuta, s. 422.

⁴⁴⁶ İbn Battuta, ss. 421-422.

olan hürmetlerini bilen İbn Battuta, bu şahsın Yahudi bir doktor olduğunu öğrenince hafızların önüne geçmesinden dolayı ona kızdı. Orada bulunan diğerlerinin doktora olan ihtiyaçları Yahudi doktorun yaptıklarına tepki göstermelerini engellediği için İbn Battuta'nın bu çıkışı onların sevinmesine sebep olmuştu.⁴⁴⁷ İbn Battuta'nın Mehmed Bey ile birlikte şehre girişinin üçüncü günü büyük bir davet tertip edildi. Şehrin ileri gelenleri, ordunun yüksek rütbeli subayları, şeyhler, bilginler hepsi bu şölene çağrıldılar. Ziyafetler çekildi, güzel sesli hafızların okudukları Kur'an-ı Kerim dinlendi.⁴⁴⁸

Aydınoğlu Mehmed Bey dönemindeki bu renklilik ve zenginlik muhtemelen beyliğin diğer beyleri döneminde de devam etmiş olmalıdır. Ayrıca İbn Battuta'dan edindiğimiz bu bilgiler, Aydınoğlu Mehmed Bey'in hem İslamiyete hem de din ve ilim adamlarına gösterdiği hürmet ve hassasiyetin ne kadar üst seviyede olduğunu göstermektedir.

a. Aydınoğlu Mehmed Bey Dönemi Dini Şahsiyetler

Aydınoğulları Beyleri ilim ve sanatı himaye konusunda çok gayretli idiler. Bilhassa ilim, dolayısıyla din adamlarını himaye konusunda Anadolu'da diğer beyliklere örnek olmuşlardır.⁴⁴⁹ Aydınoğlu Mehmed Bey'in ilim ve din adamlarına oldukça değer verdiğini bölgedeki şahıs ve zümrelerin çeşitliliğinden de anlamaktayız. Bu minvalde, Mehmed Bey döneminde birçok ilmi ve dini şahsiyetin bulunduğunu tahmin etmekle beraber yaşadığını tespit edebildiğimiz ilim ve din adamları hakkında bilgi verip beylik yöneticilerinin kendilerine karşı tutumlarını ortaya koymaya çalışacağız.

(1) Müderris Kemal - Birgi

Aydınoğlu Mehmed Bey tarafından Birgi'de inşa ettirilen ilk medresenin müderrisi Kemal isminde biri idi. Dönemin önde gelenlerinden olan Müderris Kemal aynı zamanda âlim bir kişi idi. Mehmed Bey'in güvenini kazanmış olan Müderris

⁴⁴⁷ İbn Battuta, s. 423.

⁴⁴⁸ İbn Battuta, s. 423.

⁴⁴⁹ A.Süheyl Ünver, "İlimler Tarihimizde Aydınoğlu İsa Beyle Şahsına Ait Mecmuanın Ehemmiyeti Hakkında", **Belleten**, Ankara, 1960, cilt: XXIV, s. 95.

Kemal, bu sayede medresenin tasarrufunu da elinde bulundurmaktaydı.⁴⁵⁰ Beyliğin ilk müderrisi olduğunu düşündüğümüz bu şahıs, muhtemelen Mehmed Bey'in yakınında bulunarak kendisi ile fikir alışverişi yaptığı âlimlerden birisiydi.

Aydınoğlu Mehmed Bey inşa ettirdiği Birgi'deki medresenin tedrisata devamını sağlamak ve giderlerini karşılamak amacıyla müderrisi ve talebeleri için bazı yerleri vakıf olarak vermiştir.⁴⁵¹ Bunun yanı sıra medrese talebelerinin ikamet etmesi için Bozdağ'da onlara bir yer tahsis etmiştir.⁴⁵²

(2) Müderris Muhyiddin - Birgi

Aydınoğlu Mehmed Bey'in inşa ettirdiği medresenin ilk müderrisi olarak tahmin ettiğimiz Müderris Kemal'in ne zaman ne şekilde görevinden ayrıldığı ile ilgili bilğimiz bulunmamaktadır. Lakin İbn Battuta Birgi'ye geldiği esnada, medresenin müderrisinin Muhyiddin isimli bir şahıs olduğunu görüyoruz.⁴⁵³ Bu ziyareti sırasında İbn Battuta, Müderris Kemal'den hiç bahsetmemiştir.

İbn Battuta'nın Aydınoğlu Mehmed Bey döneminde bu coğrafyayı ziyareti ve verdiği bilgiler bizim için oldukça kıymetlidir. Birgi'ye gelen İbn Battuta kendisinin daha önceki tecrübeleri doğrultusunda bir ahi zaviyesi aramaktadır. İbn Battuta'nın bu arayışı ahilerin o dönemdeki etkinliğini ve yaygınlığını göstermesi açısından önemlidir. Bu esnada Ahileri sorduğu biri kendisini evinde misafir etmek ister. İbn Battuta da bunu kabul ederek orada misafir olur.⁴⁵⁴ Ertesi gün de bu topraklara gelmeden önceden tanıştığını anladığımız Müderris Muhyiddin'i misafir olduğu adama sorar. İbn Battuta'nın Müderris Muhyiddin ile tanışıklığının nereden geldiğini bilmiyoruz. Muhtemelen Müderris Muhyiddin, hac ziyareti sırasında veya eğitim amaçlı gitmiş olabileceği Şam'da İbn Battuta ile tanışmış olmalıdır. Zira Anadolu'nun çeşitli yerlerinde olduğu gibi Batı Anadolu bölgesine de gelen âlimlerin bir kısmının, İslam dünyasının ilim merkezlerinden olan Şam, Mekke, Medine Bağdat gibi şehirlerde tahsil gördükleri bilinmektedir.

⁴⁵⁰ TD. 35 M, s. 18., Cahit Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına Ait Birgi Kazası Evkaf Defteri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, cilt: XIV, İzmir, 1999, s. 227.

⁴⁵¹ TD. 35 M, s. 18-s. 33., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ...", ss. 227 – 245., Akın, ss. 141-148.

⁴⁵² Akın, s. 144.

⁴⁵³ İbn Battuta, s. 419.

⁴⁵⁴ İbn Battuta, s. 418. İbn Battuta'yı evinde misafir eden adam, kendisine Ahi zaviyesi sorulmasına karşılık bu soruyla ilgili bilgi vermezken evinde misafir etmek istemesi ya kendisinin çok misafirperver olduğunu veya bölgede o sırada bir Ahi zaviyesinin bulunmadığını göstermektedir.

Bu sırada yaşanan olayları İbn Battuta şöyle nakletmektedir:

"Daha önce tanıştığımız Muhyiddin adlı bir müderrisin bu şehirde bulunduğunu öğrendiğimiz için onun yerini misafir olduğumuz ev sahibinden sorduk. Meğer ev sahibimiz de medrese talebesiymiş. Hemen medreseye gitti. Muhyiddin iyi tımar edilmiş bir katırın sırtında; öğrencileri önde, hizmetkar ve köleleri de iki yanında medreseye geldi." ... "Sonra Kadı İzzeddin Feriştâ oraya geldi. Feriştâ melek anlamına geliyor. Bu adam temiz ahlakı, saflığı, erdemi ve melek tabiatıyla bu unvanı hak etmiş biridir. Müderrisinin sağ tarafına oturdu. Müderris önce temel ilimlerden başladı. Sonra branşlara daldı." ⁴⁵⁵

Yine başka bir zaman;

"Akşam bir bahçede oturmuş olan müderrisin huzurunda bazı öğrenciler oturuyor, hizmetçi ve köleler iki tarafta ayakta dikiliyorlardı. Kendisi nakışlı kumaşlarla kaplı bir sedire kurulmuştu. Onu bu halde görünce kendi kendime "padişahlardan birinin huzurundayım galiba!" dedim." ⁴⁵⁶

Bütün bu anlatılanlardan Müderris Muhyiddin'in saygı duyulan, ilim erbabı biri olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ev sahibinin medrese talebesi olması, kadı İbn Melek'in ders esnasında medresede bulunması eğitime, dolayısıyla İslami eğitime verilen önemi göstermektedir. Ayrıca Müderris Muhyiddin'in yanındaki hizmetkâr ve köleleri, hatta onu sanki bir padişahmış gibi gösterecek derecede şaşalı bir ortamda bulunuyor olması ilim adamlarına ve din adamlarına gösterilen ilginin ve verilen değerlerin bir neticesi olmalı. Tabi bütün bunların Aydınoğlu Mehmed Bey zamanında medresede müderris olan birisine hürmet için yapıldığı unutulmamalıdır.

(3) Ahi Muhammed - Tire

İbn Battuta seyahati esnasında Tire'ye geldiğinde, Ahi Muhammed'in zaviyesinde konaklamıştır. Ahi Muhammed dönemin şeyhlerinden biridir. Kendisinin başında bulunduğu bir tarikatı vardır. Tarikatına intisap etmiş olan birçok

⁴⁵⁵ İbn Battuta, s. 419.

⁴⁵⁶ İbn Battuta, s. 419.

müridi de vardır. Ahi Muhammed ömrü boyunca oruç tutan, dindar ve büyük bir kişiliktir.⁴⁵⁷

(4) Ali Paşa - Birgi

Ali Paşa, Mehmed Bey dönemi şahsiyetlerinden olup kendisinin bu dönemde bir zaviyesi bulunmaktaydı. Mehmed Bey, Ali Paşa⁴⁵⁸ zaviyesine Birgi'ye tabi Marmara köyünü gelen ve geçen ihtiyaçlarına harcanmak üzere vakfetmiştir.⁴⁵⁹ Ali Paşa'ya sadece Mehmed Bey ihtimam göstermemiş, ondan sonra Beyliğin başına geçen Gazi Umur Bey de benzer ilgiyi kendisine göstermiş ve hem kendisine hem de Marmara köyünde bulunan zaviyesi için vakıf tahsis etmiştir.⁴⁶⁰

(5) Şeyh Eyyüb Atası - Birgi

Belgelerde Şeyh Eyyüb atası olarak geçen zatın ismi ile ilgili herhangi bir kayda rastlamadık. Şeyh Eyyüb atası, Mehmed Bey dönemi şahsiyetlerinden olup Birgi'ye tabi Kızıloğlu denilen mevkide bir zaviye tesis etmiştir. Mehmed Bey bu zaviyenin ihtiyaçları için Birgi'ye tabi Hüseyinlü köyünü vakfetmiştir.⁴⁶¹

(6) Hüseyinlü Zaviyesi - Tire

Tire'de Hüseyinlü köyünde Gazi Umur Bey ve atası Mehmed Bey'den beri zaviye olarak faaliyetine devam eden Hüseyinlü zaviyesi vardır.⁴⁶² Bu dönemdeki köy isimlerinin bir kısmının orada kurulan zaviyeler dolayısıyla verildiğini düşürsek, muhtemelen Hüseyin adındaki bir zatın tesis ettiği zaviye olmalıdır.

⁴⁵⁷ İbn Battuta, s. 424.

⁴⁵⁸ 166 numaralı defterde "Paşa" yazmaktadır. Bkz. **BOA. TD. 166.** s. 432. Himmet Akın ise bu kelimeyi 571 numaralı evkaf defteri'nde "Baba" olarak okumuştur. Bkz. Akın, s. 162.

⁴⁵⁹ **BOA. TD. 166** s. 432., **TD. 35 M** s. 27, Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s.238., Akın, s. 140-s. 149-s. 162.

⁴⁶⁰ **BOA. TD. 166.** s. 432.

⁴⁶¹ **BOA. TD. 166** s. 431., **TD. 35 M** s. 18, Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s. 229., Himmet Akın, "Karye-i Hüseyinli tâbi-i Birgi, Aydınoglu Mehmed Bey zamanında Hüseyin oğlu Şeyh Eyyüb adında birisi adına vakfedilmiş ve çocukları da bu vakıf üzerinde tasarruf sahibi olmaya devam etmişlerdir." demekteyse de muhtemelen bahsi geçen Şeyh Eyyüb defterin yazıldığı zamandaki zaviyenin mütevellisi olmalıdır. Bkz. Akın, s. 139.

⁴⁶² Akın, s. 162, s. 218.

(7) İsmail bin Abdullah - Birgi

Aydınoğlu Mehmed Bey'in kızı Hanzade Hatun hayatta iken Birgi'de medfûn olduğu kendi türbesinde dört tane hafızın günlük birer cüz Kur'an okumaları için bazı taşınmazları vakfetmiştir. Evkaf, İsmail bin Abdullah adlı kimseye ve evladına şart kılınmıştır.⁴⁶³ İsmail bin Abdullah böyle bir vakfa tevliyet ettiği cihetle hafız ve dini yönü ağır basan birisi olması muhtemeldir.

b. Aydınoğlu Mehmed Bey Dönemi Dini Müesseseler

(1) Aydınoğlu Mehmed Bey Cami, Medrese ve Türbesi - Birgi

Aydınoğlu Mehmed Bey, bölgeye hâkimiyetini yaymaya başladığı sırada Birgi'yi başkent olarak kullanmıştır. Dolayısıyla Aydınoğullarının ilk tesis ettiği eserlere burada rastlamaktayız. Mehmed Bey, Birgi'de 1312 tarihinde bir cami yaptırmıştır.⁴⁶⁴ Birgi Ulu Cami olarak da bilinen bu cami Aydınoğulları'nın ilk İslami eseridir diyebiliriz. Tabi ki bu eser külliye şeklinde düşünülmüş ve cami ile beraber medrese⁴⁶⁵ ve türbe de inşa edilmişti.⁴⁶⁶ Aydınoğlu Mehmed Bey'in bilim adamlarına ve İslami bilimlere vermiş olduğu önem, camisinin karşısına medreseyi inşa ettirmesinden de anlaşılmaktadır.⁴⁶⁷

Yine Birgi'de Aydınoğlu Mehmed Bey'in kardeşi Sultan Şah adına yapılmış olan bir medrese olduğu söylenmektedir.⁴⁶⁸ Bahsi geçen bu medrese bir görüşe göre Aydınoğulları'nın ilk medresesi'dir.⁴⁶⁹ Konuyu netleştirecek başka bir bilgi elimizde bulunmadığından dolayı bu medrese ile ilgili söylenenlere şüphe ile bakmaktayız.

⁴⁶³ BOA. TD. 166. s. 433., Mehmet Ersan, "Aydınoğulları Ailesine Ait Vakıfların XV – XVI. Yüzyıllardaki Durumu", *Acta Viennensia Ottomana-Akten des 13.CIEPO*, Wien, 1999, s. 87., Akın, ss. 162-163.

⁴⁶⁴ VGM.D.212.32., Akın, s. 104-107., Ulvi Yelken, Küçük Menderes, *Tire Halkevi Dergisi*, yıl: 2, s.7, İzmir, 1941.

⁴⁶⁵ VGM.D.1363.68.; BOA. TD. 166. s.429.

⁴⁶⁶ Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri-Selçuklular ve Beylikler Devri*, İstanbul Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul, 1972, cilt: II, s. 228.

⁴⁶⁷ Machiel Kiel, "Birgi Tarihi", *Birgi(Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları)*, (haz. Rahmi Hüseyin Ünal), Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001. s. 11.

⁴⁶⁸ Akın, s. 216.

⁴⁶⁹ A.Munis Armağan, *Aydınoğulları Beyliği*, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, s. 18., t.y., b.y.

Fotoğraf 8: Aydınoğlu Mehmed Bey'in Birgi'de Yaptırdığı Cami

(2) Aydınoğlu Mehmed Bey Kızı Hanzade Hatun Türbesi - Birgi

Mehmed Bey'in kızı Hanzade Hatun, hayatta iken Birgi'de kendisi için türbe inşa ettirmiştir. Türbesinde hafızların Kur'an okumaları için de bazı taşınmazları vakfetmiştir.⁴⁷⁰

2. GAZİ UMUR BEY

Babası Aydınoğlu Mehmed Bey'in vefatından⁴⁷¹ sonra beyliğin başına geçen Umur Bey'in ⁴⁷² , İslam dinini tatbiki hususunda babasından aşağı kalmadığı görülmektedir. Umur Bey, dindar olduğu kadar cömerttir de. Bir o kadar da cihat ehlidir; yiğittir, cesurdur.⁴⁷³ Aydınoğulları Beyliği özellikle Umur Bey döneminde denizcilik alanında önemli başarılar elde etmiştir. Deniz seferlerinin kara seferlerinden daha zor şartlarda cereyan ettiğinden bahsetmemiz yanlış olmasa gerek.

⁴⁷⁰ BOA. TD. 166, s. 433., Ersan, s. 87.

⁴⁷¹ Yinanç, s. 32., Akın, s. 37.

⁴⁷² Kaynaklarda ismi iki farklı şekilde yazılmıştır. Bazı yerlerde "Gazi Umur Paşa", bazı yerlerde de "Gazi Umur Bey" geçmektedir. Gazi Umur Paşa ve Gazi Umur Bey aynı kişidir. Konu içerisindeki imla birliğini bozmamak adına isimlendirmede "Bey" ünvanını tercih ettik.

⁴⁷³ İbn Battuta, s. 426.

Ama bu esnada bile dini vecibelerin yerine getirilmesinden taviz vermeyen bir Umur Bey görmekteyiz. Askerlerini de bu yönde teşvik ettiğini düşündüğümüz Umur Bey'in gemilerinde bulunan kayıkçıların, seferlere giderken "Yâ Muhammed" diyerek kürek çekip bu sayede şevklerini arttırdıkları görülmektedir.⁴⁷⁴

Umur Bey'in ömrünün çoğunluğu seferlerde, savaş meydanlarında geçmiştir. Bu seferler esnasında sergilediği bazı davranışlarla dinine ne kadar bağlı olduğunu görüyoruz. Çıktığı seferlerin bazılarında Umur Bey'in Allah'a yalvararak dualar etmesi, bazılarında ise bütün gün namaz kılıp Kur'an-ı Kerim okuyup Allah'a yalvarması⁴⁷⁵ kendisinin ne kadar mütedeyyin olduğunu göstermesi açısından bize fikir vermektedir. Hatta herkesin eğlendiği ve ziyafet çektiği anlarda bile kendisi buralarda vakit geçirmeyip sabaha kadar namaz kılıp, Allah'a dua etmeyi tercih edecek⁴⁷⁶ kadar mütedeyyin bir insandı. Seferlerden önce dua ve ibadet ile meşgul olduğunu gördüğümüz Umur Bey, başarılar kazandıktan sonra da Allah'a şükür ve dua ederdi.⁴⁷⁷

Bunlarla birlikte Umur Bey için cihad etmek çok önemli bir ibadettir. Bir gün Aydınoğlu Mehmed Bey'in hayatta olduğu sırada Umur Bey sefere çıkacaktır. Babası onun bu sefere çıkmasını istememektedir. Hal böyleyken Aydınoğlu Mehmed Bey isteğini iletmek üzere Umur Bey'in yanına bir vaiz göndermiştir. Umur Bey'in yanına gelen vaiz kendisinden sefere çıkmamasını istemiş ve babasının da böyle söylediğini iletmıştır. Buna karşın Umur Bey vaize, peygamberin dahi gaza yaptığını hatırlatarak gazadan men etmenin günah olduğunu söylemiş ve sefere devam etmiştir.⁴⁷⁸

Umur Bey'in başka bir özelliği de kabir ziyaretlerine önem vermesiydi. Bir gün atasının mezarına ziyarete gitti. Türbede dua etti ve şehit olmayı istedi. Bu ahvalde iken uykuya daldı. Rüyasında Peygamber efendimizi gördü, yanında da Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman vardı. Peygamberimiz, rüyada Umur Bey'e, yaptığı

⁴⁷⁴ Enverî, s. 21.

⁴⁷⁵ Enverî, s. 20.

⁴⁷⁶ Aydınoğlu Umur Bey, Bizans İmparatoru Andronikos ölünce yerine geçen İoannes döneminde çıkan taht kavgalarından dolayı Yuannis'e yardım etmek amaçlı sefere çıkmıştır. Bu sefer sırasında da Dimetokoya ulaşan Umur Bey ve askerleri oranın tekfuru tarafından karşılanmış ve onlara ziyafet hazırlanmıştır. Bu ziyafette vakit geçirmek istemeyen Umur Paşa, bütün gün namaz kılmış ve dua etmiştir. Enverî, s. 47.

⁴⁷⁷ Enverî, s. 32.

⁴⁷⁸ Enverî, s. 25.

gazaların yeterli olduğunu ve artık kendisine gelmesi gerektiğini söylemişti.⁴⁷⁹ Umur Bey'in başka bir rüyasında ise Melekler kendisini göğe götürmüşlerdir. Rüyasından uyandığında ise hemen namaz kılmıştır.⁴⁸⁰ Ömrünün son günlerine tekabül eden bu rüyalar ve ahvallerin ardından İzmir kalesini kuşattıkları esnada bir ok ile vurulup şehit düşmüştür.⁴⁸¹ *Düsturname*'de Umur Bey'in gördüğü rüyalardan bu şekilde bahsedilmesi, her ne kadar sahlılığı hakkında şüphe uyandırmış olsa da, kendisinin dine bağıllılığı ve her an ibadet etmeye gayret etmesi ona böyle rüyaların izafe edilmesini normal hale getirmektedir. Hatta kendisi için o dönemde hakkında "evliyalığı zahir olmuş er idi" denilmektedir.⁴⁸² Bununla birlikte Umur Bey ve Saruhanoğlu Süleyman Paşa'ya izafe edilen kerametler vefatlarından sonra da devam etmiş ve Rum ülkesinde yaşayan gaziler tarafından onların her gazada yardıma geldikleri ifade edilmiştir.⁴⁸³

Umur Bey, din adamlarına oldukça ehemmiyet vermektedir. Bu sebeptendir ki kendisinin etrafında din adamları eksik olmamıştır. Çıktığı seferlerde yanında vaiz götürmeyi ihmal etmemektedir. Saruhanoğlu ile çıktığı seferlerin birinde vaiz gemide Kur'an okumuş ve Umur Bey kendisine ihsanlarda bulunmuştur.⁴⁸⁴ Başka bir hadisede de yanında imam gezdirdiğini müşahade ediyoruz. İbn Battuta İzmir'e geldiği esnada burada bulunmayan Umur Bey, birkaç gün sonra İzmir'e gelir ve ilk olarak Battuta'nın misafir olduğu tekkeye uğrar ve gecikmesinden dolayı özür diler. Bu sırada yanında kendisine imamlık yapan kişi de bulunmaktadır.⁴⁸⁵

Umur Bey döneminde beylik topraklarında farklı dini grup ve zümrelerden birçok kişinin yerleştiğini görmekteyiz. İbn Battuta buraları gezdiği esnada müşahade ettiği olayları anlatırken şunları söylemektedir:

"İzmir'e geldiğimizde, burada Ahmediye tarikatı şeyhlerinden dindar ve kâmil bir insanın yanında, Şeyh Yakub'un zaviyesinde konakladık. Tekke dışında ise gezgin dervişlerden yüz kadarı ile beraber

⁴⁷⁹ Enverî, s. 67.

⁴⁸⁰ Enverî, s. 69.

⁴⁸¹ Akın, s. 49., Koca, s. 149.

⁴⁸² Oruç bin Adil, **Oruç Beğ Tarihi**, (haz. Hüseyin Nihal Atsız), Tercüman Gazetesi Yayınları, t.y., İstanbul, s. 38.

⁴⁸³ Oruç bin Adil, s. 39.

⁴⁸⁴ Enverî, s. 25.

⁴⁸⁵ İbn Battuta, s. 425.

*dolaşan meşhur Ahlatlızade ve Şeyh İzzeddin Rufai konaklamışlardı. Şehrin valisi, onlar için çadırlar kurdurdu. Üstat Yakub da onlara bir ziyafet tertip etti."*⁴⁸⁶

İbn Battuta'nın burada bahsettiği Ahmediye tarikatı günümüzde Rufailer⁴⁸⁷ olarak bilinen tarikattır. ⁴⁸⁸ Gezin olan Ahlatlızade ve Şeyh İzzeddin Rufai ise kalabalık bir mürid gurubuyla, başında Rufai şeyhi Yakub'un bulunduğu zaviyeye konuk olmaları⁴⁸⁹ ve burada şehrin valisi tarafından hoş karşılanmaları onların yörede saygı ve hürmet gösterilen tarikat ve mensupları olduğu izlenimini vermektedir.

Bu dönemde kalabalık bir grup halinde dolaşan Rufai tarikatı mensuplarının bunun için birkaç farklı sebebi olmalıdır. Öncelikle o coğrafyada bulunan gayrimüslim unsurlara daha rahat ulaşp tesir edebilmek amaçlı bu tarz bir gezginlik benimsenmiş olabilir. Bunun yanı sıra yerleşik hayata geçememiş göçebe Türk unsurunu bünyesinde toplamak amaçlanmış olabilir. Veya fakir olan halktan bazı kişilerin bu şekilde hayatlarını idame ettirmeleri onları bu yola sevk etmiş olabilir. Hepsinden ayrı olarak şeyhlerine bağlılıkları ve onunla birlikteyken duydukları lezzet ve belki de zikir esnasında kendilerinden geçmelerindeki cezbe hallerinin tesiri kendilerini böyle bir yola sevk etmiş olabilir. Tabi bunların hepsi birlikte de düşünülebilir. Yeni fethedilmiş topraklarda ve halen gayrimüslimlerin çok olduğu düşünülebileceği bir zamanda Rufai tarikatının bu gezici grubu gayrimüslimleri tesiri altına almaya çalışmış olmalıdır. Zira Rufai tarikatının zikirleri esnasında vücutlarının çeşitli yerlerine kesici aletler sokmaları, ateş üzerinde yürümeleri gibi harikulade haller göstermeleri bu tesirin etkisini hızlandırmış olmalıdır.⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ İbn Battuta, s. 425.

⁴⁸⁷ Bu tarikat için bkz. Yunus eş-Şeyh İbrahim Samarraı, **Seyyid Ahmed Rifai Hayatı ve Eserleri**, (ter. Münir Atalar), İlk Harf Yayınları, İstanbul, 2013., Kamil Veli Ebu Bekir bin Abdullah el-Aydorus el-Adeni, **Veliler Sultanı Seyyid Ahmed er-Rufai**, Ehli Beyt Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

⁴⁸⁸ Mustafa Tahralı, "Rifaiyye", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 35, İstanbul, 2008, s. 99.

⁴⁸⁹ Benzer bir uygulamadan bahseden Eflâkî, Seyyid Ahmed Rifâî'nin oğlu Seyyid Tâceddin'in yanındaki müridleriyle birlikte Konya'ya gelmesini ve onların Celaleddin Karatay medresesinde ağırlanmasını anlatmaktadır. Bkz. Eflâkî, ss. 538-539.

⁴⁹⁰ "Şeyh kılıç, şiş, tığ, topuz gibi aletleri zikir yapan dervişler arasından seçtiği kimselerin yanak, karın, gırtlak, göz çukuru ucu gibi vücudun değişik yerlerine saplar. Dervişler vücutlarına saplanmış aleti elleriyle tutarken zikre devam ederler. Bunun yanı sıra şeyh yassı bir kaşık biçimindeki "gül" denilen, ateşte akkor haline getirilmiş demiri yalar veya dervişlerin belden yukarı çıplak bedenlerine temas ettirir. Bu tür gösteriler arasında ateşe girme, zehir içme, vahşi hayvanlarla oynama, ağızda cam parçalarını çiğneme gibi uygulamalar da zikredilebilir. Bu gösterilerle Allah dilemedikçe ateşin

Umur Bey gibi dini zümrelere olumlu yaklaşan birinin dönemin önemli tarikatlarından Mevlevi tarikatı ile irtibat halinde olmaması tabii ki düşünülemez. Babası gibi o da Mevleviler tarafından sevilen bir idareci olmuştur. Zira Eflâkî eserinde onun için şunları nakletmektedir:

*"Yine emirlerin sultanı (melikü'l-ümera) yiğitlerin örneği, zamanın ikinci Hamza'sı, ilahi Gazi Umur Paşa birkaç kez denizde sıkışmış, huzursuz ve sıkışık bir durumdayken Mevlânâ hazretlerinin şeklinin denizin üzerinden geldiğini ve geminin burnunu mübarek eliyle tutup onu batıp yok olmaktan kurtardığını görmüştü. Umur Bey kâfirlerle savaşırken birkaç kez de Çelebi hazretlerinin yanında savaştığını ve onları yendiğini gördü. Umur Bey kendi inancına dayanıp daima gaza ile uğraşırdı. Nihayet en son anında şehit olup mutlular arasına girdi. Derler ki, Umur Paşa bir gece Çelebi hazretlerini rüyada gördü. Çelebi ona şu beyiti okuyup manalar saçıyordu. Kim cübbesinin kenarında bizim koruma beratımızı taşırsa, denizde ve karada nereye gitse kahraman olur saygı görür. İşte bu rüyadan sonra Umur Bey karar verip Sakız adasını fethetti."*⁴⁹¹

Eflâkî'nin aktardığına göre, Umur Bey'in Ulu Arif Çelebi'yi rüyada görüp onun koruma beratı haberini aldıktan sonra Sakız adasını fethetmesi onun Mevlevi tarikatına mensup olduğu izlenimini doğurmuştur. Her ne kadar durum böyle olsa da Umur Bey'in Mevlevi olduğu ile her hangi bir delilimiz yoktur. Hatta kendisi Mevlevi tarikatına intisap etmiş olsa idi muhtemelen tarikatın ritüellerini gerçekleştirmek amaçlı bir Mevlevihane de tesis etmek isteyecekti. Her şeye rağmen Umur Bey'in Mevlevi müridi olmasa dahi Mevleviler ile arasında iyi bir ilişki kurduğunu anlıyoruz.

Umur Bey döneminde dini müesseselerin teşekkülü ve yaşatılmasına gayret edilmiştir. Bununla birlikte dini müesseselerde görev yapan kişiler de ihmal edilmemiştir. Mesela Gazi Umur Bey, Alaşehir'deki Umur Bey Cami'sinin ve Bozburunlu köyünde bulunan mescidin imamlarına verilmek üzere bağ, bahçe

yakmasının, kesici aletlerin kesmesinin, yırtıcı hayvanların zarar vermesinin mümkün olmayacağı deliliyle ispatlanmak istenmekte, ayrıca bu yolla inkarcıların hidayete ermesi hedeflenmektedir." Tahralı, s. 99.

⁴⁹¹ Eflâkî, s. 690.

vakfetmiştir.⁴⁹² Umur Bey türbelerin giderlerini de düşünmüş bunların ayakta kalabilmesi içinde vakıflar vermiştir. Hatta Gazi Umur Bey henüz hayattayken günümüzde Birgi'de bulunan türbesi için bazı vakıflar tahsis etmiştir.⁴⁹³

Umur Bey'in İslam dinine olan bağlılığı ve hassasiyeti çocuklarına da yansımıştır. Umur Bey kızlarından olan Azize Hatun Darülhuffaz yaptırmış⁴⁹⁴ ve Kur'an-ı Kerim okunmasına önem vermiştir. Başka bir kızı olan Hundi Paşa Hatun ise Ali Han Zaviyesinde Kur'an-ı Kerim okunması için vakıflar tahsis etmiştir.⁴⁹⁵ Bir diğer kızı Gürci Melek ise bir cami tesis ettirmiştir.⁴⁹⁶ Hem beyliğin kadınlarının dini ve sosyal hayattaki etkinliklerini göstermesi açısından hem de Umur Bey'in ailesi ve neslini nasıl yetiştirdiğini göstermesi açısından bunlar güzel örneklerdir.

Umur Bey ve dolayısıyla Aydınoğulları Beyliği'nin Şii mezhebinde olduğuna dair bir görüş bulunmaktadır. Buna delil olarak da yeşil bayrak kullanması gösterilmektedir. Yeşil sancağın Şiiilerin rengi olduğunu söyleyen Mükrimin Halil Yınanç, Venediklilerle Aydınoğulları arasında yapılan anlaşmayı da delil göstererek Aydınoğulları'nın Şii mezhebinde olduklarını ileri sürmektedir.⁴⁹⁷ Hâlbuki Peygamber (s.a.v.) zamanında da yeşil bayrak kullanılmış idi.⁴⁹⁸ Dolayısıyla bayrak rengi ile böyle bir kanıya varmak sağlıklı bir netice olmasa gerek. Kaldı ki yapmış olduğumuz tetkikler neticesinde Aydınoğulları Beyliği'nin Şii olduğuna dair herhangi bir emareye rast gelmedik. Beylik içerisinde bulunan gayr-i sünnî unsurlar ise beyliğin genel politikası olan İslam dininin farklı mezheplerine gösterilen hoşgörünün neticesi olarak karşımıza çıkmış olmalıdır.

⁴⁹² Ersan, s. 88.

⁴⁹³ Ersan, s. 88.

⁴⁹⁴ **BOA. TD. 166.**, s. 432., **TD. 35 M**, s. 22., Dârülkurrâ da denilen bu yerlerde Kur'an-ı Kerim öğretilir ve onun ezberlenmesi için hâfız yetiştirilirdi. Aynı zamanda kıraat tâlimi yapılan bu medrese veya bölümlere Darülhuffaz adı verilirdi. Bkz. Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 8, İstanbul, 1993, ss. 543-545., M. Baha Tanman, "Dârülkurrâ", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 8, İstanbul, 1993, ss. 545-548.

⁴⁹⁵ Ersan, s. 88.

⁴⁹⁶ Faik Tokluğlu, **Tire**, Şehir Matbaası, Tire, 1964, s. 18., Akın, s. 179.

⁴⁹⁷ Yınanç, ss. 35-36.

⁴⁹⁸ Mehmet Kara, "Peygamberimizin Sancak ve Bayrakları", **Diyanet Dergisi**, Ankara, 1989. cilt:25., s. 4.

Fotoğraf 9: Aydınolu Mehmed Bey Cami'sinin Yanında Bulunan Türbenin İçerisinde Sırasıyla Umur Bey, Mehmed Bey, İbrahim Bahadır Bey ve İsa Bey'in Kabirleri

a. Umur Bey Dönemi Dini Şahsiyetler

(1) Şeyh Muhyiddin bin Şeyh İsmail zaviyesi - Birgi

Birgi'de oğlu Şeyh Muhyiddin adına zaviye inşa edilirken adının zikredilmesi ile varlığından haberdar olduğumuz⁴⁹⁹ Şeyh İsmail'in kim olduğu ile ilgili elimizde bir bilgi yoktur. Lakin oğlu ile beraber şeyh olmaları dönemin dini şahsiyetleri arasında yerlerini almalarını sağlamıştır.

(2) Şeyh Muhyiddin - Birgi

Birgi'de Şeyh İsmail oğlu Şeyh Muhyiddin adına bir zaviye tesis edilmiştir.⁵⁰⁰ Aydınolu beylerinden Gazi Umur Bey ve Aydınolu İsa Bey Şeyh Muhyiddin'e ve onun adına tesis edilen zaviyesine ihtimam göstermişlerdir. Bu sebeple Şeyh Muhyiddin zaviyesine çeşitli vakıflar vermişlerdir. Bunun yanı sıra Şeyh Muhyiddin de kendi adına yapılan Birgi'deki bu zaviye için şahsına ait olan Birgi'deki bahçelerin hepsini vakfetmiştir.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ BOA. TD. 166., s. 4 30.

⁵⁰⁰ BOA. TD. 166., s. 430.

⁵⁰¹ TD. 35 M, s. 8., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s. 212.

Gazi Umur Bey ve İsa Bey Şeyh Muhyiddin için tesis edilen zaviyeye verdikleri vakıfların yanında kendisinin şahsına da bazı vakıflar vermişlerdir. Bunlardan bazıları Bozdoğan'da bulunan yerlerdir ki buraları "kadîmül-eyyamdan" beri mülkiyet üzere tasarruf oluna gelmişlerdir.⁵⁰² Şeyh Muhyiddin'e verilen başka bir vakıf yeri de Buğday Hatun mezarındaki yerlerdir ki, buraları da Şeyh Muhyiddin tarafından evlatlık üzere tasarruf edilen yerlerdir.⁵⁰³ Gazi Umur ve İsa Bey'in vakıf vermesinden önce de Şeyh Muhyiddin'in buralarda tasarruflarda bulunuyor olması muhtemelen Aydınoğlu Mehmed Bey'in kendisine veya babası Şeyh İsmail'e buraları vermesinden kaynaklanmaktadır. Zira o dönemde beylik yöneticisinin böyle bir tasarrufu olmadan mezkûr yerleri uhdesinde bulundurmak mümkün gözükmemektedir. Bu durumda Şeyh Muhyiddin'in ya kendisi veya babası Şeyh İsmail, Aydınoğlu Mehmed Bey döneminin de önemli simalarından olmalıdır.

Şeyh Muhyiddin'in ismine vakıf yeri olarak belirlenmiş olan Kelos Köyü'nde de rastlamaktayız. Birgi'ye tabi Kelos Köyü Aydınoğlu İsa Bey'in Ayasuluğ'daki Ezine mescidine vakıf olarak verdiği bir köydür.⁵⁰⁴ Ve bu vakfın mütevellisi Şeyh Muhyiddin'dir. Bir zaman sonra Nişancı Cafer Çelebi⁵⁰⁵, buradaki alışveriş yapılan pazar yerinden bazılarını tapu karşılığı padişahın izni ile Şeyh Muhyiddin'den almış ve buralara dükkanlar inşa etmiştir. Bunun karşılığında vakfa bin akçe vermiştir.⁵⁰⁶ Dolayısıyla beylik Osmanlıların idaresi altına girdiği sıralarda da Şeyh Muhyiddin'in vakıf mütevelliliği devam etmiştir. Bu durum Şeyh Muhyiddin'in beylik tarafından ve hatta Osmanlılar tarafından da itibar edilen bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Aydınoğulları Beyliği'nde Birgi ve civarında Muhyiddin ismi iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birisi Aydınoğlu Mehmed Bey döneminin önde gelen simalarından olan Müderris Muhyiddin, diğeri ise kendisine vakıflar verilen Şeyh Muhyiddin'dir. Aynı dönemin iki önemli dini şahsiyeti olan Muhyiddin'lerin aynı kişi olma ihtimali olmasına rağmen tarafımızca farklı kişiler olduğu düşünülmektedir. Çünkü öncelikle Muhyiddin ismi için kullanılan Müderris ve Şeyh unvanlarının

⁵⁰² Akın, s. 137.

⁵⁰³ Akın, s. 137.

⁵⁰⁴ TD. 35 M, s. 9., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s. 212.

⁵⁰⁵ Osmanlı padişahlarından II. Beyazıt ve I. Selim'in bir müddet nişancılığını yapan Tacizade Cafer Çelebi olma ihtimali yüksektir.

⁵⁰⁶ TD. 35 M, s. 9., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s. 215.

farklılığı bu konuda etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Aydınoğlu Mehmed Bey döneminde Müderris olan birinin Osmanlılar bu coğrafyayı ele geçirdiği sırada halen hayatta olmasının ortalama insan ömrü için oldukça güç olması da bu düşüncemizi desteklemektedir. Ayrıca medresede müderris olan Muhyiddin'in medresedeki görevlerini bırakıp zaviye tesis etmesi ve bununla ilgilenmesi medresedeki işlerini engelleyeceği için ikisinin aynı kişi olması pek ihtimal dahilinde görülmemektedir.

(3) Mevlânâ Müderris - Birgi

Mevlânâ Müderris Gazi Umur Paşa döneminde yaşamış olan bir şahsiyettir. Kendisi ile ilgili bilgimiz olmamakla birlikte Gazi Umur Paşa'nın kendisine tasarruf etmesi için iki çiftlik, bir değirmen ve çeşitli hayvanlar vakfetmesi sebebiyle özel bir ilgi gösterdiğini öğreniyoruz.⁵⁰⁷

(4) Ahi Baba - Fota⁵⁰⁸

Ahi Baba Tire'ye bağlı Fota'da bir zaviye tesis etmiştir. Aydınoğlu Umur Paşa da Ahi Baba'ya destek olmak amaçlı zaviyesine vakıflar tahsis etmiştir.⁵⁰⁹

(5) Seyyid Mükremiddin - İzmir

Gazi Umur Paşa döneminde, Seyyid Mükremiddin İzmir'de bir zaviye tesis etmiştir. Gazi Umur Paşa da bu zaviye'nin giderleri için Seydi Köyünü vakfetmiştir.⁵¹⁰

(6) Şeyh Ali Han Zaviyesi - Tire

Hangi Aydınoğlu Beyi zamanında yaşadığını net olarak bilemesek de, Tire'ye tabi Yeganlu karyesinde Şeyh Ali Han'a ait bir zaviye⁵¹¹ bulunmaktadır. Gazi Umur Bey'in kızı Hundi Paşa Hatun mezkûr zaviyenin giderleri için bazı yerler vakfetmiştir.⁵¹² Hundi Paşa Hatun buraya oldukça önem vermiş olduğundan olsa

⁵⁰⁷ TD. 35 M, s. 30., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarınas. 245. Akın, s. 141.

⁵⁰⁸ Bugün Tire'ye bağlı Gökçen köyünün eski adıdır.

⁵⁰⁹ BOA.TD. 166., s. 384., Akın, s. 146.

⁵¹⁰ TKG. KK.TTD. 378, vr. 3a, Akın, ss. 147-218., Ersan, s. 87.

⁵¹¹ Gazi Umur Paşa'nın kızı Hundi Paşa Hatun'un vermiş olduğu vakıflarından dolayı Umur Bey dönemine kaydettik.

⁵¹² Ersan, s. 88.

gerek zaviyede ayda bir cüz Kur'an-ı Kerim okunmasını istemiştir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim okuyacaklar için ayrıca başka vakıflar tahsis etmiştir.⁵¹³

b. Umur Bey Dönemi Dini Müesseseler

(1) Gazi Umur Bey Cami ve Mescidi - Alaşehir

Umur Bey Alaşehir'i ele geçirdikten sonra burada bir cami inşa ettirmiştir. Yine Alaşehir'in bir köyü olan Bozyörüklü'de de bir mescid inşa ettirmiştir.⁵¹⁴

(2) Çanakçı Mescidi - Tire

Tire'de inşa edilmiş olan bu mescidin kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla yapım tarihi 739/1338-1339'dur. Bahadır bin Seyfeddin Baytar'a ait bir mesciddir.⁵¹⁵ Yapım tarihi münasebetiyle Bahadır bin Seyfeddin Baytar'ın Gazi Umur Bey döneminde yaşadığı anlaşılmaktadır.

(3) Gürci Melek Cami- Tire

Gazi Umur Paşa'nın kızlarından olan Gürci Melek Hatun, Tire'de Sofiköy mahallesinde bir cami yaptırmıştır.⁵¹⁶ İnşa tarihini tam olarak bilmesek de Gürci Melek Hatun'un Umur Bey'in kızı olması dolayısıyla bu camiyi Umur Bey dönemi eserleri arasına dahil etmek uygun bulunmuştur.

(4) Azize Hatun– Darülhuffaz - Birgi

Birgi'de Gazi Umur Paşa Kızı Azize Hatun kendi isteğiyle Darülhuffaz yaptırmıştır.⁵¹⁷ Yaptırdığı Darulhffaz'da Kur'an-ı Kerim okuyacak olan hafızlar içinde Karye-i Meğrigümi'yi vakfeylemiştir.⁵¹⁸

⁵¹³ BOA. TD. 166., s. 418.

⁵¹⁴ Ersan, s. 88., Akın, s. 164.

⁵¹⁵ Akın, s. 116., Necmi Ülker, "Tire Kitabeleri ve Türk Tarihinde Yeri", **Türk Kültüründe Tire II**, (haz. Mehmet Şeker-Arzu Taşcan), Tire Belediyesi, İzmir, 2008, s. 269., Selda Kalfazade, "Aydınöğlü Cami Mimarisine Genel Bir Bakış", **Uluslar arası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-I Aydınöğülleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s. 253.

⁵¹⁶ Tokluoğlu, s. 18., Akın, s. 179.

⁵¹⁷ BOA. TD. 166, s. 432., TD. 35 M, s. 22., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s. 232.

⁵¹⁸ TD. 35 M, s. 22., Telci, s. 232., Akın, s. 162.

(5) Göllüce Köyü Zaviyesi

Umur ve İsa Beylerin adını taşıyan iki banili bir zâviye Göllüce köyünde yapılmıştır.⁵¹⁹ Zaviyenin tesisinden sonra burasının yönetimi ve işleri ile ilgilenenlerin kimler olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

(6) Umur Paşa Zaviyesi

Umur Paşa, kendi türbesinin bulunduğu yere bir zaviye yaptırmış ve burası için bazı arazileri vakfetmiştir.⁵²⁰ Bu zaviyede de kimin tasarrufta bulunduğu bilinmemektedir.

3. HIZIR BEY

Gazi Umur Bey'in İzmir'i ele geçirmiş olan Latinlerden geri almak için açtığı savaşta (1348) şehit olması üzerine yerine kardeşi Hızır Bey Aydınoğulları'nın başına geçmiştir ve o, Latinlerle mücadele etmek yerine anlaşma yapmayı tercih etmiştir. Hızır Bey'in bu tavrı döneminin karakteristik özeliği olmuş ve bu dönemde kayıtlara geçecek bir mücadele yaşanmamıştır. Bu sebeple olsa gerek, Hızır Bey dönemi ile ilgili elimizdeki bilgilerin azlığı, dönemin üstündeki örtüyü kaldırmayı engellemiştir. Bu mani, Hızır Bey dönemi ile ilgili dini hayat ve dini şahsiyetler hakkındaki bilgilerimizin de muğlâk kalmasına sebep olmuştur.

Hızır Bey, kardeşi Umur Bey hayatta iken onunla birlikte deniz aşırı seferlere katılmıştır.⁵²¹ Hatta bir sefer esnasında Eğriboz adasına çıkan Hızır Bey'in burada ezan okuduğunu ve ondan sonra buradan ayrıldığını⁵²² biliyoruz. Böylece devrin gereği olarak gaza ile meşgul olan bütün Türk beyleri gibi o da en azından Umur Bey hayatta iken gaza ile meşgul olmuştur. Ayrıca ezan okuması onun da en az diğer Türk beyleri kadar dindar olduğunu göstermektedir.⁵²³

Gazi Umur Bey'in İzmir'i kuşatması esnasında şehit olması üzerine Hızır Bey, Latinlerle bir anlaşma yapmıştır. Yapılan anlaşma yirmi maddeden ibaret ve

⁵¹⁹ Armağan, s.17.

⁵²⁰ TD. 35 M, s. 18, Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s. 228.

⁵²¹ Enverî, s. 42.

⁵²² Enverî, s. 42.

⁵²³ Hasan Kayhan, "Aydın Oğlu Hızır Bey", *Turkish Studies*, 2009, Volume 4/8, s. 1687.

bazı maddeleri Hristiyanların Müslümanlar ile birlikte yaşamasını düzenleyen maddelerdir. Bu anlaşma sonun da anlaşmaya uyulacağı konusunda Hızır Bey "Vallahi-billâhi Tallah el-Azîm Muhammed, Zeynelâbidîn Ali et-Cafer, Hasan, Hüseyin" diye yemin etmiştir. Bu ibarelerden dolayı Hızır Çelebi'nin Şîî olduğu düşünülmektedir. Düsturnâme'nin medhalinde Aydınoglu Umur Bey'in gemisindeki yeşil bayrağa⁵²⁴ ve Hızır Bey'in antlaşmada ettiği yemin şekline⁵²⁵ dayanılarak Aydınogulları'nın Şiiliği hakkında kesin bir hüküm verilmektedir. Ama Aydınoglu Mehmed Bey'le oğlu Umur Bey'in Mevlevi reisleriyle olan sıkı münasebetleri ve bölgedeki dini zümrelere olan hoşgörü ve yardımsever davranışları düşünülürse, bu hüküm hakkında tereddüde düşmek yerinde olur. Nitekim 1348 yılına ait bir İspanyol vesikasına göre Hızır Bey'in bayrağı kırmızı zemin üzerine siyah bir tekerlek şeklinde olduğu ve dolayısıyla yeşil renkte olmadığı söylenilmektedir. Esasen Şii olan Fatimî sultanlarının bile en muteber bayrakları beyaz idi. Bundan da, bir çeşit bayrak rengine veya çeşitli tarikatların cevelân sahası olan bu coğrafyada bir yemin formülüne dayanarak kesin neticelere varmanın güçlüğünü anlayabiliriz.⁵²⁶

Bundan başka Hızır Bey'e ait olan ama kimlerle imzalandığı konusunda netlik olmayan bir ahidname mevcuttur. Rodos Şövalyeleri ya da Sakız Cenevizlileri ile imzalanmış olduğu düşünülmektedir. Ahidnamenin imzalandığı Hristiyan devlet için "O" ifadesi kullanılmış ve isim zikredilmemiştir. Grekçe kaleme alınmış olan ahidname British Museum, Harleian Kataloğunda bulunmaktadır. Bu ahidnamedeki ifadelerin Hızır Bey'in düşünce yapısını bize yansıtması sebebiyle önemli görüp bunu irdelemek istedik. Ahidnameye besmele ile başlanmış devamında kelime-i şahadet getirilmiş, salâvat çekilmiş ve ardından ihlâs suresi yazılmıştır. Babası Mehmed Bey'den Mübarizeddin unvanı ile bahsedilmiştir. Ahidnamede Allah'a tazim tarzında İslami literatüre uygun ifadeler uzun uzun kullanılmıştır. Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gelmiş peygamberlerden bahsedilmiş ve kendilerine kitap gönderilen peygamberler isimleri ve kitap isimleri birlikte yazılıp bunların üzerine yemin edilmiştir.⁵²⁷ Neticede ahidnamenin yarıya yakını İslami terim ve tabirlerle doludur. Hristiyan bir devlet ile yapılan ahidnamede İslam dini ve değerleri ön

⁵²⁴ Yinanç, ss. 35-36.

⁵²⁵ Yinanç, s. 80.

⁵²⁶ Akın, ss. 53-54.

⁵²⁷ Melek Delilbaşı, "Aydınoglu Hızır Bey'e Ait Bir Ahidname", CIEPO XIV. Sempozyum Bildirileri, 18-22 Eylül 2000, Çeşme, 2000, ss. 97-110.

planda tutularak bunlar üzerine yemin edilmiştir. Bu da Hızır Bey ve döneminde dinin etkisinin boyutlarını anlamak için önemli bir gösterge kabul edilebilir.

Hızır Bey'in kendi yönetimi altında bulunan Hristiyanlar ile de bazı münasebetler gerçekleştiğini anlıyoruz. Bu dönemde Müslüman zümrelere gösterilen müsamahanın benzerinin gayrimüslimlere de gösterildiğine şahit oluyoruz. Zira Hızır Bey Ayasuluğ bölgesinde yönetimi ele geçirince, Efes Metropolit Matthew'in görevine dönmesine müsaade etmiştir. Bu arada camiye çevrilmiş olan Aziz Johannes Kilisesi kendisine geri verilmemiş, ama ona bunun yerine küçük bir kilise ve bir miktar toprak parçası verilmiştir.⁵²⁸

Dolayısıyla elimizdeki sınırlı bilgiler ışığında, Hızır Bey'in İslam dini dışındaki din mensuplarına da müsamahakâr davrandığını ve aynı zamanda İslamiyeti de yaşamaya gayret ettiğini söylememiz yanlış olmasa gerek.

a. Hızır Bey Dönemi Dini Müesseseler

(1) Hızır Bey Hatunu Mescidi – Ayasuluğ

Hızır Bey dönemine ait olan mescid bu dönemin belgelere yansıyan tek mimari eseridir. Ayasuluğ'da Hızır Bey'in eşinin yaptırmış olduğu bir mesciddir.⁵²⁹ Bilindiği kadarıyla Hızır Bey, hem beyliğin başına geçmeden önce hem de geçtikten sonra Ayasuluğ'da ikamet etmiş ve beyliğin merkezini buraya taşımıştır. Dolayısıyla mescidin inşa tarihi, XIV. Yüzyıl ortaları kabul edilebilir.⁵³⁰ Maalesef mescid günümüze ulaşamamıştır.

4. İSA BEY

Aydınolu İsa Bey'in şahsına ait kayıtlarımızın yetersizliği, onun hakkında layıkıyla bilgi vermemize mani olmaktadır. Ancak kendisinin bırakmış olduğu dini eserler ve vakıflar, onun hakkında bir nebze olsun fikir sahibi olmamızı sağlamıştır.

⁵²⁸ Kiel, ss. 17-18.

⁵²⁹ TKG. KK.TTD. 378, vr. 36b, Akın, s. 155., Cahit Telci, *Ücrâ Yerde ve Deniz Kenârında, İhtiyatlı Mahalde Bir Şehir Ayasuluğ*, Selçuk Belediyesi, İstanbul, 2010, s. 151.

⁵³⁰ Telci, *Ücrâ Yerde...*, s. 151.

Arapça ve Farsça bilen İsa Bey⁵³¹, âlim bir şahsiyet idi. İsa Bey âlim olmasının yanı sıra, ilim adamlarına hangi din ve mezhepte olursa olsun değer veren, sahip çıkan birisiydi.⁵³² İlme ve âlime olan bu muhabbeti beyliğinde birçok âlimin toplanmasına vesile olmuş ve kendisine ithaf edilen kitaplar yazılmasını sağlamıştır.⁵³³

İsa Bey döneminde basılan paraların bazılarının gün ışığına çıkması, bu dönemdeki anlayışı görmemize yardımcı olmuştur. Zira bu madeni paraların arka yüzünde "La ilahe illallah Muhammedün Resulullah" ibaresi bulunmaktadır.⁵³⁴ Dolayısıyla İsa Bey'in İslam dinine verdiği önem bastırmış olduğu paralarda da kendisine yer bulmuştur.

İsa Bey zamanında Aydınoğulları toprakları üzerinde inşa edilen mimari eserler dönemin din algısını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. İsa Bey'in yaptırmış olduğu önemli eserlerden birisi, Ayasuluğ'daki İsa Bey Camii'dir.⁵³⁵ Bunun yanı sıra Kelos ve Birgi'de de camiler inşa ettirmiştir.⁵³⁶ Bu camilerin giderleri için de vakıflar vermiştir.⁵³⁷ Osmanlılar Yıldırım Bayezid döneminde Aydın ilini ele geçirdiklerinde de burada bulunan ve İsa Bey'in atasından kalmış olan emlak ve evkâf yine vakfedilen yerlere verilerek bu vakıfların devamı sağlanmıştır.⁵³⁸

Aydınoğlu İsa Bey, babası Mehmed Bey döneminden kalan bazı vakıfları yeniden düzenlemiştir.⁵³⁹ Bunun yanı sıra kendisi tarafından bölgede bulunan bir kısım şahsiyetlere vakıflar verilmiştir. Bu vakıflardan kaynaklara yansıyanlar sayesinde İsa Bey döneminde yaşamış şahsiyetlerin bazıları hakkında bilgi sahibi olunmuştur.

⁵³¹ Ünver, ss. 93-96.

⁵³² Uzunçarşılı, s. 113.

⁵³³ Derviş Dede Ahmed Efendi Münecimbaş, **Sahaifü'l-Ahbar fi Vekayii'l-A'sar**, İstanbul:Matbaa-i Âmire, 1285. cilt: 3, s. 32.

⁵³⁴ İsmail Galib, **Takvim-i Meskukat-ı Selçukiyye**, Mihran Matbaası, İstanbul, 1309, s. 130.

⁵³⁵ **BOA. TD. 166**, s. 430. Yelken, s.111., Akın, s.219., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarınass. 337-350.

⁵³⁶ **VGM.D.750.2.45., VGM.D.604.53.3., BOA. TD. 166**, s. 430. **TKG. KK.TTD. 378**, vr. 43b., Bu eserlerle ilgili bir tevziname yazılmıştır. Aydınoğlu İsa Bey'in Ayasuluğ, Birgi ve Keles'deki camilerin tevzi'nâmesi 1401 yılında yazılmış olan orjinal tevzi'nameden TD. 35M numaralı deftere olduğu gibi geçirilmiştir. Bkz. **TD 35 M.**, Telci, XVI. Yüzyıl Başlarına...

⁵³⁷ **VGM. D. 604. 53. 3., BOA. TD. 166**, ss. 416, 430.

⁵³⁸ Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, **Solak-Zâde Tarihi**, (haz. Vahid Çabuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989., s. 72.

⁵³⁹ Kiel, s. 16.

a. İsa Bey Dönemi Dini Şahsiyetler

(1) Yatağan Dede - Birgi

Birgi'ye tabi olan Samut köyünde Yatağan Dede zaviyesi bulunmaktadır. İsminden de anlaşıldığı üzere Yatağan Dede'ye ait olan zaviye, İsa Bey tarafından gelen geçene hizmet etmek için vakfedilmiştir.⁵⁴⁰

(2) Şeyh Eleki Sultan

Aydınoğlu İsa Bey önem verdiği Şeyh Eleki Sultan için bir zaviye vakfetmiştir. Şeyh Eleki Sultan için zamanın en büyük mürşidi, şeyhi anlamına gelen "kutbu'z-zaman" unvanı kullanılmıştır. İsa Bey, Şeyh Eleki Sultan'a olan hürmetinden ve onun zaviyesinde yaptığı hizmetleri dolayısıyla bazı yerleri(mezra, tarla) kendisine vakfetmiştir.⁵⁴¹

(3) Şeyh Ozan

İsa Bey zamanında Birgicik'de Şeyh Ozan isminde bir zatın varlığından haberdarız. Kendisi burada bulunan bir çeşme için kırk dönüm arazi vakfetmiştir. Bu durum kendisinin geniş arazilere sahip olduğunu ve dolayısıyla beylik yönetiminin değer verdiği bir şahsiyet olduğunu bizlere göstermesi açısından önem arz etmektedir. İsminde bulunan Şeyh unvanı ve sahip olduğu araziler göz önüne alındığında Şeyh Ozan dönemin dini şahsiyetleri arasında yer almalıdır. Kendisine ait bir zaviyesi olup olmadığı konusunda ise herhangi bir bilgi yoktur.⁵⁴²

⁵⁴⁰ TD. 35 M, s. 23., BOA. TD. 166, s. 432., Akın, ss. 149-217., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s. 234.

⁵⁴¹ BOA. TD. 166, s. 421., Akın, s. 148.

⁵⁴² Akın, s. 147. Şeyh Ozan, çeşme için kırk dönüm arazi vakfetmiştir. Bu durum kendisinin geniş arazilere sahip olduğunu ve dolayısıyla beylik yönetiminin değer verdiği bir şahsiyet olduğunu bizlere göstermesi açısından önemlidir.

(4) Ahi Mahmud

Aydinoğlu İsa Bey, Ahi Mahmud'a mülkiyet üzere tasarruf etmek için Gencegün Karyesini vermiş ve Ahi Mahmud da burasını inşa ettiği zaviyeye vakfetmiştir.⁵⁴³

(5) Derviş İsa oğlu Derviş Musa - Birgi

Aydinoğulları zamanında baba oğul derviş olan İsa ve Musa, Yenice⁵⁴⁴ köyünde yaşamışlardır. Derviş Musa, Aydınoğlu İsa Bey tarafından vergiden muaf tutulmuş ve oğulları da bu uygulamadan faydalanmışlardır. Yine Aydınoğlu İsa Bey oturdukları yeri kendilerine mülk olarak vermiştir. Derviş Musa ve çocukları da burada tesis ettikleri zaviyeye hizmet edip gelen geçen ile ilgilenmişlerdir.⁵⁴⁵

(6) İmam Hacı Fakih

İsa Bey, Gurga karyesinde bulunan İmam Hacı Fakih ve oğullarını avârız vergisinden muaf tuttuğuna dair kendilerine bir belge vermiştir.⁵⁴⁶ İmam Hacı Fakih dini bir görevi münasebetiyle böyle bir vergiden muaf tutulmuş olmalıdır.

(7) Hoca Şad Oğlu

Bigalar köyünde ismini bilemediğimiz Hoca Şad oğlu olarak zikredilen şahsa Aydınoğlu İsa Bey tarafından mülk olarak verilen yerler vardır.⁵⁴⁷ Kendi isminden ziyade babasının ismi ile hitap edilmesi babasının hatırı sayılır şahsiyetlerinden olduğunu göstermektedir. Aydınoğlu İsa Bey'in kendisine mülk olarak vermiş olduğu yerler dolayısıyla babasından başka kendisinin hizmetlerinin de olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Aydınoğulları'nın dini şahsiyetleri arasında yer vermek yanlış olmasa gerek.

⁵⁴³ TD. 35 M, s. 17., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s.226.

⁵⁴⁴ Bugün halen aynı isimle Ödemiş ilçesinin yanı başında bulunan köydür.

⁵⁴⁵ T. T 0001/1 M., s. 33., M. Akif Erdoğan ve Ö. Bıyık, **Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin-İnceleme)**, Ege Üniv. Yayınları, İzmir, 2015, s. 115.

⁵⁴⁶ T. T 0001/1 M., s. 64., Erdoğan ve Bıyık, s. 130.

⁵⁴⁷ T. T 0001/1 M., s. 301., Erdoğan ve Bıyık, s. 243.

(8) Hacı Paşa (Celalleddin Hızır bin Ali bin el-Hattab) – Ayasuluğ

Esas adı Celalleddin Hızır bin Ali bin el-Hattab, Konyalı Hacı Paşa olarak tanınmaktadır. Hacı Paşa lakabının ise Aydınogulları'nın ona teveccühünden dolayı verildiği düşünülmektedir.⁵⁴⁸ Doğum yerinin Aydın olduğu düşünülen⁵⁴⁹ Hacı Paşa'nın Şifa-ül-eskam isimli eserinde ismi Celâleddin Hızır bin Hoca Ali el-Konevî olarak yazıldığı için Konyalı olduğu da düşünülmektedir.⁵⁵⁰ Dönemin önemli ilim adamlarından biridir. Tahsili için Kahire'ye gitmiş ve burada Hanefî fakihî Şeyh Ekmeleddin'den Şeyh Bedreddin ile birlikte ilim tahsil etmiştir. Aynı dönemde Molla Mübarekşah el-Mantıkî'den de ders almıştır. Geçirmiş olduğu bir hastalıktan dolayı tıp ilmiyle meşgul olmaya başlamış⁵⁵¹ ve kendisinin bu yöndeki kabiliyeti ortaya çıkmıştır. Tıp alanında ihtisas sahibi olan Hacı Paşa, Mısır'da bulunan Mansure Kalavun Hastanesinde çalışmaya başlamıştır.⁵⁵² Aydınogulları'ndan İsa Bey'in, Mansure hastanesinde görev yapan Hacı Paşa'yı davet etmiştir.⁵⁵³ Ayasuluğ'a 1370 yılında gelen Hacı Paşa⁵⁵⁴, burada şer'i ilimlerdeki bilgisi ve yeterliliği sebebiyle kadılık görevini yapmaya başlamıştır⁵⁵⁵. Bunun yanı sıra Ayasuluğ ve Birgi medreselerinde hocalık⁵⁵⁶ ve Aydınogulları sarayında hekimlik yapmıştır.⁵⁵⁷ Ayasuluğ Medresesinde hocalık yaptığı sırada tıp üzerine çalışmalarını kaleme almaya başlamış ve Arapça tıp kitapları yazmıştır.⁵⁵⁸ Aydınoglu İsa Bey'in

⁵⁴⁸ A.Süheyl Ünver, **Hekim Konyalı Hacı Paşa Hayatı ve Eserleri**, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1957, s. 4.

⁵⁴⁹ Mecdi Mehmed Efendi, **Şekâik-i Numâniyye ve Zeyilleri Hadaik Eş-Şekâyık**, (haz. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, cilt: I., İstanbul, 1979, ss. 74.

⁵⁵⁰ A. Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, Ankara, 1970, s. 22.

⁵⁵¹ Taşköprülüzâde, **Şekâiku'n-Numâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye**, İz Yayınları, İstanbul, 2007, s. 66., Mecdi Mehmed Efendi, s. 74.

⁵⁵² Kemal Göde, "Hacı Paşa'nın Yaşadığı Devir", **Konyalı Hekim Hacı Paşa**, Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1986, s. 15.

⁵⁵³ Cemil Akpınar, "Hacı Paşa", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt:14, İstanbul, 1996, s. 493., İbn Battuta'nın bahsettiği Aydınoglu Mehmed Bey dönemindeki Yahudi doktorun beylik içerisindeki fütursuz davranışları da bu davette etkili olmuş olmalıdır.

⁵⁵⁴ Sara Nur Yıldız, "From Cairo to Ayasuluk: Hacı Paşa And The Transmission of Islamic Learning to Western Anatolia in The Late Fourteenth Century", **Journal of Islamic Studies**, Published Online 14 August 2014, s. 271.

⁵⁵⁵ Ünver, ss. 93-96.

⁵⁵⁶ Yıldız, 272.

⁵⁵⁷ Akpınar, s. 494., Machiel Kiel, Hacı Paşa'nın (Hızır bin Ali) Birgi kadısı olarak ve Aydınoglu Mehmed Bey Medresesinin müderrisi olarak görev yaptığını söylemektedir. Bkz. Kiel, s.16-18., Hızır Paşa'nın Birgi'de kadılık yaptığına dair elimizde herhangi bir kayıt yoktur. Bunun yanı sıra Medresede müderrislik görevi ile ilgili de elimizde bir kayıt yoktur. Yazar bunları söylerken muhtemelen Hızır Paşa'nın ilminin bu görevlere müsaitliğini düşünerek böyle bir ihtimali zikretmiş olmalıdır.

⁵⁵⁸ Yıldız, s. 272.

vefatından sonra kaynakların kendisi ile ilgili bilgi vermediği Hacı Paşa'nın geri kalan hayatı ile ilgili yeterli bilgimiz bulunmamaktadır.⁵⁵⁹

Hem bir tıp âlimi hem de şer'i ilimlerde âlim olan Hacı Paşa birçok eser yazmıştır. Bu eserleri iki kısımda ele alabiliriz. Birincisi tefsir, tasavvuf ve mantık alanında olan eserler, ikincisi tıbbi eserlerdir.⁵⁶⁰

Tefsir ve Tasavvufa Dair Eserleri:

1. *Mecmaü'l-Envâr fî Cemü'l-Esrar*: İki ciltlik Arapça tefsir kitabıdır.

2. *Mesalikü'l-Kelâm fî Mesailü'l-Kelâm*: Hacı Paşa bu eseri Aydınoglu İsa Bey adına yazmıştır. Bu eser Kadı Beyzavi'nin "Tavâilü'l-Envâr" isimindeki tefsir eserinin şerhidir.⁵⁶¹

3. *Metâliü'l-Envâr şerhine haşiye*: Metin Kadı Sıracüddin'in olup şerhi de Şeyh Razî'nindir. Hikmet ve mantık eseri olan bu kitaba Hacı Paşa şerhler yazmıştır.⁵⁶²

Tıbbî eseleri:

1. *Kitab-ı Şifâ*: Hacı Paşa'nın bu kitabını Aydınoglu Mehmed Bey adına yazdığı söylenmektedir.⁵⁶³

2. *Şifa'ül-Eskam ve Deva'ül-Alâm*: 1381 yılında Aydınoglu İsa Bey adına Arapça yazılmış olan kitaptır. Eserde İbn-i Sina'nın yolundan gidilmiş ve kendi şahsi gözlemlerini katmıştır.⁵⁶⁴

3. *Kitâbü't-Teâlim*: 1369-70 yılında Mısır'da zamanın hekimlerinden de faydalanarak yazmış olduğu kitaptır. Kitabın sonuna "Vasiyye" isimli bir bölüm eklemiştir ki, bunda hekimlerin kıyafetinin düzgün olmasından ve hastaya karşı

⁵⁵⁹ Yıldız, s. 264.

⁵⁶⁰ A.Adnan Adıvar, s. 22.

⁵⁶¹ Mecdi Mehmed Efendi, s. 74., Ünver, s. 449., Adıvar, s. 22.

⁵⁶² Mecdi Mehmed Efendi, s. 74.

⁵⁶³ Taşköprülüzade, s. 66., Mecdi Mehmed Efendi, s. 74.

⁵⁶⁴ Adıvar, s. 22.

davranışlarından, sanatın icrası esnasında riayet edilmesi gereken ahlaki konulardan bahsetmiştir.⁵⁶⁵

4. *Kitabü'l-Ferîde: Kitâbü't-Teâlim* isimli eseri özetleyerek yazmış olduğu eserdir.⁵⁶⁶

5. *Kümmiyyü'l-Celâli*: Kitabın bir diğer adı *Kitab-üs-Saade ve'l-İkbal Müretteb Alâ Erbaa Akval*'dir. Soğuk, rutubet ve kuruluşun sağlığa etkisi ile ilgili konuları anlatır.⁵⁶⁷

6. *Müntehâb-ı Şifa: Kümmiyyü'l-Celâli* isimli eserin Türkçeye çevrilerek yayınlanmış halidir.⁵⁶⁸

7. *Teshilü's-Şifa*⁵⁶⁹: *Müntehâb-ı Şifa* isimli eserinden birkaç konu eksiltilerek Türkçe yazılmış olan kitaptır.⁵⁷⁰

(9) Göllüce Köyü Zaviyesi - Tire

Umur ve İsa Beylerin adını taşıyan iki banili bir zaviye Göllüce köyünde tesis edilmiştir.⁵⁷¹ Zaviyenin mütevellisinin kim olduğu bilinmemektedir. İki banili bir zaviye denmesine karşın böyle bir uygulama başka bir yerde karşımıza çıkmamıştır. Bu sebeple bu zaviyenin ilk tesisi Umur Bey tarafından gerçekleştirilmiş ve sonrasında İsa Bey tarafından da vakıflar verilerek ihya edilmiştir şeklinde yorumlanabilir.

b. İsa Bey Döneminde yapılan Dini Müesseseler

⁵⁶⁵ Adıvar, s. 22., Celalüddin Hızır (Hacı Paşa), *Müntehab-ı Şifâ*, (haz. Zafer Önler), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 4.

⁵⁶⁶ Adıvar, s. 22., Celalüddin Hızır, s. 4.

⁵⁶⁷ Adıvar, ss. 23-24.

⁵⁶⁸ Adıvar, s. 24.

⁵⁶⁹ Ünver, Hekim Konyalı..., ss. 6-7., Akpınar, s. 496.

⁵⁷⁰ Adıvar, s. 24.

⁵⁷¹ Armağan, s. 17.

(1) Birgi İsa Bey Cami ve Görevlileri

İsa Bey'in Birgi⁵⁷², Ayasuluğ ve Kelos'ta camileri bulunmaktadır.⁵⁷³ Bu camiler için de tevziname⁵⁷⁴ yazdırmıştır. Hazırlanan tevziname de "Dergah-ı Mualla" diye ifade ettiği Birgi'deki camide devrhan ve cüzhanların⁵⁷⁵ görevlendirildiğini görüyoruz. Görevlendirilen bu şahısların isimleri de yazılmıştır. Dönemin dini şahsiyetleri olarak kayıtlara alabileceğimiz devrhan ve cüzhanlar şunlardır;

Hacı Şems, Mahmud Fakih, Hacı Bayram Fakih, Hacı Nurullah, Muslihiddin, Hacı Turud⁵⁷⁶

(2) İsa Bey Cami - Ayasuluğ

İsa Bey 1375 tarihinde Ayasuluğ'da ihtişamlı bir cami inşa ettirmiştir. Evliya Çelebi'nin bölgeyi gezdiği esnada etkilendiği camiden bahsederken bir mislinin Şam'da bulunan Ümeyye Camisi olabileceğini söylemiştir.⁵⁷⁷ Üzerindeki kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla İsa Bey camiyi Ali bin Müşeymeş ed-Dımaşkî'ye inşa ettirmiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷² Üzerindeki kitabesinden İsa Bey değil Aydınoğlu Mehmed Bey zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır. Tevzinamede İsa Bey'in camisi olarak yer alması muhtemelen İsa Bey'in camiye tahsis ettiği vakıflar sebebiyle olmalıdır. Bkz. Cahit Telci, "Aydınoğlu İsa Bey, Bir Bani Üç Cami", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Temmuz, 2010, cilt: XXV, sayı: 1, s. 337.

⁵⁷³ **TKG. KK. TTD. 378**, vr. 43b.

⁵⁷⁴ Camilerin gelirlerinin hesaplanarak giderlerinin dağıtımını yapmak için yazılmış olan resmi belge.

⁵⁷⁵ Kur'anı Kerim'i sürekli okuyup devreden kişiye devrhan, Kur'anı Kerim'den cüz okuyan kişiye cüzhan denir.

⁵⁷⁶ Telci, Aydınoğlu İsa Bey..., s. 344., Telci, Ücra Yerde..., s. 134.

⁵⁷⁷ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zıllı, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), YKY yayınları, IX. Kitap, İstanbul, 2005, s. 69.

⁵⁷⁸ Selda Ertuğrul, "İsâ Bey Camii", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 22, İstanbul, 1993, s. 477., Evliya Çelebi, IX. Kitap, s. 69.

Fotoğraf 10: Aydınolu İsa Bey'in Ayasuluğ(Selçuk)'da Yaptırdığı Cami

(2) Ezine Bazar Mescidi - Ayasuluğ

Ezine Bazar Camii⁵⁷⁹ Ayasuluğ'da Aydınoluğları Beyliğı zamanında inşa edilmiştir.⁵⁸⁰ Bu camiye kimin inşa ettirdiğı bilinmese de Aydınolu İsa Bey'in Kelos köyünü buraya vakıf olarak vermesi⁵⁸¹ İsa Bey'in inşa ettirmiş olabileceğini düşündürmektedir.

(3) İsa Bey oğlu Musa Bey Mescid ve Zaviyesi - Ayasuluğ

Aydınolu İsa Bey'in oğlu Musa Bey Ayasuluğ'da mescid ve zaviye inşa ettirmiş ve bunlara bazı vakıflar tahsis etmiştir.⁵⁸² Cahit Telci ise burasının çok işlevli bir yapı olduğunu söylemekte ve mescid ile zaviyenin aynı yapıdan ibaret olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸³

⁵⁷⁹ Günözmüde Söke - Ortaklar yolu üzerinde bulunmaktadır. Bkz. Telci, Ücra Yerde..., s. 142.

⁵⁸⁰ Akın, s. 155., Ersan, s. 89.

⁵⁸¹ TD. 35 M, s. 9., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s. 212.

⁵⁸² Akın, s. 156., Ersan, s. 89.

⁵⁸³ Telci, Ücra Yerde..., s. 154.

(4) İsa Bey'in Hanımı Azize Hatun – İmaret - Ayasuluğ

Aydınoğlu İsa Bey'in hanımı Azize Hatun Ayasuluğ'da imaret tesis etmiş ve buraya bazı yerler (dükkan, hamam, değirmen, çiftlik) vakfetmiştir. Meşihatı⁵⁸⁴ Şeyh Şehâbeddin evladının tasarrufundadır.⁵⁸⁵ Dolayısıyla Şeyh Şehâbeddin'in nesli sonraki dönemlerde de Ayasuluğ'da devam etmiştir.

(5) İsa Bey Kızı Hafsa Hatun Zaviyesi – Tire

Tire'de bulunan Bademiye zaviyesi, İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun⁵⁸⁶ tarafından vakfedilmiştir. Kaynaklarda belirtildiğine göre tevliyeti ve meşihatı ve nezâreti şeyh Beyazid Bestâmi müridlerinden Seydi Abdülgaflar Çelebi'nin⁵⁸⁷ evladına şart eylemiştir.⁵⁸⁸

(6) İsa Bey Kızı Hafsa Hatun Cami – Tire

İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun sosyal ve dini konulardaki hassasiyetini Tire'de bir cami yaptırarak göstermiştir.⁵⁸⁹ Tire'nin Duatepe mahallesinde olan cami şuan halen ayakta olmasına rağmen harabe halini almıştır.

5. CÜNEYD BEY

II. Umur Bey ile yaşanan mücadelelerden sonra Aydınoğulları Beyliği'nin başına geçen Cüneyd Bey hakkındaki bilgilerimiz de sınırlıdır. Gerek beylik içerisindeki mücadeleleri ve gerekse de Osmanlılar ile olan mücadeleleri sebebiyle kendisinin hırslı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. İktidar mücadeleleri içerisinde geçen yaklaşık yirmi yıllık bir dönem ve bunun içine sığdırılan gerek Ohri, gerek

⁵⁸⁴ Şeyhlik anlamına gelmektedir. Burada daha çok idareciliği anlamında kullanıldığını düşünülmektedir.

⁵⁸⁵ **TKG. KK. TTD. 378**, vr. 35a, **BOA. TD. 166**, s. 416., Ersan, s. 89., Telci, Ücra Yerde..., s. 169.

⁵⁸⁶ Aynı zamanda Yıldırım Bayezid'in eşidir.

⁵⁸⁷ Çankırı'da medfun Hacı Murad-ı Veli'nin oğullarından biri Elvan Seydi diğeri Abdülgaflar Çelebi'dir. Konumuz içerisindeki Abdülgaflar Çelebi'de Hacı Murad-ı Veli'nin oğlu ve yine aynı mahalde bulunan Elvan Seydi'nin de kardeşi olma ihtimali vardır. Bkz. Tayip Başer, **Karatekin Uluları**, Ankara Ajans, Ankara, 1960., Mustafa Tatcı, "Hacı Murad-ı Veli", **Yaren Meclisi Dergisi**, Ankara, 1993, s. 1.

⁵⁸⁸ **BOA. TD. 166**, s. 379., Akın, ss. 156, 180. Ersan, s. 89.

⁵⁸⁹ Tokluğlu, s. 18., Akın, s. 218.

Niğbolu sancak beyliği vazifeleri⁵⁹⁰ Cüneyd Bey'in diğer Aydınogulları Beyleri'nden daha farklı bir iktidar süreci geçirmesi neticesini doğurmuştur. Bunun da Cüneyd Bey döneminde gerek İslami yapıların inşaları ve gerekse de dönemin ilim ve din adamlarının bölgeye celp edilmeleri durumu için olumsuz neticeler verdiği düşünülmelidir. Dolayısıyla Cüneyd Bey hakkında diğer beylerden biraz daha farklı olarak inşa ettirdiği dini yapılar ve tahsis ettiği vakıflar konusunda pek bir bilgiye sahip olamadık. Bütün bunların yanı sıra aynı coğrafyada, aynı nesilden ve aynı dönemde yetişmiş olan Cüneyd Bey'in diğer Aydınogulları beylerinden çok farklı bir yapıya sahip olmadığı düşünülmelidir.

Kendisi hakkında sınırlı bilgiye sahip olduğumuz Cüneyd Bey'i incelerken bulabildiğimiz detayları değerlendirmek istedik. Bu bağlamda Cüneyd Bey'in kızını evlendirme hadisesini ele almak istiyoruz. Çelebi Mehmed Trakya'da bulunduğu esnada veziri olan Bayezid ile Aydınoglu Cüneyd Bey arasında şu diyalog meydana gelmiştir: Bayezid Aydınoglu Cüneyd Bey'e *"İonia'nın hakimi olmak istersen ve bizim taraftan rahatsız olmamayı istersen, kızını bana ver damadın olayım"* diye haber gönderdi. Cüneyd Bey bu teklifi getiren elçinin huzurunda kölesi Abdullah'a hitaben dedi ki *"sen kimin kulusun?"* o da cevap olarak *"zatı âlinizin"* Cüneyd Bey tekrar sordu *"hangi memlekettensin?"* "Arnavudum" dedi; *"Hangi dindensin?"* diye sordu. Abdullah da *"evvelce kafir idim, şimdi ise Müslümanım"* cevabını verdi. O zaman Cüneyd Bey hazır bulunanların huzurunda *"bugün sizin huzurunuzda kızımı Abdullah'a veriyorum, kendisini kölelikten azad ettim ve kendime damat yaptım."* demiştir.⁵⁹¹ Cüneyd Bey, kızını sonradan Müslüman olmuş olan bir kölesiyle evlendirmiştir. Bu hadise esnasında kölesine dinini sormuş ve Müslümanım cevabını almıştır. Her ne kadar Bayezid'e nispet yapar tarzda bir hareketle kızını evlendirse de, Müslüman bir kişiyle evlendirmeye dikkat etmesi İslami hassasiyetinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü İslam dininde Müslüman kadınların gayrimüslim erkekler ile evlendirilmesi yasaklanmıştır.⁵⁹²

Yine başka bir hadise de şöyledir. Sultan Murad, Osmanlı beylerbeyi olan Hamza Bey'e emir vermiş ve Cüneyd Bey'i ortadan kaldırmasını istemiştir. Meydana

⁵⁹⁰ Merçil, "Aydınogulları", ss. 239-241., Akın, s. 80., Uzunçarşılı, s. 116.

⁵⁹¹ Dukas, s. 63.

⁵⁹² Müslüman hanımların kafirlere helal olmadığı yani onlarla evlemeyeceği konusu hakkında bkz. Kuran-ı Kerim, Mümtehhine Suresi, ayet: 10; Bakara Suresi, ayet: 221.

gelen savaş esnasında Cüneyd Bey cünüp olduğu sebeple yıkanmak için kaleye gitmiştir.⁵⁹³ Bahsi geçen tarzda gezmekten haya eden Cüneyd Bey mücadele sırasında abdest almayı ihmal etmemiştir. Hakeza cünüp olarak bulunmak İslam dininde uygun görülmemiştir.⁵⁹⁴ Bu hadise de Cüneyd Bey'in dini hassasiyetinin bir göstergesidir.

Cüneyd Bey'in bunca mücadelesi doğal olarak onun ruh halini de etkilemiştir. Bu durum bastırdığı paralardan da anlaşılmaktadır. Paraların arka yüzünde "Akibet-i Hayr Bâd" (Akibeti hayr olsun) yazısı bulunmaktadır.⁵⁹⁵ Bir nevi temenni gibi gözükten bu ifade aslında bir duadır. Cüneyd Bey'in bu duasını paralar üzerine bastırması da onun inanç dünyasını göstermektedir.

a. Cüneyd Bey Dönemi Dini Şahsiyetler

(1) Delü Baba - Tire

Cüneyd Bey, Tire'nin Boynuyoğun⁵⁹⁶ köyünden satın aldığı bir kestaneliği yine aynı köyde bulunan Delü Baba Zaviyesi'ne gelen-giden ve fukaraya harcanmak üzere vakfetmiştir.⁵⁹⁷ Himmet Akın ise eserinde Delü Baba zaviyesi ile ilgili bize başka bir adres göstermektedir. Cüneyd Bey döneminde Birgi kazasına tabi Bekirlü karyesinde Delü Baba adında bir aziz zaviye yapmıştır. Cüneyd Bey de kendisine arazi vakfetmiştir.⁵⁹⁸ Farklı iki köyde zaviye tesis ettiği ve Cüneyd Bey'in de buralara vakıflar verdiği düşünüldüğünde, Delü Baba'nın Cüneyd Bey döneminin önem verilen şahsiyetlerinden biri olduğu karşımıza çıkmaktadır.

b. Cüneyd Bey Dönemi Dini Müesseseler

⁵⁹³ Aşıkpaşazâde, ss. 108-109.

⁵⁹⁴ Bkz. Kuran-ı Kerim, Nisa Suresi, ayet: 43; Maide Suresi, ayet: 6.

⁵⁹⁵ Üstün Erek, **Aydınöglü Cüneyd Bey'in Neşredilmemiş 825 Tarihli Gümüş ve Bakır Parası Hakkında Bir İnceleme**, <http://www.izmirnumismatik.org/makaleler/Cuneyd%20Gazi.pdf> (Erişim Tarihi, 21.02.2015)

⁵⁹⁶ **TKGM. KK. 65, Defter-i Evkaf-ı Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvere Der Birgi**, vr. 26/a, M. Akif Erdoğru (haz.), **Defter-i Evkaf-ı Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvere Der Birgi (Metin ve İnceleme)**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2014, s. 72., **Defter-i Mufassal Liva-i Aydın Cild-i Evvel, TKG. KK. TTD. 25**, vr. 32/a

⁵⁹⁷ **BOA. TD. 166**, s. 389., Ersan, s. 90.

⁵⁹⁸ Akın, s. 186.

(1) Ulu Cami - Tire

Cüneyd Bey'in inşa ettirdiği düşünölen⁵⁹⁹ ama aslında onarımını yaptığı dini müesseselerden biri Tire'de bulan Ulu Cami'dir. Caminin onarım kitabesinde Aydınoğlu Cüneyd Bey tarafından yaptırılmış olduğu yazılıdır. Caminin yanında Alihan Medresesi bulunmaktadır. Bu medresenin 1354 tarihli inşa kitabesinde, camide görev yapacak imamların medresenin müderrisleri arasından seçileceği yazılıdır. Bu durumda cami ve medresenin çağdaş olması gerekmektedir. 1405-1426 tarihlerinde beyliğin başında bulunan Cüneyd Bey ise muhtemelen zarar gören bu camiyi onarmış veya yeniden inşa etmiştir.⁶⁰⁰

Fotoğraf 11: Tire Ulu Cami

(2) Cüneyd Bey Cami - Menderes

İzmir'in Menderes ilçesinde Cüneyd Bey'in inşa ettirdiği bir cami bulunmaktadır.⁶⁰¹

⁵⁹⁹ Armağan, s. 18.

⁶⁰⁰ Kalfazade, ss. 252-253.

⁶⁰¹ Kalfazade, s. 256.

(3) Cüneyd Bey İmaretı - İzmir

Cüneyd Bey İzmir'de bir imaret yaptırmıştır. İmaretin ihtiyaçlarının karşılanması için de buraya vakıflar tahsis etmiştir.⁶⁰²

6. Aydınogulları Dönemindeki Diğer Dini Müesseseler

Beyliğin yönetiminde bulunmamış ama bölgesel idarecilik yapmış olan Aydınogulları sülalesi fertlerinden bazılarının tesis ettiği dini eserler de bulunmaktadır. Günümüze kadar kalan bazı eserler ile kaynaklarımızda hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz eserler burada ele alınmıştır.

a. İbrahim Bahadır Bey – Urla Cami

Aydınoglu Mehmed Bey hayatta iken oğulları arasında beyliğin topraklarını taksim etmiş ve İbrahim Bahadır Bey'e Bodemya'yı vermiştir.⁶⁰³ Bodemya'da İbrahim Bahadır Bey'in bıraktığı bir esere rastlanmazken Urla'da yaptırdığı cami'den haberdarız. İbrahim Bahadır Bey Urla'da bir cami yaptırmış⁶⁰⁴ ve buraya bir hamam ve bazı toprak arazileri vakfeylemiştir. Hatibine, imamına, müezzinine, huffâzına ve nâzırına bu vakıfların geliri tayin olunmuştur.⁶⁰⁵

⁶⁰² BOA. TD. 166, s. 397.

⁶⁰³ Yinanç, ss. 22,23.

⁶⁰⁴ Halk arasındaki bir rivayete göre; İbrahim Bahadır Bey Çeşme istikametine sefere çıktığı bir zamanda ordusuyla beraber Urla'da bir müddet konaklamıştır. Bu esnada dua eden İbrahim Bahadır Bey, çıktığı seferde zafer elde ederse konakladığı bu yere bir cami yaptırmaya söz vermiştir. Seferden zafer ile dönünce sözünü yerine getirmiş ve Urla'daki bu camiyi yaptırmıştır. Ne zaman yaptırdığı bilinmemektedir.

⁶⁰⁵ TKG. KK. TTD. 378, vr. 7a, Akın, s. 143, Ersan, s. 98.

Fotoğraf 12: Urla İbrahim Bahadır Bey Cami

b. Süleyman Şah – Ferišteoğlu Medresesi - Tire

Aydinoğlu Mehmed Bey'in oğulları arasında yaptığı taksimatta Tire Süleyman Şah idaresine verilmiştir.⁶⁰⁶ Arşiv belgelerine göre Süleyman Şah, Tire'de Ferišteoğlu Medresesini vakfeylemiştir.⁶⁰⁷ Medrese günümüzde ayakta değildir ama Evliya Çelebi seyahati esnasında Tire'ye uğradığında medreseyi görmüş ve İbn Melek'in türbesinin medresenin içerisinde olduğunu söylemiştir.⁶⁰⁸ Dolayısıyla Tire'de bulunan İbn Melek'in türbesinin bulunduğu yer aynı zamanda Ferišteoğlu medresesinin bulunduğu yerdir.

⁶⁰⁶ Yinanç, ss. 22,23.

⁶⁰⁷ **TKG. KK.TTD. 378**, vr. 59b., **BOA. TD. 166**, s. 383., Akın, s. 146.

⁶⁰⁸ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zıllî, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), YKY yayınları, IX. Kitap, İstanbul, 2005, s. 82.

Fotoğraf 13: Aydınolu Süleyman Şah'ın Tire'de Bulunan Türbesi

c. Hasan Bey Tarafından Yapılan Dini Müesseseler

Hasan Bey⁶⁰⁹, İbrahim Bahadır Bey'in oğullarından biridir. Dolayısıyla Cüneyd Bey'in kardeşidir. Belgelerde genellikle Kara Hasan olarak geçmektedir. Şahsı hakkında bıraktığı birkaç vakıf ve cami dışında bilgiye sahip değiliz. Kendisi beyliğin başında bulunmamasına rağmen yaptırdığı üç cami bulunması dini gayret ve hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir.

(1) Kara Hasan Cami – Tire

Yukarıda adı geçen İbrahim Bahadır Bey'in oğlu ve Cüneyt Bey'in kardeşi olan Kara Hasan'ın Tire'de inşa ettirdiği camidir.⁶¹⁰

⁶⁰⁹ İbrahim Bahadır Bey'in oğlu Cüneyd Bey'in kardeşidir.

⁶¹⁰ Tokluoğlu, s. 18., Armağan, s. 18.

Fotoğraf 14: İbrahim Bahadır Bey'in Oğlu Kara Hasan'ın Tire'de Bulunan Camisi

(2) Seydi Köyü Cami - İzmir

İbrahim Bahadır Bey'in oğlu Hasan, İzmir'in Seydi köyündeki cami için vakıflar tahsis etmiş ve elde edilen gelirin bir kısmını imam, müezzin ve hatibine şart etmiştir.⁶¹¹

(3) Kara Hasan Cami – Birgi

İbrahim Bahadır Bey oğlu Hasan, Birgi'nin Süleyman köyünde bir cami inşa ettirmiş ve buraya vakıflar tahsis etmiştir.⁶¹²

(4) Kara Hasanoğlu Zaviyesi - Tire

Tire'de Kara Hasanoğlu isminde bir zaviye bulunmaktadır.⁶¹³ Muhtemelen Hasan Bey'in oğlunun tesis ettirdiği bir zaviyedir.

⁶¹¹ Ersan, s. 90.

⁶¹² Ersan, s. 90.

⁶¹³ Akın, s. 158.

d. İshak Bey – Cami ve Zaviye - Fota

Aydınoğulları neslindendir. Ama kim olduğu veya kimin oğlu olduğu tespit edilememiş olan İshak Bey, Fota'da bir mescid ve zaviye inşa ettirip buralara bazı vakıflar tahsis etmiştir.⁶¹⁴

e. Üveys Bey - Cami - Kestel

Aydınoğulları'ndan kimin oğlu olduğu tespit edilememiş olan Üveys Bey, kendi adını taşıyan Kestel'deki camiye vakıflar tahsis etmiştir.⁶¹⁵

7. Aydınoğulları Beyliğindeki Diğer Dini Şahsiyetler

Bahsedeceğimiz dini şahsiyetlerin bir kısmı birden fazla Aydınoğlu beyi döneminde hayatını devam ettirmiştir. Bir kısmı da Aydınoğulları'dan hangi bey döneminde yaşadığı konusunda kesin bilgiye sahip olamadığımız şahsiyetlerdir. Bu sebeple yukarıda her bir beyin kendi döneminde yaşamış dini şahsiyetlerin dışında ayrı bir başlıkla konu ele alınmıştır. Biz de bu şahsiyetleri kendi başlarına değerlendirip dönemsel ayrıma tabi tutmadık.

(1) İbn Melek

Feriştehoğlu da denilen⁶¹⁶ Molla İzzeddin Abdülatif⁶¹⁷, İbn Melek olarak tanınır.⁶¹⁸ Kendisi eserlerinde ismini; Abdülatif bin Abdülaziz el-Ma'ruf İbn Melek, Abdülatif bin Abdülaziz Eminateddin, Abdülatif bin Ferište gibi çeşitli şekillerde takdim etmiştir.⁶¹⁹ Âlim ve ilmiyle amil, fazilet ve kemal sahibi birisi olduğunu kaynaklar bildirmektedir.⁶²⁰ İbn Melek'in nereli olduğu ile ilgili dönemin kaynaklarında net bir bilgi yokken Seyyid Bey⁶²¹ *Usul-i Fıkıh: Medhal* isimli

⁶¹⁴ Ersan, s. 91, Akın, s. 218.

⁶¹⁵ Ersan, s. 91.

⁶¹⁶ Nişancızade Muhammed bin Ahmed, **Mir'at-i Kâinât**, (sad. A.Faruk Meyan), Berekât Yayınevi, İstanbul, 1987, cilt: 2, s. 338.

⁶¹⁷ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri**, (haz. A.Fikri Yavuz-İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul, y.y., cilt: 1, s. 349.

⁶¹⁸ Nişancı Mehmed Paşa Tarihi, **Hadisât**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1983, s. 125.

⁶¹⁹ Cemal Muhtar, "Dilci İbn Melek", **Türk Kültüründe Tire**, (haz. Mehmet Şeker), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 49-50.

⁶²⁰ Taşköprüzade, s. 30.

⁶²¹ Osmanlı Mebusan Meclisi'nde milletvekilliği yapmış ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetine Adliye vekilliği yapmıştır. Hukuk Fakültesi mezunudur. Darülfünun hukuk mektebinde Usûl-i fıkıh

eserinde onun aslen Türkistanlı olduğunu ifade etmekle birlikte kendisinin de onun torunu olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte İbn Melek'in büyük babasının, Aydınogulları'nın daveti üzerine Aydın sancağına geldiğini ifade etmektedir.⁶²² Yine başka yerlerde İbn Melek için Abdülatif bin Abdülaziz bin Emîneddin bin Ferište el-Karamânî ismi kullanılmış ve dolayısıyla Karaman'lı olduğuna temas edilmiştir.⁶²³ Bir görüşe göre de soy kütüklerine bakıldığında Emir Eminüddin, İbn Melek'in atasıdır ve aynı zamanda Karamanoğulları'nın gözde emirlerinden biridir.⁶²⁴ Bu görüşlere rağmen kaynaklarımızda bunları teyit edecek herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu bilgilere istinaden İbn Melek'in menşei Karamanlı ya da Horasanlı olarak kabul edilebilir. Dönem itibariyle Moğolların batıya doğru sürdüğü Türklerin Anadolu'ya geldikleri dikkate alınır, atalarının Horasan'dan Karaman'a geldiklerini söylemek mümkündür.

İbn Battuta, Melek oğlu anlamına gelen İbn Melek isminin kendisine temiz ahlakı, erdemliliği ve melek gibi bir tabiata sahip olduğu için verildiğini söylemektedir.⁶²⁵ Bunun yanında halk arasında anlatıla gelen bir hikâye de vardır ki o da şöyledir.

"Babası Abdülaziz Efendi, Hicaz'a giderken eşi hamile imiş. Bu durumda bulunan anne karnındaki evladını Tanrıya emanet edip gitmiş, Tire'ye dönüşünde zevcesinin bir gün önce öldüğünü duymuş ve çocuğu sormuş, onun da anası karnında olarak defnedildiğini söylemişler. Bunun üzerine "Ben evladımı Tanrı'ya ısmarlamıştım, Hüda onu esirgemıştır"

müderresliği yapmıştır. Halifeliğin kaldırılması sürecinde Adliye vekili görevini ifa eden Seyyid Bey, mecliste yaşanan tartışmalar üzerine uzun bir konuşma yaparak halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkanları iknaya çalışmış ve mebusların bu konudaki tereddütlerini izale etmiştir. Neşit Hakkı Uluğ, **Halifeliğin Sonu**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 167-171, Ali Satan, **Halifeliğin Kaldırılması**, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 216-225., Sami Erdem, **Seyyid Bey: Hayatı ve Eserleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1993.

⁶²² Seyyid Bey, **Usul-i fıkıh: Medhal**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333. cilt: 1, s. 55. Bu bilgiye başka bir kaynaktan rastlanmamıştır. İbn Melek'in veya babasının Aydınoglu Mehmed Bey'in yanında bulunup bir nevi hocalığını yaptığını kabul edecek olursak (ki bu iki ihtimalden biri doğru olmalıdır), İbn Melek'in büyükbabasının Aydınogulları tarafından davet edilmesi kronolojik olarak zor gözükmemektedir.

⁶²³ Bkz. Muhammed Zuhayli, **Mercaü'l-ulumi'l-İslâmiyye : tarifuha-târîhuha-eimmetuha-ulemauha-mesadiruha-kütübuha**, Dârü'l-Ma'rife, Dimaşk., t.y., s. 600., Necm Abdurrahman Halef, **İstidrakat ala tarihi't-türasi'l-Arabi : kısmu ilmi'l-hadis**, Dâru İbni'l-Cevzi, Cidde 1422, cilt: 4, s. 334.

⁶²⁴ A.Munis Armağan, **Devlet Arşivlerinde Tire**, Bilkar Bilge Karınca Matbaacılık, İzmir, 2003, ss. 106-108.,

⁶²⁵ İbn Battuta, s. 419.

*diyerek zevcesinin kabrini açtırmış. Abdüllatif Efendiyi sağ elinin küçük parmağını emer bir halde görmüşlerdir. Bundan dolayı meleklerin kendisini koruduğuna inanılarak İbn Melek adı verilmiştir."*⁶²⁶

İbn Melek ve ailesinin Aydınoğlu Beyliği yöneticileriyle münasebeti olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz. Kaynaklarda nakledildiğine göre İbn Melek, Aydınoğlu Mehmet Bey'e hocalık yapmıştır.⁶²⁷ Ancak bu konuda bazı şüpheler mevcuttur. Aydınoğlu Mehmed Bey'in vefat tarihi 1334⁶²⁸ yılıdır. İbn Melek'in vefat tarihi ise 1418 yılından sonraki⁶²⁹ bir zamana tekabül etmektedir. Bu durumda İbn Melek'in Aydınoğlu Mehmed Bey'e hocalık yaptığını kabul edecek olursak en erken 120 yaşlarında vefat ettiğini kabul etmemiz gerekmektedir. Dönemin şartları ve ortalama insan yaşını hesaba katarak böyle bir ihtimalin olmasının oldukça zor olduğu gözükmemektedir. Bunun yanı sıra Aydınoğlu Mehmed Bey'in İbn Melek için, Tire'de bir medrese yaptırdığı bilinmektedir.⁶³⁰ Birgi'de ikamet eden Aydınoğlu Mehmed Bey'in, bu durumda kendisinin hocalığını yapan birisi için Tire'de medrese yaptırması akla uygun bir durum olmamaktadır. Bunların yanı sıra İbn Battuta'nın 1332 senesinde bölgeye yapmış olduğu seyahat esnasında İzzeddin Feriştâ⁶³¹'nın Birgi Kadısı olduğundan bahsetmesi⁶³² bahsimize konu olan İbn Melek'in, Kadı İbn Melek ile aynı şahıs olmadığı kanaatini uyandırmıştır. Muhtemelen Kadı olan İzzeddin Feriştâ, İbn Melek'in babası olan zat idi. Bu durumda İbn Battuta'nın seyahati esnasında İbn Melek'in çocuk yaşta olması muhtemeldir.

Evliya Çelebi Manisa ziyaretinde İbn Melek'in Saruhan Bey Medresesinde eğitim gördüğünü ve halkın onun kaldığı yeri ziyaret ettiğini bize aktarmaktadır.⁶³³ Bu durumda İbn Melek Saruhan Bey Medresesinde bir müddet eğitim görmüş ve

⁶²⁶ Faik Tokluoğlu, **Tire'de Yetişen Alim, Şair, Mütefekkir ve Mutasavvıflar**, Ragıp Basımevi, Tire, 1959, s. 5.

⁶²⁷ Taşköprüzade, s. 30, Nişancı Mehmed Paşa, s. 125., Nişancızade Muhammed bin Ahmed, s. 338.

⁶²⁸ Yinanç, s. 32., Akın, s. 37.

⁶²⁹ Muhtar, "Dilci...", s. 50., Mustafa Baktır, "İbn Melek", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 20, İstanbul, 1999, s. 175-176., Tokluoğlu, s. 6.

⁶³⁰ Bu konuda bazı tereddütler hasıl olmuştur. Çünkü Arşiv kaynaklarında Tire'deki medresenin Süleyman Şah tarafından vakfedildiği kaydedilmiştir. Bkz. Akın, s.146. Kaynakların bazılarında ise Aydınoğlu Mehmed Bey'in bu medreseyi yaptırdığı kaydedilmiştir. Bkz. Mecdi Mehmed Efendi, s. 66., Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 349-350., Mehmet Şener, "İbn Melek Medresesi ve Burada Yetişen Alimler", **Türk Kültüründe Tire II**, (haz. Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Tire Belediyesi, İzmir, 2008.

⁶³¹ Feriştâ kelimesi Melek anlamına geliyor.

⁶³² İbn Battuta, s. 419.

⁶³³ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, (haz. Seyit Ali Kahraman), 1. Kitap, YKY yayınları, İstanbul, 2011, cilt: 9, s. 82.

Aydinoğulları Beyliğine geri dönmüş olmalıdır. Aydınoğlu Mehmed Bey ile babasının münasebeti dolayısıyla İbn Melek'in de Mehmed Bey ile irtibatı olmuştur. Böyle bir durumda Mehmed Bey, İbn Melek'in ilmi seviyesinin yüksekliğini anlamış ve kendisine Tire'de bir medrese inşa ettirmiştir.⁶³⁴ Bu medresede müderris olan İbn Melek⁶³⁵, zahir ve batın ilimlerde mahir ve meşhur idi.⁶³⁶ Özellikle şer'i ilimlerde ihtisas sahibi olmuştur.⁶³⁷ İbn Melek itikatta ehli sünnet, amelde Hanefi mezhebine mensuptu. Kendisi Ebu Hanife'den bahsederken çoğu zaman "mezhep imamımız" veya "bizim imamlarımız" diyerek Hanefi fukahasına vurgu yapmaktadır.⁶³⁸

Aydinoğlu Mehmed Bey'e hocalık yaptığını düşündüğümüz ve aynı zamanda Birgi'nin de kadısı olan İbn Melek'in babası olan İzzeddin Ferište'nin ne zaman öldüğünü bilemiyoruz.⁶³⁹ Bunun yanında Aydınoğlu Mehmed Bey vefat ettikten sonra İbn Melek Tire'de müderrisliğe devam etmiştir. Ama babasının Aydınoğlu Mehmed Bey'e hocalık yapması gibi kendisinin beyliğin diğer hükümdarlarıyla böyle bir ilişkisi olduğuna dair elimizde bir bilgi yoktur. Zaten Mehmed Bey yerine beyliğin başına geçen Umur Bey, sürekli gaza halinde bulunduğu için hükümdarlık makamında vakit geçiremediği münasebetle onun yanında bulunmamıştır. Hızır Çelebi ve İbrahim Bahadır Bey ile de yakın ilişkisi olduğuna dair bilgi yoktur. Süleyman Şah'ın Tire'nin idarecisi olması sebebiyle diğer bey çocuklarına nazaran onunla sıcak ilişkilerinin olması muhtemeldir. Zaten Süleyman Şah'ın ona ve medresesine vakıflar tahsis etmesi aralarındaki dostane ilişkinin nişanesidir.⁶⁴⁰

⁶³⁴ Taşköprüzade Ahmed Efendi, s. 66., Bursalı Mehmet Tahir Efendi, ss. 349-350. Şener, s. 39.

⁶³⁵ Nişancı Mehmed Paşa, s. 125.

⁶³⁶ Faik Tokluoğlu esrinde: "Aydinoğulları devrinde yazılan bütün ilmi eserler İbn Melek Abdüllatif Efendi tarafından tetkik edilir ve değerlendirilirdi. Yazdığı eserlerle zamanın bütün ilimlerinde vakıf olduğu, özellikle hadis, fıkıh, usulü fıkıh ve lügatte ve şer'i ilimlerde geniş bilgiye sahip olduğu kaleme aldığı eserlerinden de bellidir. Şehrin ortasında bulunan bedestanı inşa ettirmiştir." demektedir. Tokluoğlu, ss. 3-7. Buna karşılık böyle bir uygulamanın olup olmadığı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamadık. Yazar bu görüşü ortaya koyarken muhtemelen İbn Melek'in ilmi seviyesi ve bulunduğu konum açısından kendisini böyle bir uygulama içerisinde olduğunu söylemiş olmalı.

⁶³⁷ Taşköprüzade, s. 30., Nişancı Mehmed Paşa Tarihi, s. 125.

⁶³⁸ Mustafa Baktır, "İbni Melek'in Meşariku'l-Envar Şerhinde Hadisleri Tahlil Metodu ve Bazı Yeni Tesbitler", **Türk Kültüründe Tire II**, (haz. Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Tire Belediyesi, İzmir, 2008, s. 209.

⁶³⁹ Umur Bey'in de diğer Anadolu Beyleri gibi yanında fukaha'dan birilerini bulundurduğunu Düsturname-i Enverî'den öğreniyoruz. Bu durumda babasının yakınında bulunan ve dönemin önde gelen âlimlerinden olan İzzeddin Ferište onun için bu şartlara fazlasıyla haiz olan bir şahsiyettir. Babasının vefatından sonra Birgi'ye gelip üç gün kaldıktan sonra ayrılması ve bu esnada yanına İzzeddin Ferište'yi almaması veya bunun kaynaklara yansımaması, bu tarihlerden önce İzzeddin Ferište'nin vefat etmiş olma düşüncesini doğurmuştur.

⁶⁴⁰ BOA. TD. 166, s. 383., Akın, s. 114., Metin Sözen, **Anadolu Medreseleri-Selçuklular ve Beylikler Devri**, İstanbul Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul, 1972, cilt: II., s. 223.

İbn Melek'in ünü bulunduğu beyliğin sınırlarını aşmış ve başka yerlerden insanlar kendisine gelerek ders almışlardır. Anadolu'nun diğer coğrafyalarında, başka beylikler dahilinde bulunan kişiler İbn Melek'den aldıkları eğitimlerle memleketlerine dönmüş ve oralarda muallim ve müderrislik yapmışlardır. O zaman için Osmanlı coğrafyasında olan Karesi vilayeti Bergama şehrinden olan Muhammed bin Süleyman veya meşhur olduğu isim olan Muhyiddin Kafiyeçi⁶⁴¹, İbn Melek'ten ders alanlardandır.⁶⁴²

İbn Melek yöreye gelen ilim adamları ile görüşmeyi ihmal etmemiştir. Timur'un 1402 senesinde Tire'ye geldiği sırada yanında bulunan o asrın büyük âlimlerinden olan Cürcanlı Seyyit Şerif⁶⁴³ ile İbn Melek'in görüştüğü, ilmi sohbetler yaptığı ve bu durumdan istifade ettiği söylenmektedir.⁶⁴⁴

Uzun yıllar Tire'deki medresede görevine devam eden İbn Melek'in vefat tarihi net olarak bilinemese de yazdığı eserler göz önüne alındığında 1418 yılından sonra vefat ettiği ortaya çıkmaktadır.⁶⁴⁵

Özellikle batı Anadolu'nun Müslüman Türkler tarafından fethinin bidayetinde, eğitim kurumların tesisinin yeni yeni gerçekleştiği bir zamanda, Saruhan Bey medresesi⁶⁴⁶ hariç Aydınogulları coğrafyasından ayrılıp başka bir yerde eğitim aldığına dair elimizde bir bilgi olmamasına rağmen, ilmi seviyesi bu derece yüksek bir şahsın yetişmesi oldukça dikkate şayan bir durumdur. Eğitim için başka bir yere gitmeden ilmi yönden bu derece kendisini geliştirmiş olması hatta Arap diline, Arapça-Türkçe sözlük⁶⁴⁷ yazacak kadar hâkim olması, gerek Saruhan Bey

⁶⁴¹ Hasan Gökbulut, "Kafiyeçi", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 24, İstanbul, 2001, ss. 154-155.

⁶⁴² Nişancıade Muhammed bin Ahmed, s. 355. Yine bu dönemde Aydınogulları topraklarında yetişen ve İbni Melek'in öğrencileri olan Fatih Sultan Mehmed'in hocaları Molla Yegan, Muslihiddin Mustafa bin Mehmed, İbni Hatip, Muarrefzade, Mecdeddin, Şeyh Şüca ile Kara Hayreddin, Kara Bayram, Murtaza Dede ve Bedri Bey gibi önemli şahsiyetlerin olduğu söylenmektedir. Bkz. Armağan, Aydınogulları..., s. 24., Bu konuda başka bir kaynaktan bu isimleri teyit edemediğimiz için verilen bilgiye biraz şüpheyle yaklaşmanın uygun olacağını düşündük.

⁶⁴³ Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimidir. Timur'un Şîraz'ı zaptetmesi üzerine kendisi istemediği halde Semerkant'a götürüldü (789/1387). Burada on sekiz yıl müddetle başmüderrislik yaptı ve bu süre içinde pek çok eser telif etti; ayrıca Mâverâünnehir âlimleriyle, özellikle Teftâzânî ile ilmî münazaralarda bulundu. Bu münazaralarda gösterdiği başarı hem Timur hem de meslektaşları nezdinde itibarını arttırdı. (ö. 1413). Bkz. Sadreddin Gümüş, "Cürcânî, Seyyid Şerîf", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 8, İstanbul, 1993, ss. 134-136.

⁶⁴⁴ Tokluoğlu, s. 4.

⁶⁴⁵ Tokluoğlu, s. 6., Muhtar, "Dilci...", s. 50., Baktır, ss. 175-176.

⁶⁴⁶ Evliya Çelebi, cilt: 9, s. 82.

⁶⁴⁷ Lugat-ı Feriştioğlu: Torunu Abdurrahman'ın lugat öğrenmesini kolaylaştırmak gayesiyle bu sözlüğü yazmıştır.

Medresesinde aldığı eğitim ve gerekse de babasının yanında almış olduğu eğitim sayesinde gerçekleşmiş olmalıdır. Bu da o dönemde kurulan beyliklerin ilmi seviyelerinin derecelerini göstermesi açısından önemlidir. Şayet eğitim için başka yerlere gitmiş olsa dahi, gerek fıkıh gerek tasavvuf üzerine kitaplar yazacak derecede ilim erbabı olması Aydınoğlu Beyliği'nin ilme ve ilim adamına verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir.

İbn Melek'in yazmış olduğu birçok eser vardır. Maalesef biz bunlardan bazılarında haberdar değiliz. Çünkü İbn Melek hayatta olduğu sıralarda evinde çıkan yangın ve sonraları çıkan çeşitli yangınlarda birçok kıymetli eserinin yandığı anlaşılmaktadır.⁶⁴⁸ Hakkında bilgi sahibi olduğumuz eserleri aşağıda sıralanmıştır.

Şerhu Mecmau'l-Bahreyn: Hanefi mezhebinin önemli kitaplarından biri olan Mecmau'l-Bahreyn isimli fıkıh yani İslam hukuku kitabının yazarı imam Muzafferuddin Ahmed bin Ali bin Sa'leb'dir. İbnü's-Sââtî el-Bağdâdî diye tanınmıştır. İbn Melek bu eseri şerh etmiştir. Bu şerh elden ele dolaşan geçerli bir şerhtir.⁶⁴⁹ Eserin bazı nüshaları Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi numara 151, 152, 322, 323 ve 324'de bulunmaktadır.

Şerhu Meşâriku'l-Envâr: İmam Radiyyüddîn Hasan bin Muhammed es-Sağânî'nin yazdığı eserin adı Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye min Sıhâhi'l-Ahbârî'l-Mustafevî'dir. Hadis kitabı olan bu eser 2267 adet hadis ihtiva etmektedir. İbn Melek bu kitaba hoş bir şerh yazmış ve bu şerhte sayılmayacak kadar çok ilginç nokta zikretmiştir.⁶⁵⁰ Daha sonra da bu şerhe Mebariku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr adını vermiştir.⁶⁵¹ Eserin bir nüshası Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi numara 218'de bulunmaktadır.

Şerhu Menar: Müctehit âlim Hanefî hukukçu Ebu'l-Berekât Hâfizuddin Abdullah bin Ahmed en-Neseî'nin Menâru'l-Envâr isimli eserine şerh olarak

⁶⁴⁸ Tokluoğlu, ss. 3-7.

⁶⁴⁹ Katip Çelebi, **Keşfü'z-Zunûn en Esâmi'l-Kütübi Ve'l-Fünûn**, (ter. Rüştü Balcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, cilt: 4, s. 1276-1277, Taşköprülüzâde İsâmuddin Ebu'l-Hayr Ahmet Efendi, **Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, (çev. Muharrem Tan), İz Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 60., Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 349., Muhammed Zuhayli, **Mercaü'l-ulumî'l-İslâmiyye : tarifuha-târîhuha-eimmetuha-ulemauha-mesadiruha-kütübüha**, Dârü'l-Ma'rife, Dimaşk, t.y., s. 600. Nişancı Mehmed Paşa Tarihi, s. 60.

⁶⁵⁰ Taşköprülüzâde s. 60., Nişancı Mehmed Paşa Tarihi, s. 60., Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 349. Zuhayli, s. 600., Abdurrahman Halef, s. 335.

⁶⁵¹ Katip Çelebi, cilt: 4, ss. 1347-1348.

yazılmıştır.⁶⁵² Şerh-i Menar, fıkıh usûlü hakkındadır.⁶⁵³ Eserin bazı nüshaları Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi numara 219, 250 ve 325'de bulunmaktadır.

*Şerhu Vikâye*⁶⁵⁴: Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâilî'l-Hidâye isimli kitabın yazarı Ubeydullah el-Mahbûbîdir. Hanefî mezhebine mensuptur. İbn Melek bu eseri şerh etti. Bu eserin başında anlatıldığına göre; kendisi bu eseri oğlu Cafer okuduğu esnada şerh etti, fakat karalama şeklinde kaldı, sonra diğer oğlu Muhammed bunu temize çekti ve şöyle dedi: "Babam *Vikâye* için bir şerh yazmıştı, fakat yaygınlaşmadan önce temize çektiği nüsha kaybolduğu için kitabın tamamen kaybolmasından korktum ve karalamasından bazı eklerle birlikte başka bir şerh yazdım". Bu sebepten *Vikâye*'nin İbn Melek'e ait iki şerhinin olduğu görülür.⁶⁵⁵

Lugat-ı Feriştioğlu: İbn Melek'in torunu Abdurrahman'ın Arapçayı kolay öğrenebilmesi için manzum olarak yazdığı eserdir. Eserde Kuran-ı Kerim'de geçen kelimeler esas alınmıştır. Bu kelimelerin anlamı Türkçe olarak yazılmıştır.⁶⁵⁶

*Şerhu Tuhfetü'l-Mülûk*⁶⁵⁷: Tuhfetü'l-Mülûk isimli fıkıh kitabının yazarı Zeynü'd-din Muhammed bin Ebî Bekr Hasan er-Râzî'dir. Kendisi Hanefî mezhebine mensuptur. Kâtip Çelebi bu kitap için şöyle söylemektedir: "Bu kitabı erdemli Abdüllatif bin Abdülaziz İbn Melek iç içe girmiş bir şerh ile şerh etti, bu şerhin baş tarafı şöyledir: Hamd, bizi doğru yola yönelten Allah'a mahsustur...."⁶⁵⁸ Bu eser doktora konusu olarak tahkik edilip çalışılmıştır.⁶⁵⁹

*Kitabün mine't-Tasavvuf*⁶⁶⁰: Taşköprülüzade tasavvuf ilmine dair güzel bir risalesini gördüğünü söylemesine rağmen kitabın ismini vermemektedir. Muhtemelen *Kitabün mine't-Tasavvuf* isimli eseri gören Taşköprülüzade'nin

⁶⁵² Mehmet Şener, "İbn Melek'in Hukuki Yönü ve Menar Şerhi", **Türk Kültüründe Tire**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 43.

⁶⁵³ Zuhayli, s. 600, Taşköprülüzâde s. 60., Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 349.

⁶⁵⁴ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 349.

⁶⁵⁵ Katip Çelebi, cilt: 4, ss. 1620-1621.

⁶⁵⁶ Cemal Muhtar, **İki Kur'an Sözlüğü Lugat-ı Feriştioğlu ve Lugat-ı Kanun-ı İlâhî**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 21.

⁶⁵⁷ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 349.

⁶⁵⁸ Katip Çelebi, cilt: 1, s. 338., Zuhayli, s. 600.

⁶⁵⁹ Bkz. İzzeddin Abdüllatif bin Abdülaziz bin Eminateddin İbn Melek, **Şerhu Kitâb-ı Tuhfeti'l-Mülûk**, (thk. Abdülmecid bin Abdurrahman bin Abdullah ed-Dervîş) Elfa li'n-Neşr ve'l-İntaci'l-Fenni, Riyad, 1428.

⁶⁶⁰ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 349.

söylediğine göre bu risale İbn Melek'in, şer'i tasavvuf bilgileri alanında ne kadar yetkin ve zengin bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.⁶⁶¹

Bedru'l-Vâizîn ve Zehra'l-Âbidîn: İbn Melek'in tasavvuf üzerine yazmış olduğu bir eserdir.⁶⁶² Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Ef. Bölümü 577/1 Nu. kayıtlıdır.⁶⁶³

eş-Şâfi fi't-Tıbb: Tıp alanında yazılmış kitabıdır.⁶⁶⁴ Başka bir yerde tıp ile ilgili bir eserine rastlamadığımız İbn Melek'in bu eserini sadece Kâtip Çelebi zikretmektedir.

el-Kasîdetü'l-Münferice: Kimin tarafından yazıldığını bilmediğimiz bu eser otuz beş beyittir. İbn Melek bu eserin beyitlerine üçer mısra ilave ederek onun metin kısmını ziyadeleştirerek yazmıştır.⁶⁶⁵

*Şerhu Mukaddimeti'l-Fıkhiyye*⁶⁶⁶: Fıkıh kitabına şerh olarak İbn Melek tarafından yazılmıştır. Kitabın hangi fıkıh kitabına şerh olduğu ile ilgili bilginiz bulunmamaktadır.

*Minyetü's-Sayyâdin fî Talimi'l-İstiyad ve Ahkâmihi*⁶⁶⁷: İbn Melek tarafından yazılmış ve İslam fıkında avcılığı ele alan bir eserdir. Günümüzde Said Bekdaş tarafından tahkik edilip yayınlanmıştır.⁶⁶⁸

⁶⁶¹ Taşköprülüzâde, s. 60.

⁶⁶² Zuhayli, s. 600.

⁶⁶³ Muhtar, İki Kur'an Sözlüğü..., s. 19.

⁶⁶⁴ Katip Çelebi, cilt: 2, s. 820.

⁶⁶⁵ Katip Çelebi, cilt: 3, s. 1079.

⁶⁶⁶ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 349.

⁶⁶⁷ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 349.

⁶⁶⁸ Bkz. Muhammed bin Abdüllatif bin Ferište İbn Melek, **Minyetü's-Seyyâdin fî Teallümü'l-İstiyad ve Ahkâmi**, (thk. Saîd Bektaş), Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1999.

Fotoğraf 15: İbn Melek Türbesi. Türbede Yatanlar Sırasıyla: Mevlânâ Nizâmeddin Efendi, İbn Melek, İbn Melek Oğlu Muhammed, İbn Melek Müderrisi Evliya Ali Efendi

(2) İbn Melek Oğulları Cafer ve Muhammed

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Melek'in iki tane oğlu vardır. Bunlardan birisi Cafer diğeri de Muhammed'dir. Çocukları hakkında pek bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak çocukları da onun ilminden istifade etmiş olmalıdırlar. Kâtip Çelebi, İbn Melek'in oğlu Cafer'in Mahbûbî'nin yazdığı *Vikâye* kitabını daha okurken şerh etmeye başladığından bahsetmektedir.⁶⁶⁹ Bu durumda İbn Melek'in kütüphanesinde bulunan kitapları çocukları da okumuştur. Hatta onların bu kitaplardan istifadesinin artmasını sağlamak amaçlı İbn Melek şerhler dahi yazmıştır. İbn Melek'in diğeri oğlu Muhammed de babasından sonra yazılı eser bırakmış olan İbn Melek ailesinden bir şahsiyettir. *Ravdatü'l-Müttakîn* (Takva sahiplerinin bahçesi) İbn Melek'in oğlu Şeyh Muhammed bin Abdülatif'in yazdığı eserdir.⁶⁷⁰

⁶⁶⁹ Katip Çelebi, cilt: 4, ss. 1620-1621.

⁶⁷⁰ Katip Çelebi, cilt: 2, s. 755.

(3) Ferišteoğlu Abdülmecid

Hurûfliğin Anadolu ve Rumeli'de yayılmasında büyük rolü olan müellif olduğu bilinmektedir.⁶⁷¹ Bu konuda Anadolu'da Nesimi'nin *Mukaddimetü'l-Hakâyık* isimli eseri dışında mensur ve Türkçe olarak ilk eser yazan kişidir.⁶⁷² İbn Melek ailesi üyelerinden Ferišteoğlu Abdülmecid'in⁶⁷³ kim olduğu ile ilgili şüpheler tam olarak giderilememekle beraber İbn Melek'in kardeşi olduğu görüşü ağır basmaktadır. Taşköprülüzade, İbn Melek'in Hurûfî taifesinin reisi Fazlullah et-Tebrizî'nin yandaşları arasında bulunan bir kardeşi olduğunu söylemektedir.⁶⁷⁴ Ferišteoğlu tarafından yazılmış Hurûfliğe dair telif ve tercüme eserlerde, Abdülmecid bin Ferište İzzeddin et-Tirevî künyesini kullanmıştır.⁶⁷⁵ Ferišteoğlu Abdülmecid *Saâdet-nâme* isimli eserinde isminin sonuna "et-Tireviyye" lafzını eklemiştir.⁶⁷⁶ Bu sebeple Tire'li ve İzzeddin Ferište'nin oğlu olduğu ve dolayısıyla İbn Melek'in de kardeşi olduğu düşünülmektedir. Başka bir görüşe göre de, *Lugat-ı Kanûn-i İlâhi* eserinin yazarı olan ve bu kitabında ismini Abdülmecid bin Abdullatif bin Ferište şeklinde kaydeden kişi İbn Melek'in kardeşi değil oğludur⁶⁷⁷ denilmektedir.

Ferišteoğlu Abdülmecid'in Hurûfliğe nasıl intisap ettiği konusunda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre; İbn Melek tarafından dalâlette olduğu düşünülen hurûflerin mürşidi Fazlullah Tebrizî'yi irşad etmek için onun yanına gönderilmiştir. Ancak bu görüşmede Abdülmecid Ferište bizzat hurûfî inanç ve fikirlerini kabul ederek bir müddet orada kalmıştır.⁶⁷⁸ Hoca İshak Efendi'nin görüşüne göre ise; Ferišteoğlu Abdülmecid, Bayezid adlı birine intisap etmiştir. Bayezid de Fazlullah Hurûfî'nin⁶⁷⁹ halifelerinden olan Seyyid Şemseddin'e tabidir.⁶⁸⁰ Bu görüşü

⁶⁷¹ Hüsamettin Aksu, "Abdülmecid Ferišteoğlu", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 13, İstanbul, 1996, s. 135.

⁶⁷² Fatih Usluer ve diğerleri, *Hurufilik Bilgisi Ferišteoğlu Abdülmecid Külliyyatı*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2014, s. 9.

⁶⁷³ Munis Armağan eserinde, Şeyh Bedreddin olaylarının başlangıcında Abdülmecid Ferište'nin Şeyh Bedreddin ile görüştüğünden bahsetmektedir. Bkz. Armağan, *Devlet Arşivlerinde...*, ss. 106-108., Ancak bu konuda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamadık. Dolayısıyla bahis konusu malumata temkinli yaklaştık.

⁶⁷⁴ Taşköprülüzade, s. 30.

⁶⁷⁵ Aksu, s. 134.

⁶⁷⁶ Usluer ve diğerleri, s. 9.

⁶⁷⁷ Muhtar, "Dilci...", ss. 49-50.

⁶⁷⁸ Tokluoğlu, s. 8.

⁶⁷⁹ Hurûflik isimli harflerin esrarına dayanan batınî bir akımı kurup geliştiren kişi. Bkz. Hüsamettin Aksu, "Hurûflik", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 18, İstanbul, 1996, s. 408.

Ferişteoğlu Abdülmecid yazmış olduğu *Saâdet-nâme* isimli eserinde dile getirmektedir.⁶⁸¹

Ölüm tarihi ile ilgilide elimizde net bir bilgi bulunmamakla beraber 1459-1460 veya 1469 tarihleri olabileceği düşünülmektedir.⁶⁸²

Abdülmecid Ferište'nin yazdığı eserler şunlardır:

Işknâme: Fazlullah-ı Hurûfî'nin *Cavidanname-i Sağır*'inin kısaltılmış tercümesi olduğu söylenmektedir.⁶⁸³ Ancak son yapılan araştırmalarda bu eserin Fazlullah'ın farklı eserlerinden yapılmış toplama bir çeviri olduğu ortaya çıkmıştır.⁶⁸⁴

Ahiretnâme: Hurûfîlerin ahiretle ilgili inançlarından bahseder.⁶⁸⁵ Cennet ehli, cehennem ehli, ahiret hakikati, ehlullah, ilm-i ledün, eşyanın ve insanın hakikati gibi konuları ihtiva eder.⁶⁸⁶

Tercüme-i Habnâme: Seyyid İshak-ı Esterebadi ve Nasrüddin Hasan Ali bin Mecdüddin Hasan Naficî tarafından yazılan iki ayrı *Hâbnâme* isimli eserde anlatılan rüya tabirlerinden derleme yapılarak oluşturulan eserdir.⁶⁸⁷ Kitapta Fazlullah-ı Hurûfî'nin hayatı ve tasavvuf yoluna girişi⁶⁸⁸, rüyaları ve tevilleri anlatılmaktadır.⁶⁸⁹

Kitab-ı Hutbe-i Devâzdeh İmam: Bu eser Menâkıb-ı Şeyh Safî'nin baş tarafına eklenmiştir. Ferişteoğlu Abdülmecid'in bu eseri Hurufilik ile ilgili değildir.⁶⁹⁰

Hidâyetnâme: Fazlullah-ı Hurûfî'nin *Muhabbetnâme* adlı Farsça eserinin Türkçe tercümesi olduğu söylenmektedir.⁶⁹¹ Ancak bunun doğru olmadığı yapılan

⁶⁸⁰ Aksu, s. 134.

⁶⁸¹ Usluer ve diğerleri, s. 223.

⁶⁸² İsmail Arıkoğlu, "Ferişteoğlu Abdülmecid bin İzzüddin ve Işk-Nâme", **Türk Kültüründe Türe II.**, Türe Belediyesi, 2008, s. 218.

⁶⁸³ Aksu, s. 134., Arıkoğlu, s. 218.

⁶⁸⁴ Usluer ve diğerleri, s. 10.

⁶⁸⁵ Aksu, s. 134., Arıkoğlu, s. 218. Armağan, Devlet Arşivlerinde.... ss. 106-108.

⁶⁸⁶ Usluer ve diğerleri, s. 10.

⁶⁸⁷ Fatih Usluer, "Hurufilikte Rüya Tabirleri", **Milli Folklor**, Sayı: 23, 2011, ss. 134-145.,

⁶⁸⁸ Aksu, s. 134.

⁶⁸⁹ Arıkoğlu, s. 218.

⁶⁹⁰ Usluer ve diğerleri, ss. 10-11.

⁶⁹¹ Aksu, s. 139., Arıkoğlu, s. 218.

son araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Ferişteoğlu Abdülmecid bu eserini dostlarının isteği üzerine yazdığını belirtmektedir.⁶⁹²

Lugat-ı Knn-ı İlhı: 1450 yılında yazılan bu eser Kur'an-ı Kerim lgatidir.⁶⁹³ Kuran-ı Kerim'den seçilen 2300 Arapça kelime Türkçeye tercüme edilmiştir.⁶⁹⁴

Saâdet-nâme: Ferişteoğlu Abdülmecid bu eseri; Fazlullah'ın *Cvidn-nâme*, *Arş-nâme* ve *Muhabbet-nâme* isimli eserlerinden bazı bölümlerini Türkçeye tercüme oluşturmuştur.⁶⁹⁵

Risale-i Huruf Tercümesi: Harflerden hareketle varlığın tanımlanmasının yapıldığı  sayfalık kısa bir tercümedir.⁶⁹⁶

(4) Mevlânâ Nizâmeddin

İbn Melek'in türbesinde kendisi hariç  kabir daha bulunmaktadır. Bunlardan birisi Seyyidi Rabbnı Mevlânâ Nizamettin Nevve h. 797/m. 1394, diğeri İbn Melek Abdüllatif Efendi'nin oğlu Muhammed Efendi ve sonuncusu da geç dönemde yaşamış olan Evliya Ali Efendi'ye aittir. Mevlânâ Nizâmeddin haricinde diğerlerinde tarih yoktur. İbn Melek'in 1418 yılından sonra vefat ettiğini biliyoruz.⁶⁹⁷ Bu tarihlere göre Mevlânâ Nizâmeddin İbn Melek'ten önce vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. İbn Melek'in de vefatından sonra onun yanına defnedilmesi tesadüf olmasa gerektir. Yine onların mezarlarının olduğu avlunun bir tarafında da Aydınlu Süleyman şah'ın mezarı bulunmaktadır. Bu durumda Mevlânâ Nizâmeddin'in dönemin değerli şahsiyetlerinden olduğunu söylemek mümkündür. Kendisinin Mevlânâ unvanını taşıması Aydınulları Beyliği zamanında Tire'de Mevleviliğin varlığına dair işaret kabul edilebilir.

⁶⁹² zer şendeyici, "Hurufiliği n Yargıdan Arındırmak Bağlamında Ferişteoğlu'nun Hidayetnamesi'nin Tetkiki ve Neşri", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** 3, İstanbul, 2009, ss. 87-246., Usluer ve diğerleri, s. 10.

⁶⁹³ Aksu, s. 139., Arıkoğlu, s. 218.

⁶⁹⁴ Muhtar, İki Kur'an Sözlüğü..., s. 97., Usluer ve diğerleri, s. 10.

⁶⁹⁵ Usluer ve diğerleri, s. 10.

⁶⁹⁶ Usluer ve diğerleri, s. 10.

⁶⁹⁷ Tokluoğlu, s. 6., Muhtar, "Dilci...", s. 50., Ankara, 1994. Baktır, ss. 175-176.

(5) Alihan Baba

Kendisiyle ilgili malûmatımız oldukça sınırlıdır. Babasının ismi Mehmed'dir.⁶⁹⁸ Evliya Çelebi, Alihan Baba Sultan'ın Aydınogulları ile birlikte Horasan'dan gelen bir zat olduğunu söylemektedir.⁶⁹⁹ Bunun yanı sıra Aydın'da Alihan Baba Sultan Tekkesi'nden de bahsetmektedir.⁷⁰⁰ Ancak mevzubahis tekke günümüzde mevcut değildir. Aydın'da Alihan Baba tarafından tekkenin bulunduğu alana bir cami ve oğlu İsmail'in yattığı bir de türbe yaptırılmıştır. Yunan işgali sırasında medrese ile cami yanmış ve günümüze ulaşamamıştır.⁷⁰¹

Aydın'ın dışında Tire'de de Alihan Baba'ya ait eserler bulunmaktadır. Tire'de 1354 yılında Alihan Baba tarafından bir medrese yaptırılmıştır.⁷⁰² Tire'de bulunan bu medreseye eskiden Orta Medrese denilirdi. Bugün medrese meydanda yoksa da Alihan Baba'nın medresesinin olduğu yerde bir türbe vardır. Türbenin içindeki kabir kitabeleri Hoca Hasan'a aittir. Himmet Akın türbe içerisinde yatan Hoca Hasan'ın Alihan Baba'nın oğlu olma ihtimalinin kuvvetli olduğunu söylemektedir.⁷⁰³ Böyle bir ihtimalin yanında burada yatan zatın medresenin müderrislerinden biri olma ihtimali de oğlu olma ihtimali kadar kuvvetlidir.

Bahis konusu Alihan Medresesi müderrisine tevdi edilmiş bir görev bulunmakta idi. Medresenin müderrisi aynı zamanda Cündi Bey Camii'nin de imamlık görevini yerine getirmek durumundaydı.⁷⁰⁴

Tekke ve medrese haricinde Alihan Baba'nın bir de zaviyesi bulunmaktadır. Tire'ye bağlı Yeganlı karyesinde bulunan bu zaviye için Gazi Umur Bey'in kızı Hundi Paşa Hatun araziler vakfetmiştir.⁷⁰⁵

Tire Ulu Cami'de Alihan Medresesinin tamirat kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla Alihan Baba 1354 tarihinde hayatta değildir.⁷⁰⁶ Medresesi ve zaviyesi

⁶⁹⁸ Akın, s. 114., Hakkı Önkal, **Tire Türbeleri**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991, s. 22.

⁶⁹⁹ Evliya Çelebi, cilt: 9, s. 79.

⁷⁰⁰ Evliya Çelebi, cilt: 9, s. 79.

⁷⁰¹ Asaf Gökbel ve Hikmet Şölen, **Aydın ili tarihi: Eski Zamanlardan Yunan İşgaline Kadar**, Aydın Halkevi, Aydın, 1936, s. 98.

⁷⁰² Sözen, cilt: II, s. 235.

⁷⁰³ Akın, ss. 112-113.

⁷⁰⁴ Akın, s. 145.

⁷⁰⁵ **BOA. TD. 166**, s. 418., Ersan, s. 39., Akın, ss. 113, 157, 218.

⁷⁰⁶ Akın, s. 114., Önkal, s. 22.

dolayısıyla Alihan Baba Aydınogulları döneminde muteber bir zat olduğu anlaşılmaktadır. O, gerek Aydın'da gerek Tire'de yaptırdığı eserlerle hizmet etmiştir. Tire'nin Yeganlu karyesindeki zaviyesi de beyliğin iskân politikasında rol aldığını göstermektedir. Dönemin önemli şahsiyetlerinden biri olan İbn Melek ile aynı dönemde ve aynı yerde yaşamıştır.

(6) Şeyh Şihabüddin Sivasi

Aydınogulları bünyesinde yaşamış olan önemli şahsiyetlerden biri de Şeyh Şihabüddin Sivasi'dir. Sivaslı bir zatın azatlı kölesi olarak bilinmektedir. Babasının adına kaynaklarda yer verilmemiştir. Zeyniyye tarikatının⁷⁰⁷ önde gelenlerinden⁷⁰⁸ ve ünlü müfessirlerden biridir.⁷⁰⁹ Mezhep bakımından Hanefi-Maturidi'dir.⁷¹⁰

Çocukluk ve gençlik yıllarında Sivas'da zamanın âlimlerinden dersler almış ve akranlarını ilim anlamında geçmiş, onlar arasında fark edilir hale gelmiştir. Dini ilimlerde yüksek bir mertebeye ulaştıktan sonra tasavvufa olan merakı nedeniyle Şeyh Zeynüddin el-Hâfî'nin Anadolu'daki halifelerinden Şeyh Mehmed'den tasavvuf ilmini öğrenmiştir. Daha sonra şeyhiyle birlikte Ayasuluğ'a gelmiş ve burada Aydınoglu Mehmed Bey'in yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır.⁷¹¹ Bunun üzerine hayatının geri kalan kısmını burada geçirmiştir. Burada müntesibi bulunduğu Zeyniyye tarikatının yayılması için çaba sarf ettiği görülmektedir. Yazmış olduğu "Risâletü'n-Necât min Şerri's-Sıfat"⁷¹² isimli eserinde Zeyniyye tarikatından, adap ve erkânından bahsetmekte bu vesileyle tarikatın yayılmasına destek vermekte olduğu anlaşılmaktadır. Vefat ettiği tarih ile ilgili 1378⁷¹³, 1456⁷¹⁴, 1475⁷¹⁵ şeklinde farklı

⁷⁰⁷ Sühreverdîyye tarikatının Zeynüddin el-Hâfî'ye (ö. 838/1435) nisbet edilen bir koludur. XV. yüzyılın başlarında Herat'ta kurulup Horasan, Hindistan, Hicaz, Suriye, Mısır, Anadolu ve Rumeli'de yayılmıştır. Zeyniyye'nin Anadolu'da yayılması Zeynüddin el-Hâfî'nin halifelerinden Ayasuluğlu Şeyh Mehmed, Merzifonlu Abdürrahîm-i Rûmî ve Kudüslü Abdüllatîf el-Kudsî (el-Makdisî) gibi şeyhler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bkz. Reşat Öngören, "Zeyniyye", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 44, İstanbul, 2013, ss. 367-371.

⁷⁰⁸ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, cilt: 1, s. 200.

⁷⁰⁹ İbrahim Aslanoglu, **Geçmişten Günümüze Sivas Meşhurları**, Sivas Valiliği, Sivas, 2006, cilt: II, s. 468.

⁷¹⁰ Bahattin Dartma, "Şihâbuddîn es-Sivâsî: Hayatı ve İlmi Şahsiyeti", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas, 2005, cilt: IX/2, s. 101.

⁷¹¹ Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, **Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli**, (haz. M. Akif Erdoğan), Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 7.

⁷¹² Murat Sülün, "Şehabeddin Sivâsî", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 38, İstanbul, 2010, s. 419., Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, **Aydın Vilâyetine...**, s. 7.

⁷¹³ Mecdi Mehmed Efendi, s. 55.

görüşler vardır. Eserlerinin istinsah tarihinden hareketle 1378'de öldüğü ileri sürülmüşse de Şeyhi Zeyniddün Hâfî'nin 1435'de vefat etmesi dikkate alınarak 1456 yılında öldüğü kabul edilmiş ve mezar taşına bu tarih yazılmıştır.⁷¹⁶ Mezarı halen Ayasuluğ'da bulunmakta ve halkın ziyaretgâh yerlerinden biridir.⁷¹⁷

Bıraktığı eserler şunlardır:

1. *Uyûnû't-tefâsîr*: Tefsir-i Şeyh olarak da bilinen eser iki ciltlik Kur'an-ı Kerim tefsiridir.⁷¹⁸ Günümüzde Bahaddin Dartma tarafından tahkiki yapılarak basılmıştır.⁷¹⁹

2. *Risâletü'n-Necât min şerri's-Sıfat*: Tasavvufa dair yazılmış bir eserdir.⁷²⁰ Bu eserde Şihâbeddin Sivâsî, Zeyniyye tarikatının âdâp ve erkânına temas etmiştir. Aynı zamanda bu eserinde şeyhe râbitanın gerekliliği konusunda âyet ve hadislerden deliller getirmiştir. Şeyh-mürîd ilişkilerini ele alarak müridlere nasihatlerde bulunmuştur.⁷²¹

3. *Sûre-i Kehf Tefsiri*.⁷²²

4. *Cezzâbü'l-Kulûb ilâ Tarîkı'l-Mahbûb*: Tasavvuf alanında yazılmış bir eserdir.⁷²³

5. *Riyâzü'l-Ezhâr fî Celâli'l-Ebşâr*: Usûl ve ilim ıstılahına dair yazılmıştır.⁷²⁴ Eser Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi kısmında 728 numarada kayıtlıdır.⁷²⁵

6. *Şerh Ale'l-Ferâizi's-Sirâciyye*: Feraiz ilminden bahseden, Sirâceddin Muhammed bin Muhammed es-Secâvendî'ye ait eserin şerhidir.⁷²⁶

⁷¹⁴ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, cilt: 1, s. 201.

⁷¹⁵ Taşköprüzade, s. 22.

⁷¹⁶ Sülün, s. 418., Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, Aydın Vilâyetine..., s. 7.

⁷¹⁷ Taşköprüzade, s. 22.

⁷¹⁸ Taşköprüzade, s. 22., Bursalı Mehmet Tahir Efendi, cilt: 1, s. 201., Sülün, s. 418.

⁷¹⁹ Bkz. Şihâbuddîn es-Sivâsî, Ahmed bin Mahmûd, *Uyûnu't-Tefâsîr lil-Fuzalâis-Semâsîr*, (thk, Bahattin Dartma), Dâru Sâdır, Beyrut, 1427/2006.

⁷²⁰ Taşköprüzade, s.22., Bursalı Mehmet Tahir Efendi, cilt: 1, s. 201

⁷²¹ Sülün, s. 419., Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, Aydın Vilâyetine..., s. 7.

⁷²² Sülün, s. 419.

⁷²³ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 201, Sülün, s. 419., Aslanoğlu, cilt: II. s. 468.

⁷²⁴ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 201. Sülün, s. 419.

⁷²⁵ Harun Reşit Demirel, "Şihâbuddin es-Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usûlüne Dair", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX/2, Sivas, 2005, s. 112.

7. *Şerhu'l-Misbâh*: Mutarrizî'nin nahve dair eseri üzerine bir şerhtir.⁷²⁷

(9) Mevlânâ Hacı Muslihiddin, Yayla Fakih - Tire

Aydınoğulları döneminde Tire şehrinin sur içi kısmında Mevlânâ Hacı Muslihiddin, Yayla Fakih mahalleleri vardı.⁷²⁸ Beylikler döneminde, bulunduğu muhitte tekke ve zaviyesi olan kişilerin ismiyle ya da camisi olan kişilerin ismiyle mahalleler isimlendirildiği için, bu şahsiyetlerin o dönemdeki dini zümrelerden bazıları olduğu aşikârdır.

(10) Kara Fakih, Saru Şeyh ve Satılmış Fakih – Ayasuluğ

Ayasuluğ'da Beylik dönemi ve Osmanlı fethinin ilk yıllarında Kara Fakih, Saru Sinan ve Satılmış Fakih mahalleleri bulunmaktaydı.⁷²⁹ Mahalle isimlerinin, adı geçen şahısların vesilesiyle verildiği muhtemel olduğu için Aydınoğulları Beyliği içerisinde sayabileceğimiz bu isimler ile karşılaşıyoruz.

(11) Habib Fakih - Kestel

Habib Fakih ismindeki şahsiyetin varlığını Aydın Kestel'de Üveys Bey Camisine verilen vakıftan öğrenmekteyiz. Karye-i Kuyucak'da bulunan Habib Fakih çiftliği en eski günlerden beri Üveys Bey Camisine vakf olunmuştur.⁷³⁰ Fakih sıfatıyla anılması onun İslam hukukuna olan vukûfiyetini gösteriyor olsa gerektir.

Bunlardan başka dönemin kaynaklarında ve arşiv vesikalarında karşımıza çıkmayan ancak bazı araştırmacılar tarafından Aydınoğulları Beyliği'nde yaşadığı belirtilen şahsiyetler bulunmaktadır. Bunlar; Çörek Baba, Temur (Demir) Baba, Samut Baba,⁷³¹ Buğday Dede,⁷³² Gazi Kurt, Hacı İlyas, Ali Baba, Madran Baba ve Kara Doğan'dır.⁷³³

⁷²⁶ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 201, Sülün, s. 419.

⁷²⁷ Sülün, s. 419.

⁷²⁸ Cahit Telci, "XV - XVI. Yüzyıllarda Tire Şehri", **Türk Kültüründe Tire II**, (haz. Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Tire Belediyesi, İzmir, 2008, s. 23.

⁷²⁹ Cahit Telci, "Bir Aydınoğlu Şehri: Ayasuluğ", **Uluslar arası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-I Aydınoğulları Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s. 400.

⁷³⁰ Akın, s. 163.

⁷³¹ Başka bir kaynakta karşılaşmadığımız ama Tanju Demir tarafından XII ve XIV. ve Yüzyıllarda Birgi çevresinde yaşadığı söylenen Çörek Baba, Temur (Demir) Baba, Samut Baba isminde bazı

(12) Silahdar Ahmed Zaviyesi - Birgi

Birgi'de bulunan Silahdar Ahmed'in zaviyesinin kimin zamanında yapıldığı kesin olarak bilinmese de burası için kadimü'z-zamandan beri ifadesi kullanılmaktadır. Dolayısıyla zaviyeyi Aydınogulları Beyliği dönemine tarihlenebileceğini düşündük. Zaviye bu zamandan beri vakfiyet üzerine tasarruf olunmuştur.⁷³⁴

(13) Börklüce Mustafa İsyanı

Börklüce Mustafa'nın Karaburun'da gerçekleştirdiği isyan Aydınogulları'nın ardından Osmanlı hâkimiyetinin bölgede sağlanmaya çalışıldığı zamanlarda meydana gelmişti. Bunun yanı sıra Aydınoglu Cüneyd Bey de halen bağımsız olma çabalarını devam ettirmekteydi. Böyle bir süreçte gerçekleşen ve köklerinin beylikler dönemine uzandığını düşündüğümüz bu hadisenin beylikler dönemi kapsamında değerlendirilmeye daha elverişli olduğunu düşünerek bu sebeple konuyu ele almaya çalıştık. Dini bir hareket veya tarikatın gerçekleştirdiği bir isyan şeklinde cereyan eden olay hakkında kaynakların verdiği bilgilerin birbirleriyle uyumsuz olduğu noktalar dikkatimizi çektiği için bu bilgileri yorumlamak durumunda kaldık. Bu sebeple kaynaklarda Börklüce Mustafa isyanı ile ilgili yazılanları kısaca kronolojik sıraya uygun şekilde buraya aktarmayı uygun bulduk.

Börklüce Mustafa isyanını kaynakların içerisinde en detaylı şekilde ele alanlardan biri olan Dukas⁷³⁵, kısaca şunlardan bahsetmektedir: Börklüce Mustafa Sakız adasının karşısında ortaya çıkarak Türklere fakirliği ve kadınlar hariç her şeyin

şahıslardan bahsedilmektedir. Birgi'de bulunan mahallelerin isimleri bu şahısların varlıklarının delili olduğu düşünülmüştür. Bkz. Tanju Demir, Zehra Gençsoylu, **Arşiv Belgelerine Göre XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Birgi ve Birgililer**, Birgi Belediyesi, Ödemiş/İzmir, 2013, s. 65.,

⁷³² Tire'de bulunan Buğday Dede'nin Aydınogulları dönemindeki şahsiyetlerden biri olduğu söylenmektedir. Tire'nin fethinde Kesikbaş'la birlikte savaştıkları yolunda anonim bilgiler vardır. Bkz. Armağan, Aydınogulları..., s. 3.

⁷³³ Gazi Kurt, Hacı İlyas, Ali Baba, Madran Baba, Kara Doğan isimli şahıslara gerek arşiv belgelerinde, gerekse de dönemin kaynaklarında rastlamamış olduğumuz halde Munis Armağan kendilerinin beyliğin kuruluş yıllarında etkili olmuş dini şahsiyetler olduğunu söylemektedir. Bkz. Armağan, Aydınogulları..., s. 19.

⁷³⁴ **TD. 35 M** s. 30., Telci, "XVI. Yüzyıl Başlarına ..., s. 243., Akın, s. 140.

⁷³⁵ İsyanın yaşandığı coğrafyaya yakın bir yer olan Foça'da doğduğu düşünülen ve aynı zamanda 1421 yıllarında Foça'nın Ceneviz valisi Giovanni Anderno'nun katipliğinde bulunduğu bilinen Dukas'ın isyanın çıktığı bir dönemde hemen hemen aynı coğrafyada yaşıyor olması anlattıklarının diğer kaynakların fevkinde olmasını sağlamıştır. Bkz. Dukas, s. IX.

ortak olması gerektiğini telkin ediyordu. Bunların yanı sıra Hristiyanlar ile ortak yaşamı teşvik etmek için onlar hakkında kötü düşünmeyi bile yasaklıyordu. Bu arada Sakız adasında Hristiyan din adamlarına elçiler göndererek onlar ile dostane ilişkiler içerisinde bulunmaya gayret ediyordu. Gün geçtikçe Müslüman Türkler ile Hristiyanların yaşam tarzlarını birbirlerine benzetmeye çalışarak aradaki farkları ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Bu durum karşısında Çelebi Mehmed, oğlu Murad ve veziri Bayezid'i bunların üzerine göndermiş ve yapılan mücadele sonunda Börklüce Mustafa yakalanarak öldürülmüştür.⁷³⁶

Her ne kadar olayların olduğu coğrafyadan uzak olsa da dönemin canlı tanıklarından olan Şükrullah bin Şihabeddin eserinde, Şeyh Bedredin ile Börklüce Mustafa'nın irtibatını konu almadan hadisattan kısaca şu şekilde bahsetmektedir: Sultan Çelebi Mehmed zamanında Karaburun'da sûfilik yaptığını söyleyen birisi ortaya çıktı. Etrafına topladığı insanlar "Lâ ilâhe illallah" diyor "Muhammed Resûlullah" demiyorlardı. Vezir Bayezid orduyla buraya gelerek sapkın düşünceye kapılanları buradan temizledi.⁷³⁷

Dönemin canlı şahitlerinden biri olan ancak olayın gerçekleştiği coğrafyada muhtemelen bulunmamış olan Aşıkpaşazâde eserinde bu konudan kısaca şu şekilde bahsetmektedir: Simavna Kadıoğlu'nun kethüdası kadıasker iken Börklüce Mustafa idi. Börklüce Mustafa Aydın ili civarında münafıklığa başlayınca Simavna Kadıoğlu İznik'ten yola çıkıp önce İsfendiyar sonra da Eflak'a gitti. Börklüce Mustafa'nın münafıklığı ile aynı zamanda Simavna Kadıoğlu isyana başladı ve padişahlık iddiasında bulundu.⁷³⁸

Döneme yakın tarihçilerinden Oruç Bey ise kısaca şunları nakletmektedir: Şeyh Bedreddin'in kethüdası Börklüce Mustafa idi. Aynı zamanda Şeyh Bedreddin'in müridi ve halifesiydi. İkisinin anlaşıkları Sultan Mehmed'e bildirilmişti. Börklüce Mustafa, Karaburun'da fesat çıkarmaya başlayınca Vezir Bayezid Paşa ve Sultan

⁷³⁶ Dukas, ss. 67-69

⁷³⁷ Şükrullah Efendi, **Behcetü't Tevarih**, (çev. Hasan Almaz), Mostar Yayınları, İstanbul, 2013, s. 389.

⁷³⁸ Aşıkî, Derviş Ahmed, **Aşık Paşazade Tarihi**, (haz. Kemal Yavuz – M.A. Yekta Saraç), İstanbul, 2003, ss. 158-159.

Mehmed'in oğlu Şehzade Murad bir orduyla oraya gidip onu ve ona uyanları kılıçtan geçirdiler.⁷³⁹

Yine hadisenin vuku bulduğu döneme yakın yaşamış tarihçilerden Neşri ise eserinde kısaca şunları anlatmaktadır: Şeyh Bedreddin'in kethüdası Börklüce Mustafa Karaburun'da fesat çıkarmaya başladı. Börklüce'nin fesadı ile birlikte Şeyh Bedreddin'de padişahlık iddiasına başlamıştı. Çelebi Mehmed'in ordusu Karaburun'a gelmiş Börklüce'yi burada öldürmüştür. Ardından Manisa'daki Torlak Kemal'i yakalayıp öldürmüştür. Daha sonra da Şeyh Bedreddin ele geçirilmiş ve asılmıştır.⁷⁴⁰

Lütfi Paşa yazmış olduğu eserinde Şeyh Bedreddin ile Börklüce Mustafa'nın birlikte hareket ettiklerine dair bir şey söylemeden Börklüce'nin peygamberlik iddiasında bulunmasından bahsetmektedir.⁷⁴¹

Hoca Sadeddin Efendi olaylardan bahsederken, öncelikle Şeyh Bedreddin'in ilmi yönünün yüceliğinden bahsetmekte ve kendisinin birçok talebe yetiştirdiğini söylemektedir. Hatta bu talebeler de gittikleri yerlerde ilim sahibi meşhur kişiler olmuşlardır. Börklüce Mustafa'nın da Şeyh Bedreddin'in talebeleri arasında olduğunu söylemiştir. Daha sonra Börklüce Mustafa'nın fesat hareketinden bahsetmiş ve bunu duyan Şeyh Bedreddin'in kaçtığını söylemiştir.⁷⁴²

Solakzade Mehmed Hemdemî yazmış olduğu Osmanlı tarihi kitabında Börklüce Mustafa'nın Şeyh Bedreddin'in halifelerinden olduğundan bahsetmiş ve onun din dışı hareketlerini konu etmiştir.⁷⁴³

Sonraki dönemlerde ele alınmış kaynak eserlerinden olan Münecimbaşı Ahmed Dede'nin kitabında da konuyu şu şekilde görüyoruz: Şeyh Bedreddin'in halifesi olarak hareket eden Börklüce Mustafa'nın din dışı hareket ederek insanları

⁷³⁹ Oruç Bey, **Osmanlı Tarihi**, (sad. Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009. s. 61.

⁷⁴⁰ Neşri, **Kitâb-ı Cihan-nümâ**, (haz. F.Reşit Unat-M.Altay Köymen), Türk Tarih Kurumu Bas. cilt:II, İstanbul, 1957, ss. 543-547.

⁷⁴¹ Lütfi Paşa, **Tevârihi Ali Osman**, Kayhan Atık, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 173.

⁷⁴² Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, (sad. İsmet Parmaksızoglu), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1979, cilt: 2. ss. 110-111.

⁷⁴³ Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, ss. 182-183.

kandırmış ve etrafına toplamıştır. Manisa'da ortaya çıkan Torlak Kemal'de Börklüce Mustafa'nın halifesidir.⁷⁴⁴

Kaynakların olayla ilgili verdiği bilgileri kısaca gördükten sonra bu hadise üzerinde değerlendirme yapmak istediğimizde şöyle bir sorun karşımıza çıkmaktadır. Kaynakların bir kısmı Börklüce Mustafa ile Şeyh Bedreddin hareketini birbirinin devamı şeklinde ele alırken bir diğer kısmı ise aralarındaki irtibata hiç değinme gereği duymamışlardır. Kaynakların bu yaklaşımını biraz daha dikkatlice inceleyecek olursak o dönemde yaşadığını bildiğimiz Dukas, İbn Arabşah, Şükrüllah bin Şihabeddin ve Aşıkpaşazâde'nin yazdıkları ve bunların yanı sıra Şeyh Bedreddin'in torunu Hafız Halil'in dedesi adına yazdığı *Menâkıbnâme* bizim için daha bir önem kazanmıştır. Bu konu hakkında Dukas, İbn Arabşah⁷⁴⁵, Şükrüllah, Şeyh Bedreddin ile Börklüce'nin irtibatlarına değinmezken Aşıkpaşazâde, Börklüce Mustafa'nın Şeyh Bedreddin Kazasker iken onun kethüdası olduğunu söylemektedir.⁷⁴⁶ Hafız Halil'in kaleme aldığı Şeyh Bedreddin *Menâkıbnâme*'sinde ise Börklüce Mustafa'dan bir yerde bahsedilmiş olmasına rağmen burada da Börklüce Mustafa'nın hastalıklı fikirlerinin Şeyh Bedreddin'i etkilediği yönünde bir ifade kullanılmıştır.⁷⁴⁷ Dolayısıyla Börklüce Mustafa'nın Şeyh Bedreddin'i tesiri altına aldığı ima edilmiştir. Sonraki dönemde yazılmış kaynaklar da ise Neşri⁷⁴⁸, Oruç Bey⁷⁴⁹ ve Lütü Paşa da⁷⁵⁰ Aşıkpaşazâde'nin bize aktardığı bilgilerin benzerini aktarmaktadırlar. Bu eserlerden sonra yazılan başka bir kaynak olan Hoca Saadeddin'in eserine gelince önceki saydığımız kaynaklardan farklı bir konuya değinmiştir. Hoca Sadeddin, Şeyh Bedreddin'in ilmi yönünü övdükten sonra Börklüce Mustafa'nın onun talebesi olduğunu söylemektedir.⁷⁵¹ Hoca Saadeddin'den sonraki dönem kaynağı olan Solakzade Mehmed Hemdemi'nin eserinde ise Börklüce Mustafa, Şeyh Bedreddin'in halifesi olarak gösterilmiştir.⁷⁵² Solakzade'den sonraki kaynak olan Münecimbaşı

⁷⁴⁴ Münecimbaşı Ahmed Dede, *Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekâyi-ül-a'sâr*, (ter. İsmail Erünsal), Tercüman 1001 Temel Eser, cilt: 1. ss. 188-191.

⁷⁴⁵ İbn Arabşah'ın *Ukûdü'n-Nâsiha*'sından naklen; Abdülbaki Gölpınarlı, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 17-18.

⁷⁴⁶ Derviş Ahmed Aşıkî, s. 158.

⁷⁴⁷ Hafız Halil, *Şeyh Bedreddin Menâkıbnâmesi*, (çev. Mehmet Kanar), Tekin Yayınları, İstanbul 2015, s. 184.

⁷⁴⁸ Neşri, s. 543.

⁷⁴⁹ Oruç Bey, s. 61.

⁷⁵⁰ Lütü Paşa, s. 173.

⁷⁵¹ Hoca Sadedin Efendi, s. 110.

⁷⁵² Solak-Zâde Mehmed Hemdemî, s. 182.

Ahmed Dede'nin eserinde ise Börklüce Mustafa Şeyh Bedreddin'in hem müridi, hem talebesi hem halifesi hem de kazaskerliği döneminde kethüdası olarak tanıtılmıştır. Dolayısıyla ilk üç kaynak hariç diğer kaynakların hepsi de Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa hadiselerinin birbirleri ile irtibatlı olduğunu yazmışlardır. Bu durumda karşımıza netlik kazanmamış bazı sorular çıkmaktadır. Börklüce Mustafa, söylendiği gibi Şeyh Bedreddin ile beraber hareket edip böyle bir isyana başlamış olabilir mi? Bu konuyu daha iyi anlayabilmek için kaynakların verdiği bilgileri karşılaştırmamız ve irdelememiz gerekiyor. Dönemin önemli kaynaklarından olan ve coğrafya olarak da olayların meydana geldiği yere yakın Foça'da bulunan Dukas'ın söyledikleri bizim için oldukça önem arz etmektedir. Dukas eserinde Börklüce Mustafa ile Şeyh Bedreddin'in irtibatlarına hiç değinmemiştir. Bu yörede bir nevi yeni bir din tesis etmeye çalışan, Hristiyanlar ile Müslümanların ortak değerler etrafında toplanmasını temin etmek için Müslümanları Hristiyanlar gibi giyinmeye teşvik eden ve hatta Müslümanlar tarafından dışlanan veya dışlanma tehlikesi olan Hristiyanları da korumak için onlar hakkında olumsuz ifadeleri yasaklayan ve kadınlar hariç her şeyin ortak kullanılabileceğini söyleyen bir Börklüce Mustafa'dan bahsetmektedir.⁷⁵³ Börklüce Mustafa'nın yapmak istediği burada açıkça ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan maddi imkânlar vaat ederek yörenin fakir halkını yanına çekmeye çalışırken diğer taraftan da dini zafiyetleri bulunan Müslüman Türkler ile Hristiyanları bir arada yaşamaya ikna edip onları da etrafında toplamaya gayret etmiştir. Börklüce Mustafa'nın Hristiyanlar konusunda bu derece hassas olması, bölgenin Müslüman Türkler tarafından ele geçirilmesinin üzerinden yüzyılın üzerinde bir süre geçmesine rağmen halen bölgede bulunan Hristiyan grupların etkili bir kalabalığa sahip olduğunu da göstermektedir. Börklüce Mustafa tarafında bu durum yaşanırken Şeyh Bedreddin ise yer değişikliğine giderek önce İsfendiyar Beyliği topraklarına ardından da Eflak'a sonrasında da ağaç denizine (Deliorman) gitmiştir.⁷⁵⁴ Aşıkpaşazâde dolayısıyla ardından gelen kaynaklar da Şeyh Bedreddin'in bu esnada etrafına insan toplamaya başladığından ve devletin başına geçmek istediğinden bahsetmektedir. Hatta bununla yetinmemiş ve Börklüce Mustafa'nın da kendisinin hizmetçisi olarak isyan ettiğini aktarmıştır.⁷⁵⁵ Ama burada karşımıza

⁷⁵³ Dukas, ss. 67-69.

⁷⁵⁴ Derviş Ahmed Aşıkî, ss. 158-159., Oruç Bey, s. 61., Neşri, s. 543., Hoca Sadedin Efendi, ss. 110-111., Müneccimbaşı Ahmed Dede, cilt:1. ss. 188-191.

⁷⁵⁵ Derviş Ahmed Aşıkî, s. 159., Neşri, s. 543.

ıkan çelişkili bir durum vardır. Aşıkpaşazâde Börklüce Mustafa'nın peygamberlik iddiasında bulunduğunu söylerken aynı zamanda onun şeyh Bedreddin'in hizmetçisi olduğunu belirtmiş ve şeyh Bedreddin'in onun isyanını referans göstererek bu bölgenin halifesi olduğunu söylediğinden bahsetmiştir.⁷⁵⁶ yleyse peygamberlik iddia eden Börklüce Mustafa, padişahlık veya halifelik ilan eden şeyh Bedreddin'in hizmetçisi olmaktadır. Bu durumda kendi içerisinde çelişki meydana çıkmaktadır. Nitekim Börklüce Mustafa'nın hareketinde peygamberlik iddia etmesi ve yeni bir din tesis etmeye çalışması gibi İslam dinine uymayan hareketler gözlenirken şeyh Bedreddin için bunu söylemek doğru değildir. *Menâkıbname*'de de şeyh Bedreddin'in hadis olarak naklettiği "şeyh kavminde, ümmetinin nebisi gibi" ifadelerinden dolayı peygamberlik iddia ettiği, hâlbuki böyle bir maksadının olmadığı söylenmektedir.⁷⁵⁷ Diğer kaynaklarda da şeyh Bedreddin'in peygamberlik iddiasında bulunduğu ile ilgili açık bir ifade yoktur. şeyh Bedreddin padişahlık veya halifelik gibi devletin başında olup onu yönetebilecek yetkileri elinde toplamaya çalışmıştır. Bu durum da aslında bu iki hareketin birbiriyle organik bir bağının olmadığını göstermektedir. Zaten konunun başında belirttiğimiz gibi döneme ağdaş sayabileceğimiz şahsiyetlerden Dukas, İbn Arabşah, şkrllah böyle bir bağdan bahsetmezken diğer bir kaynak olan Aşıkpaşazâde bundan bahsetmektedir. Olayların cereyan ettiği sırada Aşıkpaşazâde'nin onlu yaşlarda olduğunu düşünürsek, kendisinin eğitim çağında olduğunu ve bu hadiseleri de kulaktan duyma bilgilerle yazdığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Fetret Devrinin yeni sona erdiği ve devlet birliğinin yeniden sağlanmaya çalışıldığı bir ortamda meydana gelen karışıklıklar ile ilgili çok sağlıklı bilgi almanın da zor olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Netice itibari ile şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa hadiseleri incelenirken bu iki hareketin birbirinden bağımsız olduğu kanaatinde olduğumuzu ifade etmek isterim. Muhtemelen çıkan hadiseler birbiri ile aynı zamana tekabül ettiği sebeple birbirinden bağımsız olmadığı düşünülmüş olmalıdır.

Yine bu meyanda meydana gelen Torlak Kemal olayı ile ilgili kaynaklarda konuyu tamamen aydınlatacak bilgilerden yoksunuz. Öncelikle Aşıkpaşazâde'nin bahsettiği Torlak Kemal, Börklüce Mustafa hadisesinin bastırılması için yöreye gelen Osmanlı birliklerinden olan Bayezid Paşa tarafından yakalanmış, sonra da

⁷⁵⁶ Derviş Ahmed Aşıkı, s. 159.

⁷⁵⁷ Hafız Halil, s. 184.

astırılmıştır.⁷⁵⁸ Her ne kadar Torlak Kemal ile ilgili bilgilerimiz çok sınırlı olsa da Manisa doğumlu Yahudi asıllı bir şahsiyet olduğu söylenmektedir.⁷⁵⁹ Torlak Kemal'in başlatmış olduğu bu hareket Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa olayları ile bağlantılı olduğuna dair elimizde bir kanıt bulunmamaktadır. Börklüce Mustafa hadisesinin bastırılmasından hemen sonra Manisa'ya gelerek Torlak Kemal'i de ortadan kaldırmaları hadiselerin aynı zamana tekabül ettiğini göstermektedir. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Torlak Kemal kudüm ve dünbelek⁷⁶⁰ yardımıyla müridlerini etrafına toplar ve gürültülü bir şekilde gezerdi.⁷⁶¹ Halkı kandırarak⁷⁶² etrafında yaklaşık iki bin civarı insan toplamış olan Torak Kemal insanları İslam dininin dışında hareket ettirirken kendisine olan bağlılıklarını da devam ettirmek için gayret sarf etmiştir.⁷⁶³ Torlak Kemal'in fikrî olarak nasıl bir yapıya sahip olduğu ile ilgili elimizde net bir bilgi yoktur. Muhtemelen Torlak Kemal de Börklüce Mustafa ve Şeyh Bedreddin hadiselerinden bağımsız bir şekilde hareket eden ve kendisinin başında olduğu bir teşekkül kurmaya gayret eden bir şahsiyettir.

Osmanlı Devleti'nin fetret devresinin bitmesinden kısa bir süre sonra meydana gelen bu hadiseler her ne kadar Osmanlı coğrafyasında meydana gelmiş gibi görünse de aslında bu oluşumların temelleri beylikler dönemindedir. Osmanlıların özellikle batı Anadolu coğrafyasına tam olarak hakim olamadığını bir taraftan Aydınoğlu Cüneyd Bey'in de burada hâkimiyet tesis etmeye çalışmasından anlamaktayız. Bölgedeki beyliklerde son zamanlarda yaşanan iktidar değişiklikleri, bu değişiklikler esnasında yaşanan mücadeleler, belki de yeni yöneticilerin tecrübesizlikleri, halka kötü muamele etmeleri ve fazla vergi almaları gibi olumsuzluklar karşısında halkın bir kısmının tepkilerinin artması da İslam dışı bu hareketleri desteklemelerine sebebiyet vermiş olabilir. Böyle bir durumda Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in bu coğrafyada yakalamış oldukları siyasi istikrarsızlık

⁷⁵⁸ Derviş Ahmed Aşıkî, s. 159., Neşri, s. 543., Münecimbaşı Ahmed Dede, s. 190., Nihat Azamat (haz.), **Anonim Tevarih-i Âli Osman**, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992. s. 59., Lütfi Paşa, s. 173., Solak-Zâde Mehmed Hemdemî, s. 183.

⁷⁵⁹ Moshe Sevilla-Sharon, **Türkiye Yahudileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 33., Naim Avigdor Güleriyüz, **Bizans'tan 20.Yüzyıla Türk Yahudileri**, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş. İstanbul, 2012, s. 25.

⁷⁶⁰ Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, s. 183.

⁷⁶¹ Oruç bin Adil, ss. 75-76.

⁷⁶² Hafız Halil, s. 185.

⁷⁶³ Oruç bin Adil, s. 76., **Anonim Tevarih-i Âli Osman**, s. 59., Lütfi Paşa, s. 173., Solak-Zâde Mehmed Hemdemî, s. 183.

ortamını fırsata çevirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Muhtemelen gayrimüslimlerin de halen bu coğrafyada etkili olabilecek bir sayıda bulunması, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in bunları kendi taraflarına çekmeye çalışmasına sebep olmuştur. Özellikle dini altyapıları zayıf ve maddi olanakları sınırlı fakirleri kendilerine bazı vaatlerde bulunarak, diğer bazı insanları da kudüm ve dümbelek ile ayrıca olağanüstü haller gibi gösterdikleri çeşitli hileler ile kendilerine mecz etmeye çalışmış olmalıdır. Bölgede birçok farklı tarikat ve zümre olmasına rağmen bunların haricinde isyana sebebiyet verebilecek derecede İslam dışı hareketlere insanların iştirak etmeleri orada bulunan İslam tarikat ve zümrelerinin halk üzerinde yeterli etkiye sahip olmadığını da göstermektedir. Bunun farklı sebepleri olmalıdır. Bu tarikat ve zümreler dışa kapalı bir yapıya sahip olabilirler. Mesela Mevlevilerde olduğu gibi şehir merkezlerinde var olup kırsal bölgelerde varlık gösteremeyebilirler. Ya da bu tarikat ve zümreler maddi olanaklarının yoksunluğundan dolayı yeterli hizmeti gerçekleştiremiyor da olabilirler.

Dolayısıyla Anadolu Beyliklerinde genel bir temayül olarak karşımıza çıkan dini zümre, şahsiyet ve tarikatları iskân politikası kapsamında çeşitli yerlere yerleştirilmesi sebebini daha iyi anlıyoruz. Hal böyleyken beylikler bu zümre, şahsiyet ve tarikatlardan halkın içerisinde devlet lehine çalışmalar yapmış olup halkı siyasi otoriteye saygı duymaya çağırımlarını da beklemiş olmalıdır.

8. Diğer Aydınogulları Dini Müesseseleri

Aydınogulları Beyliği zamanında inşa edilmiş olan camilerden bir kısmının kim tarafından inşa edildiğini bilemiyoruz. Diğer taraftan bazı camilerin isimleri bilinse bile hangi bey döneminde inşa edildiği belli değildir. Bu sebeple daha önce Aydınogulları beylerinin inşa ettirdiği camiler kısmında değinmediğimiz bazı camilere burada değineceğiz.

(1) Süratlı Cami - Tire

Tire'de kim olduğu hakkında bilgi sahibi olmadığımız Süratlı Mehmet Paşa Camii bulunmaktadır. Faik Tokluoğlu bu caminin 1384 yılında yapıldığını söylemiş, dolayısıyla beylik dönemi eserleri arasına dahil etmiştir.⁷⁶⁴

Fotoğraf 16: Tire'de Bulunan Süratlı Cami

⁷⁶⁴ Tokluğlu, Tire, s. 20.

(2) Yahşi Bey Cami, Medrese ve Zaviyesi - Tire

Tire'de Yahşi Bey'in Cami'si, Medresesi ve zaviyesi bulunmaktadır.⁷⁶⁵ Yahşi Bey'in bu derece İslami yapıların tesisine önem vermesi kendisinin beyliğin idarecileri ile akrabalık ilişkisi olduğu kanaatini doğurmaktadır.

(3) Doğan Bey Cami⁷⁶⁶ - Tire

Hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız Doğan Bey adına Tire'de bir cami bulunmaktadır. Cami Aydınoğulları Beyliği mimari eserleri ile yakınlık göstermektedir. Bu sebeple Aydınoğulları döneminde yapılmış bir eser olma ihtimali vardır.⁷⁶⁷ Tire'de Kara Doğan isminde bir şahsiyetin varlığından bahsedilmesi⁷⁶⁸, caminin bu kişi tarafından yaptırılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Fotoğraf 17: Tire Doğan Bey Cami

⁷⁶⁵ Akın, ss. 172-173. Sözen, cilt: II, s. 241., Tokluğlu, s. 20.

⁷⁶⁶ Halk arasında Güdük Minare Cami olarak da isimlendirilmiştir.

⁷⁶⁷ Selda Kalfazade, "Aydınoğlu Cami Mimarisine Genel Bir Bakış", **Uluslar arası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-I Aydınoğulları Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s. 253.

⁷⁶⁸ Armağan, Aydınoğulları..., s. 19.

(4) Kale Cami - Ayasuluğ

Selçuk'da kale içerisinde bulunan caminin⁷⁶⁹, mimari özellikleri bakımından Aydınoğulları döneminden kalma olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷⁰ İsa Bey Cami yapılarına kadar yaklaşık yetmiş yıl Ayasuluğ'un merkez camisi olarak kullanılmıştır.⁷⁷¹

Fotoğraf 18: Ayasuluğ Kalesi İçerisinde Bulunan Cami

(5) Akıncılar Mescidi - Ayasuluğ

Ayasuluğ'da günümüzde ayakta bulunan mescidler ile tarihi vesikalardaki mescidlerin ilişkilendirilmesi hakkında kesin bilgiler verilmesi zordur. Zira burada bulunan mescidler daha XVII. yüzyılda harap hale gelmiş ve isimleri dahi unutulmuştur.⁷⁷² Lakin şehirde bulunan mescidler yapı itibarı ile beylik döneminin eserleri ile benzerlikler göstermektedir. Akıncılar Mescidi de Kale camisinin tekrarı

⁷⁶⁹ Evliya Çelebi, IX. Kitap, s. 65.

⁷⁷⁰ Kalfazade, ss. 254-255.

⁷⁷¹ Telci, Ücra Yerde..., s. 130.

⁷⁷² Telci, Ücra Yerde..., s. 144-145.

niteliğinde olan eser olduğu için Aydınoğulları döneminde inşa edildiği düşünülmektedir.⁷⁷³

(6) Kamanlı⁷⁷⁴ Cami - Urla

Bugün şehrin doğusunda Urla merkezinin hemen bitiminde yer alan cami, yapı bakımından Aydınoğulları camilerine benzemektedir. Bu sebeple Aydınoğulları döneminden kalmış eserler arasında olduğu düşünülmektedir.⁷⁷⁵ Caminin avlusunda harabe haline gelmiş yapılar ve bir de su kuyusu bulunmaktadır. Bu kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla caminin inşası öncesinde burada tekke veya medrese bulunduğunu tahmin etmekteyiz.

Fotoğraf 19: Urla Kamanlı Cami

⁷⁷³ Kalfazade, s. 255., Tarık Uğur, **Selçuk (Ayasuluk) Cami ve Mescitleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006., s. 48.

⁷⁷⁴ Selda Kalfazade bu caminin ismini Kumanlu Camii olarak kaydetmiştir. Bkz. Kalfazade, s.255. Ama caminin girişinde Urla Müftülüğü, Kamanlı Camii ismini kullanmıştır. Bizde caminin üzerinde yazılı olan ve halk tarafından da bu isimle adlandırılan Urla Müftülüğü'nün kullandığı ismi kullandık.

⁷⁷⁵ Kalfazade, s. 255.

(7) Hûrî Mescidi - Ayasuluğ

Halil Bey'in⁷⁷⁶ kızı dolayısıyla Aydınoğlu Mehmed Bey'in kardeşi Hasan Bey'in torunu Hûri Hatun Ayasuluğ'da kendi adına bir mescid yaptırmış ve oraya vakıflar tahsis etmiştir. Bununla birlikte mescide imam olacak kişi için şart koydurmuştur. Mescidin imamı kim olursa iki cüz Kur'an okuyup bir cüzün sevabını vâkıfın validesi Şah Sultan binti Hasan Bey ruhuna ve diğer cüzün sevabını da vâkıfın ruhuna hediye edecektir.⁷⁷⁷

(8) Aydınoğlu Yakup Bey Kızı Hafsa Hatun - Amasya, Birgi

Aydınoğlu Mehmed Bey'in çocuklarından Süleyman Bey'in oğlu Yakup Bey'in kızı Hafsa Hatun'un yaptırdığı camiler vardır. Bu camilerden biri Amasya'dadır. Diğer camiler ise Bazdegümi, Mescidlü, Güllüce köylerindeki camilerdir.⁷⁷⁸ Sosyal hayata katkı sağlamayı seven bir kadın olan Hafsa Hatun camiler ile yetinmeyip Yenişehir'de ve Amasya'da imaretler yaptırmıştır⁷⁷⁹

9. Dini Hayatta Kadınlar

Aydınoğulları Beyliğinde, bey sülalesine mensup kadınların dini yapı tesisi açısından oldukça faal olduklarını söylemek yanlış olmasa gerektir. Nitekim bunu arkalarında bıraktıkları dini yapılardan da anlamaktayız.

Beylik kadınlarının ilk faaliyetini Aydınoğlu Mehmed Bey'in kızı Hanzâde Hatun ile görüyoruz. Hanzade Hatun daha hayattayken kendi türbesinde Kur'an-ı Kerim okunması için vakıflar vermiş ve bunun başına da bir görevli atayarak onun da evlatlarına bu vakfı şart kılmıştır.⁷⁸⁰ Hayattayken dahi ölümü düşünerek, öldükten sonra da arkasından devam edecek olan bir sevabı hesap ederek verdiği bu vakıf kendisinin dini hassasiyetini göstermesi açısından güzel bir örnektir.

⁷⁷⁶ Halil Bey'in Aydınoğulları Bey sülalesinden olduğuna dair bir kaydımız yoktur. Ama Aydınoğlu Mehmed Bey'in kardeşi olan Hasan'ın kızı Şah Sultan ile evlenmiştir. Dolayısıyla beylik sülalesi ile akrabalık tesis etmiştir. Bkz. Akın, ss. 40, 163.

⁷⁷⁷ Akın, s. 163.

⁷⁷⁸ Akın, s. 194.

⁷⁷⁹ TKG. KK.TTD. 378, vr. 55b., Ersan, s. 90., Akın, s. 194.

⁷⁸⁰ BOA. TD. 166, s.433., Ersan, s. 87.

Gazi Umur Paşa'nın bilinen üç kızının da dini yapı tesisinde aktif oldukları görülmektedir. Kızlarından biri olan Gürci Melek, bir cami inşa ettirmiştir.⁷⁸¹ Diğer kızlarından Azize Hatun Birgi'de Darülhuffaz yaptırmış⁷⁸², buranın devamını sağlamak için vakıf tahsis etmiştir.⁷⁸³ Başka bir kızı olan Hundi Paşa Hatun, Alihan Baba Zaviyesine araziler vakfederek zaviyenin faaliyetlerinin devamını sağlamak istemiştir.⁷⁸⁴ Gazi Umur Bey'in kızlarından birisinin Dede Ömer Rüşeni'nin⁷⁸⁵ babaannesi olduğu düşünülmektedir. Dede Ömer Ruşeni'nin kullandığı Ömer bin Ali ibni binti Umur Bey künyesinden dolayı bunu öğreniyoruz.⁷⁸⁶ Dede Ömer Ruşeni, Anadolu'nun önde gelen Halveti şeyhlerinden olan ve aynı zamanda Halvetiliği Tire'ye ilk getiren Alaaddin Ali'nin büyük kardeşidir.⁷⁸⁷ Halvetiliğin ikinci piri kabul edilen Seyyid Yahya Şirvani (ö. 868/1463)'nin halifelerinden ikisi, Tire'li bu iki kardeşir.⁷⁸⁸ Dolayısıyla Gazi Umur Bey'in ve onun kızlarının birkaç nesil sonrasının bu tarikatın önde gelenleri arasında olduğunu görüyoruz.

Hızır Bey dönemi diğer beylerin dönemlerine göre daha sönük geçmiştir. Hatta beylik içerisinde adeta bir gelenek haline gelen vakıf tahsis ve tesis etme hadisesi hiç karşımıza çıkmamıştır. Dolayısıyla bu durum kadınları da etkilemiş olmalıdır. Yine de Hızır Bey'in hanımının Ayasuluğ'da bir cami inşa ettirdiğini biliyoruz.⁷⁸⁹

Başka bir Aydınoglu Bey'i İsa Bey'in hanımı Azize Hatun Ayasuluğ'da imaret tesis etmiş ve devamını sağlamak amaçlı buraya çeşitli emlaklar vakfetmiştir.⁷⁹⁰ Yine İsa Bey dönemi kadınlarından olan, kızı Hafsa Hatun'un da bu konuda gayretli bir kadın olduğunu yaptırdığı eserlerinden anlıyoruz. Tire'de bir cami yaptıran⁷⁹¹ Hafsa Hatun yine Tire'de bir zaviyeye emlaklar vakfetmiştir.⁷⁹²

⁷⁸¹ Tokluğlu, s. 18., Akın, s. 179.

⁷⁸² BOA. TD. 166, s. 432., TD. 35 M, s. 22.

⁷⁸³ TD. 35 M, s. 22., Akın, s. 162.

⁷⁸⁴ BOA. TD. 166. s. 418., Ersan, s. 88., Akın, ss. 113, 157, 218.

⁷⁸⁵ Halvetiye Tarikatının kollarından biri olan Ruşeniyye'nin kurucusudur. Bkz. Mustafa Uzun, "Dede Ömer Rüşeni", DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 9, İstanbul, 1994, s. 81., Semra Aydemir, Dede Ömer Rüşeni (Hayatı, Eserleri, Divânının Tenkidli Neşri), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1990. s. 14.

⁷⁸⁶ Uzun, s. 81., Himmet Konur, "XV. Yüzyılda Tire'de Halvetilik", Türk Kültüründe Tire II, (haz. Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Tire Belediyesi, İzmir, 2008. ss. 191-192.

⁷⁸⁷ Uzun, s. 81., Konur, s.191.

⁷⁸⁸ Konur, s. 191.

⁷⁸⁹ Akın, s. 155.

⁷⁹⁰ BOA. TD. 166, s. 416., Ersan, s. 89.

⁷⁹¹ Tokluğlu, s.18., Akın, s. 218.

Aydinoğulları'nda iktidarın başında olan ailelerin kadınlarının yanı sıra, iktidarda olmasa da iktidar sülalesinden olan kadınların da bazı eserler tesis ettiklerini görülmektedir. Mesela Aydınoğlu Mehmed Bey'in kardeşi Hasan Bey'in kızı olan Şah Sultan'ın kızı Huri Hatun adına Ayasuluğ'da bir mescid yapılmıştır. Burasını aynı zamanda bir Darülhuffaz gibi kullanma düşüncesi mescid imamına verilen görev ile anlaşılmaktadır. İmam olan kişi iki cüz Kur'an okuyacak ve bir cüzün sevabını vâkıfın validesi ruhuna, bir cüzün sevabını da vâkıfın ruhuna hediye edecektir.⁷⁹³

Yine idarenin merkezinde olmayan şahıslardan biri olan Aydınoğlu Mehmed Bey'in Tire'yi idareciliğine bıraktığı oğlu Süleyman Bey'in oğlu Yakup Bey'in kızı Hafsa Hatun'un dini eser tesisinde oldukça gayretli olduğu görülmektedir. Hafsa Hatun adına Amasya'da ve Bazdegümi, Mescidlü, Güllüce köylerinde camiler bulunmaktadır.⁷⁹⁴ Yine Amasya ve Yenişehir'de tesis ettirdiği imaretler bulunmaktadır.⁷⁹⁵

Görüldüğü üzere Aydınoğulları Beyliği'nde kadınlar dini eser tesisinde aktif roller üstlenmişler ve İslam kültürünün Batı Anadolu'da yerleşmesine katkı sunmuşlardır. Tabii ki beyliğin bütün kadınlarının bu konudaki hassasiyetleri aynı değildir. Gözlemlediğimiz kadarıyla beyliğin erkeklerinin iktidarının güçlü olduğu zamanlarda kadınların da rolü artmış, iktidarın gücünün azaldığı dönemlerde de kadınların rolü azalmıştır.

C. DEĞERLENDİRME

Aydinoğulları Beyliği'nin kurulduğu saha Anadolu'nun en batısında olup, gaza ve yurt tutma amacıyla yerleşilmiş topraklardır. Aydınoğulları beyleri bu topraklarda Müslüman-Türk unsurunu kalıcı kılmak istemiş ve bu yönde faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bunun için bazı zamanlarda cami, tekke, zaviye, imaret gibi yapıların inşasını kendileri inşa ederken, bazı zamanlarda da bunları yapanları teşvik etmişlerdir. Kurulan bu dini ve sosyal kurumların devamını sağlamak amaçlı da

⁷⁹² BOA. TD. 166, s. 379., Akın, ss. 156, 180., Ersan, s. 89.

⁷⁹³ Akın, s. 163.

⁷⁹⁴ Akın, s. 194.

⁷⁹⁵ Ersan, s. 90., Akın, s. 194.

bazen oralara vakıflar tahsis etmek veya vergiden muaf tutmak şeklinde⁷⁹⁶ destekte bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra bu coğrafyaya iskânı sağlamak amaçlı bazı şahsiyetlere, bilhassa da dini özelliği olan şahsiyetlere belirli yerler vakfedilerek onların buraya yerleşmesi sağlanmıştır. Bazı zamanlarda ise bu dini şahsiyetler beyliğin hedefleri ile ortak hareket ederek kendi şahısları adına tasarruf etmeleri amacıyla verilen yerleri yine kendi tesis ettikleri zaviyelere vakfetmişlerdir.⁷⁹⁷

İdareciler camilerin, tekkelerin, zaviyelerin, imaretlerin ihtiyaçlarını vakıflar tahsis ederek karşılarken buradaki görevlileri ihmal etmemiş ve verilen vakıf gelirlerinden bir kısmını buradaki görevlilere tahsis etmişlerdir.⁷⁹⁸ Beylik yöneticilerinin görevi bununla da sınırlı kalmamış, selefinin tesis ettiği dini yapıları korumayı ve gerekiyorsa bakımını gerçekleştirmeyi vazife bilmişlerdir.⁷⁹⁹

Beylik kendi içerisinde yaşayan dini şahsiyetlerin hepsine aynı tavrı göstermemektedir. Muhtemelen bu şahsiyetler halk üzerindeki etkilerine göre farklı muamele görmektedirler. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse; beylik içerisinde bulunan İbn Melek, Hacı Paşa, Şeyh Şihabüddin Sivasî gibi ilim yönünden kendi dönemlerini bile aşmış çok kıymetli şahsiyetler bulunmaktadır. Fakat halk üzerinde dervişler ve mutasavvıflar kadar tesire sahip değildir. Buna karşılık Alihan Baba gibi bulunduğu dönemde ehemmiyetli ama ilmi önceki şahsiyetlere nazaran daha az olan kişilerde bulunmaktadır. Beylik her iki gruba aynı tavrı göstermemektedir. Bu durumda Alihan Baba gibi halk üzerindeki tesiri daha fazla olanlara birden fazla ve farklı yerlerde vakıf arazileri vermektedir.

Aydınöğulları Beyliği'nde dini şahsiyetlerin faaliyetleri özellikle beyliğin coğrafi konumu göz önünde bulundurulduğunda daha da önem arz etmekteydi. Asya'dan Anadolu'ya gelen Türk unsuruna tehdit olarak, Ege denizinden ve Avrupa'dan gelecek tehlikelerin önlenmesi önemliydi. Bu sebeple Ege sahillerinin maddi olduğu kadar manevi olarak da güçlendirilmesi gerekmekteydi. Dini şahsiyetlerin çalışmaları da buna katkı sağlamaktaydı.⁸⁰⁰

⁷⁹⁶ Bkz. Derviş İsa oğlu Derviş Musa, İmam Hacı Fakih.

⁷⁹⁷ Bkz. Ahi Mahmud, Şeyh Muhyiddin.

⁷⁹⁸ Bkz. Urla İbarihim Bey Cami.

⁷⁹⁹ Bkz. Göllice Köyü Zaviyesi.

⁸⁰⁰ Hüseyin Yaşar, "Beylikler Dönemi Müfessirlerinden Şihabüddin Sivasî'nin Fetih Sûresi Tefsiri ve Dönemin Fetih Anlayışı", **Uluslar arası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-I Aydınöğulları Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s. 251.

Beylik idarecilerinin müsamahakâr davranışları ve hatta teşvik edici tutumları sebebiyle beyliğin içerisinde birçok farklı dini zümre ve şahsiyet kendilerine yer bulmuşlardır. Zira İbn Melek gibi Sünnî-Hanefi bir din liminin Abdülmecid Ferite gibi Hurûfî bir kardeşinin olması ve ikisinin de bu alanlarda yetkin olmaları aynı aile içerisinde bile ne kadar farklı karakterde insanların yetiebileceğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ (1261-1424)

A. MENTEŞEOĞULLARI BEYLİĞİ SİYASİ TARİHİ

Menteşe Beyliği'nin hakim olduğu saha Ege kıyılarında kuzeyden güneye doğru Balat'dan başlayıp Fethiye'ye kadar uzanır. İç kesimlerde de bugünkü Muğla ve çevresi ile Denizli dağlarına kadar olan (Karya=Caria) bölgedir.⁸⁰¹ Beylik kuzeyde Aydınogulları, kuzeydoğuda İnanoğulları ve Germiyanogulları, doğuda Hamidoğulları, güneydoğuda Tekeogulları Beylikleri ile komşudur.⁸⁰² Beyliğin unsurlarının bu bölgeye nasıl gelip yerleştiği konusunda sarıh bir bilgi olmazken bu konuda bazı farklı düşünceler vardır. Bunlardan biri Türkmenlerin bu yöreye deniz yoluyla gelmiş ve denizden karaya doğru girerek yerleşmiş olduğu şeklindedir.⁸⁰³ Diğerisi ise; Mentese Beyliğinin karadan sahile doğru akın yapan Türkler tarafından bir siyasî birlik haline getirildiğidir.⁸⁰⁴ Bu konuda kesin bir bilginiz olmamakla beraber bölgenin dağlık yapısı yanında, Türklerin sahillere olan baskınları sebebiyle Bizans'ın buraların muhafazasından vazgeçmesi⁸⁰⁵ gibi nedenlerden dolayı bölgeye ilk yerleşmelerin deniz yoluyla olduğu kanaatindeyiz. İlerleyen süreçte deniz yolu ile gelenler karadan ilerleyen Türkler ile birlikte hareket ederek bölgeyi tamamen hâkimiyetleri altına almışlardır. Dolayısıyla bu görüşü esas alarak metnimizi oluşturmaya çalıştık.

1. MENTEŞE BEY

Menteşe Beyliği'ni kuran Türkmenler, Selçuklu hâkimiyetinde bulunan Antalya ve kıyılarından deniz yoluyla 1261 yılında⁸⁰⁶ menteşe yöresine gelmişler ve burada faaliyetlerine başlamışlardır.⁸⁰⁷

⁸⁰¹ Uzunçarşılı, s. 70.

⁸⁰² Zekai Mete, "Menteşe" **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 29, İstanbul, 2004, s. 150.

⁸⁰³ Uzunçarşılı, s. 70. Ali Sevim-Yaşar Yücel, s. 279. Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 29, İstanbul, 2004, s. 152.

⁸⁰⁴ Merçil, "Menteşeoğulları", s. 152.

⁸⁰⁵ Paul Wittek, **Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986, s. 46.

⁸⁰⁶ Wittek, s. 24.

⁸⁰⁷ Uzunçarşılı, s. 70., Ali Sevim-Yaşar Yücel, s. 279., Merçil, "Menteşeoğulları", s. 152.

Menteşe Bey idaresindeki Türkmenler yeni geldikleri bu coğrafyada hemen fetih hareketlerine girişmişlerdir. Çoğunluğunu Mentese Bey döneminde ele geçirdikleri Muğla, Balat, Milas, Peçin, Bozöyük, Marin, Çine, Tavas, Burnar, Meğri(Fethiye), Fenike ve Köyceğiz gibi şehirlere hâkim olmuşlardır. Kendileri aleyhine gelişen bu durum karşısında Türkleri Karya'dan (Caria) çıkarmak isteyen Bizans imparatoru VIII. Mihail, oğlu Andronikos kumandasında bir orduyu Türkler üzerine göndermiştir. Daha ordu yoldayken Mentese Bey'in kumandasındaki Türk kuvvetleri, Aydın ile yakınındaki Güzelhisar'ı fethetmişlerdir.⁸⁰⁸ Neticede Bizans'ın Türkleri bu topraklardan çıkarma girişimleri başarısız olmuş ve artık bu coğrafya Türk yurdu olmuştur.

Menteşe Bey'in vefat tarihi tam olarak bilinemesi de 1282 yılından sonra⁸⁰⁹ veya bir başka görüşe göre 1293 yılından sonra⁸¹⁰ vefat etmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Cenazesi Meğri (Fethiye)'deki türbesine defnedilmiştir.

2. MESUD BEY

Menteşe Bey'in vefatından sonra beyliğin başına oğlu Mesud Bey geçmiştir.⁸¹¹ Kardeşi Kirman ise belki ya kendisine tâbi olarak ya da muhalefet etmek suretiyle Föke'de (Finike) hüküm sürmüştür.⁸¹² Mesud Bey döneminde denizcilik alanında önemli başarılarla imza atılmıştır. 1300 yılında Rodos adasının büyük kısmı ele geçirilmiştir. Fakat Memlük Sultanı tarafından Akka'dan atılan Sen Jan Şövalyeleri, Papa ve Fransa Kralının da desteğini alarak Rodos adasına hücum ederek adanın tamamına hakim olmuşlardır.⁸¹³ Bu durum karşısında Rodos'u geri almak isteyen Mesud Bey, Cenevizliler ile işbirliği yapmıştır. Ancak bu işbirliği çok uzun sürmemiş ve böyle bir ittifaka Papa Clemens Hristiyanlar lehine müdahale etmiştir.⁸¹⁴

⁸⁰⁸ Uzunçarşılı, s. 70. Ali Sevim-Yaşar Yücel, s. 279.

⁸⁰⁹ Salim Koca, **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Berikan Yayınları, Ankara, 2012, s. 162.

⁸¹⁰ Merçil, "Menteşeoğulları", s. 152.

⁸¹¹ Uzunçarşılı, s.70. Ali Sevim-Yaşar Yücel, s. 279., Merçil, "Menteşeoğulları", s. 152., Koca, s. 162.

⁸¹² Merçil, "Menteşeoğulları", s. 152.

⁸¹³ Uzunçarşılı, s. 72.

⁸¹⁴ Wittek, s. 57.

Mesud Bey döneminde devletin merkezi olarak Milas kullanılmıştır. Vefat tarihi 1319'dan önce olan Mesud Bey'in kabrinin yeri ise bilinmemektedir.⁸¹⁵

3. ORHAN BEY

Mesud Bey'in vefatından sonra oğulları Orhan Bey ve İbrahim Bey arasında iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Bir müddet sonra Orhan Bey mücadeleyi kazanarak Menteşe Beyliği'nin başına geçmiştir.⁸¹⁶ Kardeşiyle olan mücadelesinde Orhan Bey'in gücünün azaldığı söylenmektedir. Buna rağmen Orhan Bey 1320-1321 senelerinde Rodos adasını Sen Jan şövalyelerinden geri almak için ordusuna güvenerek mücadeleye girişmiştir.⁸¹⁷ Ama bu mücadele neticesinde istediğini elde edemeyen Orhan Bey'in donanması mağlup olmuştur.⁸¹⁸

Ömerî'nin ifadesine göre Orhan Bey döneminde Menteşe Beyliği'nin yaklaşık yüz bin veya daha fazla askeri vardı. Orhan Bey'in kınına hiç girmeyen ve hiç körelmeyen bir kılıcı vardır.⁸¹⁹ Her ne kadar Ömerî böyle söylemiş olsa da, Orhan bey dönemi ile ilgili siyasi veya askeri olaylara dair kaynaklarda yukarıda zikrettiğimizden başka bir bilgi yoktur.

Orhan Bey'in vefat tarihi belli değildir. Ancak oğlu İbrahim Bey'in hükümdar olarak Muğla'da 1344 tarihli Ulu Cami kitabesi bulunmaktadır. Dolayısıyla Orhan Bey'in bu tarihten önce öldüğü söylenebilir. Kabrinin nerede olduğu ise bilinmemektedir.⁸²⁰

4. İBRAHİM BEY

Orhan Bey ölünce yerine oğlu İbrahim Bey geçti. Orhan Bey'in diğer oğlu Hızır ise Çine'yi idare ediyordu. Bu sıralarda Latin'lerin İzmir'i Aydınogulları'nın elinden alması, Menteşeoğulları ile Girit arasındaki ticaretin bir süre kesilmesine sebep oldu.⁸²¹ Bu durum karşısında İbrahim Bey, İzmir'i Latinlerin elinden

⁸¹⁵ Uzunçarşılı, s. 73., Ali Sevim-Yaşar Yücel, s. 280.

⁸¹⁶ Wittek, s. 63.

⁸¹⁷ Wittek, s. 64.

⁸¹⁸ Wittek, s. 64., Uzunçarşılı, s. 73., Ali Sevim-Yaşar Yücel, s. 280.

⁸¹⁹ Şihabeddin bin Fazlullah el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 169.

⁸²⁰ Wittek, s. 69., Uzunçarşılı, s. 74. Ali Sevim-Yaşar Yücel, s. 281.

⁸²¹ Merçil, "Menteşeoğulları", s. 152.

kurtarmak için Aydınoğlu Umur Bey'e yardıma niyetlendi. Bu esnada Umur Bey (1348) şehit düşmüş kardeşi Hızır Bey de Latinlerle ağır şartlar içeren bir antlaşma imzalamıştı. Olayların bu şekilde gelişmesi İbrahim Bey'in niyetlendiği yardımı yapmasına engel olmuştu. Venedikliler kendilerine karşı hazırlandığını öğrendikleri İbrahim Bey'i Balat limanına soktukları donanma ile tehdide başladılar. Bunun neticesinde Menteşeoğulları'nı silahsızlanmaya zorlayan bir antlaşma imzalatıldı.⁸²² Ayrıca 1355'de Palatya'da bir kilise inşasıyla bir konsolosluk kurmalarını kabul ettirdiler.⁸²³

İbrahim Bey, 1360 senesinden kısa bir müddet önce vefat etmiştir. Kendisinden sonra bilebildiğimiz üç oğlu da hükümet sürmüştür. Bunlar Mehmed Bey, Musa Bey ve Ahmed Gazi Bey'dir.⁸²⁴ Birbirlerinden farklı yerlerde idareyi ellerinde bulundurdıkları anlaşılan bu beylerden Musa Bey'in Balat ve Milas taraflarında, Mehmed Bey'in Muğla ve Çine havalisinde, Ahmed Bey'in ise Meğri ve Marmaris taraflarında hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır.⁸²⁵ Bahsi geçen bu idari taksimat esnasında Musa Bey'in "Ulu Beg" olarak 1358-1359 yılında Kandiye Dukası Pietro Bador ile bir antlaşma yaptığı görülmektedir.⁸²⁶

5. AHMED GAZİ

Ahmed Gazi'nin babasının vefatından sonra hüküm sürdüğünü düşündüğümüz yerler olan Meğri ve Marmaris'in sınırları dışına hâkimiyetini genişletmeye başlamıştır. Peçin'de 1375 yılında bir medrese yaptıran Ahmed Gazi'nin bu tarihten önce Milas ve Peçin'in idaresini eline aldığı anlaşılmaktadır. İbrahim Bey'in vefatından sonra buraları idaresi altına almış olan Musa Bey de Ahmed Gazi'nin medreseyi yaptırdığı tarih olan 1375'den önce vefat etmiş olmalıdır.⁸²⁷ Ahmed Gazi döneminde kuvvetlenmeye başlayan Menteşe Beyliği bazı Ege adalarından haraç alacak seviyeye ulaşmıştır.⁸²⁸

⁸²² Uzunçarşılı, s. 70., Ali Sevim-Yaşar Yücel, s. 279.

⁸²³ Merçil, "Menteşeoğulları", s. 152.

⁸²⁴ Wittek, s. 71.

⁸²⁵ Wittek, ss. 73-74., Uzunçarşılı, s. 70.

⁸²⁶ Merçil, "Menteşeoğulları", s. 153.

⁸²⁷ Uzunçarşılı, s. 70.

⁸²⁸ Merçil, "Menteşeoğulları", s. 153.

Balat ve çevresi 1389'dan önce Mehmed Bey'in oğlu Gıyâseddin Mahmud'un idaresinde bulunuyordu. Ancak Mahmud Bey, kardeşi İlyas Bey'e karşı yaptığı hâkimiyet mücadelesini kaybederek Osmanlılara sığındı.⁸²⁹ Bu esnada Osmanlı hükümdarı I. Murad'ın vefatı üzerine Karamanoğulları etrafında Osmanlıların aleyhine bir ittifak meydana geldi. İlyas Bey ve babası Mehmed Bey Karamanoğulları'nın Osmanlılar aleyhine düzenledikleri ittifaka katıldı. Bu durum karşısında Yıldırım Bayezid Anadolu üzerine sefere çıktı.⁸³⁰ Anadolu seferi esnasında Balat ve Muğla'daki Menteşe Beyliği kolunun topraklarını ele geçirdi.⁸³¹ Ahmed Gazi'nin elinde bulunan topraklar da 1391 yılında vefatından sonra Osmanlıların hâkimiyetine geçmişti. Bu olaylar esnasında Ahmed Gazi'nin kardeşi Mehmed Bey İsfendiyaroglu'nun yanına sığınmıştı. Mehmed Bey'in oğlu İlyas ise ya onunla yahut yalnız başına kaçmıştı. Daha sonra Timur'un yanına geçmiş ve Ankara savaşından sonra Timur tarafından Menteşe Beyliği'nin başına geçirilmişti.⁸³²

6. İLYAS BEY

1402 Ankara Savaşından sonra Timur, Menteşe Beyliği'nin başına İlyas Bey'i geçirmiştir.⁸³³ İlyas Bey Menteşe Bey'i olduğunda yine kendisi gibi Aydınogulları'nın başına geçen II. Umur Bey'e yardım etmiştir. II. Umur Bey'in amcası İbrahim oğlu Cüneyd Bey, beyliğin yönetimini ele geçirmek için mücadeleye girişmiştir. II. Umur Bey'i Ayasuluğ'dan kaçırmış ve orasını zapt etmiştir. Bunun üzerine II. Umur Bey, dayısı olan Menteşe Bey'i İlyas Bey'in yardımı ile Ayasuluğ'u geri almıştır.⁸³⁴

İlyas Bey, Osmanlı'nın Fetret döneminde İsa Çelebi'nin yanında yer almış dolayısıyla Mehmed Çelebi'nin karşısında Aydın ve Saruhanogulları ile ittifakta bulunmuştu. Fakat müttefikler Çelebi Mehmed karşısında yenilince, İlyas Bey onun hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı (1405). Çelebi Mehmed'in 1413 yılından itibaren hâkimiyeti eline alması ile İlyas Bey Osmanlı Devleti'nin bir vasalı olarak kaldı.⁸³⁵

⁸²⁹ Merçil, "Menteşeoğulları", s. 153.

⁸³⁰ Aşıkpaşazâde, s. 67., Wittek, s. 74.

⁸³¹ Mustafa Çetin Varlık, "Menteşeoğulları Beyliği", **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu**, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür Bakanlığı, Ankara, 2006. s. 150.

⁸³² Wittek, s. 86.

⁸³³ Wittek, ss. 86, 91.

⁸³⁴ Dukas, ss. 49-50., Uzunçarşılı, s. 78.

⁸³⁵ Merçil, "Menteşeoğulları", s. 153.

İlyas Bey, Çelebi Mehmed'in hâkimiyetini kabul ettiği zaman Leys (Üveys) ve Ahmed adlarında iki oğlunu rehin olarak Osmanlı sarayına göndermişti. İlyas Bey 1421 yılında vefat etmiş aynı yıl Çelebi Mehmed de vefat etmişti. Bu sırada yaşanan karışıklık esnasında İlyas Bey'in iki oğlu Edirne'den kaçarak Menteşe iline gelip hükümdarlıklarını ilan etmişlerdi.⁸³⁶ II. Murad 1424'de Menteşe topraklarını ele geçirdiği zaman bu iki kardeş yakalanarak hapsedildi. Böylece Menteşeoğulları Beyliği de sona ermiş oldu.⁸³⁷ Yaklaşık iki yıl sonra iki kardeş hapsedildikleri Tokat kalesinden kaçmak için teşebbüste bulunmuş ve Ahmed Bey kaçmayı başarmıştı. Kardeşi Leys ise öldürülmüştü. II. Murad'dan sonra yerine geçen oğlu II. Mehmed ile Menteşeoğlu meselesi tekrar gündeme gelmişti. Çünkü Ahmed Bey'in İlyas adında bir oğlu vardı ve Menteşe ilinde hak iddia ederek ortaya çıkmıştı. Bu durum karşısında II. Mehmed, İshak Paşa komutasında bir orduyu İlyas Bey'in üzerine gönderdi. İlyas Bey mukavemet edemeyerek Rodos adasına kaçtı.⁸³⁸ Dolayısıyla Menteşe Beyliği toprakları da tamamen Osmanlı hâkimiyetine girdi.

Tablo 3: Menteşeoğulları Beyliği Döneminde İdari Yönetim Merkezleri

Menteşeoğulları Beyliği Dönemi Yerleşim Merkezi İsmi	Günümüzdeki İsmi
Muğla	Muğla
Milas	Milas
Peçin	Bugün Milas'ın 5 km güneyinde terk edilmiş şehirdir.
Balat	Bugün terk edilmiş, Milet ören yeri ile yan yana, Menderes nehrinin denize bağlandığı yerde kurulmuş şehirdir.
Çine	Çine
Leyne (Turgut)	Bugün Yatağan ilçesine bağlı Turgut adındaki mahalledir.

⁸³⁶ Uzunçarşılı, s. 80.

⁸³⁷ Merçil, "Menteşeoğulları", s. 153.

⁸³⁸ Uzunçarşılı, s. 81.

Bozöyük	Bozöyük
Tavas	Tavas
Datça	Datça
Mazon	Beşparmak dağlarının kuzeyindedir.
Meğri	Bugünkü Fethiye ilçe merkezidir.

B. MENTEŞEOĞULLARI BEYLERİNİN DİNİ YAKLAŞIMI VE BU DÖNEMDEKİ DİNİ ŞAHSİYETLER

1. MENTEŞE BEY

Menteşe Bey ile ilgili kaynaklarda yok denecek kadar az bilgi olması kendisi hakkında bir şeyler söylememizi pek mümkün kılmamaktadır. Bunun yanı sıra kendisi Batı Anadolu coğrafyasına yerleşen ilk beylerdendir. Deniz yoluyla gelip yerleşmiş oldukları bu coğrafyanın elverişsiz arazi şartları bölgeye Türk göçlerinin diğer Anadolu coğrafyasına göre daha az olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla doğudan batıya doğru Anadolu coğrafyasına gelen dervişlerin ve din adamlarının beyliğin ilk yıllarında burayı çok tercih ettiği söylenemez. Daha çok Mentеше Bey'in yanında getirmiş olduğu dini şahsiyetlerin bu coğrafyaya yerleşmiş olduğu kanaatindeyiz. İlerleyen süreçte beyliğin merkezi şehirlerinin oluşması ve beylik liderlerinin dini şahsiyetlere hürmetkar tavırları buralara olan ilgiyi arttırmıştır. Dolayısıyla bu durum şehir merkezlerine dini şahsiyetlerin gelmesine zemin hazırlamıştır.

Fotoğraf 20: Menteşe Bey'in Meğri(Fethiye)'de Bulunan Türbesindeki Mezarı⁸³⁹

2. MESUD BEY

Mesud Bey dönemi ile ilgili elimizde Ulu Arif Çelebi'nin verdiği bilgiler haricinde neredeyse hiç bir bilgi yoktur. Beylikler döneminde Mevlevi tarikatının özellikle iktidar aileleri nezdinde kabul görme çabası içerisinde olduğunu bilmekteyiz. Bu amaca hizmet etmek için Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin Anadolu'daki beylikleri gezdiğinden de haberdarız.⁸⁴⁰ Bu esnada Ulu Arif Çelebi'nin ziyaret ettiği beyliklerden biri de Menteşeoğulları'dır. Ulu Arif Çelebi Milas'a geldiğinde beyliğin başında Mesud Bey bulunuyordu. *Menâkıb*'da nakledildiğine göre Mesud Bey, Mevlânâ hazretlerini sevenlerden biriydi. *Menâkıb*'da Mevleviler ile Menteşeoğulları'na dair anlatılan diğer olaylar ise şu şekildeydi; Mesud Bey, Ulu Arif Çelebi'nin orada bulunduğu bir gece toplantı düzenlemiş; o ilin bilginleri ve şeyhlerini toplayarak Ulu Arif Çelebi'nin sema yapmasını istemişti. O dönemde Menteşeoğulları Beyliğinde, Mesud Bey'in eşi veya annesinin⁸⁴¹ kendisine çok itimat

⁸³⁹ Halk arasında bu türbenin Ahmed Gazi'ye ait olduğu düşünülmektedir. Lakin Ahmed Gazi'nin türbesi Peçin'de bulunmaktadır. Bu türbe Menteşe Bey'e aittir.

⁸⁴⁰ Ulu Arif Çelebi'nin seyahatleri hakkında bkz. Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, (çev. Tahsin Yazıcı), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012.

⁸⁴¹ *Menâkıb*'da "Türklerin hanımı" tabiri kullanılmıştır. Bu ifade ile büyük ihtimalle Mesud Bey'in eşi veya annesi kastedilmiş olmalıdır. Bkz. Eflâkî, s. 630.

ettiği ve her söylediği gerçekleşen Türk bir şeyh vardı. Bu adamı da çağırmışlardı. Şeyh içeri girdi ve Ulu Arif Çelebi'ye selam vermeden önemsemez bir tavırlarla en baş tarafa oturdu. Ulu Arif Çelebi semaya başlayınca bu şeyhi yakasından tutup ortaya getirdi ve şu rubaiyi okudu:

"Âşıklar, yokluk yoluna ayak basınca
Dosttan başkasının varlığından tamamen kurtulurlar.
Bu yersiz ve aldatan süslü varlıktan yok olurlar
Ve âşıklara yakışacak bir şekilde bu âlemden sıçrayıp giderler."

Ardından Ulu Arif Çelebi onu elinden bıraktı. Bu Türk şeyhi iki gün sonra öldü. Bunun üzerine emirler arasında bir kıyamettir koptu. Mesud Bey bu durumdan rahatsız oldu ve korktu. Milas halkı da bu durumdan etkilendi ve akın akın gelip Ulu Arif Çelebi'ye mürid oldular ve hizmetlerde bulundular. Daha sonra Mesud Bey Ulu Arif Çelebi'nin yanına geldi ve ondan özür diledi. Bununla da yetinmeyen Mesud Bey ona birçok hediye takdim etti. Kendisi de Ulu Arif Çelebi'nin müridi ve dolayısıyla Mevlevi tarikatı müntesiplerinden oldu. Hatta oğlu Şücaeddin Orhan'ı da ona mürit yaptı.⁸⁴²

Hadiselerin bu şekilde cereyan etmesinden anlaşıldığı kadarıyla Ulu Arif Çelebi yöreye ilk geldiğinde Mesud Bey'in kendisine hürmeti olmasına rağmen Mevlevi tarikatı ile bir ilgilerinin olmadığı veya tarikatın müridi olmadıkları anlaşılıyor. Ama ziyaretin sonunda Mesud Bey ve gelecekte bey olacak olan Şücaeddin Orhan Bey dahi ona mürid olmuşlardır. Orhan Bey'e ait olan Şücaeddin unvanı da kendisine Mevlevi tarikatı reisi tarafından verilmiş olmalıdır.⁸⁴³

Ziyaret esnasında Mesud Bey'in yanında bulunan ve her söylediği gerçekleşen şeyhe gelince diğer beyliklerde ve beylerde olduğu gibi Mesud Bey'in de yanında dini yönü ön plana çıkmış bir şahsın olduğu görülmektedir. *Menâkıb*'da bu şeyhin her dediği gerçekleşen ve olağanüstü güçleri olan birisi olduğu izlenimi verilmektedir. Ancak dönemin diğer örneklerinde sıklıkla gördüğümüz gibi beylerin yanında genelde bir müderris veya fıkıh âliminin bulunması durumu düşünüldüğünde; bahsi geçen şahsın da olağanüstü haller gösteren bir şeyhten

⁸⁴² Burada anlatılan olaylar *Menâkıb'ül-Arifin*'den özetlenerek alınmıştır. Bkz. Eflâkî, ss. 630-631.

⁸⁴³ Wittek, s. 61.

ziyade, bunlardan birisi olması daha muhtemel görülmektedir. Mesud Bey'in Hanımının veya annesinin şeyhe olan teveccühü Ulu Arif Çelebi'nin dikkatinden kaçmamıştır. Bu münasebetle Menteşe Beyliği kadınlarının da dini eğilimlerinin beylik içerisinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Neticede Mesud Bey'in de diğer Anadolu beylerinden çok farklı bir yapıda olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Mevlânâ neslinin bu ziyaretlerinin sebepleri arasında hükümdar ailelerinin Şii-Alevi babaların tesiri altında kalmalarını engellemek olduğu söylene de bu görüş pek muteber görünmemektedir. Tezimizin içeriği dahilinde incelediğimiz bölgeler olan Saruhan, Aydın ve Menteşe Beyliklerinin hüküm sürdüğü bölgeler içerisinde, söylendiği gibi Şii-Alevi babaların etkilerinin sanıldığı kadar çok olmadığını müşahade etmekteyiz. Bu sebeple Mevlevi tarikatının yaptığı ziyaretlerde daha çok tarikat menfaatleri ön planda tutulmuş olmalıdır. Yani Sünnî-Alevi ayrımı yapmadan beylerin kendileri dışındaki bütün din adamlarının etkilerinden uzak olmaları arzusu ile hareket ettiklerini düşünmek daha doğru olacaktır.

a. Mesud Bey Dönemi Dini Müesseseler

(1) Hisar Cami - Balat

Mesud Bey dönemi Beyliğin bıraktığı dini eserler bakımından ele alındığında biraz kısır bir dönem olmuştur. Mesud Bey Balat'da Hisar Camisini inşa ettirmiştir. Bu caminin doğusunda bulunan mescid de Mesud Bey tarafından inşa ettirilmiş olmalıdır.⁸⁴⁴ Kaynaklarda Mesud Bey dönemine ait başka bir dini eser olduğuna dair bilgiye rastlanılmamıştır.

3. ORHAN BEY

Orhan Bey, Menteşeoğulları Beyliği'nde dini şahsiyetleri barındırmaya ve aynı zamanda cami, medrese, zaviye gibi dini eserler bırakmaya gayret göstermiştir. Mevlevi tarikatına yakınlığını ve hatta Ulu Arif Çelebi'nin bölgeyi ziyaret ettiği esnada ona mürid olduğunu biliyoruz.⁸⁴⁵ Orhan Bey'e ait "Şücaeddin" unvanı da Mevleviler ile yakınlığının bir sonucu olarak şeyhi tarafından kendisine

⁸⁴⁴ Aynur Durukan, "Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit", **Turkish Studies**, Volume 9/10, Ankara, 2014, s. 428.

⁸⁴⁵ Eflâkî, ss. 630-631.

verilmiştir.⁸⁴⁶ "Şücaeddin" yani "din kahramanı" unvanına uygun olarak Ömerî de kendisinden kılıcı kınına girmeyen bir bey olarak bahsetmiştir.⁸⁴⁷ Kendisi ile ilgili en detaylı bilgileri İbn Battuta'dan öğreniyoruz. İbn Battuta Menteşe topraklarını ziyaret ettiği esnada Orhan Bey, Menteşeoğulları Beyliği'nin başında bulunuyordu. O ziyaret sırasında karşılaştığı manzarayı şu şekilde nakletmektedir:

"Oradan Milas'a doğru yola çıktık. Burası Anadolu ülkesinin en güzel, en büyük şehirlerinden biridir. Suyu bol, meyvesi bol, bahçesi bol! Orada Ahi yiğitlerinden birinin tekkesine indik. İkrâmı, iltifatı, ziyafeti, temizliğimize gösterdiği dikkati ve hamama götürme konusundaki ısrarı ile diğerlerini geçti; bize çok hürmet etti. Milas şehrinde Allah'ın uzun ömür verdiği dindar kişilerden Baba Şüşteri ile tanıştım. Yaşının yüzelliden fazla olduğu söylenmekte... Ama gücü kuvveti yerinde, akli sağlam. Bize hayır dua etti. Onun duasının olumlu etkisi ve bereketi zamanla gerçekleşti!"⁸⁴⁸

Çoğu yerde olduğu gibi İbn Battuta Milas'ta da Ahi zaviyesi bulmuş ve orada konaklamış ve bundan da oldukça memnun kalmıştır. Milas'ta dönemin önemli dindar şahsiyetlerinden ve hürmet edilen birisi olan Baba (Şeyh) Şüşteri ile tanışmış ve ondan dua almayı da ihmal etmemiştir. Battuta anlatmaya devam etmektedir:

"Bu yüce sultanın adı Menteşeoğlu Şücaeddin Orhan Beğ'dir. Hükümdarlar arasında boyu posu, temiz ahlakı ve zekâsıyla tanınmıştır. Genellikle fakih ve alimlerle bir arada bulunuyor, onlara büyük değer veriyor. Fıkıh bilginlerinden oluşan bir grubu daima yanında bulunduruyor. Çeşitli ilimlerde uzman, erdemli insan Fakih Harizmî de bunlardan biridir. Onunla tanıştığım sırada sultan kırgındı ona; Ayasuluğ'a gitmesi, o bölgenin hükümdarı ile görüşüp verdiği hediye kabul etmesinden ötürü. Bu yüzden Harezmi, Milas Beyi ile görüşürken kendi durumunu ona anlatmamı ve zihninde beliren kuşkuları gidermemi rica etti benden... Hükümdarın huzuruna vardığımda onu methettim, göklere çıkardım. Erdemi ve sağlam bilgisi konusunda şahsi kanaatimi

⁸⁴⁶ Wittek, s. 62.

⁸⁴⁷ el-Ömerî, s. 169.

⁸⁴⁸ İbn Battuta, s. 411.

*açıkladım. Hakikaten de Harezmî ile ilgili kuşkuları zail oldu hükümdarın! Milas hükümdarı bize binek hediye etti, ihtiyaçlarımızı eksiksiz gördü. Onun konağı Milas'a iki mil uzaklıkta bulunan Peçin kasabasıdır. Burası yeni kurulmuş, yeni binalara ve mescitlere sahip küçük bir şehirdir. Bey, tepe üzerine kurulu bu şehirde yeni bir Cuma camii yaptırmaya teşebbüs etmişse de henüz tamamlayamamıştır. Burada kendisiyle görüştük. Sonra Ahi Ali'nin dergâhına misafir olduk."*⁸⁴⁹

İbn Battuta'nın anlattıklarına göre diğer beylik hükümdarlarında olduğu gibi Şücaeddin Orhan'ın yanında da fakih ve âlimler bulunmaktadır. Yine Orhan Bey'in dine ve din adamlarına oldukça değer verdiği ortadadır. Burada cereyan eden ilginç bir hadise şudur ki; Şücaeddin Orhan'ın yanında bulunan fakihlerden olan Harezmî'nin Ayasuluğ'a gitmiş olması ve oranın yöneticisinden (ki o yıllarda Gazi Umur Bey olmalıdır) hediye kabul etmesi Orhan Bey'i oldukça üzmüştür. Bu üzüntü'nün sebebi terk edilmek midir, kendisini değersiz hissetmek midir veya kıskançlık mıdır bilemiyoruz. Lakin bir beylik idarecisinin yanından ayrılıp başka bir beylik idarecisinin yanına gitmek çok da hoş karşılanmayacak bir durum olsa gerektir. Neticede İbn Battuta'nın arabuluculuk yapması Şücaeddin Orhan'ın Fakih Harizmî ile arasını düzelmiştir. Bu hadise din adamlarına gösterilen müsamaha ve hürmetin aynı zamanda verilen değer örneklerinden biridir. O sıralarda yeni kurulmuş bir şehir olan Peçin'e geçen İbn Battuta'nın dikkatini buradaki mescitler ve Şücaeddin Orhan'ın yaptırdığı ve henüz bitmemiş olan camisi çekmiştir.

a. Orhan Bey Dönemi Dini Şahsiyetler

(1) Fakih Harezmî

Fakih Harezmî, Şücaeddin Orhan zamanında Menteşeoğulları Beyliği'nde yaşamış olan ilim sahibi, fakih bir zat idi. Şücaeddin Orhan ona değer verirdi. Hatta o derece ki Ayasuluğ'a gidip oranın hükümdarı ile görüşmesi ve onun hediyelerini almasından oldukça üzüntü duymuştu.⁸⁵⁰

⁸⁴⁹ İbn Battuta, s. 412.

⁸⁵⁰ İbn Battuta, s. 411.

(2) Ahi Ali - Peçin

İbn Battuta Peçin'e gelip burada konakladığı esnada, Ahi Ali'nin zaviyesine misafir olmuştur. Bu sayede varlığından haberdar olduğumuz Ahi Ali, diğer Anadolu coğrafyasındaki ahilerin yaptığı gibi Peçin'de kendisine bir zaviye tesis etmiştir.⁸⁵¹

(3) Şeyh Şüşterî - Milas

İbn Battuta bölgeyi ziyareti sırasında Şeyh (Baba) Şüşterî ile tanışmış ve onun dindar birisi olduğundan bahsetmiştir. Hatta kendisinden dua bile almıştır.⁸⁵² Daha sonra Evliya Çelebi bölgeyi gezdiği sırada Şeyh Şüşterî için şunları söylemektedir:

*"ibret-nümâ-yı tasavvuf, Hayâl-i Zıl mü'ellifi Şeyh Şüşterî
hazretleri bizzât bunda medfûndur. Her kim ziyâret etse elbette gülmesi
mukarrerdir. Kuddisesırruhu'l-azîz."*⁸⁵³

b. Orhan Bey Dönemi Dini Müesseseler

(1) Orhan Bey Cami - Peçin

Bu cami Menteşe Bey'i Orhan tarafından Peçin'de yaptırılmıştır.⁸⁵⁴ İbn Battuta, seyahati esnasında Peçin'e uğradığında Orhan Bey'in büyük bir cami yaptırdığından bahsetmektedir. Muhtemelen bahsettiği cami Orhan Bey cami olmalıdır. Henüz o sıralarda yapımı tamamlanmamış ve inşasına devam edilmektedir.⁸⁵⁵ Evliya Çelebi buraya uğradığında camiden bahsederken kitabesini de naklediyor. Evliya Çelebi'nin naklinde 702 olarak verdiği inşa tarihi⁸⁵⁶ kısmında hata olduğunu düşünen İ.H. Uzunçarşılı bunu düzelterek 732 olduğunu söylemektedir.⁸⁵⁷

⁸⁵¹ İbn Battuta, s. 412.

⁸⁵² İbn Battuta, s. 411.

⁸⁵³ Evliya Çelebi, IX. Kitap, s. 103.

⁸⁵⁴ Ekrem Uykucu, **Muğla Tarihi**, Ayyıldız Matbaası, İstanbul, 1983, s. 79.

⁸⁵⁵ İbn Battuta, s. 412.

⁸⁵⁶ Evliya Çelebi, IX. Kitap, s. 103.

⁸⁵⁷ Uzunçarşılı, Kitabeler, s. 162.

Fotoğraf 21: Peçin Orhan Bey Cami'nin Günümüzde Ayakta Kalabilen Kısımının İçinden Mihrap Yönüne Doğru Bir Görüntü

(2) Yelli veya Kepez Medresesi -Peçin

Cami, hamam gibi yapıların içinde bulunan medresenin yapılış tarihine rastlanmamıştır. Bu sebeple kimin yaptırdığı konusunda da ihtilaflar vardır. Orhan Bey'in yaptırdığını söyleyenler⁸⁵⁸ olduğu gibi İlyas Bey'in yaptırdığını söyleyenler de vardır. İlyas Bey'in dini müessese tesis etmesindeki gayreti onun bu eseri yaptırma ihtimalini arttırmaktadır.⁸⁵⁹

⁸⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Kitabeler**, İstanbul Devlet Matbaası, 1929. s. 165.

⁸⁵⁹ Ersan, s. 58.

Fotoğraf 22: Peçin Yelli Medrese

(3) Hacı İlyas Mescidi (Selahaddin Sultan) - Milas

Menteşeoğlu Orhan Bey zamanında 1330 yılında Hacı İlyas mahallesinde küçük bir cami inşa edilmiştir.⁸⁶⁰ Arşiv belgelerinde geçen Hacı İlyas Bey mescidi de bu olsa gerektir.⁸⁶¹ Evliya Çelebi'nin Milas şehrinin evliyalari arasında saydığı Selahaddin⁸⁶² Sultan⁸⁶³ tarafından inşa edildiği düşünülmektedir.⁸⁶⁴

4. İBRAHİM BEY

İbrahim Bey ile ilgili İbn Battuta'nın bize aktardıklarından başka bir bilgimiz neredeyse yoktur. İbn Battuta Muğla'ya geldiğinde buranın idaresi Orhan Bey oğlu İbrahim Bey'in elindeydi. İbn Battuta burada karşılaştıklarını bizlere şöyle aktarmaktadır:

⁸⁶⁰ Hafız Kadri, **Menteşe Ümeratına Ait Eser-i Kadime**, Tarihi Osmanî Encümeni, Num. 25, Nisan 1330, s. 58., Enis Karakaya, "Hacı İlyas Camii", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 14, İstanbul 1996, s. 483.

⁸⁶¹ **BOA. TD. 338**, s. 66; Ahmet Yiğit, **XVI. Yüzyıl Mentеше Livası Vakıfları**, Ankara, 2009, s. 173.

⁸⁶² Caminin kitabesinde "naib Selahaddin" olarak ismi geçmektedir. Bkz. Remzi Duran, **Menteşe Beyliği Mimarisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995, s. 96., Wittek, s. 133., Uzunçarşılı, Kitabeler, s. 156.

⁸⁶³ Evliya Çelebi, IX. Kitap, s. 103.

⁸⁶⁴ Karakaya, s. 483.

*"Oradan Muğla'ya hareket ettik. Şeyh efendilerden birinin tekkesinde konakladık. Bu adam iyi kalpli, cömert bir kişiydi. Bizi sık sık ziyaret eder, yiyecek, meyve yahut tatlı hazırlamadan yanımıza gelmezdi! Bu şehirde, ileride bahsini edeceğimiz Milas hakiminin oğlu İbrahim Beğ'le görüştük. Bize çeşit çeşit ikramda bulundu, bir kat elbise ihsan etti."*⁸⁶⁵

Görüldüğü üzere İbn Battuta Muğla'ya geldiği sırada bir şeyh tarafından misafir edilmiştir. İbn Battuta'nın Ahi'lere olan muhabbetini bildiğimiz için onun Muğla'ya geldiğinde kendisine hemen bir ahi zaviyesi aramış olduğunu tahmin etmekteyiz. İbn Battuta'nın misafir olduğu şeyh eğer ahi olsaydı kendisinin bunu özellikle söylemekten haz alacağı bizce malumdur. Bu sebeple misafir olduğu şeyhin ahi olmadığını söyleme cesaretini kendimizde bulduk. Zaten vesikalardan da anlaşıldığı kadarıyla beylikler döneminde bu hadisede görüldüğü üzere Ahiler dışında kalan dini zümreler de Ahi'ler tarzında konaklama hizmeti vermekte idiler. İbrahim Bey döneminde Muğla'da Ahi zaviyesi olduğuna dair elimizde herhangi bir kayıt yoktur.

a. İbrahim Bey Dönemi Dini Müesseseler

(1) İbrahim Bey Cami - Balat

İbrahim Bey tarafından Balat'da Kırk Merdiven Cami'si olarak da bilinen bir cami yaptırılmıştır.⁸⁶⁶ Cami İbrahim Bey'in Menteşe Beyliği'nin başında Ulu Bey olarak bulunduğu 1337-1358 yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır.⁸⁶⁷

(2) Elvan Bey Cami (Ulu Cami – Eski Cami) - Muğla

İbrahim Bey'in Muğla idareciliği sırasında 1344 yılında inşa edilmiştir.⁸⁶⁸ Evliya Çelebi de yöreyi ziyareti esnada camiye görmüştür. Menteşeoğulları

⁸⁶⁵ İbn Battuta, s. 411.

⁸⁶⁶ BOA. TD. 166. s. 513., BOA. TD. 338, s. 15., Yiğit, s. 127., Durukan, Beylikler Dönemi..., s. 431.

⁸⁶⁷ Ersan, s. 60.

⁸⁶⁸ Wittek, s. 135., Uykucu, ss. 83-84.

eserlerinden olan Muğla'da eski tarzda inşa edilmiş toprak örtülü bir cami olduğunu söylemektedir.⁸⁶⁹

Fotoğraf 23: Muğla Ulu Cami

5. İBRAHİM OĞLU MEHMED BEY

Menteşe ailesinden olan İbrahim oğlu Mehmed Bey Leyne'de bir zaviye inşa ettirmiştir. Daha sonra burayla ilgilenmesi için ismi kaynaklarda tespit edilemeyen birinin tasarrufuna vermiştir.⁸⁷⁰

6. AHMED GAZİ

Hakkında pek bilgi sahibi olmadığımız Ahmed Gazi, en az diğer Anadolu beyleri kadar dindar ve bu konuda da gayretlidir. Kendisinin yaptırmış olduğu cami, medrese, imaret gibi dini yapılar bunu ispatlar niteliktedir. Bunun yanı sıra Mevlevi tarikatına yakınlığını Balat'da inşa ettirmiş olduğu Mevlevihane'den anlamak mümkündür.

⁸⁶⁹ Evliya Çelebi, IX. Kitap, s.99.

⁸⁷⁰ Ersan, s.63.

a. Ahmed Gazi Dönemi Dini Müesseseler

(1) Ahmed Gazi Cami, Medrese ve İmareti ile Milas Ahmed Gazi Cami - Peçin

Menteşe Beyliği döneminde bir müddet merkezlik yapmış olan Peçin'de Ahmed Gazi cami, medrese⁸⁷¹ ve imaret inşa ettirmiştir. Bunlarla birlikte Ahmed Gazi, Milas'ta da bir cami inşa ettirmiştir.⁸⁷² Peçin'de inşa edilen medresenin yapım tarihi kapının üzerindeki kitabesine göre h. 777/m. 1375-76'dır.⁸⁷³ Kitabenin üzerinde aynı zamanda şunlarda yazılmıştır:

*"İlim istemek Müslüman olan her erkek ve kadın üzerine farzdır bu mübarek medresenin yapılmasını büyük emîr murâbıt Sultanü's-Sevâhil Tâcü'd-Devle ve'd-Dîn Ahmed Gâzi bin İbrahim emretmiştir."*⁸⁷⁴

Bu kitabede Mentешеoğulları Beyliği'nin ilme yani din ilimlerine verdiği önem özetlenmiştir.

Fotoğraf 24: Peçin Ahmed Gazi Cami ve Medresesi

⁸⁷¹ BOA. TD. 166. s. 492., Ersan, s.63.

⁸⁷² BOA. TD. 338, ss. 45-46., Yiğit, ss. 158-159., Zekai Eroğlu, **Muğla Tarihi**, Muğla Belediyesi, Muğla, 2011, s. 118.

⁸⁷³ Wittek, s. 127., Semavi Eyice, "Ahmed Gazi Medresesi ve Türbesi", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 2, İstanbul, 1989, s. 69., Sözen, cilt: I, s. 129.

⁸⁷⁴ Wittek, s. 137., Uzunçarşılı, Kitabeler, s. 162.

(2) Ahmed Gazi Mevlevihanesi - Balat

Ahmed Gazi'nin siyasi olarak hangi zamanda Balat'ta hâkimiyet tesis ettiği bilinmemektedir. Bununla birlikte Ahmed Gazi tarafından Balat'ta Mevlevihane yaptırılmış⁸⁷⁵ ve Mevlevihane'nin giderleri karşılanmak için de bazı yerler vakfedilmiştir.⁸⁷⁶ Dolayısıyla Mevleviliğin Ahmed Gazi döneminde de karşılık bulunduğunu görülmektedir.

(3) Şükran Fakih Vakfı (Ahmed Gazi) - Balat

Menteşe Beyliği'nde yaşamış fakihlerden biri de Şükran Fakih'tir. Hacı Hızır⁸⁷⁷ adında hayırsever bir zat, Şükran Fakih için evlatlarına araziler vakfetmiştir.⁸⁷⁸ Bu vakfın tarihini bilemesek de, Ahmed Gazi zamanında veya daha önce var olmuş olduğunu arşiv defterinde geçen "Ahmed Gazi mektubuyla üçer akçe haraç kesilmiş"⁸⁷⁹ ifadesinden anlıyoruz.

(4) Lalaoğlu Darülhuffazı (Ahmed Gazi) - Balat

Balat'ta bulunan Lalaoğlu olarak bilinen Darülhuffaz'ın inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak kendisi için verilen vakıflardan anlaşıldığı kadarı ile Lalaoğlu Darülhuffazı, Mentşe Beyliği'nde Ahmed Gazi dönemi veya öncesinde yapılmış olmalıdır. Kendisine vakıf olarak, gelirinin yarsının bırakıldığı bir hamam tahsis edilmiştir. Aynı hamamın gelirinin geri kalan yarısı da Balat'taki Ahmed Gazi zaviyesi ve yine Milas'ta bulunan Ahmed Gazi Camisi için vakfedilmiştir.⁸⁸⁰ Dolayısıyla bu hamamın Ahmed Gazi döneminde inşa edilip onun tarafından vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple Darülhuffaz'a tahsis edilen vakıf da yine Ahmed Gazi tarafından verilmiş olmalıdır.

⁸⁷⁵ BOA. TD. 166. s. 512.

⁸⁷⁶ BOA. TD. 338, ss. 13-14; Yiğit, s. 126.

⁸⁷⁷ Orhan Bey'in oğlu Hızır Bey olabilir. Orhan Bey'in Girit ile imzalamış olduğu antlaşma metnine dayanarak kendisinin Hızır Bey adında bir oğlu olduğu söylenmektedir. Bkz. Remzi Duran, **Ortaçağ Türk Mimarisinin Önemli Bir Eseri: Eski Çine-Ahmed Gazi Camii**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 10, s. 499.

⁸⁷⁸ BOA. TD. 338, s. 16., Yiğit, s. 128.

⁸⁷⁹ BOA. TD. 338, s. 16., Yiğit, s. 128.

⁸⁸⁰ BOA. TD. 338, s. 17., Yiğit, s. 129.

(5) Ahmed Gazi Cami veya Ulu Cami - Milas

Ahmed Gazi'nin Milas'ta inşa ettirdiği cami⁸⁸¹, Ahmed Gazi Cami olarak bilinse de halk arasında Ulu Cami olarak adlandırılmaktadır. Cuma namazlarının burada kılınması ve şehrin en büyük camisi olması sebebiyle Ulu Cami denilmiştir.⁸⁸² Caminin giriş kapısı üzerindeki kitabesinde 780 / 1378-1379 yılında Ahmed Gazi tarafından yaptırıldığı yazmaktadır.⁸⁸³

Fotoğraf 25: Milas Ahmed Gazi (Ulu) Cami

(6) Ahmed Gazi Cami - Çine

Bugünkü Eski Çine'de inşa edilmiş olan Ahmed Gazi Cami'ine ait inşa kitabesi bulunamamıştır. Fakat camiye ait bir vakfiye mevcuttur. Bu vakfiyeye göre

⁸⁸¹ BOA. TD. 338, ss. 45-46., Yiğit, ss. 158-159, Eroğlu, s.118.

⁸⁸² Özkan Erincin ve Birsan Erat, "Milas Ulu Camii ile İlgili Çalışmalar", **Vakıf Haftası Dergisi**, 1987, sayı: 5, s. 107.

⁸⁸³ Evliya Çelebi, IX. Kitap 1. cilt, s. 230., Ahmed Tevhid, "Menteşeoğullarından Ahmed Gazi Bey'in Hayratı Kitabeleri", **Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası**, Şubat, 1328, cüz.18, s. 1148., Wittek, ss. 139-140.

camii 1308 yılında Ahmed Gazi tarafından inşa edilmiştir.⁸⁸⁴ Buna rağmen vakfiyedeki bilgilerin doğruluğu ile ilgili bazı şüpheler bulunmaktadır. Çünkü bu inşa tarihinin Ahmed Gazi için çok erken bir dönem olduğu düşünülmektedir.⁸⁸⁵ Camii muhtemelen Menteşeoğlu Orhan Gazi'nin oğlu Hızır Bey tarafından inşa edilmiş ve Ahmed Gazi tarafından ise ihya edilmiş olmalıdır.⁸⁸⁶

(7) Ahmed Gazi Medresesi - Meğri

Ahmed Gazi Meğri'de bir medrese yaptırmıştı.⁸⁸⁷ Maalesef bu medrese Venedik donanmasının 1473 yılında yaptığı sefer esnada yıkılmıştır.⁸⁸⁸

7. İLYAS BEY

Şahsı ile ilgili bir bilgiye sahip olamadığımız İlyas Bey'in de diğer beyler gibi dini hassasiyetlere sahip olduğunu söyleyebiliriz. İnşa ettirdiği dini eserler bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Ankara savaşından sonra Timur, Menteşe Beyliği'nin idaresini İlyas Bey'e vermiştir. Beyliğin başına geçen İlyas Bey, beylik topraklarında dini müesseseler inşa etme konusunda gayretli davranmıştır.

a. İlyas Bey Dönemi Dini Şahsiyetler

(1) Kadî-i Balat Abdüllatif

İlyas Bey döneminde Balat Kadısı Abdüllatif idi. İlim ehli bir ailenin neslinden gelen Abdüllatif'in babası Hatîb-i Dımaşk Mevlânâ Celaleddin bin Mehmed bin Abdurrahman Kazvinî'dir.⁸⁸⁹ Abdurrahman Kazvinî ilk olarak İran'da kendini göstermiş ve sonrasında da Şam'da hatip olmuştur. Bu sebeple Hatîb ed-Dımaşk lakabını almıştır.⁸⁹⁰

⁸⁸⁴ Gül Güney, **Batı Anadolu Bölgesi'nde (Aydın, İzmir, Manisa) Beylikler dönemine ait özellikli altı caminin süslemeleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1998, s. 35.

⁸⁸⁵ Güney, s. 35.

⁸⁸⁶ Duran, Ortaçağ Türk Mimarisinin..., s. 500.

⁸⁸⁷ **VGM.D.478.0.934., VGM.D.210.190.1408, BOA. TD. 338**, s. 126., Yiğit. s. 222.

⁸⁸⁸ Enis Karakaya, "Menteşeoğulları", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 29, İstanbul, 2004, s. 154.

⁸⁸⁹ Taşköprülüzâde, s. 127.

⁸⁹⁰ Wittek, s. 116.

(2) Molla Hızırşah - Balat

Balat Kadısı olan Abdüllatif'in oğludur. Doğduğu yer olan Menteşeoğulları topraklarında bazı ilimleri tahsil ettikten sonra Mısır'a gitmiştir.⁸⁹¹ Orada on beş sene kadar kaldıktan sonra Anadolu'ya dönmüş ve Molla et-Tûsî'ye misafir olup onunla bir müddet bulunduktan sonra Balat Medresesi'ne⁸⁹² müderris olmuştur. Hayatının sonuna kadar burada müderrislik görevine devam etmiştir. Günlük on beş dirhem yevmiye karşılığında burada müderrislik yaparken, II. Murad onu, Bursa'da yaptırdığı medreseye davet etmiş ve günlük 50 dirhem yevmiye maaş bağlayacağını söylemiştir. Molla Hızırşah bunu kabul etmemiş ve padişaha, 15 akçeden fazlasının aklını ve kalbini karıştıracığı şeklinde cevap vermiştir.⁸⁹³ Zamanını yalnız ilim ve kemal yolunda sarf eden âlimlerdendir. *Şerh-u Tecrîd*, *Talîkât ale'l-Mevâkıf*, *Talîkat ale't-Telvi*h, *Hâşiye alâ Mollazâde* isimli ilmi eserleri vardır.⁸⁹⁴ Kendi kasabasında 1449-1450 tarihlerinde hayatını kaybetmiştir.⁸⁹⁵ Vefatından sonra oğlu Molla Muhyiddin Derviş Mehmed, Osmanlı padişahı II. Mehmed zamanında Bursa'daki Sultan medresesinde müderrislik yapmıştır.⁸⁹⁶

(3) Ahi Saltuk Zaviyesi - Meğri

Ahi Saltuk Meğri'de bir zaviye tesis etmiştir. Menteşe oğlu İlyas Bey'in emriyle zaviye vakfının gelirlerinden öşr vergisi alınmamıştır.⁸⁹⁷

b. İlyas Bey Dönemi Dini Müesseseler

(1) İlyas Bey İmaret, Cami ve Medresesi – Balat

Timur'un galibiyetinden sonra beyliğin başına geçirilen İlyas Bey, Balat şehrinde Menteşeoğulları'nın ve dahi Türk tarihinin önemli eserlerinden biri olan İlyas Bey Cami'ni inşa ettirmiştir. Külliye şeklinde inşa edilmiş olan bu eser; cami,

⁸⁹¹ Nişancızade, s. 378.

⁸⁹² Balat'da İlyas Bey'in yaptırdığı medrese olmalıdır.

⁸⁹³ Taşköprülüzâde, ss. 115-116.,

⁸⁹⁴ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, s. 336., Nişancızade, cilt: 2, s. 378.

⁸⁹⁵ Taşköprülüzâde, s. 116.

⁸⁹⁶ Wittek, s. 117.

⁸⁹⁷ BOA. TD. 338, s. 131., Yiğit, s. 226.

medrese, iki hamam ve imaretten⁸⁹⁸ meydana gelmektedir.⁸⁹⁹ Caminin inşa tarihi kitabesinde Zilkade 806, yani Mayıs 1404 olarak kaydedilmiştir. Külliye şeklinde inşa edilen bu yapının bütünlüğü düşünülerek imaret ve medrese inşasının da aynı tarihte⁹⁰⁰ olduğunu tahmin edilmektedir. Burasının giderlerinin karşılanması amacı ile de birçok köy vakfedilmiştir.⁹⁰¹

Fotoğraf 26: Balat İlyas Bey Cami

(2) İlyas Bey Cami - Mazon

İlyas Bey Hisar karyesinde bir cami inşa ettirmiş ve oraya bir hatip görevlendirmiştir. Evkaf defterinde "merhum İlyas Bey" diye kendisinden bahsedilmektedir.⁹⁰² Bahis konusu İlyas Bey'in kim olduğu ile ilgili sarıh bir bilgiye sahip olmamakla birlikte, kendisinin Menteşe Bey'i İlyas olduğu düşünülmektedir.

⁸⁹⁸ BOA. TD. 166. s. 511.

⁸⁹⁹ Aynur Durukan, "İlyas Bey Külliyesi", DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 22, İstanbul, 2000, s. 164.

⁹⁰⁰ Uykucu, s. 88.

⁹⁰¹ BOA. TD. 338, ss. 5, 6, 7., Yiğit, ss. 119, 120, 121.

⁹⁰² BOA. TD. 338, s. 36., Yiğit, s. 149.

(3) İlyas Bey Medresesi veya Kara Paşa Medresesi - Peçin

Peçin'de olduğunu bildiğimiz üç medreseden birisi İlyas Bey'in inşa ettirdiği medresedir.⁹⁰³ Bu medresenin ismi ve yeri hakkında tam olarak sarıh bilgilerimiz olmasa da bu konuda bazı görüşler bulunmaktadır. Bu çevrede üç medrese olduğu kabul edilmektedir. Ahmed Gazi Medresesi, Yelli Medrese ve Kara Paşa Medresesi. Bu medreselerden biri olan Ahmed Gazi Medresesinin inşa kitabesi bulunduğundan yapılış tarihi kesin olarak bilinmektedir. Yelli Medresenin ise Orhan Bey zamanında yapıldığı düşünülmektedir. Bu durumda Kara Paşa diye adlandırılan medresenin İlyas Bey tarafından yaptırılmış medrese olması kuvvetle muhtemeldir.⁹⁰⁴ İlyas Bey'in beyliğin başına geçtiği tarih 1402 yılı kabul edilirse Kara Paşa Medresesi de bu tarihten sonra, onun vefat tarihi olan 1421 yılından önce yapılmış olmalıdır.

(4) İlyas Bey Zaviyesi-Milas

İlyas Bey'in Milas'ta yaptırdığı bir zaviye bulunmaktadır.⁹⁰⁵ Burası için çeşitli vakıflar tahsis edilmiştir.

(5) İlyas Bey Zaviyesi - Tavas

İlyas Bey'in Tavas'da bir zaviye yaptırdığı arşiv vesikalarında mevcut olup,⁹⁰⁶ bu zaviyeye tahsis edilen birkaç vakıftan başka hakkında bilgi bulunmamaktadır.

(6) İlyas Bey Cami - Leyne

Vakıflar genel müdürlüğü arşiv kayıtlarına göre İlyas Bey Leyne'de bir cami inşa ettirmiştir.⁹⁰⁷ Cami günümüzde halen kullanılmaktadır.

⁹⁰³ VGM. D. 210. 114. 803., BOA. TD. 166. s. 512., BOA. TD. 338, s. 51., Yiğit, s. 162.

⁹⁰⁴ Sözen, cilt: I, ss. 146-147.

⁹⁰⁵ BOA. TD. 166. s.520., BOA. TD. 338, s. 59., Yiğit, s. 168.

⁹⁰⁶ BOA. TD. 166. s.550., BOA. TD. 338, s. 115., Yiğit, s. 212.

⁹⁰⁷ VGM. D. 618-33. 61. 1., VGM. D. 408. 0. 995., Duran, Menteşe Beyliği..., ss. 106-107., Remzi Duran, "Turgut (Leyne) İlyas Bey Cami", Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir, 1999, s. 133.

Fotoğraf 27: Leyne (Turgut)'de Bulunan İlyas Bey Cami

8. Menteşeoğulları Beyliği'ndeki Diğer Dini Yapı ve Şahsiyetler

Menteşe Beyliği'nde yaşadığını ve bu coğrafyada dini müessese tesis ettiğini bildiğimiz ancak hangi bey döneminde hayatta olduklarını ve kendilerine hangi bey tarafından vakıf tahsis edildiğini bilmediğimiz şahsiyetleri bu başlık altında kaydedeceğiz. Bunlar kendi aralarında bulundukları yere göre tasnif edilerek yazılacaktır.

(1) Ahi Yusuf Zaviyesi - Balat

Ahi Yusuf, Balat şehrine bağlı Kargı köyünde bir zaviye yaptırmıştır.⁹⁰⁸ İnşa tarihi ile ilgili kesin bilgi sahibi olmamamıza rağmen, Menteşe Beyliği döneminde yapıldığı bilinmektedir.⁹⁰⁹ Ahi Yusuf'un ardından gelen Ahi İlyas zaviyeye yeni

⁹⁰⁸ BOA. TD. 166, s. 514., BOA. TD. 338, s. 20., Yiğit, s. 130.

⁹⁰⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1942, sayı: II, s. 292,

vakıflar tahsis etmiştir. Bu nedenle kâtipler tarafından tahrir defterinde Ahi İlyas Zaviyesi olarak kaydedilmiştir.⁹¹⁰

(2) Ahi Feke Zaviyesi - Balat

Ahi Feke⁹¹¹ adına Balat şehrinde bir zaviye inşa edilmiştir.⁹¹² Ahi Feke ve zaviyenin inşa tarihi hakkında bilgi sahibi değiliz. Ama Menteşe Beyliği döneminde yapıldığı bilinmektedir.⁹¹³

(3) Menteşe oğlu Turud Fakih - Mazon

Evkaf defterinde kendisine ait kestanelik arazisini ve evini önce nesline ardından fakir Müslümanlara vakfetmesi sebebiyle bahsedilmiş ve ismi Menteşe bin Turud Fakih olarak kayıtlara geçmiştir.⁹¹⁴ İsmi sebebiyle Menteşe Beyliği sülalesinden biri olabileceği akla gelmektedir. Bu durumda Menteşe Beyliğinin içerisinde kendi soyundan fakihlerin olabileceği ihtimali ortaya çıkarmaktadır.

(4) Çağatay Hamza Zaviyesi - Peçin

Peçin'de yapılan kazı çalışmaları esnasında Abdullah oğlu Hamza Paşa'ya ait bir mezar taşı bulunmuştur. Buradaki zaviyesini ele aldığımız Çağatay Hamza ile mezar taşında ismi geçen Abdullah oğlu Hamza'nın aynı kişi olma ihtimali vardır. Bu durumda mezar taşından anlaşıldığı üzere Çağatay Hamza 833 (1429) yılında ölmüştür.⁹¹⁵ Babasının da isminin mezar taşına yazılacak kadar bilinmesinden dolayı, atasının da Menteşe Beyliği döneminden beri burada olduğu tahmin edilmektedir. M. Akif Erdoğan da Çağatay Hamza'yı Menteşeoğulları döneminde yaşayan şahsiyetler arasında kaydetmiştir.⁹¹⁶ Çağatay Hamza Peçin'de bir zaviye inşa ettirmiştir.⁹¹⁷ Kendisinin dönemin önemli şahsiyetlerinden olduğu zaviyesinin büyüklüğünden de anlaşılmaktadır. Bu zaviyeye birçok yerden gelir getiren vakıflar tahsis edilmiştir.

⁹¹⁰ Zekai Mete, "Ahi İlyas Zaviyesi", **Ahilik Ansiklopedisi**, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara, 2014, s. 116.

⁹¹¹ Belgede geçen Feke ismi muhtemelen Fakih kelimesinden gelmektedir. Halk arasında Fakih yerine kullanılan Feke belgelere de onların diliyle yansımış olmalıdır.

⁹¹² **BOA. TD. 166.** s. 514., **BOA. TD. 338,** s. 18., Yiğit, s. 129.

⁹¹³ Barkan, s. 292.

⁹¹⁴ **BOA. TD. 338,** s. 37., Yiğit, s. 150.

⁹¹⁵ R. H. Ünal ve diğerleri, "Peçin 2006 Kazısı", **Sanat Tarihi Dergisi**, İzmir 2007, XVI/2, s. 114.

⁹¹⁶ Erdoğan, Onaltıncı Yüzyıl Sonlarına..., s. 120.

⁹¹⁷ **BOA. TD. 166.** s. 494., **BOA. TD. 338,** s. 50., Yiğit, s. 162.

Aynı zamanda zaviyenin vakfiyesinden bu zaviyedeki görevlileri de öğrenmekteyiz. Görevliler arasında Mescid imamı bulunması zaviyenin mescidinin de bulunduğunu göstermektedir. Yine bu durum burasının birden fazla yapıdan teşekkül ettiğini ortaya koymaktadır. Sair zaviyelerde pek karşımıza çıkmayan görev listesinin Çağatay Hamza Zaviyesinde bulunması, zaviyenin işlevselliği ve büyüklüğü ile ilgili olmalıdır. Zaviyedeki görevler şunlardır; Tevliyet, Kitâbet, İmâmet, Te'zîn, Nezâret, Kayyım, Cibâyet, Meşîhat, Eczâhânân, Tabbâh.⁹¹⁸

(5) Peçinli Mahmud Efendi

Mahmud Efendi Menteşe Beyliği döneminde yaşamıştır. Dönemin bilim adamlarından ders aldıktan sonra eğitim için İran ve Maverâünnehir'e giderek oralarda uzun zaman kalmıştır. Geri döndüğünde Menteşeoğlu Yakup Bey'e hocalık yapmıştır. Bâznâme isimli avcılık ve kuşların çeşitlerinden bahseden bir kitabının varlığı Hammer sayesinde bilinmektedir. Hammer, kitabın Milano'daki Ambrosian Kütüphanesi'nde olduğunu söylemektedir. Bâznâme'nin asıl nüshası Roma'da Vatikan Sarayı Kütüphanesi'ndedir.⁹¹⁹

(6) Hacı Tanrıvermiş Zaviyesi ve Mescidi - Peçin

Hacı Tanrıvermiş Peçin'de bir zaviye inşa etmiştir.⁹²⁰ Zaviye'nin meşîhatı⁹²¹ evladına şart kılınmıştır. Peçin'in dini şahsiyetlerinden olan Hacı Tanrıvermiş zaviye haricinde burada bir de mescid inşa ettirmiştir.⁹²²

(7) Hatip Mecdeddin İsa - Peçin

Hatip Mecdeddin İsa'nın şehit edilerek öldüğü mezar taşında yazmaktadır. Ölüm tarihi bilinmemektedir. Neden şehit olduğu da bilinmemekle beraber bununla ilgili bazı öngörüler vardır. Şöyle ki; Menteşe Bey'i İbrahim 1360 yılında vefat

⁹¹⁸ BOA. TD. 338, s. 51., Yiğit, s. 162.

⁹¹⁹ Ali Rıza Hakses, **Muğla Menteşe Büyükleri**, Muğla İl Kültür Müdürlüğü, 1999, s.31. Ali Rıza Hakses hayatının on yıllık bir döneminde (1938-1948) Muğla müftülüğü yapmış, yine devamında üç yıllık bir dönem (1948-1951) Ege bölgesi gezici vaizliği yapmış, daha sonraki yıllarda da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çeşitli görevlerde çalışmış ve kısa dönem bu kurumun başkanlık görevini de ifa etmiştir.

⁹²⁰ BOA. TD. 166. s. 494., BOA. TD. 338, s. 49., Yiğit, s. 161.

⁹²¹ Şeyhlik.

⁹²² BOA. TD. 338, s. 51., Yiğit, s. 163.

edince, beylik üç oğlu arasında paylaşılmıştır. Bu esnada Hatip bir aileden gelen⁹²³ Mecdeddin İsa, Orhan Bey Cami'nin hatipliğini yapıyor olsa gerektir. İbrahim Bey'in oğulları arasında çıkan ihtilaflarda da taraf olmuştur. Muhtemelen Ahmed Gazi ile birlikte hareket eden Hatip İsa, bir Cuma hutbesinde verdiği vaazdan dolayı diğer kardeşler tarafından cezalandırılmıştır.⁹²⁴

(8) Hatip Mustafa - Peçin

Hatip Mustafa, Hatip Mecdeddin İsa'nın oğludur. Babası gibi hatip olduğunu Ahmed Gazi'nin mezar taşındaki isminden anlıyoruz. Dolayısıyla Ahmed Gazi'nin mezar taşını Hatip Mustafa yazmıştır.⁹²⁵

(9) Hatip İsa - Peçin

Hatip Mustafa'nın oğlu olduğunu kendi yazdığı mezar taşından anlıyoruz. 1421/1428-1429 yıllarına ait bazı mezar taşları Hatip İsa'nın imzasını taşımaktadır.⁹²⁶ Bu mezar taşlarındaki imzalarında "ketebe İsa bin Mustafa" veya "el-Hatip" imzası bulunmaktadır. Bu durumda Hatip Mecdeddin İsa'nın torunu ve Hatip Mustafa'nın oğlu olan Hatip İsa ile birlikte en az üç nesil Peçin hatipliğinin aynı aile tarafından devam ettirildiği söylenebilir.⁹²⁷

(10) Seyyid Ahmed - Peçin

Seyyid Ahmed'in ne zaman yaşadığı ve öldüğü ile ilgili elimizde net bir bilgi yoktur. Mübarek Galip, Seyyid Ahmed'e ait mezar taşının Menteşeoğulları devrine ait olduğunu ve üzerinde tarih olmadığını söylemektedir.⁹²⁸

⁹²³ Hatip bir aileden geldiği düşüncesi oğlu Mustafa'nın Ahmed Gazi için yazdığı mezar taşından kaynaklanmaktadır. Bkz. R. H. Ünal ve diğerleri, "Peçin 2003 Kazısı", **Sanat Tarihi Dergisi**, İzmir, 2005, XIV/2, s. 143. Bu mezar taşına imzasını bırakan Mustafa şöyle yazmıştır: "Hatip oğlu Hatip Mustafa bin İsa bin Musa". Bu durumda ailenin önceki isimlerini de Hatip kabul edeceksek Hatip İsa'nın babası olan Musa'nın Hatip olması icab eder ki, böyle bir durum o dönemdeki yapı düşünüldüğünde uygun görülmektedir. Ama burada tereddüt ettiğimiz nokta, "Hatip oğlu Hatip" ifadesi ile sadece Hatip Mustafa oğlu Hatip İsa'mı kastedilmektedir yoksa ailenin hepsinin hatip olduğu anlaşılmalıdır. Bu şüphe ile birlikte ailenin bilinen en yaşlı üyesi olan Musa'yı Hatip olarak yazmakta tereddüt ettik.

⁹²⁴ Ünal, Peçin 2003..., ss. 142-143.

⁹²⁵ Ünal, Peçin 2003..., s. 143., Ünal, Peçin 2006..., s. 103.

⁹²⁶ Wittek, s. 127., Ünal, Peçin 2006..., s. 103.

⁹²⁷ Wittek, s. 144.

⁹²⁸ Mübarek Galip bu makalesinde, üzerinde tarihleri bulunan bazı mezar taşlarını Menteşeoğulları devri kabul edip kaydetmiştir. Bu şahıslardan dini kimliği olan kişiler şunlardır: Ölüm tarihi

(11) Ahi Pehlivan - Peçin

Peçin'de yapılan kazılar esnasında bulunan mezar taşlarından ulaşılan bilgilere göre, burada yaşamış olan Ahi Pehlivan⁹²⁹ adında bir şahsiyet mevcuttur. Mezar taşından anlaşıldığı kadarı ile 747 (1346-1347) senesinde vefat etmiştir.⁹³⁰

(12) Ahi Yedigâr Baba - Peçin

Ahi Yedigâr Baba'nın, 764 yılı (1363) Şaban ayında, vefat ettiğini mezar taşından öğreniyoruz.⁹³¹ Ahi Yedigâr Baba'nın Peçin'deki Ahi teşkilatının önde gelen isimlerinden biri olduğu tahmin edilmektedir.⁹³²

(13) Savcı Medresesi - Milas

Osmanlı Arşivlerine göre Savcı Medresesi Milas'tadır.⁹³³ Menteşe Beyliği zamanında inşa edildiği düşünülmektedir.⁹³⁴

(14) Hoca Bedreddin Mahallesi Mescidi - Milas

Ahmed Gazi Cami'nin olduğu mahalle olan Hoca Bedreddin mahallesinde bir medresenin içerisinde küçük bir mescid bulunmaktadır. Hafız Kadri bu medreseyi Menteşeoğulları eserleri arasında göstermektedir.⁹³⁵

832(1428-1429) olan Mehmed bin Seyyid Hacı İbrahim, 847(1443-1444) Hacı Halil, 850(1446-1447) Seyyid Ahmed, 853(1449-1450) Âlim.....Kara Yusuf, 854(1450-1451) Ahi oğlu Seyyid Emin Mehmed bu şahıslardır. Menteşe Beyliği'nin son hükümdarı olan İlyas Bey 1421 tarihinde vefat edince beyliğin toprakları Osmanlıların hâkimiyetine geçmiş ve beylik ortadan kalmıştır. Bu sebeple 1421 tarihinden sonraki tarihlerde vefat etmiş olan bu şahısları beylik devri şahısları olarak kayda geçmek istemedik. Bu sebeple her ne kadar yukarıda Seyyid Ahmed ismini yazmışsak da, üzerinde tarih olmayan mezar taşları konusunda temkinli davranmak gerektiği kanatindeyiz. Mübarek Galip, "Menteşe Devrine Ait Bazı Kabir Taşları", **Türkiyat Mecmuası**, 1928, cilt: II., s. 360.

⁹²⁹ Mübarek Galip'in yapmış olduğu mezar taşı çalışmasında "Pehlivan Ali " isminde bir şahısla karşılaşıyoruz. Pehlivan Ali 807 (1404-1405) yıllarında vefat etmiştir. Ahi Pehlivan ile münasebeti olduğunu düşündüğümüz Pehlivan Ali, muhtemelen onun soyundan gelmiş olan ve Ahi Pehlivan'dan sonra da burada yaşamaya devam etmiştir. Bkz. Galip, s. 353.

⁹³⁰ Ünal, Peçin 2003..., s. 152.

⁹³¹ Ünal, Peçin 2003..., s. 154.

⁹³² Ünal, Peçin 2003..., ss. 154-155.

⁹³³ **BOA. TD. 338**, s. 63., Yiğit, s. 171.

⁹³⁴ M. Akif Erdoğan, "Onaltıncı Yüzyıl Sonlarına Kadar Menteşe Sancağında Mevcut Vakıf Eserlere Genel Bir Bakış", **Uluslar arası Osmanlı Tarihi Sempozyumu**, Türk Ocakları İzmir Şubesi, İzmir, 1999, s. 122.

⁹³⁵ Hafız Kadri, "Menteşe Ümerasına Ait Eser-i Kadime", **Tarihi Osmanî Encümeni**, Nisan, 1330, num. 25, s. 58.

(15) Hoca Mukbil - Milas

Hoca Mukbil gayrimüslim bir esir iken azat edilmiş ve Müslüman olmuştur.⁹³⁶ Müslüman olduktan sonra Milas'ta bir cami vakfetmiştir.⁹³⁷ Hisarbaşı tepesinde bulunan ve şu anda da Belen Cami olarak bilinen caminin Hoca Mukbil tarafından kiliseden camiye çevrildiği düşünülmektedir.⁹³⁸

(16) Benlü Bey Zaviyesi - Bozöyük

Menteşeoğulları'ndan kabul edilen Benlü Bey⁹³⁹, Osmanlı Arşivlerine göre Bozöyük'te bir zaviye tesis etmiştir.⁹⁴⁰

(17) Ahi Debbağ Zaviyesi - Çine

Ahi Debbağ'ın yaşadığı tarihleri bilmememize rağmen, Ömer Lütfi Barkan'a göre Mentеше Beyliği döneminde yaşamıştır.⁹⁴¹ Kendisi Çine'de bir zaviye tesis etmiştir.⁹⁴²

(18) Ahi İsmail Zaviyesi - Çine

Ahi İsmail, Ömer Lütfi Barkan'a göre Mentеше Beyliği döneminde yaşamıştır.⁹⁴³ Bu zat, Çine'ye tabi Dalama nahiyesinin Akçaova mevzisine bir zaviye tesis etmiştir.⁹⁴⁴

(19) Ahi Bayram Zaviye ve Türbesi - Çine

Ahi Bayram Çine'de bir zaviye tesis etmiştir.⁹⁴⁵ Bu zaviyenin yeri ile ilgili bilgimiz olmamakla birlikte, burada bulunan bir türbenin Ahi Bayram'a ait olduğu düşünülmektedir. Ahmed Gazi Camisi'nin karşısında bulunan türbe ile ilgili elimizde

⁹³⁶ Erdoğan, Onaltıncı Yüzyıl Sonlarına..., s.123.

⁹³⁷ BOA. TD. 166. s. 520., BOA. TD. 338, s. 60., Yiğit, s. 169.

⁹³⁸ <http://www.milasbilgi.com/milas/milas-tarihi> 12.08.2015.

⁹³⁹ Erdoğan, Onaltıncı Yüzyıl Sonlarına..., s.122.

⁹⁴⁰ BOA. TD. 338, s. 69.

⁹⁴¹ Barkan, s. 292.

⁹⁴² BOA. TD. 166. s. 503., BOA. TD. 338, s. 79., Yiğit, s. 186.

⁹⁴³ Barkan, s. 292.

⁹⁴⁴ BOA. TD. 338, s. 85., Yiğit, s. 190.

⁹⁴⁵ BOA. TD. 166. s.503., BOA. TD. 338, s. 77., Yiğit, s. 185.

yazılı bir belge bulunmamasına rağmen 14. yüzyılın başlarına tarihlenmiştir. Türbenin yapı itibarı ile Selçuklu mimarisinin bir örneği olması onun da Menteşeoğulları döneminden kaldığını göstermesi açısından önemli bir delil oluşturmaktadır.⁹⁴⁶

(20) Pisili Hoca Sûfhanesi - Muğla

Pisili Hoca Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında veya Menteşe Beyliği döneminde yaşamış bir şahsiyettir.⁹⁴⁷ Muğla'da mescid zikirhanesi ve sûfihane yaptırmıştır.⁹⁴⁸ Halen Pisili Hoca hakkında halk arasında rivayet edilen bazı kerametler vardır.⁹⁴⁹

(21) Seyyid Kemaleddin - Muğla

Kabri Muğla'da Şahidi Cami'nin avlusunda bulunan Seyyid Kemaleddin hakkında bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Kendisinin Emir Sultan'ın⁹⁵⁰ kardeşi olduğu rivayet edilmektedir.⁹⁵¹ Başka bir görüşe göre de Emir Sultan'ın kız kardeşinin oğlu olup Muğla'ya yerleşmiştir.⁹⁵² Yıldırım Bayezid dönemi şahsiyetlerden olduğu düşünülmektedir.⁹⁵³ Dolayısıyla onu Menteşeoğulları Beyliği dönemi şahsiyetleri arasında da göstermek mümkündür. Seyyid Kemaleddin'in Şahidî Cami'nin bulunduğu yerde bir zaviyesi bulunduğu ve burada halka hizmet ettiği bilinmektedir.⁹⁵⁴ Evliya Çelebi ondan bahsederken, insanlara öğüt veren kerametleri bulunan bir din adamı olduğunu söylemektedir.⁹⁵⁵ Seyyid Kemaleddin'den daha sonra Salih Hüdayî Dede, zaviyenin olduğu yerde bir Mevlevihane yapmıştır.⁹⁵⁶

⁹⁴⁶ Durukan, s. 429.

⁹⁴⁷ Yiğit, s. 86.

⁹⁴⁸ BOA. TD. 166. s. 533., BOA. TD. 338, s. 92., Yiğit, s. 195.

⁹⁴⁹ Mehmet Naci Önal, "Hoca Ahmet Yesevî Tesirindeki Muğla Erenleri", **I.Türk Dünyası Lehçe ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri, 21-22 Nisan 2000**, Muğla, ss. 167-183.

⁹⁵⁰ Yıldırım Bayezid dönemi Osmanlı dervişlerindendir. Geniş bilgi için bkz. Haşim Şahin, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dînî Zümreler (1299-1402)**, (Yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007, ss. 113-115

⁹⁵¹ Haksess, ss. 42-43.

⁹⁵² <http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/289711muqlada-mevlevilik.pdf> , 05.08.2015., Namık Açıkgöz, Muğla'da Mevlevilik.

⁹⁵³ Haksess, ss. 42-43.

⁹⁵⁴ Abdurrahman Adak, "Mevleviliğin Kuruluş Dönemi (XVI. Yüzyıl) Gülşenî Şairler Üzerindeki Etkisi : İbrahim Gülşenî, Usûlî ve Za'fî Örneği", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt:XIII, sayı: 24 (2011/2), s. 152.

⁹⁵⁵ Evliya Çelebi, IX. Kitap 1. cilt, s. 223. Evliya Çelebi, Seyyid Kemaleddin'den söz ederken şöyle bir hadiseden aktarmaktadır: Seyyid Kemaleddin'e inanamayan kötü niyetli birkaç adam bir gün ona

(22) Ahi Yahya - Muğla

Ahi Yahya'nın Yusuf Efendi Mektebindeki çamlık altında yattığı söylenmektedir.⁹⁵⁷ Menteşe Beyliği şahsiyetleri arasında olduğu düşünülen Ahi Yahya ile ilgili başka bir malumatımız bulunmamaktadır.

(23) Cevher Paşa Cami ve Zaviyesi - Tavas

Cevher Paşa, Menteşeoğulları sülalesinden kabul edilmektedir.⁹⁵⁸ Cevher Paşa tarafından Varalı köyü gelirlerinin yarısı Tavas'ta bulunan camiye diğer yarısı da zaviyesine vakfedilmiştir.⁹⁵⁹ Tavas'taki cami'yi kimin yaptırdığı ile ilgili kesin bilgilere sahip olmamakla birlikte Cevher Paşa'nın yaptırmış olma ihtimali de bulunmaktadır. Bundan başka Cevher Paşa burada bir zaviye inşa ettirmiştir⁹⁶⁰ ki zaten köyün gelirlerinin yarısını zaviye ye aktarmıştır.

(24) Hızırşah Cami ve Medresesi - Datça

Datça'ya yakın Hızırşah köyünde inşa edilmiş bir cami, medrese ve hamam tarzında bir külliye vardır. Menteşeoğlu Orhan Bey'in oğlu Hızır Bey inşa ettirmiş olmalıdır.⁹⁶¹

(25) Hoca Mukbil Zaviyesi - Leyne

Hoca Mukbil'in Milas'da bulunan camisinden başka Leyne'de bir zaviyesi vardır. Leyne'deki zaviyenin kitabesinde yazdığına göre "hayırlar sahibi ve iyilikler kaynağı Hoca Mukbil, h. 772/m. 1370-71 senesinde bina etmiştir."⁹⁶²

ellerinde hediye olarak badem getirerek keramet göstermesini isterler. Seyyid Kemaleddin de getirdikleri bademlerden birisini alarak hemen orada bulunan büyük bir ardıç ağacının kovuğu içerine koyar. Burada bir anda yeşillenmeye başlayan badem yedi saat içerisinde taze badem vermeye başlar. Ve halen o ağaç o kadar çok badem verir ki bunları başka şehirlere götürüp hediye ederler. Bkz. Evliya Çelebi, IX. Kitap 1. cilt, s. 223.

⁹⁵⁶ <http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/289711muglada-mevlevilik.pdf>, 05.08.2015. Namık Açıkgoz, Muğla'da Mevlevilik., <http://nurartiran.blogspot.com.tr/2013/01/25-aralk-2012-mugla-stk-kocman.html> 05.08.2015.

⁹⁵⁷ Haksess, s. 29.

⁹⁵⁸ Erdoğan, Onaltıncı Yüzyıl Sonlarına..., s. 123.

⁹⁵⁹ BOA. TD. 338, s. 114., Yiğit, s. 211.

⁹⁶⁰ BOA. TD. 166, s. 549.

⁹⁶¹ Duran, Menteşe Beyliği Mimarisi..., ss. 106-107.

⁹⁶² Duran, Menteşe Beyliği Mimarisi..., ss. 147.

(26) Ahi Sinan - Leyne

Ahi Sinan'ın Leyne'de yaptırdığı bir zaviyesi vardır.⁹⁶³ Ahi Sinan'ın⁹⁶⁴ mezarı ise Muğla'ya Bağlı Düğerek Köyündedir. Bu köy civardaki Ahilerin merkezi durumunda olup, bazı vakıfları ve imaretleri barındırdığına dair rivayetler vardır.⁹⁶⁵

(27) Ahi Ebu Bekir - Leyne

Kabri, Ahi köyünde diğer ismiyle Yatağan nahiyesindedir. Bu köyde isminin verildiği Ahi Ebu Bekir Zaviyesi bulunmaktadır.⁹⁶⁶

C. DEĞERLENDİRME

Anadolu'nun en batısında ve diğer bölgelere göre gayrimüslim unsurların daha çok bulunduğu bir coğrafyada kurulmuş olan Menteşe Beyliği de diğer Anadolu Beylikleri gibi İslamiyeti yaşamaya ve yaymaya çalışan beyliklerden biridir. Bunu en güzel şekilde ifade edenlerden biri olan Bitlisi şunları söylemektedir: "*Rum diyarında olan münafıkan-ı mesturü'l-adâve (gizli münafıklara düşman) ve evliyaı halisü'l-velâde (evliyaların halis evlatları) olan Aydın ili, Menteşe ili hakimleri...*"⁹⁶⁷ Bu ifadeler gayet açık bir şekilde Menteşe Beyliği'nin üstlendiği rolü göstermektedir.

Menteşe beylerinin cami ve mescit yapımına önem verdiklerini, 1583 yılında Menteşe sancağında elliden fazla vakıf cami ve seksen tane de mescid olmasından anlıyoruz. Bu dönemde bölgede Milas, Peçin, Balat, Meğri, Ula, Tavas gibi şehirler gelişmiş ve İslamın nişanesi binalar ile dolmuştu. Menteşeoğlu Ahmed Gazi, Menteşeoğlu İlyas Bey gibi Müslüman Türk gazileri yanında, ahi, hacı, şeyh, baba gibi dini şahsiyetler Menteşe topraklarını cami ve mescitlerle donatarak, bu beldeleri Müslüman Türk vatani haline getirmişlerdi. Bunun yanında bu müesseselerin

⁹⁶³ BOA. TD. 166. s. 527.

⁹⁶⁴ İbn Battuta seyahati esnasında Ladik (Denizli)'ye geldiğinde Ahi Sinan tekkesinde misafir olmuştur. Bahsi geçen Ahi Sinan ile aynı kişi olup olmadığı konusunda elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Bir teşkilat olarak hareket eden Ahi'lerin birden fazla yerde zaviyeleri olma durumları olsa dahi, Muğla Leyne ile Denizli arasındaki mesafenin o dönem şartlarına göre uzak olduğunu düşünürsek aynı şahsa ait yerler olmama ihtimali de vardır.

⁹⁶⁵ Haksess, s. 29.

⁹⁶⁶ Haksess, s. 29.

⁹⁶⁷ İdris-i Bitlisî, s. 346.

sürekliliğini sağlamak için vakıflar tahsis etmişlerdi.⁹⁶⁸ Menteşe Beyleri de diğer beyler gibi yöreye gelen şeyh ve dervişlerin faaliyetlerini desteklemişlerdi. Hem İslamiyet'in yayılması hem de imar ve iskan faaliyetleri açısından bu bir gereklilikti. Bölgeye gelen bu dini şahsiyetlerin tesis etmiş olduğu birçok zaviye vardı. Tabi bu dönemde Anadolu'da Ahi'lerin olmadığı bir coğrafya ya da siyasi teşekkül düşünmek pek mümkün değildir. Anadolu'nun öteki coğrafyalarında olduğu gibi burada da sûfilikle mecz olmuş bir Ahi teşkilatının varlığı mümkündür. Hatta Milas'da 14. asrın son çeyreğinde Ahiliğin nizamnamesi olan *Fütüvvetnâme* Yahya bin Halil tarafından yazılmıştır.⁹⁶⁹

Menteşe Beyliği döneminde bu coğrafyaya medreseler inşa edilmiş ve dini tefekkür alanlarındaki ilerleme teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bunların yanı sıra Muğla'da Kalenderî dervişlere ait bir tekkenin⁹⁷⁰ bulunduğu ve ayrıca tesbihhane, sofuhane gibi yerlerin olduğu bilinmektedir.⁹⁷¹ Lakin bu yapıların Menteşe beyliği dönemine ait olduğu ile ilgili elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Gayrimüslimlerin bu zamanda Müslüman oldukları da gözlenmiştir. Hatta gayrimüslim esirlerden bazıları azat edildikten sonra bölgenin İslamlaşması ve Türkleşmesine katkı sağlamışlardır.⁹⁷²

Bütün bunların yanı sıra Menteşe Beyliği ile ilgili çalışma yaparken diğer beyliklere nazaran daha az bilgi bulunduğunu ifade etmek gerekir. Bu durumun birkaç farklı sebebi olduğunu düşünmekteyiz. Öncelikle Menteşe Beyliği'nin yerleşim sahası diğer batı Anadolu beyliklerine göre daha zorlu ve ulaşım imkânları daha sınırlı idi. Bunun neticesinde özellikle Saruhanoğulları ve Aydınoğulları beyliklerinde olduğu gibi kırsal arazide çok sayıda zaviye tesis etmek mümkün olmamıştır. Zaten İbn Battuta'nın bu yörede yaptığı seyahat esnasında yol güvenliği olmaması sebebiyle Tavas'tan Muğla'ya rahatlıkla hareket edemediğini ve Tavas'ta bir müddet kalması gerektiğini ve nihayet bir kafiye ile yola çıkabildiğini bilmekteyiz.⁹⁷³ İbn Battuta, karşılaştığı böyle bir sorun ile Saruhanoğulları ve

⁹⁶⁸ Erdoğan, Onaltıncı Yüzyıl Sonlarına..., s. 118.

⁹⁶⁹ Wittek, s. 123.

⁹⁷⁰ BOA. TD. 338, s. 59; Yiğit, s. 168.

⁹⁷¹ Erdoğan, Onaltıncı Yüzyıl Sonlarına..., s. 120.

⁹⁷² Bkz. Hoca Mukbil örneği.

⁹⁷³ İbn Battuta, s. 281.

Aydinoğulları beyliklerinin coğrafyalarında karşılaşmamıştır.⁹⁷⁴ Bu olay da bir nevi karakol vazifesi gören zaviyelerin bu bölgede yeterli derecede olmadığını ispatlar niteliktedir.

Menteşe Beyliği ile ilgili yeterli bilgiye sahip olamayışımızın başka bir sebebi de Osmanlı arşiv belgelerinde geriye dönük atıfların yok denecek kadar az olmasıdır. İncelediğimiz diğer beylikler coğrafyası için tutulan Osmanlı Arşiv belgelerinde geriye dönük atıfların bulunması, oralarda yaşamış şahsiyetleri tespit açısından değerli bilgiler içermektedir. Ama Mentese Beyliği'ni incelerken bu tarz bilgilerin olmayışı beylik coğrafyasında yaşamış şahsiyetleri tespitimizi oldukça zorlaştırmıştır. Bu durum arşiv defterin yazılması esnasında görevlinin bu bilgileri kaydetme gereği duymamasından kaynaklanabileceği gibi buralarda gerçekten de beyliğe atıf yapılabilecek vakıfların olmamasından da kaynaklanmış olabilir. Yine de geriye dönük atıfların çoğunluğu vakıf şartlarını içerdiği sebeple görevlinin manevi sorumluluk almaktan çekinip bunları ihmal edebileceği ihtimalini zayıf olarak görüyoruz. Bu durumda daha önce de söylediğimiz gibi kırsal alandaki zaviyelerin diğer beyliklere göre çok daha az olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

Menteşe Beyliği'nin özellikle ilk yerleşim yerleri olan kıyı kesimlerine deniz yoluyla gayrimüslimler tarafından gerçekleştirilen birçok saldırı neticesinde yerleşim yerleri yakılıp yıkılmıştır.⁹⁷⁵ Buralarda bulunan halk da yer değiştirmek suretiyle buralardan uzaklaşmıştır.⁹⁷⁶ Dolayısıyla kıyı kesiminde bulunan cami, zaviye, türbe, medrese gibi dini yapılar yok edilmiştir. Bu durumda arşiv belgelerine yansımayıp izlerini kaybettirmiş dini vakıflar ve dolayısıyla şahıslar tarihe not düşülemeden yok olup gitmişlerdir.

⁹⁷⁴ Saruhanoglu Beyliği topraklarında atlarını çaldırmiş olduklarını biliyoruz. Her ne kadar bu da bir güvenlik sorunu olsa da yol güvenliğinden ziyade kölelerinin kaçma isteği sonucunda gerçekleşmiş bir hadisedir. Bu sebeple iki hadiseyi kıyaslamak çok doğru olmasa gerektir. Bkz. İbn Battuta, s. 294.

⁹⁷⁵ "Vakf-ı zaviye-i Kapu, Meğri'yi kâfir urdukta harâb olıcak...." Bkz. TD 338, s. 133., Yiğit, s. 227.

⁹⁷⁶ "Vakf-ı Mescid-i Hacı İvaz, kâfir Meğri harâb etdüğü sebebdan ana bedel Amas tâbi Pırnaz köyünde bir mescid bina emiş...." Bkz. TD 338, s. 131, Yiğit, s. 226.

SONUÇ

Bu çalışmada Saruhanoğulları, Aydınoğulları ve Menteşeoğulları Beyliklerindeki dini hayat ele alınmıştır. Öncelikle beyliğin idarecilerinin din algıları ve dini hayat ile ilgili siyasetleri incelenmiştir. Daha sonra her bir bey dönemindeki dini şahsiyetler ve zümreler üzerinden dini hayat incelenmeye çalışılmıştır. Şahıs ve zümreler de çoğunlukla beylik idarecileri tarafından tahsis edilen vakıflar üzerinden tespit edilmiştir.

Saruhanogulları Beyliği Batı Anadolu'da ele geçirdiği topraklarda kalıcı hale gelebilmek için iskân politikası benimsemiş ve uygulamıştır. Bu politikayı da dini şahıs ve zümreler üzerinden yürütmeye çalışmıştır. Bu şahıs ve zümreler beyliğin özel memurları gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Böylelikle hem yöre halkı üzerinde tesirli olmuşlar hem de bulundukları yerlerde kadılık görevini ifa etmişlerdir. Bu durum, dini şahıs ve zümreleri bulundukları yerlerde daim kılarken aynı zamanda beyliğin otoritesinin güçlenmesini sağlamıştır. Otoritenin sağlanması da halkın beylik yönetimine itaat etmesine zemin hazırlamıştır.

Bahsi geçen politika kapsamında, Saruhanoğulları Beyliği yöneticileri kendi topraklarında yaşayan dini şahsiyetler ile yakın ilişkiler kurmuşlar ve onlara araziler vakfetmek suretiyle iskân etmeye çalışmışlardır. Özellikle boş arazilerin imar ve iskânı için zaviyelerin inşa edilmesi teşvik edilmiştir. İnşa edilen bu zaviyeler; hem gelip geçenler için konaklama hizmeti vermiş hem de bulundukları yerlerin güvenli olmasını sağlamıştır. Bunun yanında beylik idarecileri, iskân ettirilen halkın bulundukları yeri terk etmemesi için onlara çeşitli vakıf arazileri tahsis etmiştir. Hatta bazı şahsiyetlere evlatlık olarak vakıflar tahsis etmek suretiyle onların kendisinin yanında neslinin de burada devamlı olmasını sağlamaya çalışmışlardır. Bununla birlikte beylik adına yararlılıklarının fazla olduğu düşünülen şahısların hizmetlerini arttırmak amacıyla onlara birden fazla vakıf yeri tahsis edildiği de olmuştur. Benzer şekilde yararlılık gösteren dini şahsiyetler için, farklı yöneticiler tarafından kendilerinde bulunan vakıflara ek olarak yeni vakıflar da tahsis etmişlerdir.

Vakıflar tahsis edilirken farklı yöntemler takip edilmiştir. Bunlardan birisi; verimli ve büyük arazilerin birden fazla şahsa vakıf olarak tahsis edilmesi şeklinde

gerçekleşmiştir. Başka bir yöntem de ise; hem halkın din adamı ihtiyacını karşılamak hem de beyliğin otoritesini sağlamak amaçlanmış ve bunun için köyler vakıf olarak temlik edilmiştir. Bazı durumlarda da beylik yöneticileri vakfı bir şahıstan alıp başka birisine vermişlerdir. Bunun sebebi ise; beyliğin otoritesini sarsacak davranışlarda bulunan şahısların ellerinde vakıf bulunmasına müsaade etmemektir. Aynı zamanda vakıf tahsis edilen kişinin başka bölgeye göç etmesi veya ölmesi durumunda vakıf yerinin atıl kalmasına müsaade edilmemiştir. Bu durumdaki vakıf yerleri tekrar başka birisinin tasarrufuna verilmiştir.

Diğer beyliklerde de olduğu gibi Aydınoğulları Beyliği'nin ortaya çıkışındaki temel dinamik, gayrimüslimlere karşı gaza ederek Batı Anadolu'yu yurt haline getirmektir. Beylik, fethettiği topraklardaki iskân ettirdiği Müslüman Türkleri asli unsur haline getirmek amacıyla dini kurumlar tesis etmiş; bu kurumları devamlı kılmak için de vakıflar tahsis etmişlerdir. Dini kurumların tesisine ek olarak Müslümanların Batı Anadolu'da kalıcı hale gelmesinde dini şahsiyetleri ve bu şahsiyetlerin toplum üzerindeki nüfuzlarını kullanma politikasını gütmüşlerdir. Bu şahsiyetler de beyliğin politikalarına kayıtsız kalmamış ve onu desteklemek için kendilerine temlik edilen yerleri vakfa dönüştürme yoluna gitmişlerdir.

Aydınoğulları Beyliği, coğrafi konumundan dolayı batıdan gelecek tehditlere karşı Müslüman Türk unsuruna ziyadesiyle ihtiyaç duymaktaydı. Bu tehditlerin bertaraf edilmesi için Müslüman Türk kitlelerin Batı Anadolu'ya yerleşmesi dini şahsiyetler üzerinden teşvik edilmekteydi. Teşvikler neticesinde beylik içerisinde birçok dini grup ve şahsiyet kendilerine yer bulmuşlardı. Böylece dini şahsiyetlerin beyliğin bu politikası çerçevesindeki faaliyetleri, beyliği hem nüfus hem de bu nüfus üzerindeki nüfuz itibarıyla güçlendirmişti.

Aydınoğulları Beyliği idarecilerinin dini şahsiyetlere yaklaşımları farklılık göstermiştir. Bunun sebebi ise; beyliğin temel politikasının Batı Anadolu'da Müslümanların iskânını arttırmak ve bunu sağlayacak olan dini şahsiyetlerin teşvik edilmek istenmesidir. Bu kapsamda toplum üzerinde etkinliği fazla olan şahsiyetler kendilerine tahsis edilen vakıflarla daha iltimaslı bir yere sahip olmuşlardır.

Aydinoğulları Beyliği yöneticileri, dini kurumların ve bu kurumlarda çalışan görevlilerin ihtiyaçlarını vakıf gelirlerinden karşılamışlardır. Bu kurumların yaşatılması için her yönetici kendi döneminde gerekli tedbirleri almıştır.

Menteşeoğulları Beyliği ise hem Anadolu'nun batısında yer alma hem de Müslüman-Türk nüfusu iskân etme bakımından Aydınoğulları ile benzerlik göstermektedir. Bu beyliğin konumlandığı coğrafyayı Türkleştirmesi ve vatan haline getirmesi, İslamiyeti yaymaya ve yaşamaya çalışmak ile eş anlamlı hale gelmiştir. Menteseoğulları, idareleri altındaki yerleşim yerlerine cami, mescid, tekke, zaviye gibi dini kurumlar inşa ettirerek bu beldeleri vatan haline getirme yoluna gitmişlerdir. Bu amacı gerçekleştirmek için kendi yörelerine gelen dini şahsiyetlerin faaliyetlerini teşvik etmişlerdir. Menteseoğulları yöneticileri bu politikayı hem beyliklerinin imarı hem de Müslüman nüfusun iskânı açısından gerekli görmüşlerdir. Bunun yanı sıra gayrimüslimlerden Müslüman olanlar da yörenin Türkleşmesine ve İslamlaşmasına katkı sağlamışlardır.

Menteşeoğulları Beyliği ile ilgili bilgimiz diğer beyliklere kıyasla daha sınırlıdır. Bu durumun birkaç sebebi vardır. Mentese Beyliği'nin konumlandığı yöre hem zorlu coğrafi şartlara sahiptir hem de ulaşım imkanları kısıtlıdır. Bu durum iskân açısından diğer beyliklerden farklılık göstermesine sebep olmuştur. Zira Saruhanoğulları ve Aydınoğulları Beylikleri'nde merkezi yerler dışında kalan birçok yerde tekke ve zaviye tesisi mümkün iken, Menteseoğulları Beyliği'nin zorlu coğrafi yapısından dolayı bu pek mümkün olmamıştır. Böylelikle bu tür yapılar daha çok merkezi yerleşim birimleri içerisinde tesis edilmiştir.

Menteşeoğulları Beyliği ile ilgili bilgilerimizin sınırlı oluşunun diğer bir nedeni ise Osmanlı arşiv belgelerinde beyliğe yönelik atıfların az olmasıdır. Çünkü incelediğimiz beylikler ile alakalı birçok şahsiyet ve dini kurum hakkındaki bilgi, Osmanlı arşiv belgelerindeki atıflardan elde edilmiştir. Fakat Menteseoğulları Beyliği'nin coğrafi şartları nedeniyle kırsal kesimde kurulması mümkün olmamış olan dini kurumlar ve dolayısıyla da vakıflar Osmanlı'ya intikal etmemiştir. Bu durum da geriye dönük atıfların yapılamamasını beraberinde getirmiştir. Menteseoğulları ile ilgili bilgilerimizin sınırlı oluşunun başka bir nedeni ise; Beyliğin ilk yerleşim birimlerinin özellikle deniz kıyısında yer alması sebebiyle gayrimüslimlerin birçok saldırısına maruz kalmasıdır. Bu saldırılar neticesinde hem

yerleşim yerleri tahrip olmuş hem de Müslüman halk yurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla tahrip edilen yerleşim yerlerindeki türbe, tekke, zaviye, cami, medrese gibi dini kurumlar yakılıp yıkılmak suretiyle ortadan kaldırılmıştır. Sonuç olarak yok olan dini kurumlar arşiv vesikalarına yansıma imkanı bulamadıklarından kendileri ile ilgili bilgimiz de sınırlı kalmıştır.

İncelemiş olduğumuz Saruhanoğulları, Aydınoğulları ve Menteşeoğulları Beylikleri bulundukları coğrafyayı Müslüman toprağı haline getirmek için iskân politikalarını dini şahsiyet ve zümreler üzerinden yürütmüşlerdir. Bu kapsamda iskân ettirilen şahsiyetlerin çoğunlukla Sünni Müslüman olarak tercih edildiğı görülmektedir. Sonuç olarak; incelediğimiz beyliklerin Batı Anadolu'yu vatan haline getirirken izledikleri politika, buraların İslamlaşmasını sağlarken aynı zamanda da Türkleşmesini beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

BOA. TD. 166.

BOA. TD. 338.

BOA. T.T 0001/1 M.

BOA. TD. 398.

BOA. TD. TT. 0035 M.

TKG. KK. TTd. 413, Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan. (544)

TKG. KK. VKF. Cd. 166, Defter-i Evkaf-ı Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvere Der Birgi. (65)

TKG. KK. TTd. 25, Defter-i Mufassal Liva-i Aydın Cild-i Evvel (129)

VGM. D. 1363. 68.

VGM. D. 210. 114. 803.

VGM. D. 210. 190. 1408.

VGM. D. 212. 32.

VGM. D. 408. 0. 995.

VGM. D. 478. 0. 934.

VGM. D. 604. 53. 3.

VGM. D. 608-318-345. 1-2-3-4

VGM. D. 618-33. 61. 1.

VGM. D. 750. 2. 45.

VGM. Ş. S. M. 1325. 36.

Kaynak Eserler

Acun, Hakkı, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

Adak, Abdurrahman, "Mevleviliğin Kuruluş Dönemi (XVI. Yüzyıl) Gülşenî Şairler Üzerindeki Etkisi : İbrahim Gülşenî, Usûlî ve Za'fî Örneği", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt: XIII, sayı: 24, 2011/2, ss. 143-155.

Adıvar, A.Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.

Ahmed bin Mahmud, **Selçukname II**, (haz. Erdoğan Merçil), Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1977.

Ahmed Tevhid, "Menteşeoğullarından Ahmed Gazi Bey'in Hayratı Kitabeleri", **Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası**, cüz: 18, Şubat, 1328.

Akhisarlı Şeyh İsa Menâkıbnâmesi XVI. Yüzyıl, (haz. S. Küçük-R. Muslu), Aşiyân Yayınları, Sakarya, 2003.

Akın, Himmet, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.

Aksu, Hüsamettin, "Abdülmecid Firişteoğlu", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt:13, İstanbul, 1996, ss. 134-135.

Aksu, Hüsamettin, "Hurûfilik", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 18, İstanbul, 1996, ss. 408-412.

Anonim Tevarih-i Âli Osman, (haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1992.

Araz, Nezihe, **Anadolu Evliyalari**, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1958.

Arıkoğlu, İsmail, "Ferişteoğlu Abdülmecid bin İzzüddin ve Işk-Nâme", **Türk Kültüründe Tire II.**, Tire Belediyesi, 2008, ss. 217-223.

Armağan, A.Munis, **Aydınoğulları Beyliği**, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, t.y., b.y.

Armağan, A. Munis, **Devlet Arşivlerinde Tire**, Bilkar Bilge Karınca Matbaacılık, İzmir, 2003.

Aruçi, Muhammed, "Ohri", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 33, İstanbul, 2007, ss. 330-333.

Aslanoğlu, İbrahim, **Geçmişten Günümüze Sivas Meşhurları**, cilt: II, Sivas Valiliği, Sivas, 2006.

Aşıkî, Derviş Ahmed, **Aşık Paşazade Tarihi**, (haz. Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç), İstanbul, 2003.

Aşıkpaşazâde, **Tevarih-i Al-i Osman**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1332.

Aşkar, Mustafa, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt: XXXIX, Ankara, 1999, ss. 535-563.

Aşkar, Mustafa, **Tasavvuf Tarihi Literatürü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Atar, Fahrettin, "Kadı", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 24, İstanbul, 2001, ss. 66-69

Ayas, Mehmet Rami, **Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1991.

Aydemir, Semra, **Dede Ömer Rûşeni (Hayatı, Eserleri, Divânının Tenkidli Neşri)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1990. s. 14.

Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin, **Mecmuâ-i Tevârih**, (haz. F. Ç. Derin-V. Çabuk), Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.

Baktır, Mustafa, "İbn Melek", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 20, İstanbul, 1999, ss. 175-176.

Baktır, Mustafa, "İbni Melek'in Meşariku'l-Envar Şerhinde Hadisleri Tahlil Metodu ve Bazı Yeni Tesbitler", **Türk Kültüründe Tire II**, (haz. Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Tire Belediyesi, İzmir, 2008, ss. 209-216.

Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed, **Ravza-i Evliya**, (haz. M. Hızlı-M. Yurtsever), Arasta Yayınları, Bursa, 2000.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyler", **Vakıflar Dergisi**, sayı: II, Ankara, 1942, ss. 279-386.

Barthold, V.V., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 1990.

Başer, Tayip, **Karatekin Uluları**, Ankara Ajans, Ankara, 1960.

Bayar, Muharrem, "Afyonkarahisar'da Yaşamış Büyük Velilerden Karaca Ahmed Sultan", **II. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Afyon, 1991.

Bayçın, Nazmi, **Kula Folklorü ve Yunus Emre**, Gediz, sayı: 67-68-69-70-71-72., Halkevi Mecmuası, 1943.

Baykara, Tuncer, "Aydınöğullarının İlk Devirlerine Ait Mülâhazalar", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu-1 Aydınöğulları Beyliği**, TTK, Ankara, 2013, ss. 33-40.

Bedruddin İbn Cemâa el-Kinâni, **İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı**, (çev. Muhammet Şevki Aydın), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015.

Bozkurt, Nebi, "Dârülkurrâ", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 8, İstanbul, 1993.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri**, (haz. A.Fikri Yavuz-İsmail Özen), Meral Yayınevi, cilt: 1., İstanbul, t.y.

Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, **Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli**, (haz. M. Akif Erdoğan), Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.

Cahen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (ter. Y. Moran), İstanbul, 1979.

Celalüddin Hızır (Hacı Paşa), **Müntehab-ı Şifâ**, (haz. Zafer Önler), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

Çınardalı-Karaaslan, Nazlı, **İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik Ve Protohistorik Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması**, http://www.ttk.gov.tr/templates/resimler/File/Kazilar/2013/12-2013_Prehistorik.pdf (09.09.2016)

Çiftçioğlu, İsmail, "Germiyan Beyliği Döneminde Kütahya'da Mevlevilik", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı: 10, Kütahya, 2004.

Dartma, Bahattin, "Şihâbuddîn es-Sivâsî: Hayatı ve İlmi Şahsiyeti", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas, 2005, cilt: IX/2, s. 101.

Daş, Mustafa, "Aydınoğlu Umur Bey'in Tartışılan Epir ve Tuna Seferi", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu-1 Aydınoğulları Beyliği**, TTK, Ankara, 2013, ss. 73-82.

Delilbaşı, Melek, "Aydınoğlu Hızır Bey'e Ait Bir Ahidname", **CIEPO XIV. Sempozyum Bildirileri, 18-22 Eylül 2000**, Çeşme, 2000.

Demir, Tanju, Zehra Gençsoylu, **Arşiv Belgelerine Göre XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Birgi ve Birgililer**, Birgi Belediyesi, Ödemiş/İzmir, 2013.

Demirel, Harun Reşit, "Şihâbuddîn es-Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usûlüne Dair", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt IX/2, Sivas, 2005, ss. 107-116.

Derviş Dede Ahmed Efendi Müneccimbaşı, **Sahaifü'l-ahbar fi vekayii'l-a'sar**, Matbaa-i Âmire İstanbul, 1285.

Dukas, **Bizans Tarihi**, (çev. VL. Mirmiroğlu), İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1956.

Duran, Remzi, "Turgut (Leyne) İlyas Bey Cami", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir, 1999.

Duran, Remzi, **Menteşe Beyliği Mimarisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995.

Duran, Remzi, **Ortaçağ Türk Mimarisinin Önemli Bir Eseri: Eski Çine-Ahmed Gazi Camii**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı: 10, Konya.

Durukan, Aynur, "Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit", **Turkish Studies**, Volume 9/10, Ankara, 2014.

Durukan, Aynur, "İlyas Bey Külliyesi", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 22, İstanbul, 2000.

Ebu-l Hayr Rûmî, **Saltuknâme**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (haz. Şükrü Haluk Akalın), cilt: II, İstanbul, 1988.

Eflakî, Ahmed, **Menâkıbu'l-Ârifîn**, (çev. Tahsin Yazıcı), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012.

el-Câhız, Ebû Osman Amr bin Bahr, **Hıfz Ordusunun Menkıbeleri ve Türkler'in Faziletleri**, (çev. Ramazan Şeşen), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1964.

Emecen, Feridun, "Saruhanogulları", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 36, İstanbul, 2009.

Emecen, Feridun, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2001.

Emecen, Feridun, **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

Emir Hüseyin Enîsî, **Akşemseddin Hazretleri ve Yakın Çevresi**, (haz. Metin Çelik), Özgü Yayınları, İstanbul, 2012.

Emir Hüseyin Enîsî, **Menâkıb-ı Akşemseddîn**, (haz. B. Aktan-M. Güneş), H Yayınları, İstanbul, 2011.

Enveri, **Düsturname-i Enveri**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

Eravcı, M. - M. Korkmaz, **Saruhanogulları ve Osmanlı Klasik Döenminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri**, Manisa Valiliği Yayınları, 1999.

Erdem, Sami, **Seyyid Bey: Hayatı ve Eserleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1993.

Erdoğan, M. Akif, "Onaltıncı Yüzyıl Sonlarına Kadar Menteşe Sancağında Mevcut Vakıf Eserlere Genel Bir Bakış", **Uluslar arası Osmanlı Tarihi Sempozyumu**, Türk Ocakları İzmir Şubesi, İzmir, 1999.

Erdoğan, M. A. ve Ömer Bıyık (haz.), **Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan**, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2014.

Erdoğan, M. Akif (haz.), **Defter-i Evkaf-ı Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere Der Birgi (Metin ve İnceleme)**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2014.

Erdoğan, M. Akif ve Ömer Bıyık, **Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufasssal Defteri (Metin-İnceleme)**, Ege Üniv. Yayınları, İzmir, 2015.

Erek, Üstün, **Aydınoglu Cüneyd Bey'in Neşredilmemiş 825 Tarihli Gümüş ve Bakır Parası Hakkında Bir İnceleme**, <http://www.izmirnumismatik.org/makaleler/Cuneyd%20Gazi.pdf> (Erişim Tarihi, 21.02.2015)

Erincin, Özkan, Birsan Erat, "Milas Ulu Camii ile İlgili Çalışmalar", Vakıf Haftası Dergisi, sayı: 5, Ankara, 1987.

Eroğlu, Zekai, **Muğla Tarihi**, Muğla Belediyesi, Muğla, 2011.

Ersan, Mehmet, "Aydınogulları Ailesine Ait Vakıfların XV – XVI. Yüzyıllardaki Durumu", **Acta Viennensia Ottomaica-Akten des 13.CIEPO**, Wien, 1999.

Ersoy, Halit, "Ulu Cami", **Gediz**, Manisa Halkevi Dergisi, sayı: 56, Manisa, 1942.

Ertuğrul, Selda, "İsâ Bey Camii", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 22, İstanbul, 1993, ss. 476-478.

Evliya Çelebi, **Seyahatname**, (haz. Seyit Ali Kahraman), 1. Kitap, YKY yayınları, cilt: 9, İstanbul, 2011.

Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zıllî, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), YKY yayınları, IX. Kitap, İstanbul, 2005.

Eyice, Semavi, "Ahmed Gazi Medresesi ve Türbesi", **DİA**. Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 2, İstanbul, 1989.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, **Günün Işığında Tasavvuf Tarikatler Mezhepler Tarihi**, Geçit Kitabevi, İstanbul, 1987.

Galib, İsmail, **Takvim-i Meskukat-ı Selçukiyye**, Mihran Matbaası, İstanbul, 1309.

Gelibolulu Mustafa Âlî, **Kühü'l-Ahbâr**, cilt: V, yy, ty.

Göde, Kemal, "Hacı Paşa'nın Yaşadığı Devir", **Konyalı Hekim Hacı Paşa**, Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1986.

Gökbel, Asaf, Hikmet Şölen, **Aydın ili tarihi : Eski Zamanlardan Yunan İşgaline Kadar**, Aydın Halkevi, Aydın, 1936.

Gökbulut, Hasan, "Kafiyeci", **DİA**, cilt: 24, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

Gökçen, İbrahim, "Ulu Cami ve Medresesi", **Gediz**, Manisa Halkevi Dergisi, sayı: 14, Manisa, 1938.

Gökçen, İbrahim, **Tarihte Saruhan Köyleri**, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1950.

Gökçen, İbrahim, **XVI ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları**, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1946.

Gökçen, İbrahim, **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar I**, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1946.

Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1953.

Gölpınarlı, Abdülbaki, **Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Manâkıbı**, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2008.

Gölpınarlı, Abdülbaki, **Yunus Emre**, Bozkurt Basımevi, İstanbul, 1936.

Gülcan, Ali, **Yunus Emre'nin Kökeni ve Yöresi**, Karaman Valiliği Yayınları, Karaman, 1992.

Güleryüz, Naim Avigdor, **Bizans'tan 20.Yüzyıla Türk Yahudileri**, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş. İstanbul, 2012.

Gümüş, Sadreddin, "Cürcânî, Seyyid Şerîf", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 8, İstanbul, 1993.

Güney, Gül, **Batı Anadolu Bölgesi'nde (Aydın, İzmir, Manisa) Beylikler dönemine ait özellikli altı caminin süslemeleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1998.

Güngör, Erol, **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1982.

Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi, Duran, H. - D. Gümüsoğlu (haz.), Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2010.

Hafız Halil, **Şeyh Bedreddin Menâkıbnâmesi**, (çev. Mehmet Kanar), Tekin Yayınları, İstanbul, 2015.

Hafız Kadri, **Menteşe Ümeratına Ait Eser-i Kadime**, Tarihi Osmanî Encümeni, num: 25, Nisan 1330.

Hakses, Ali Rıza, **Muğla Mentеше Büyükleri**, Muğla İl Kültür Müdürlüğü, 1999.

Halef, Necm Abdurrahman, **İstidrakat ala tarihi't-türasi'l-Arabi : kısmu ilmi'l-hadis**, Dâru İbni'l-Cevzi, cilt: 4., Cidde, 1422.

Hammer, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Üçdal Neşriyat, cilt: 1, İstanbul, 1983.

Hasluck, F. W. **Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam II**, (çev. Timuçin Binder), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

Hoca Saadettin, **Tacü't-Tevârih**, (haz. İsmet Parmaksızoğlu), Milli Eğitim Yayınları, cilt: I, İstanbul, 1974.

Hoca Sadedin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, (sad. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı, cilt: 2, Ankara, 1979.

<http://nurartiran.blogspot.com.tr/2013/01/25-aralk-2012-mugla-stk-kocman.html>
05.08.2015.

<http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/289711muglada-mevlevilik.pdf>, 05.08.2015.,
Namık Açıkgoz, Muğla'da Mevlevilik.

<http://www.milasbilgi.com/milas/milas-tarihi> 12.08.2015.

Hüsameddin, Hüseyin, **Amasya Tarihi**, cilt: 2, İstanbul, 1928.

İbn Battuta, Ebu Abdullah Muhammed Tancî, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, (çev. A. Sait Aykut), cilt: I., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

İbn Bibi, **el-Evâmirü'l-Alâiye fi'l-Umûri'l-Alâiye**, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

İbn Fazlan, **İbn Fazlan Seyahatnamesi**, (haz. Ramazan Şeşen), Bedir Yayınları, İstanbul, 1975.

İbn Haldun, **Mukaddime**, (çev. Halil Kendir), Yeni Şafak Yayınları, cilt: II, Ankara, 2004.

İbn Melek, Muhammed bin Abdüllatif bin Ferište, **Münyetü's-seyyadin fi teallümi'l-istiyad ve ahkâmi**, 854/1450, (tah. Saîd Bektaş), Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1999/1420.

İbn-i Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman I.Defter**, (yay. Şerafettin Turan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

İbnü'l-Esir, **El-Kamil Fi't-Tarih**, (çev., Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, cilt: XI., İstanbul, 1987.

İdris-i Bitlisi, **Heşt Bihişt**, Betav Yayınları. t.y.

İnan, Abdülakdir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954.

İpşirli, Mehmet, "Danişmend", **DİA**, cilt: 8, İstanbul, 1993.

Yanko İskender Hoci, "Şehzade Halil'in Sergüzeşti", **Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası**, cüz: 4, İstanbul, 1328, s. 243.

İzzeddin Abdülatif bin Abdülaziz bin Emineddin İbn Melek, **Şerhu Kitâb-ı Tuhfeti'l-Mülûk**, (thk. Abdülmecid bin Abdurrahman bin Abdullah ed-Derviş) Elfa li'n-Neşr ve'l-İntaci'l-Fenni, Riyad, 1428.

Kadri, Hafız, "Menteşe Ümeratına Ait Eser-i Kadime", **Tarihi Osmanî Encümeni**, num.25, Nisan, 1330.

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1983.

Kalfazade, Selda, "Aydınöğlü Cami Mimarisine Genel Bir Bakış", **Uluslar arası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-I Aydınöğülları Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

Kalkaşandi, **Subhü'l-A'sa**, cilt: VIII, Beyrut, 1987.

Kamil Veli Ebu Bekir bin Abdullah el-Aydorus el-Adeni, **Veliler Sultanı Seyyid Ahmed er-Rufai**, Ehli Beyt Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

Kara, Mehmet, "Peygamberimizin Sancak ve Bayrakları", **Diyanet Dergisi**, cilt: 25, Ankara, 1989.

Kara, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985.

Kara, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Kara, Seyfullah, **Selçuklular'ın Dini Serüveni**, Şema Yayınevi, İstanbul, 2006.

Karadanışman, Kafi, **Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri**, b.y., t.y.

Karakaya, Enis, "Hacı İlyas Camii", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 14, İstanbul, 1996.

Karakaya, Enis, "İlyas Bey Mescidi", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 22, İstanbul, 2000, ss.166-167.

Karakaya, Enis, "Menteşeoğulları", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 29, İstanbul, 2004.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Anamın Kitabı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986.

Karpat, Kemal, "Eflak", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 10, İstanbul, 1994, ss. 466-469.

Katip Çelebi, **Keşfü'z-Zunûn en Esâmi'l-Kütübi Ve'l-Fünûn**, (ter. Rüştü Balcı), cilt: 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.

Kayhan, Hasan, "Aydın Oğlu Hızır Bey", **Turkish Studies**, Volume 4/8, 2009.

Kiel, Machiel, "Birgi Tarihi", **Birgi(Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları)**, (haz. Rahmi Hüseyin Ünal), Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

Kiel, Machiel, "Dimetoka", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 9, İstanbul, 1994, ss. 305-308.

Koca, Salim, "Aydınoğulları Beyliği", **Anadolu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 1**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Koca, Salim, **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Berikan Yayınları, Ankara, 2012.

Kocasavaş, Yıldız, "Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Adetleri", **Türkler, Yeni Türkiye Yayınları**, cilt: 3, Ankara, 2002.

Konur, Himmet, "XV. Yüzyılda Tire'de Halvetilik", **Türk Kültüründe Tire II**, (haz. Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Tire Belediyesi, İzmir, 2008.

Köprülü, Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara, 1976.

Köse, Fatih, **İstanbul Halveti Tekkeleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Lütfi Paşa, **Tevârihi Ali Osman**, Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, **Lemazât-ı Hulviyye**, (haz. Mehmet Serhan Tayşî), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Maxim, Mihai, "Kili", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 26, İstanbul, 2002, s. 1-3.

Mecdi Mehmed Efendi, **Şekaik-i Numâniyye ve Zeyilleri Hadaik Eş-Şekâyık**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1979.

Merçil, Erdoğan, "Aydınoğulları", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 4, İstanbul, 1991.

Merçil, Erdoğan, "Menteşeoğulları", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 29, İstanbul, 2004.

Merçil, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.

Mete, Zekai, "Menteşe" **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 29, İstanbul, 2004, ss. 150-152.

Mete, Zekai, "Ahi İlyas Zaviyesi", **Ahilik Ansiklopedisi**, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara, 2014, s. 116.

Muhtar, Cemal, "Dilci İbn Melek", **Türk Kültüründe Tire**, (haz. Mehmet Şeker), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

Muhtar, Cemal, **İki Kur'an Sözlüğü Lugat-ı Ferišteoğlu ve Lugat-ı Kanun-ı İlahi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Mübarek Galip, "Menteşe Devrine Ait Bazı Kabir Taşları", **Türkiyat Mecmuası**, cilt: II, b.y., 1928.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, **Sahaifü'l-Ahbâr fî Vekayi-ül-a'sâr**, (ter. İsmail Erünsal), Tercüman 1001 Temel Eser, cilt:1, b.y., t.y.

Müneccimbaşı, Derviş Dede Ahmed Efendi, **Sahaifü'l-ahbar fi vekayii'l-a'sar**, cilt: 3., İstanbul:Matbaa-i Âmire, 1285.

Neşrî, **Cihannümâ**, (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.

Neşri, **Kitâb-ı Cihan-nümâ**, (haz. F.Reşit Unat-M.Altay Köymen), cilt: II, Türk Tarih Kurumu Bas. İstanbul, 1957.

Nişancı Mehmed Paşa Tarihi, **Hadisât**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1983.

Nişancızade Muhammed bin Ahmed, **Mir'at-i Kâinât**, (sad. A. Faruk Meyan), cilt: 2., Berekât Yayınevi, İstanbul, 1987,

Niyazi, Mehmed, **Türk Tarih Felsefesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008.

Nizamülmülk, **Siyasetname**, (çev. Mehmet Taha Ayar), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

Noyan Dede Baba, Bedri, **Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik**, cilt: I, Ankara, 1998.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Barak Baba", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 5, İstanbul, 1995, ss. 61-62.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Hacı Bektâş-ı Velî", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt:14, İstanbul, 1996, ss.455-458.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Alevi-Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Türkler, Türkiye ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Ortaçağlar Anadolu'sunda Toplum, Kültür ve Entellektüel Hayat (1071-1453)*, **Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri**, (haz. Nurettin Pirim, Haşim Şahin), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, ss. 247-338.

Ortaylı, İlber, "Kadı", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 24, İstanbul, 2001.

Oruç Bey, **Osmanlı Tarihi**, (sad. Necdet Öztürk), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009.

Oruç bin Adil, Oruç Beğ Tarihi, (haz. Hüseyin Nihal Atsız), **Tercüman Gazetesi Yayınları**, t.y., İstanbul.

Öden, Zerrin Günel, "Aydınoğulları Beyliği", **Türkler**, cilt: 6, Ankara, 2006, ss. 793-796.

Önal, Mehmet Naci, "Hoca Ahmet Yesevî Tesirindeki Muğla Erenleri", **I.Türk Dünyası Lehçe ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri, 21-22 Nisan 2000**, Muğla, ss. 167-183.

Öngören, Reşat, "Zeyniyye", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 44, İstanbul, 2013, ss. 367-371.

Önkal, Hakkı, **Tire Türbeleri**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991.

Özaydın, Abdülkerim, Karahanlılar, **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 24., İstanbul, 2001, ss. 404-412.

Öztelli, Cahit, **Yunus Emre Yeni Belgeler - Bilgiler**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1971.

Pehlivan, Gürol, "M. Nuri Yörükoğlu'na Göre Manisa'da Tarikatler ve Tekkeler", **Sufi Araştırmaları** s. 4, Sufi Araştırmaları Cilt/Volume: 2 Sayı/Issue: 4 Yaz/Summer 2011.

Pehlivan, Gürol, **Manisa(Merkez)'da Veli Kültü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2004.

Roux, Jean-Paul, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (çev. Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002.

Sarıtaş, Eyüp, **İslamiyetten Önce Türklerde Kültürel Hayat**, ScalaYayınları, İstanbul, 2010.

Satan, Ali, **Halifelğin Kaldırılması**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008.

Serin, Rahmi, **İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, Petek Yayınları, İstanbul, 1984.

Sevilla, Moshe -Sharon, **Türkiye Yahudileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Sevim, Ali -Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, TTK, Ankara, 1989.

Seyyid Bey, **Usul-i fıkıh:Medhal**, Matbaa-i Âmire, cilt: 1, İstanbul, 1333.

Seyyid Hüseyin Enisi, **Karaca Ahmed Sultan Menâkıbnâmesi**, (haz. H. D. Gümüšoğlu), Alevi Vakıfları Federasyonu Yayınları, İstanbul, 2013.

Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, **Solak-Zâde Tarihi**, (haz. Vahid Çabuk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

Sözen, Metin, **Anadolu Medreseleri-Selçuklular ve Beylikler Devri**, cilt: II., İstanbul Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul, 1972.

Sülün, Murat, "Şehabeddin Sivâsî", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 38., İstanbul, 2010, ss. 418-420.

Şahin, Haşim, "Karaca Ahmed", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 24, İstanbul, 2001, ss. 374-375.

Şahin, Haşim, "XIV. Yüzyılda Bir Türk Dervişinin Serüveni: Karaca Ahmed", **Üsküdar Sempozyumu I**, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 320-328.

Şahin, Haşim, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dînî Zümreler (1299-1402)**, (Yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Ünversitesi, İstanbul, 2007.

Şapolyo, Enver Behnan, **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964.

Şeker, Mehmet, "Aydınogulları Beyliği ve Ayasuluğ", **Birinci Uluslararası Geçmişten Günümüze Selçuk Sempozyumu**, İzmir, 1997.

Şener, Mehmet, "İbn Melek Medresesi ve Burada Yetişen Alimler", **Türk Kültüründe Tire II**, (haz. Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Tire Belediyesi, İzmir, 2008, ss. 177-181.

Şener, Mehmet, "İbn Melek'in Hukuki Yönü ve Menar Şerhi", **Türk Kültüründe Tire**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, ss. 43-48.

Şihâbuddîn es-Sîvâsî, Ahmed bin Mahmûd, □Uyûnu□t-Tefâsîr lil-Fuzalâis-Semâsîr, (thk, Bahattin Dartma), Dâru Sâdır, Beyrut, 1427/2006.

Şihabeddin bin Fazlullah el-Ömeri, **Mesâliku'l Ebsâr, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2014.

Şükrüllah Efendi, **Behcetü't Tevarih**, (çev. Hasan Almaz), Mostar Yayınları, İstanbul, 2013.

Tahrâlı, Mustafa, "Rifaiyye", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 35, İstanbul, 2008, ss. 99-103.

Tanman, M. Baha, "Dârülkurrâ", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 8, İstanbul, 1993, ss. 545-548.

Taşgın, Ahmet, **Dediği Sultan ve Menâkıbı**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2013.

Taşköprülüzade İsâmuddin Ebu'l-Hayr Ahmet Efendi, **Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, (çev. Muharrem Tan), İz Yayıncılık, İstanbul, 2007.
Taşköprüzade, **Şekaik-i Numâniyye fî ulemâi'd-Devleti Osmaniyye**, Beyrut, 1975.

Tatcı, Mustafa, "Hacı Murad-ı Veli", **Yaren Meclisi Dergisi**, sayı: 1, Ankara, 1993.

Tayşi, Mehmet Serhan, "Ömer el-Halveti", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 34, İstanbul, 2007, s. 65.

Telci, Cahit, "Aydınoglu İsa Bey, Bir Bani Üç Cami", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, cilt: XXV, s. 1, Temmuz, 2010.

Telci, Cahit, "Bir Aydınoğlu Şehri: Ayasuluğ", **Uluslar arası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-I Aydınoğulları Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, ss. 389-408.

Telci, Cahit, **Ücrâ Yerde ve Deniz Kenârında, İhtiyatlı Mahalde Bir Şehir Ayasuluğ**, Selçuk Belediyesi, İstanbul, 2010, s. 151.

Telci, Cahit, "XV - XVI. Yüztıllarda Tire Şehri", **Türk Kültüründe Tire II**, (haz. Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Tire Belediyesi, İzmir, 2008, ss. 21-40.

Telci, Cahit, "XVI. Yüzyıl Başlarına Ait Birgi Kazası Evkaf Defteri", **Tarih İnclemeleri Dergisi**, cilt:XIV.,İzmir, 1999, ss. 203-260.

Tokluğlu, Faik, **Tire**, Şehir Matbaası, Tire, 1964.

Tokluoğlu, Faik, **Tire'de Yetişen Alim, Şair, Mütefekkir ve Mutasavvıflar**, Ragıp Basımevi, Tire, 1959.

Turan, Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, Turan Neşriyat., İstanbul,1971.

Turan, Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi**, Turan Neşriyat, cilt: I, İstanbul, 1969.

Uğur, Tarık, **Selçuk (Ayasuluk) Cami ve Mescitleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.

Uluçay, Çağatay - İbrahim Gökçen, **Manisa Tarihi**, İstanbul, 1939.

Uluçay, Çağatay, **Manisa Ünlüleri**, Manisa Lisesi Yayınları, Manisa, 1946.

Uluçay, M. Çağatay, "Çelebi Mehmet Tarafından Verilmiş Bir Temlikname'ye Dair", **Gediz**, sayı: 37, Manisa Halkevi Dergisi, Manisa, 1940.

Uluçay, M. Çağatay, "Yunus Emre'ye Dair", **Gediz**, sayı: 68, Halkevi Mecmuası, 1943.

Uluçay, M. Çağatay, **Manisa Şeriye Sicillerine Dair Bir Araştırma**, Türkiyat Mecmuası, c. X, 1953, ss. 284-298

Uluçay, M. Çağatay, **Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar II**, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1946.

Uluçay, M. Çağatay, **Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar I**, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1946.

Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 15, İstanbul, 1997, ss. 393-395.

Uluğ, Neşit Hakkı, **Halifeliğin Sonu**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 167-171,

Usluer, Fatih, Özer Şenödeyici, İsmail Arıkoğlu, **Hurufilik Bilgisi Ferišteoğlu Abdülmecid Külliyyatı**, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2014.

Uykucu, Ekrem, **Muğla Tarihi**, Ayyıldız Matbaası, İstanbul, 1983.

Uzun, Mustafa, "Dede Ömer Rûşenî", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 9, İstanbul, 1994, ss. 81-83

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, TTK., Ankara, 1969.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Çelebi Mehmet Tarafından Verilmiş Bir Temlikname ve Sasa Bey Ailesi", **Belleten**, cilt: III, Ankara, 11/12 Temmuz -I.Teşrin 1939, ss. 389-399.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Germiyanogulları", **İA**, Milli Eğitim Basımevi, cilt:4, İstanbul, 1988, ss. 767-770.

Ülken, Hilmi Ziya, **Anadolu'nun Dini Sosyal Tarihi**, (haz. Ahmet Taşgın), Kalan Yayınları, Ankara, 2003.

Ülker, Necmi, "Tire Kitabeleri ve Türk Tarihinde Yeri", **Türk Kültüründe Tire II**, (haz. Mehmet Şeker-Arzu Taşcan), Tire Belediyesi, İzmir, 2008, ss. 261-277.

Ünal, Rahmi Hüseyin, Şakir Çakmak, Ertan Daş, Aydoğan Demir, Gültekin Teoman, "Peçin 2003 Kazısı", **Sanat Tarihi Dergisi**, XIV/2, İzmir, 2005, ss. 125-185.

Ünal, Rahmi Hüseyin, Aydoğan Demir, Gültekin Teoman, "Peçin 2006 Kazısı", **Sanat Tarihi Dergisi**, XVI/2, İzmir, 2007, ss. 91-147.

Ünver, A.Süheyl, "İlimler Tarihimizde Aydınöğlu İsa Beyle Şahsına Ait Mecmuanın Ehemmiyeti Hakkında", **Belleten**, cilt:XXIV, s. 95., Ankara, 1960, ss. 447-455.

Ünver, A.Süheyl, **Hekim Konyalı Hacı Paşa Hayatı ve Eserleri**, İstanbul Ünivesitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1957.

Varlık, M. Çetin, **Germiyanöğulları Tarihi**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası,1974.

Varlık, Mustafa Çetin, "Menteşeoğulları Beyliği", **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür Bakanlığı, Ankara, 2006.

Varlık, Mustafa Çetin, "Yakub Bey", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 43, İstanbul, 2013, ss. 278-279.

Witteck, Paul, **Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986.

Yaşar, Hüseyin, "Beylikler Dönemi Müfessirlerinden Şihabüddin Sivasî'nin Fetih Sûresi Tefsiri ve Dönemin Fetih Anlayışı", **Uluslar arası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyet Sempozyumu-I Aydınöğulları Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, ss. 447-460.

Süleyman H. Yakut, **Saruhanöğulları Beyliği**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2002.

Şenödeyici, Özer, "Hurufiliği Ön Yargıdan Arındırmak Bağlamında Feriştöğlu'nun Hidayetnamesi'nin Tetkiki ve Neşri", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** 3, İstanbul, 2009, ss. 87-246.

Usluer, Fatih, "Hurufilikte Rüya Tabirleri", **Milli Folklor**, Sayı: 23, 2011, ss. 134-145.

Yelken, Ulvi, Küçük Menderes, **Tire Halkevi Dergisi**, yıl:2, İzmir, 1941, s. 7.

Yıldırım, Yusuf, **Yunus Emre Belgeler-Bilgiler**, Karaman Valiliği, Ankara, 2013.

Yıldız, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, cilt: 6, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987, ss. 17-136.

Yıldız, Hakkı Dursun, **İslamiyet ve Türkler**, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Yıldız, Sara Nur, "From Cairo to Ayasuluk: Hacı Paşa And The Transmission of Islamic Learning to Western Anatolia in The Late Fourteenth Century", **Journal of Islamic Studies**, Published Online 14 August 2014, ss. 263-297.

Yiğit, Ahmet, **XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları**, Barış Platin Kitabevi, Ankara, 2009.

Yinanç, M. Halil, **Düsturnamei Enverî Medhal**, Türk Tarih Tercümanı Külliyyatı, İstanbul, 1929.

Yunus eş-Şeyh İbrahim Samarraî, **Seyyid Ahmed Rıfai Hayatı ve Eserleri**, (ter. Münir Atalar), Harf Yayınları, İstanbul, 2013.

Yusuf Has Hacı, **Kutadgu Bilig**, (çev. Reşid Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1974.

Yücel, Yaşar, "Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri", **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar: Çoban-Oğulları Beyliği Candar-Oğulları Beyliği I, 2**. Baskı, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1988.

Zuhayli, Muhammed, **Mercaü'l-ulumî'l-İslâmiyye:tarifuha-târîhuha-eimmetuha-ulemauha-mesadiruha-kütübuha**, Dârü'l-Ma'rife, Dımaşk, t.y.